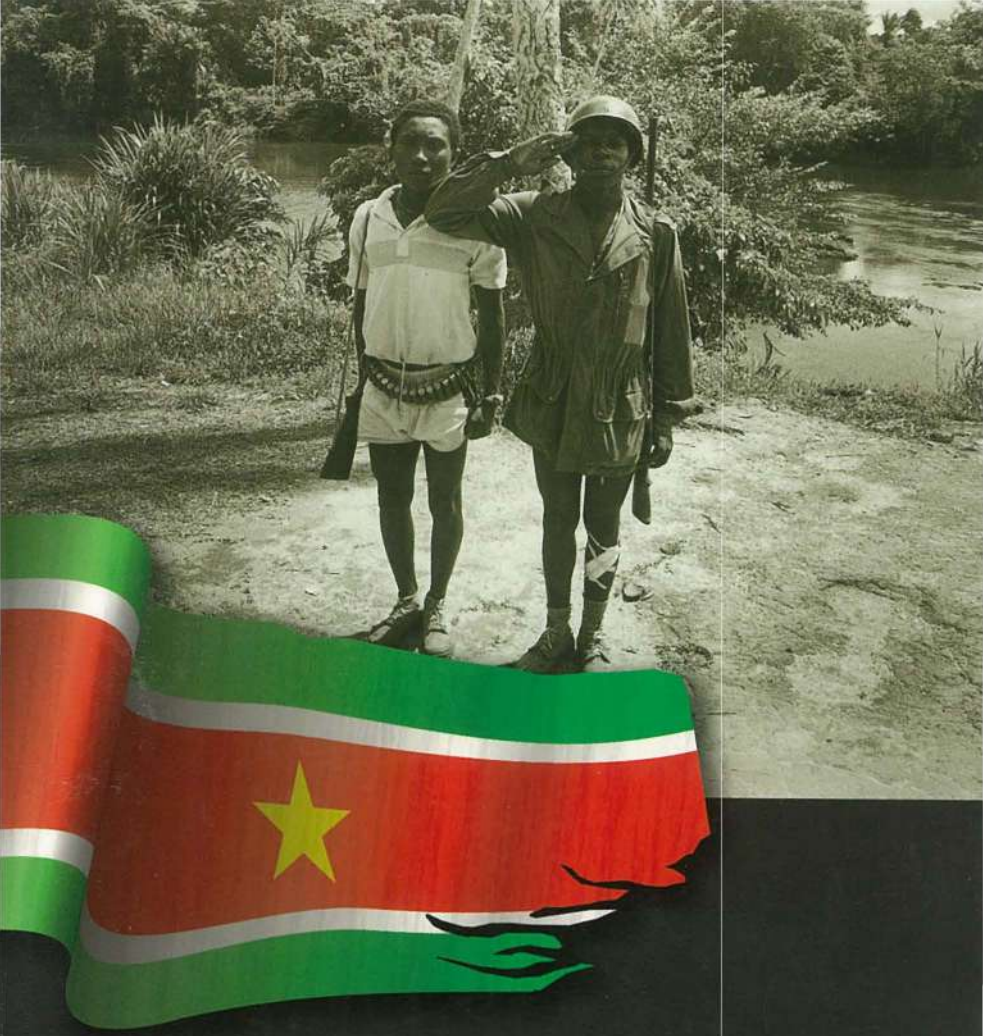

SURINAME NA DE BINNENLANDSE OORLOG

Ellen de Vries

SURINAME NA DE BINNENLANDSE OORLOG

SURINAME NA DE BINNENLANDSE OORLOG

Ellen de Vries

KIT PUBLISHERS

Dit boek kwam tot stand met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten en de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO).

Omslagfoto: Jungle Commando's op Langatabbetje, november 1988.

© 2005 KIT Publishers

Postbus 95001
1090 HA Amsterdam
E-mail: publishers@kit.nl
Website: www.kit.nl/publishers

Auteur: Ellen de Vries
Eindredactie: Hansje Galesloot
Vormgeving: Grafisch Ontwerpbureau Agaatsz BNO, Meppel
Productie: Meester & De Jonge, Lochem
Foto omslag: Karel Bagijn
Kaarten: Janneke de Jonge

ISBN 90 6832 4993
NUR 680

Inhoud

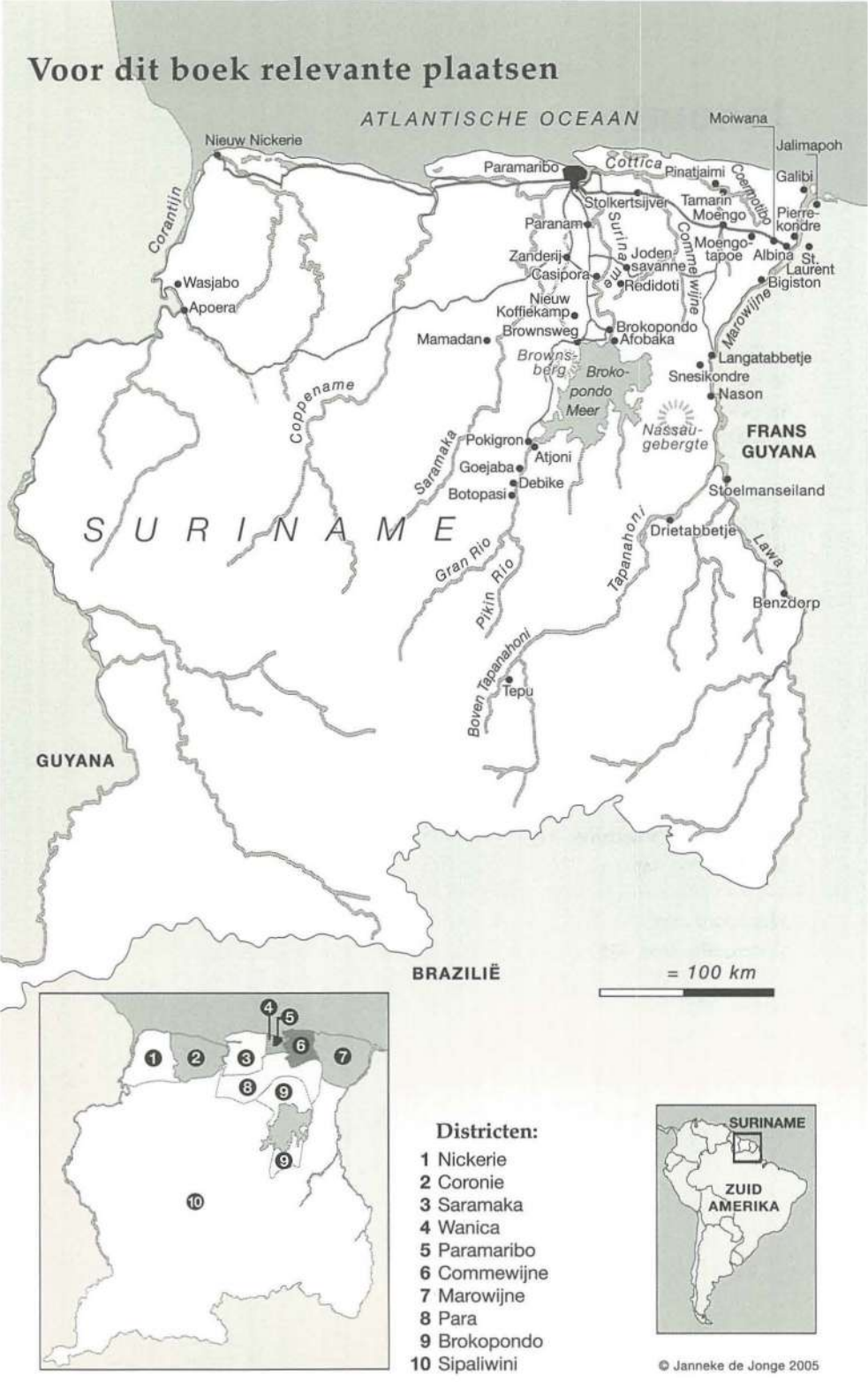
Kaart: Suriname 6
Vooraf 7
Inleiding 9
Kaart: frontlinies Binnenlandse Oorlog 11

Hoe het begon 13
Stank voor dank? 25
Wachten op de dokter 35
Legerleed 43
Kaart: vluchtelingenstromen 55
Luilekkerland? 57
Moiwana 71
Wonen in een krot 81
Crimineel of gecriminaliseerd? 91
Onderwijs: een onvoldoende 99
De malariamug 109
Goudkoorts 121
De Tucayana Amazones 133
Hoe verder? 143

Slotwoord 153
Belangrijke data 157

Noten 167
Bronnen 195

Voor dit boek relevante plaatsen

Districten:

1 Nickerie
2 Coronie
3 Saramaka
4 Wanica
5 Paramaribo
6 Commewijne
7 Marowijne
8 Para
9 Brokopondo
10 Sipaliwini

© Janneke de Jonge 2005

Vooraf

In november 2005 is het dertig jaar geleden dat Suriname onafhankelijk werd. De republiek was piepjong – nog maar vijf jaren oud – toen militairen meenden orde op zaken te moeten stellen. Aanvankelijk tot genoegen van veel landgenoten, maar de stemming sloeg om toen op 8 december 1982 vijftien vooraanstaande intellectuelen werden gedood. Het leger is allang teruggemarcheerd naar de kazerne, de rust weergekeerd. En het ziet ernaar uit dat de decembermoorden eindelijk zullen worden onderzocht. Ondertussen worden de strapatsen van voormalig bevelhebber Desi Bouterse met argusogen gevolgd. In eigen land, maar ook in Nederland. Niet in de laatste plaats vanwege de 8-decembermoorden.
Dat tijdens de Binnenlandse Oorlog in het dorpje Moiwana door datzelfde regime ongeveer veertig dorpelingen werden gedood, is minder vaak onderwerp van gesprek. Nog dit jaar wordt een uitspraak verwacht van het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens te Costa Rica. Nabestaanden hopen dat Suriname veroordeeld wordt tot het doen van onderzoek naar ook deze zaak.
De strijd die ontbrandde tussen Bouterse en zijn voormalige lijfwacht Ronnie Brunswijk, in Suriname beter bekend als de Binnenlandse Oorlog, duurde zes jaar. De desastreuze gevolgen ervan zijn tot op de dag van vandaag merkbaar. Daarover gaat dit boek.

Aan de totstandkoming ervan hebben velen bijgedragen. Mijn collega en dierbare vriend Archie Sumter ben ik bijzonder erkentelijk voor zijn nimmer aflatende steun. Samuel Wens prijs ik zeer voor de research en productiewerkzaamheden die hij met onvermoeibare inzet voor mij verrichtte in Suriname. Ook talloze anderen ben ik dank verschuldigd voor de informatie, de faciliteiten of andere hulp die ze me boden, onder anderen Thomas Polimé, Edwin Marshall, Nita Ramcharan, Ronald Tjoe-Ny, Rajendre Khargi, Erwin Kamil, de Pater Ahlbrinck Stichting, John Samuel, Will Tinnemans, Eddy Dap, Ron Duijsker, Stichting Projekten Protestants Christelijk Onderwijs Suriname, Pim de la Parra en Sharon Paulus.

Karel Bagijn dank ik hartelijk voor de foto's die hij beschikbaar stelde, Janneke de Jonge voor de prachtige kaartjes die zij maakte, Helma van Sandick en Robert Sordam voor het gewetensvol becommentariëren van de eerste versies van de hoofdstukken en eindredacteur Hansje Galesloot voor haar waardevolle adviezen.
Zonder de geïnterviewden zou dit boek echter nooit zijn verschenen. Het vertrouwen dat ze in mij stelden en de moed waarmee ze hun vaak pijnlijke en verdrietige verhalen wilden vertellen waren roerend. Gran tangi!

Ellen de Vries,
Amsterdam, 18 april 2005

Inleiding

Sampi is dood. 'Suriname's meest gezochte en vuurwapengevaarlijke crimineel, de 19-jarige Arisin Sampi, is maandagnacht door het A-team van de politie gedood tijdens een schotenwisseling.'[1]

11 mei 2004. In de kranten verschijnen nietsverhullende beelden van een door kogels gevelde jongeman; een oog zichtbaar doorboord. Maanden later, in september, zwerft nog eens een digitale versie over het internet: 'Suriname is bevrijd van zijn Nummer 1 Crimineel'.[2] Paramaribo zucht van verlichting, besmuikt dan wel openlijk: de schrik van Suriname eindelijk onder de groene zoden. Geen angst meer voor gewelddadige roofovervallen.

Een discussie ontbrandt in de media. De politie zou al te gretig het schiettuig hebben gehanteerd om deze voortvluchtige 'Bosneger' eens een lesje te leren.[3] De verweesde Arisin Sampi, wiens vader op oudejaarsavond 1987 werd vermoord door het leger, zou het slachtoffer zijn van de Binnenlandse Oorlog.[4] *Lanti*, de overheid, zou de binnenlandbewoners aan hun lot hebben overgelaten door 'niets' te doen aan herstel van het binnenland. Sampi wordt het symbool van wanbeleid. 'Als we niets doen, dan kweken we nieuwe Sampi's,' laat een welzijnswerker zich ontvallen.

De Binnenlandse Oorlog, zoals de strijd tussen legerleider Desi Bouterse en zijn vroegere lijfwacht Ronnie Brunswijk wordt genoemd, duurde van 1986 tot en met 1992. Een paar honderd burgers en strijders kwamen om; duizenden binnenlandbewoners sloegen op de vlucht. De oorlog vaagde hele dorpen weg en verwoestte delen van het binnenland: wegen, water- en elektriciteitsvoorzieningen, overheidsgebouwen, bedrijven, poliklinieken en scholen werden vernield.[5] Kleine ondernemers verloren have en goed; de fabrieksmachinerie stokte en haperde. De muntwisseling in 1986 – mede bedoeld om de handel tussen Oost-Suriname en buurland Frans Guyana lam te leggen – verergerde de toch al deplorabele economische situatie.

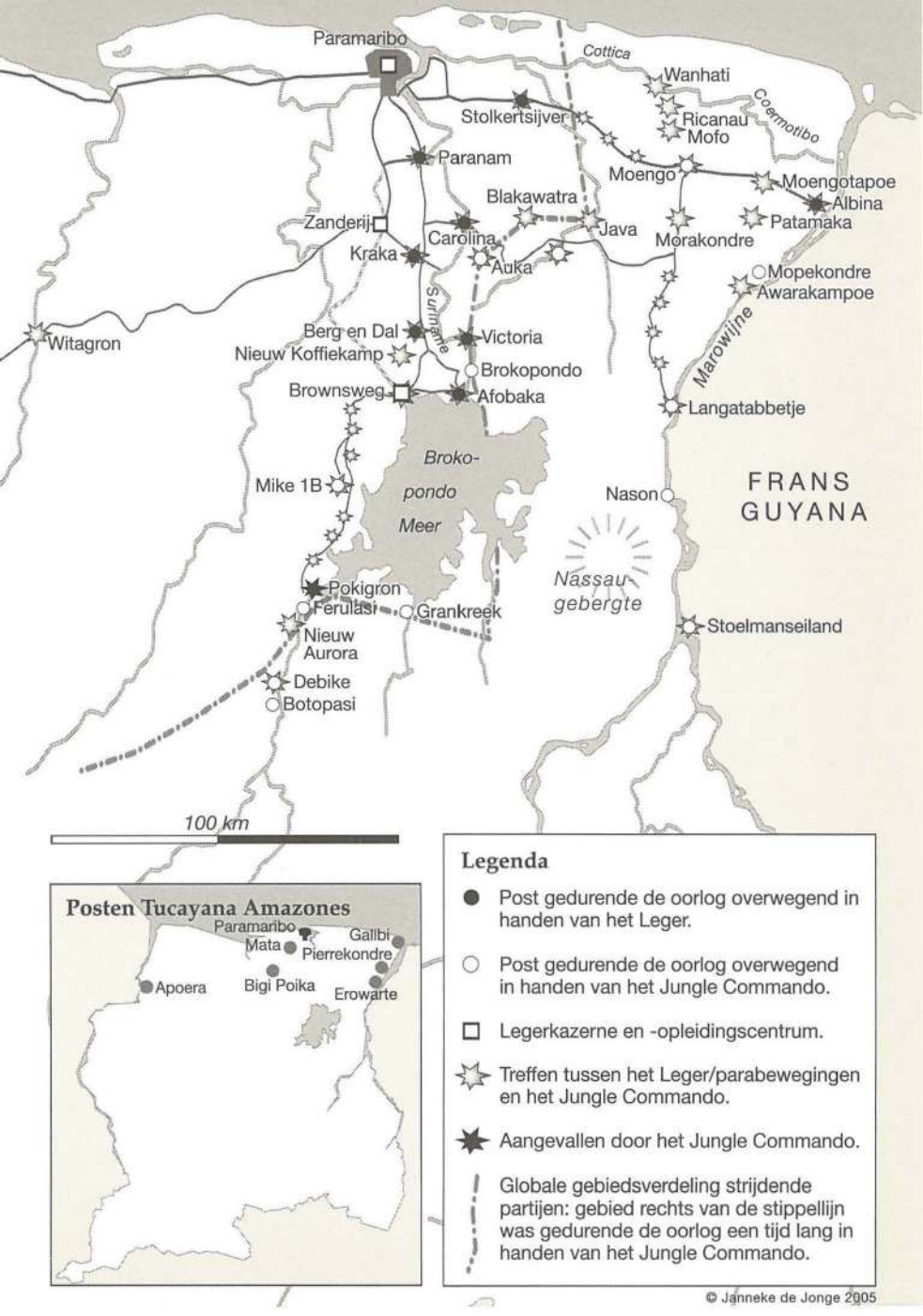
De wederopbouw komt langzaam op gang. Veel te langzaam, volgens sceptici. De scholen in het onttakelde binnenland, dat jarenlang verstoken bleef van onderwijs, functioneren ook nu nog niet optimaal. Zonder opleiding, geconfronteerd met de verlokkingen van de welvaart, raken nogal

wat jongens net als Sampi op het criminele pad. Door de traditionele gezagsdragers laten ze zich niet meer tot de orde roepen; die verloren aanzien, toen ze niet opgewassen bleken tegen Bouterse en Brunswijk. De infrastructuur is nog steeds niet overal hersteld. Van de vluchtelingen keerde een deel nooit terug uit buurland Frans Guyana. Sommigen ervaarden het leven daar als beter. Voor anderen was de herinnering aan Suriname te pijnlijk; dat de regering verzuimde onderzoek te doen naar mensenrechtenschendingen stemde bitter. Een deel van de gevluchte binnenlandbewoners dat zijn heil zocht in Paramaribo, woont er nog steeds. Soms onder deplorabele omstandigheden. Een groepje verslaafde ex-militairen zwerft verdwaasd rond en ex-Jungle Commando's dreigden recent nog met acties.

Is het echt allemaal zo erg? Doet *lanti* inderdaad niets? Of valt dat wel mee en is er ook nog iets positiefs te melden? Bijvoorbeeld dat de oorlog een impuls gaf aan de goudwinning. Of dat de binnenlandbewoners zich sinds de oorlog eens te meer bewust zijn van hun positie. Voor het eerst in de geschiedenis nemen drie Marronpartijen (BEP, ABOP en SEEKA)[6] gezamenlijk deel aan de verkiezingen van 2005. Niet alleen politiek roeren de Marrons zich; intellectuele Marrons hebben zich sinds oktober 2003 verenigd in SaMaDe.[7] Doel: het heft in eigen hand nemen en het binnenland weer op de kaart zetten.

In dit boek breng ik de naweeën van de Binnenlandse Oorlog in kaart. Tijdens meerdere bezoeken aan Suriname sprak ik met tal van betrokkenen: vluchtelingen, strijders, overheidsdienaren en hulpverleners. Hoe is de stand van zaken nu en hoe blikken ze terug op de voorbije oorlogsperiode? De interviews werden op verschillende tijdstippen in 2003, 2004 en 2005 gehouden, aangevuld met zoveel mogelijk schriftelijk materiaal. Als één ding uit de vraaggesprekken duidelijk werd, is het wel dat deze oorlog nog velen in Suriname bezighoudt.

Belangrijke Leger- en Jungle Commandoposten en belangrijke plaatsen waar om en nabij treffen plaatsvond

Legenda

- ● Post gedurende de oorlog overwegend in handen van het Leger.
- ○ Post gedurende de oorlog overwegend in handen van het Jungle Commando.
- □ Legerkazerne en -opleidingscentrum.
- ✶ Treffen tussen het Leger/parabewegingen en het Jungle Commando.
- ★ Aangevallen door het Jungle Commando.
- Globale gebiedsverdeling strijdende partijen: gebied rechts van de stippellijn was gedurende de oorlog een tijd lang in handen van het Jungle Commando.

© Janneke de Jonge 2005

Hoe het begon

Voor de verkiezingen van mei 2005 in Suriname stelde Desi Bouterse zich kandidaat, maar ook Ronnie Brunswijk met zijn partij. Destijds rivalen. Nu dikke vrienden? 'Als Bouterse democratisch is gekozen, moet je dat respecteren,' vindt Brunswijk. Terugkeer van de democratie was destijds de inzet van zijn strijd. Maar was de Binnenlandse Oorlog werkelijk nodig voor herstel van de democratie? De meningen verschillen.

De levende legende, zoals de journalist Frans van der Beek hem devoot omschrijft in *Ronnie Brunswijk – dagboek van een verzetsstrijder*, laat zich smeken.[1] Zijn mobiele telefoon is in gesprek of buiten gebruik.

'Nee, Ronnie is er niet.'

'Ronnie is in het bos.'

'Hij is nog stééds in het bos,' legt zijn vrouw geduldig uit. Pas als Inter Moengotapoe speelt in het Ronnie Brunswijkstadion, lukt het om hem aan de telefoon te krijgen in het gedruis van de wedstrijd. 'Hoe gaat het?' roept hij vertrouwelijk. We spreken af in hotel De Luifel, in 'de stad' zoals Paramaribo steevast wordt aangeduid.

Ronnie. In 1980 kwam hij als achttienjarige in dienst. 'Hij klom het snelst en het hoogst in bomen, schoot altijd raak, sprong van de grootste hoogte aan een parachute en dook het diepst en het langst onder water,' bezingt Van der Beek zijn fysieke kwaliteiten.[2] Legerleider Desi Bouterse – ook niet blind – zond Brunswijk naar Cuba voor een speciale commando-opleiding en voegde hem toe aan zijn veiligheidsdienst. Met recht, zo bleek. Terwijl omstanders verschrikt op de grond doken toen een geweer van de erewacht per ongeluk afging tijdens een bezoek van Bouterse aan Nickerie, bleef de koene Brunswijk pal voor zijn baas staan.[3] Over zijn intellectuele vermogens was Bouterse minder lovend: 'Die jongen heeft wel pk, maar geen IQ,' beweerde hij eens.[4] Maar toen was de liefde tussen de twee al bekoeld. In 1986 raakten ze 'slaags' met als gevolg de Binnenlandse Oorlog.

Een uur na het afgesproken tijdstip komt hij binnen. In smetteloos wit tenue. Kroeshaar afgeschoren. Vroeger rustte daarop de rode baret, die fel afstak

tegen het groen van zijn camouflagepak. '*Redi musu*: verrader,' smaalde tegenstander en Bouterse's compagnon Henk Herrenberg destijds vanwege dit hoofddeksel, dat refereerde aan de koloniale tijd, toen een leger van daarmee getooide slaven jacht maakte op 'weggelopen' slaven en hen terugdreef naar de plantage.[5] De ironie wil dat Brunswijk nu juist afstamt van gevluchte plantageslaven die zich in 'het bos' – zoals Surinamers het tropisch regenwoud noemen – vestigden: de Marrons, Bosnegers of Boslandcreolen.[6] Juíst had Bouterse zich omringd met Marrons, omdat hij twijfelde aan de loyaliteit van zijn 'stadslijfwachten'. Maar Herrenberg beschouwde Brunswijk als een lakei van Nederland, het land dat zich met zijn irritante neokoloniale politiek maar met Suriname bleef bemoeien en prompt na de 8-decembermoorden de ontwikkelingshulp opschortte. Herrenberg vermoedde dat Nederland om geopolitieke redenen spijt had Suriname te hebben afgestaan.[7] Volgens de geruchtenmolen die ook nu nog maalt, waren het de Lage Landen die de Binnenlandse Oorlog financierden.[8]

Terwijl Brunswijk boven op het balkon van de eerste verdieping van het hotel 'spreekuur' houdt, bewakers binnen schootsafstand, vult de bank beneden in de hal zich met gasten die hem dringend willen spreken. Hij is moe, wil slapen, zegt hij. Het is rond vier uur 's middags: rusttijd in de tropen. Maar als de strijd ter sprake komt, veert hij op. Militair-strategische details worden uitgesponnen; bij onderbrekingen maant hij: 'Nee, nee, daar komen we nog op.'

Aanvankelijk, zegt Brunswijk, ondersteunden alle jonge mannen de revolutie die Bouterse en zijn vijftien mannen – de 'groep van zestien' – in 1980 hadden ontketend. 'Zelfs' zijn persoon. Men was blij; het kabinet van Henck Arron had er na de onafhankelijkheid in 1975 een potje van gemaakt. Maar gaandeweg veranderden de 'revo's' in dictators, luidt Brunswijks analyse. 'Het eigen volk werd onderdrukt en mishandeld.' De 8-decembermoorden in 1982 op vijftien vooraanstaande intellectuelen schokten de aardbol. Drieënhalf jaar later bond de ex-lijfwacht de strijd aan met zijn vroegere baas. Het Surinaams verzet in Nederland, dat vooral bestond uit intellectuelen die na de 8-decembermoorden ijlings naar Nederland waren gevlucht, steunde hem.[9]

Hoe kwam hij eigenlijk in het verzet terecht? Waarom pas in 1986? En waardoor bekoelde de relatie met Bouterse? Er wordt gespeculeerd dat het conflict met Bouterse begon met Brunswijks ontslag vanwege 'ondisciplinair' gedrag. Anderen spreken van een loonconflict. De 'Bosnegers' in het leger zouden in salaris zijn achtergesteld bij de 'Stadsnegers' – reden tot protest van Brunswijk.[10] De journalist Frans van der Beek beweert dat de entree van 'goudhaantje' Ronnie de machtspositie van 'de groep van zestien' verzwakte en dat de groep het loonconflict aangreep om Ronnie te lozen.

'Bouterse zou de onrechtvaardigheid van deze ontslagen wel hebben ingezien, maar geen conflict hebben durven riskeren met de groep van zestien,' gist Van der Beek.[11]

Robin Hood

De persoon in kwestie schudt het hoofd: néé, dat klopt allemaal niet. Brunswijk zegt geen idee te hebben waarom hij de laan werd uitgestuurd. 'In maart 1984 kreeg ik plotseling ontslag. Zonder opgaaf van reden. Bataljonscommandant Paul Bhagwandas riep ons, zijn veiligheidsmannen, bij zich op de Memre Bukukazerne.' Bhagwandas zou de mannen plompverloren hebben meegedeeld: 'Met ingang van heden zijn jullie ontslagen.' Toen Brunswijk verbouwereerd vroeg: 'Waarom, welke feiten hebben we gepleegd? Je kunt toch niet zomaar iemand ontslaan? We hebben gezinnen!', zou Bhagwandas boud geantwoord hebben: 'Geen gelul, je bent ontslagen, dan ga je maar stelen.'

Het laatste dienstbevel? Zo gezegd, zo gedaan? Brunswijk wordt ervan beschuldigd herhaaldelijk de bank in zijn woonplaats Moengo[12] te hebben overvallen. Zijn koosnaam, 'de Robin Hood van Suriname', dankte hij aan het rondstrooien van versgekaapte bankbiljetten onder de minder fortuinlijke Marrons van Oost-Suriname.[13] Zo wil het verhaal. Nee, ontkent hij wederom. Na zijn ontslag werkte hij braaf in de houtzagerij van zijn vader te Moengotapoe. Wel zegt hij *getuige* te zijn geweest van een bankroof op 8 juli 1985. Maar volgens de politie was het Brunswijk zelf die de overval had gepleegd. Hij moest zich op het bureau melden, zat veertien dagen zonder bewijs vast, totdat hij werd overgedragen aan de Militaire Politie. Brunswijk: 'Die zei: als je niet vertelt waar het geld is, dan blijf je hier. Zonder kleren, eten en drinken zat ik in Fort Zeelandia. Ik dacht: ze gaan me afmaken. *Drie* dagen zonder eten en drinken, dan vermóórd je iemand.'

Brunswijk blaast de mythe dat hij over bovennatuurlijke krachten beschikt nieuw leven in, als hij vervolgt dat tijdens de vijfde nacht – binnen een minuut is zijn verblijf in de cel met twee etmalen verlengd – om half drie een voorvader in zijn droom verscheen. Die fluisterde: Ronnie, je mag weg. 'Maar hoe? De deur zat op slot.' Hij dommelde weer in slaap, schrok na een half uur wakker en zie: een wonder was geschied. 'Ik was toen echt mager, niet zoals nu,' blikt hij langs zijn welgedane lijf omlaag, 'maar ik voelde me net zo sterk als de Hulk uit dat tv-programma. Ken je dat? Echt sterk. Ik heb het traliewerk uit het raam gehaald en ben naar beneden gesprongen.' Vuistdikke tralies!

Voor wie de Hulk niet kent of niet in metafysica gelooft, is het aannemelijker dat het leger verdeeld was en een groep hem blijkbaar wel degelijk een

goed hart toedroeg. Dat zou kunnen verklaren waarom militair topfiguur Etienne Boereveen Brunswijk weliswaar zag springen, maar zijn manschappen ervan weerhield de ontsnapte gevangene neer te schieten. Brunswijk sprintte weg, dook de Surinamerivier in, pikte aan de overkant de auto van een politieagent, reed naar Moengotapoe en vluchtte het bos in. 'De volgende dag waren er meer dan honderd militairen in Moengotapoe.'

Hij vertelt, wat diverse publicaties bevestigen, hoe de bewoners in het dorp mishandeld en diverse huizen in brand gestoken werden.[14] 'Er kwamen zoekacties en later verscheen er een foto van mij in de krant: gezocht als voortvluchtig bankrover. Alle Marrons moesten zich melden bij de Militaire Politie, als ze naar Langatabbetje of Drietabbetje gingen. Dat was vroeger al zo, maar nu werd de controle verscherpt. Alle goederen werden gecontroleerd. Je mocht niet meer dan vijf zakken rijst meenemen. De rest werd in beslag genomen.' Hij bekent: vrachtwagens die naar Albina koersten met voeding die bestemd was voor militairen, enterde hij. Meerdere malen! De inhoud deelde hij uit aan de bevolking, van wie eerder zo bruut het graan afhandig was gemaakt.[15] Dááraan dankt hij de naam Robin Hood, verklaart hij. Toen de grond te heet onder zijn voeten werd, zijn bioscoop door het leger was platgebrand en Marrons voortdurend gemolesteerd werden, vluchtte hij naar buurland Frans Guyana.

Inmiddels was het Surinaamse verzet in Nederland geïnteresseerd geraakt in de man die Bouterse durfde trotseren. Via de journalisten Pieter Storms en Gerard Wessels zocht de voorman van het verzet, André Haakmat, contact met Brunswijk. Hij werd naar Nederland gehaald. Volgens oud-verzetsman Edwin Marshall was Brunswijk de enige die de strijd met Bouterse aandurfde. 'De rest was bang.' Brunswijk vertelt erover: 'Ze vroegen me om te helpen de democratie te herstellen.' Het woord democratie valt voor het eerst. Het Surinaamse verzet in Nederland beloofde hulp en officier Michel van Rey, die na ruzie met Bouterse de wijk had genomen naar Nederland, werd een tijdlang Brunswijks militair adviseur. Via Frans Guyana keerde de kersverse leider van het op 1 juli 1986 opgerichte Surinaams Nationaal Bevrijdingsleger, beter bekend als het Jungle Commando, terug naar Suriname. De toegezegde ondersteuning – wapens en mannen – viel echter danig tegen.

Stolkertsijver

De verhalen over hoe de strijd begon verschillen. Volgens Brunswijk was het plan eerst Albina aan te vallen. Om militair-strategische redenen viel de keus evenwel op Stolkertsijver. 'Gewapend met de windbuks die een van de mannen van zijn vader had gepikt, werd de militaire post op Stolkertsijver op 21 juli 1986 veroverd. Twaalf mannen werden gegijzeld en

twaalf automatische geweren buitgemaakt.'[16] Direct daarna togen de Jungle Commando's in een overwinningsroes naar Albina om daar al knallend een half uur lang victorie te kraaien.[17]

Deze dag, 21 juli 1986, wordt vaak als het begin van de burgeroorlog aangemerkt. Want na Stolkertsijver was het menens. De militairen van het Nationale Leger sloegen terug. Awarakampoe werd overvallen. Maar in plaats van de Jungle Commando's beschoten de mannen van Bouterse elkaar, meesmuilt Brunswijk. Daarna was Morakondre aan de beurt: het dorp van zijn moeder. 'Uit Morakondre en ook uit Moengotapoe, het dorp van mijn vader, zijn jongens van rond de twintig jaar meegenomen onder het mom: het zijn terroristen. Iedereen was bang. Daarom sloten ze zich bij het Jungle Commando aan. Alle Boslandcreolen werden gezien als vijand. Je hoefde alleen maar Boslandcreool te zijn om te worden opgepakt. De mensen zijn noodgedwongen gaan meevechten.'

Er wordt – ook door Brunswijk – wel gesuggereerd dat discriminatie van Marrons de eigenlijke oorzaak was van de oorlog. Toch stelt een vooraanstaand historicus als Ben Scholtens dat er aanvankelijk geen sprake was van een conflict tussen het leger en de Marrons 'pur sang'. Hij wijst er integendeel op dat juist gedurende de eerste jaren van het militair bewind diverse voorzieningen werden getroffen ten behoeve van het binnenland.[18]

Maar de verhoudingen veranderden drastisch. In hun zoektocht naar het Jungle Commando vernietigden militairen bijna alle dorpen in het Cotticagebied. Kampjes langs de weg van Moengo naar Albina werden geplunderd en in brand gestoken. Ook nederzettingen langs de Cottica-, Coermotibo-, Commewijne- en Marowijnerivier moesten het ontgelden. Wee degene die de waarschuwing van het leger in de wind sloeg om het dorp te verlaten vanwege een verwacht treffen tussen het leger en het Jungle Commando. Die moest het soms met de dood bekopen.

Dramatisch dieptepunt was toen het leger op 29 november 1986 ongeveer veertig Marrons doodde in Moiwana, onder wie zwangere vrouwen, ouden van dagen en zuigelingen. Onthutsende beelden, gemaakt door journalisten die kort na de slachting arriveerden, gingen de wereld rond. De binnenlandbewoners, niet alleen Marrons maar ook Inheemsen, renden voor hun leven. Ze vluchtten naar Frans Guyana, Nederland, de Verenigde Staten, Paramaribo, hun kostgrondjes of dieper het bos in.

Het Jungle Commando attaqueerde aanvankelijk alleen militaire doelen, blies bruggen op en vernielde de weg naar het oosten om de militairen de pas af te snijden. Later werden economische doelen gekozen: Bruynzeel, de oliepalmplantage Victoria en de lucratieve bauxietindustrie. Volgens Gerard Volker, die in 1998 een overzichtsartikel schreef over de Binnen-

landse Oorlog, was de meest succesvolle actie van het Jungle Commando het opblazen van de hoogspanningsmasten van de transmissielijn van Afobaka naar Paranam, begin januari 1987. Daardoor werd niet alleen de bauxietindustrie daar lamgelegd, maar kwam ook Paramaribo – dat tot dan toe weinig van de oorlog had gemerkt – pardoes in het donker te zitten.[19]

In vergelijking verloor het leger meer manschappen dan het Jungle Commando. Mogelijk vergrootte dat de druk op Bouterse.[20] Al eerder had hij vrije verkiezingen in het vooruitzicht gesteld, maar dit keer schreef hij ze daadwerkelijk uit voor november 1987.[21] Onder dwang van het Jungle Commando, zo is de veronderstelling van Brunswijk. Maar toen de eerste democratisch gekozen burgerregering na het militair regime onder president Shankar aantrad in 1988, was de oorlog nog niet afgelopen. De vredesonderhandelingen van 1989 strandden. Paramilitaire bewegingen (de Tucayana Amazones en de Mandela-, Kofimaka-[22] en Angula-groep) die door Bouterse bewapend werden, mengden zich in de strijd die zich uitbreidde naar andere delen van het land.[23]

Een gezellig familiefeestje onder de kerstboom werd het die kerstavond 1990 niet. Het leger greep via de zogenaamde telefooncoup opnieuw de macht. De bejaarde Johan Kraag werd president, maar NDP-voorzitter en vice-president Jules Wijdenbosch trok aan de touwtjes. De militairen hielden zich wel keurig aan hun belofte de verkiezingen van mei 1991 gewoon door te laten gaan.[24] In 1991 werd het Nieuw Front (NPS, VHP, KTPI en SPA) gekozen met Ronald Venetiaan als nieuwe president.[25] Manmoedig schrapte de Nationale Assemblee in maart 1992 de artikelen over de politieke rol van het leger uit de grondwet.[26] Eindelijk werd in augustus van dat jaar de vrede getekend. Tussen officiële vredesbesprekingen door probeerden Bouterse en Brunswijk samen tot een akkoord te komen. Dit zeer tot ongenoegen van Brunswijks tweede man Castro en andere commando's. In 1992 sloten Nederland en Suriname een 'raamverdrag' om tot nauwere samenwerking te komen en werden afspraken gemaakt over besparingen. De buikriem moest drastisch aangesnoerd, bedilde Nederland.[27]

Ongedisciplineerd

Aanvankelijk ondersteunden veel Marrons het Jungle Commando; blij dat het de strijd aanbond met het leger. Maar na verloop van tijd taande de populariteit van Brunswijks mannen. Het Jungle Commando doodde weliswaar voor zover bekend nagenoeg geen burgers,[28] maar vernielde wel hun bezittingen, trok te pas en op een gegeven moment vooral te onpas het geweer te voorschijn, bestal en molesteerde burgers en paste niet altijd de krijgstucht even nauwkeurig toe. Het guerrillaleger bestond vooral uit boeven en rovers, wordt nu wel beweerd. Brunswijk schudt nee: 'Van de twaalf

man van het eerste uur had niemand een strafblad. Gaandeweg sloten er zich wel mensen aan die crimineel waren. Maar hoe kon je die weigeren? Het was een noodtoestand. We praten over oorlog. Hoe controleer je vijfhonderd man? Het was geen gedisciplineerd corps.'

De beschuldiging dat Brunswijk aan de oorlog verdiend heeft met zijn goudhandel, wuift hij weg.[29] Dat hij zich bovendien net als zijn rivaal Bouterse inliet met drugssmokkel en over dat laatste zelfs afspraken maakte met Bouterse, ontkent hij eveneens. Zoals hij alle aantijgingen ontkent.[30] 'Ik heb niets verdiend aan de oorlog. Bij de ambassade heb ik na de oorlog een project ingediend in het kader van de stichting Wederopbouw Marowijne. Ik heb een Stihlzaag en pick-up aangevraagd en ben begonnen met de houtkap. Daarna ben ik in goud gegaan.' Dat Nederland hem bij verstek veroordeeld heeft wegens betrokkenheid bij drugshandel, laat hem koud. 'Dat is Nederland zijn hoofdpijn.'

Is het het allemaal waard geweest? 'Geen enkele strijd is een leven waard,' zegt hij bedachtzaam. Een dilemma. De democratie terugbrengen en Bouterse ten val brengen, was zijn missie. 'Maar het zou mooi geweest zijn als er geen bloedvergieten had plaatsgevonden.' De regen stopt even plotseling als ze begon. De lijfwacht interrumpeert. De Amerikaanse professor, die achter de lijfwacht aan mee naar boven is geglipt, wil hem graag spreken. Brunswijk groet beminnelijk en belooft: 'Zo dadelijk.' De professor is niet de láátste gast die wacht.

Ruim twaalf jaar na afloop van de oorlog doet Ronnie Brunswijk met de A-combinatie, waarvan zijn ABOP deel uitmaakt, mee aan de verkiezingen.[31] Van het plan om het binnenland snel weer op te bouwen hebben voorgaande regeringen volgens hem niets terecht gebracht. Hij hoopt daar wel wat aan te doen als zijn A-combinatie aan de macht komt. 'Als mijn partij drie of vier zetels haalt, kunnen we misschien een coalitie met een andere partij aangaan.' Eventueel ook met de Nationaal Democratische Partij, de NDP? Ruimhartig: 'Je moet niemand uitsluiten.' Dus ook NDP-leider Bouterse, zijn vroegere rivaal niet? 'Als Bouterse democratisch wordt gekozen, moet je dat respecteren.'

Alles voor de democratie? Of toverde Brunswijk dat konijn pas later uit de hoge hoed? Misschien plakten (Nederlandse) journalisten hem iets te snel het etiket 'Robin Hood' op en beweerden belanghebbenden aanvankelijk te gretig dat Brunswijk met zijn overvallen 'gewapend verzet tegen het militair regime wilde beginnen'.[32] Dit, terwijl toch niet helemaal duidelijk was of die overvallen geen persoonlijke wraakacties of zelfs ordinaire boeverij betroffen. Vreemd is in elk geval dat Brunswijk pas dik drie jaar na de decembermoorden en twee jaar na zijn ontslag uit het leger de strijd begon.

Zelf neemt hij tijdens ons gesprek het woord 'democratie' pas in de mond als het Surinaams verzet in Nederland ter sprake komt. Is dat woord hem door het verzet ingefluisterd?

Wie bracht de democratie?

Enkele betrokkenen en ter zake kundigen die kwestie voorgelegd. Onder anderen aan Edwin Marshall – met onafscheidelijke gleufhoed, zelfs op deze mooie voorjaarsdag in Utrecht, waar de oud-verzetsman een onderwijscongres bijwoont. Want in het dagelijks leven is hij als jurist en psycholoog werkzaam bij de Stichting Leerplan Ontwikkeling in Enschede. Hij bevestigt: 'In 1985 begon Brunswijk hier en daar met overvalletjes; hij deelde geld uit. Er was toen nog geen sprake van een ideologische strijd.' Inderdaad verschafte Haakmat Brunswijk die 'ideologische basis'. Blijft staan dat Marshall vindt dat Brunswijk de democratie heeft gebracht, zoals hij in een stelling in zijn proefschrift over de Surinaamse nationalistische beweging poneert. 'Dat wordt altijd ontkend. Ik stoor me eraan dat er in de stad geen of weinig waardering is voor de strijd die het Jungle Commando heeft geleverd.'

In 'de stad' moet historicus Jerry Egger, verbonden aan de Anton de Kom Universiteit en de lerarenopleiding IOL, even nadenken over die vraag. Op de achtergrond gonst de kantine waar studenten in de pauze versnaperingen kopen, rondlummelen en onbekommerd flirten. Egger moet bekennen dat de jeugd in Suriname in de geschiedenisboeken niet veel terugvindt over de Binnenlandse Oorlog.[33] Die geschiedenis moet nog geschreven worden. Maar of Brunswijk dan te boek wordt gesteld als degene die de democratie heeft gebracht, weet hij nog zo net niet.

Gerard Volker betoogt in het prestigieuze tijdschrift voor Surinamistiek *Oso* dat de strijd van het Jungle Commando wel degelijk 'een belangrijke bijdrage [heeft] geleverd aan het democratiseringsproces in Suriname'. De exportproductie van bauxiet was door toedoen van het Jungle Commando aan banden gelegd.[34] De enige mogelijkheid voor economisch herstel lag in hervatting van de ontwikkelingshulp uit Nederland. Maar zonder democratie geen hulp van Nederland. Dus: verkiezingen.[35] Egger zwakt die redenering af: 'Bouterse is een slim baasje; hij realiseerde zich dat de strijd uitzichtloos was. Hij zou het binnenland niet veroveren en Brunswijk Paramaribo niet.' Dát was volgens hem de stimulans om verkiezingen uit te schrijven. 'Bovendien was de druk van buitenaf groot.' De buurlanden Frans Guyana, Brazilië en Venezuela, maar ook de Verenigde Staten waren net zo min als Nederland enthousiast over hetgeen zich in Suriname afspeelde en lieten dat merken ook. Egger: 'Brunswijk heeft er wel voor gezorgd dat Bouterse over de stréép getrokken werd.'

Oud-premier Jules Sedney die – inmiddels de pensioengerechtigde leeftijd gepasseerd – nog steeds het Ministerie van Financiën, Handel en Industrie van advies dient, betoogt: 'Dictaturen houden geen stand. Dat is de loop van de geschiedenis. Kijk naar andere landen in Latijns-Amerika. Interessant is de vraag waarom het in Suriname zo kórt duurde. Vergelijk Suriname maar met Brazilië, dat van 1964 tot 1986 een dictatuur had.' Het was volgens Sedney het Jungle Commando dat de duur van de militaire dictatuur bekortte en het was bovendien het Surinaams verzet in Nederland – waarvan hij zelf deel uitmaakte – dat Nederland alert hield. Hij vindt: 'In Suriname criminaliseert men het verzet. De politici claimden dat zíj de democratie hebben teruggebracht. Maar in november 1985 sloot Bouterse een akkoord met Lachmon (VHP) en Arron (NPS) met als doel toetreding tot een te vormen Topberaad. De politieke partijen waren als kinderen zo blij dat ze door Bouterse in genade waren aangenomen. Toen het verzet in Nederland zag dat de Surinaamse politiek mooi weer ging spelen door met Bouterse in het Topberaad te gaan zitten, heeft het verzet verklaard: "We hebben geen hoop meer, als we zien dat de politieke partijen bij het leger op schoot zijn gaan zitten."'[36] Voorafgaand aan de verkiezingen was bij referendum een nieuwe grondwet aangenomen die het de militairen mogelijk maakte zich met staatszaken te bemoeien.[37] (Overigens kan ter verdediging van die 'oude' politici worden aangevoerd dat ze zich haastten de kiezers te beloven de grondwet te veranderen, zodra ze de overwinning op zak hadden.[38])

Wat je volgens Sedney wel op het conto van de Front-regering met de leiders Lachmon (VHP), Arron (NPS) en Soemita (KTPI) kan schrijven, is dat ze Bouterse in 1988 uit de staatsraad wisten te weren ondanks gedane toezeggingen. En dat Venetiaan in april 1992 de politieke macht van het leger uit de grondwet schrapte, mag wat hem betreft ook een wapenfeit worden genoemd. (Helaas vindt president Venetiaan gedurende drie maanden en ook daarna telkens maar geen tijd om enige kwesties hieromtrent zelf toe te lichten.)

Henk Herrenberg, vanaf het vroegste uur naaste adviseur van Bouterse, heugt zich de woordbreuk waarover Sedney spreekt maar al te goed. Herrenberg, dasloos in het zwart, zit met zijn rug naar de muur. 'Ik ben een kind van die revolutie. Ik mag niet het risico lopen in mijn rug geschoten te worden,' roept hij een tikje pathetisch, want een dergelijke actie is moeilijk voorstelbaar in het gemoedelijke Zaanse etablissement waar het gesprek plaatsvindt.

We schrijven 8 december 2004. Een datum om bij stil te staan, zegt hij. Herrenberg was en is pleitbezorger van nationale verzoening. 'Als je dit

hoofdstuk niet afsluit, dan blijf je ermee zitten. Je moet praten over Moiwana, 8 december en de andere mensenrechtenschendingen. Het is nu al 22 jaar na de decembermoorden. Hoe heeft het kunnen gebeuren dat dit 22 jaar later nog niet uit de wereld is,' vraagt hij zich verwonderd af en betreurt het dat 8 december 'het goede' van de revolutie heeft gestuit.[39]

Het is Herrenberg die namens de NDP de terugkeer van de democratie claimt. Niet de politiek, niet het verzet, niet Brunswijk, nee: Bouterse was de geluksbode. 'De militairen wilden vanaf het begin terug naar de democratie.'[40] Waarom talmde de legerleider dan zo lang? Herrenberg: 'Bouterse had tijd nodig om hervormingen door te voeren. Hij wilde geen politiek meer op basis van klasse en etniciteit, maar een Topberaad van vakbeweging en politici. Ik weet persoonlijk dat Bouterse in 1987 op Leonsberg tegen Lachmon en Arron heeft gezegd: "We gaan de verkiezingen in, maar laat ons het Topberaad behouden." En wat gebeurde er? Na de verkiezingen is het Topberaad gedumpt.'[41]

De huidige NPS-minister van Defensie Ronald Assen vermag het nut van de oorlog he-le-maal niet in te zien. Zijn indruk is dat de oorlog een uit de hand gelopen ruzie tussen Brunswijk en Bouterse was. 'Bouterse zat al op het spoor van verkiezingen. Politiek was er geen reden de oorlog te beginnen. Het heeft de macht van Bouterse toen niet gebroken. Het heeft ons alleen maar doden gekost en de economische infrastructuur vernietigd.' Zijn overtuiging is dat het leger Brunswijk lange tijd de hand boven het hoofd hield. 'Toen hij door de politie werd overgedragen aan de Militaire Politie, was hij na een paar dagen uit Fort Zeelandia gevlucht. Gevlucht tussen aanhalingstekens.'

De wiskundige Ronald Assen die destijds statistiekles gaf aan de politie en het leger, hoorde de verhalen: 'De bankiers eisten van de toenmalige militaire leiding dat ze Brunswijk zouden arresteren, anders zou men overgaan tot het sluiten van alle bankinstellingen ten oosten van de Surinamerivier. Want die werden overvallen door Brunswijk, terwijl deze vrij bleef rondlopen. In plaats van hem te arresteren plaatste de militaire leiding een opsporingsbericht.' Dit, tot verontwaardiging van de politie. De oorlog begon op het moment dat Brunswijk Stolkertsijver innam en militairen gijzelde. 'Dát raakte aan de eer van het leger.'

Hans Breeveld, politicoloog en eveneens verbonden aan de Anton de Kom Universiteit, constateert droogjes: 'In 1987 was er geen terugkeer van de democratie, maar van een burgerregering. In Suriname moet de democratie in menig opzicht nog beginnen!' Breeveld denkt dat de ommekeer vooral is gekomen bij Bouterse toen het buitenland zei: 'Nu is het genoeg.' 'Vaak vergeet men hoe men er toén over dacht. Nu is het perspectief mis-

schien gedraaid, maar in het begin was men blij met Brunswijk. Toen we hoorden van Brunswijk dachten we: er komt tegenwicht. Er werd feestgevierd als Brunswijk het leger een klap had toegediend!' Het enthousiasme luwde toen de man in beeld verscheen. 'Hij kon zich niet goed uitdrukken en was snobistisch. Vertelde dat hij alleen gebotteld water wenste te drinken. We dachten: moeten we Bouterse verruilen voor Brunswijk?'

Het ruilobject zelf, Bouterse, bij de verkiezingen van mei 2005 lijsttrekker van de Nationaal Democratische Partij, heeft goede moed de nieuwe president van het land te worden. Nu kluistert een internationaal opsporingsbevel wegens drugshandel hem aan Suriname. Maar als hij president wordt mag hij weer vrij reizen, is hem door zijn advocaat ingefluisterd. Dus ook naar Nederland. Dan komt hij koningin Beatrix 'een kusje geven', beloofde hij al olijk.[42] In maart 2005 gaf hij bovendien te kennen te werken aan de nietigverklaring van het Nederlandse vonnis dat hem tot elf jaar gevangenisstraf veroordeelde.[43]

Minder olijk is Bouterse als het vragen over de Binnenlandse Oorlog betreft.[44] Anders dan de naam van zijn partij – die toch het woord 'democratie' bevat – doet vermoeden, ziet hij voor de journalist geen taak weggelegd als nieuwsgierig snuffelende waakhond. Hij beschuldigt Nederlandse journalisten ervan de feiten te verdraaien.

Zoals historicus Jerry Egger al zei: dé geschiedenis van de Binnenlandse Oorlog moet nog geschreven worden. Over de ware toedracht van deze gebeurtenissen is het laatste woord nog niet gezegd of geschreven. Een vraag van een andere orde is hoe het vandaag de dag met de betrokkenen gaat.

Stank voor dank?

Na 1992 borgen de 'ex-wapendragers' hun gevechtsplunje op. Een burgerlijk bestaan opbouwen viel niet mee. Weinig scholing, nauwelijks werk. Oom Leo – nestor van de Jungle Commando's: de grootste groep ex-wapendragers – bewaakt tegenwoordig het winkelcentrum van Moengo. Ook tegen diefstal door zijn 'eigen' jongens. Ontevredenheid over niet nagekomen beloftes steekt bij tijd en wijle de kop op bij ex-strijders. Spijt over het verloop van de oorlog eveneens.

Honderd kilometer ten oosten van Paramaribo ligt Moengo. Vroeger stoof je er met 120 km per uur zo naartoe, snoeft de vooroorlogse generatie. Nu is een tocht met de bus – al schuddebuikend – een aanslag op de nieren. Na de oorlog zijn de bruggen weliswaar hersteld, maar de gaten in het wegdek slordig gedicht. Onderweg wijst de buschauffeur: 'Hier is Stolkertsijver. Daar begon het allemaal.' Bordjes waarschuwen het gras niet te betreden. 'Er liggen nog allemaal mijnen en het leger is de kaart waarop ze staan kwijt,' weet de chauffeur te vertellen. 'Waarom laten ze er niet een paar koeien lopen?' oppert hij wreed. Maar de Organisatie van Amerikaanse Staten heeft beloofd de ondergrondse projectielen op te ruimen. Vlak voor de verkiezingen van 2005 is de klus geklaard.

We rijden het 'oudste bauxietdorp van Suriname' binnen. Ooit een welvarend mijnwerkersdorp met frisgeschilderde huizen en luxe winkelmagazijnen, omzoomd door goed onderhouden sportvelden. Nu een verpieterd buurtschap 'waar weinig te beleven valt,' zoals de reisgids mistroostig meldt.[1] En waar bovendien weinig economische bedrijvigheid meer is. In de goede oude tijd bood bauxietmaatschappij Suralco werk aan zo'n 2200 werknemers, dat aantal is behoorlijk gedecimeerd.[2]

Een paar kapotgeschoten gebouwen getuigen nog van de schermutselingen tussen Jungles (zoals de Jungle Commando's in de wandeling genoemd worden), militairen en Tucayana Amazones. Verscholen achter een enorme satellietschotel staat het huis van Brunswijk. 'Als ik er niet ben, vraag naar oom Leo,' had hij al gewaarschuwd. We zouden elkaar andermaal ontmoeten.

'Daar!', wijst een jongetje naar een kleine zwarte man met baseballpet die bedrijvig door het winkelcentrum dribbelt. Oom Leo: Leonard Sarucco steekt hartelijk zijn bonkige hand uit. Zestig jaar oud, jokt hij charmant. Maar als een Cerberus bewaakt hij de Mall, zoals het winkelcentrum genoemd wordt. Dieven krijgen geen kans en junks worden weggestuurd. 'Ik ben ook hoofd inlichtingendienst,' zegt hij vertrouwelijk en tilt zijn trui op om zijn pistool te laten zien. We nemen plaats in het café op de hoek. Oom Leo, die zichzelf trots de nestor van de Jungles noemt, trakteert op soft en bestelt voor zichzelf whisky. 'Wegwezen, anders krijg je een schop,' moppert hij goedmoedig als een knulletje voor de tweede keer komt klagen dat zijn speelgoedgeweertje kapot is gegaan. Oom Leo berekent: rond de zeventig Jungle Commando's wonen er nog in en rond Moengo, de bakermat van het Jungle Commando. Volgens Brunswijk bestond het guerrillaleger in zijn hoogtijdagen uit twaalfhonderd man, was er een harde kern van vijftig en telde het Commando gemiddeld vijfhonderd manschappen. Oom Leo zegt over 280 man het bewind te hebben gevoerd. Huurling Karl Penta noteert in zijn boek *A mercenary's tale* een aantal van 250 Jungles tegenover naar schatting 2500 militairen. De samenstelling wisselde in elk geval; mannen werden gerekruteerd uit de lokale bevolking. Soms verruilden ze na een gevechtsperiode het geweer weer voor een landbouwwerktuig.[3]

Cijfers en grootscheeps systematisch onderzoek naar die periode zijn schaars. Het rapport dat antropoloog en onderzoeker Henna Guicherit over de oorlogservaringen van de Moengonezen produceerde, is dan ook goud waard. Drie jaar na de oorlog sprak ze met ruim duizend ex-vluchtelingen en zestig ex-Jungle Commando's. In het onttakelde winkelpand van ondernemer Paul Indiaan informeerde ze naar hun wel en wee. Terwijl ze boven haar hoofd de vluchtelingen hoorde stommelen, hield ze beneden in een dompig kamertje haar interviews. 'De ratten liepen er rond. Een vreselijke toestand was het!' herinnert ze zich. Haar onderzoek staaft Brunswijks bewering dat Marrons zich dikwijls noodgedwongen aansloten bij het Jungle Commando. Zoals een jongeman het typeerde: 'Of je wilde of niet, als Bosneger werd je beschouwd van het Jungle Commando te zijn. Je kon niet naar de stad. Een vriend van mij hadden ze opgepakt en in het Fort opgesloten, dus besloot ik maar direct Jungle Commando te worden.'[4] In Paramaribo werden razzia's gehouden waarbij Marronmannen van de straat werden geplukt.

Maar de oorlog trof het Marowijnegebied het zwaarst, constateert Guicherit. 'Onvoorstelbaar. Duizenden vluchtten het gebied uit. De meesten naar Frans Guyana. Jarenlang hebben die mensen daar in kampen gewoond. Bij terugkeer werden de vluchtelingen opgevangen in Albina en

Moengo. De meesten in Moengo. Een paar duizend mensen keerden terug, maar er waren geen voorzieningen getroffen. In Moengotapoe, Wanhati en Morakondre was alles met de grond gelijk gemaakt. Mensen konden niet meer naar hun oude stek. Hun hele hebben en houwen was weg.' De Pater Ahlbrinck Stichting had weliswaar opdracht gekregen om zinkplaten uit te delen om huizen van te bouwen, maar beschikte niet over genoeg materiaal. 'En wáár moest je je huis bouwen? De hele infrastructuur was kapot.'[5]

Ook veel Jungles waren hun huis kwijtgeraakt, ze woonden in bij familie, betrokken panden van de overheid of kraakten woningen. Driekwart van hen zat zonder werk. Banen waren schaars, de mannen bovendien laaggeschoold.[6] Guicherit: 'Er bleek een enorme behoefte aan huisvesting en omdat ex-Jungles moesten resocialiseren, was het idee hen als bouwvakkers te betrekken bij een huizenbouwprogramma.' Daar voelden ze wel voor. Het hele plan was kant-en-klaar: de locaties voor het opleidingscentrum, modules om mensen op te leiden, tekeningen voor de bouw van vierhonderd woningen... Ook ex-vluchtelingenvrouwen zouden participeren in het bouwproject. Het mes sneed aan alle kanten. Verontwaardigd roept Guicherit uit: 'Tot op de dag van vandaag is er met het rapport – twee delen – niets gebeurd. De toenmalige regering-Wijdenbosch heeft er niet in geïnvesteerd. Ook de huidige minister van Regionale Ontwikkeling, Romeo van Russel, heb ik erop geattendeerd. Niets gehoord!' Ze laakt de overheid. 'Het vredesakkoord was een eerste stap, maar is nooit uitgevoerd.'

Van Russel was destijds voorzitter van de Commissie voor Bevordering van het Vredesproces. In het in 1992 gesloten akkoord, dat de luisterrijke titel Akkoord voor Nationale Verzoening en Ontwikkeling draagt (ook wel aangeduid als het Akkoord van Lelydorp), stonden nogal ambitieuze bepalingen omtrent de wederopbouw van het binnenland en de 'herintegratie' van ex-wapendragers.[7] Dat de Jungles enige begeleiding nodig hadden om terug te keren in de maatschappij was zonneklaar. Sommigen hadden op hun negende de schoolbanken verlaten om Jungle Commando te worden; vechten en explosieven maken was wat ze konden.[8]

Verongelijkt

Zijn rechteroog achter het brillenglas is beschadigd door een onhandigheidje van een medestrijder met een raketwerper. Pikoni is onwillig om te praten, maar neemt toch plaats aan het tafeltje en flapt er ondanks zichzelf uit: 'Ik wil niet praten. Als je mensen hebt doodgeschoten heeft dat gevolgen. Maar,' verontschuldigt hij zich, 'wij hebben geen burgers doodgemaakt, alleen militairen.' 'Hij is bang dat alles terugkomt als hij praat,' verklaren de andere twee Jungles aan tafel. Een van hen is ex-commandant Kofie Ajongpong.[9] De ex-strijders borduren driftig voort op het thema van de

'herintegratie van de ex-wapendragers', zoals de Jungle Commando's en andere strijders in het vredesakkoord genoemd werden. Pikoni: 'Wij hebben voor democratie gezorgd. Venetiaan, Van Russel en Lachmon hebben het vredesakkoord ondertekend, maar ze doen niets.'[10] Verongelijkt stelt hij vast dat slechts vijfentwintig tot dertig ex-Jungles, onder wie oom Leo, onderdak vonden bij de Centrale Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.[11] Maar wat gebeurde er met de rest?

Pikoni – nu bouwvakker – mort dat hij na de oorlog niet bij het politiekorps werd ingelijfd, zoals in het akkoord als mogelijkheid was voorgesteld.[12] De politie stelde strenge eisen aan de vooropleiding.[13] Aangezien Jungle Commando's soms niet eens de lagere school hadden afgemaakt, kwam er van dat voorstel niet veel terecht. 'De politie heeft ook chauffeurs of monteurs nodig,' weerstreeft Pikoni.

Na de oorlog vulden de Jungle Commando's ijverig formulieren in wat ze wilden worden: landbouwer, houtbewerker... Ook de bouwplannen van Guicherit kreeg Kofie Ajongpong onder ogen. Maar het leidde allemaal tot weinig. 'Men zou ons onderbrengen. Dat is niet gebeurd en daardoor zijn er jongens die op het slechte pad geraakt zijn.' Gêne over deze dwaling is er niet. 'Als je geen geld hebt... je moet toch eten!'

Oom Leo wórdt er in de Mall dagelijks mee geconfronteerd. 'Meer dan zestig ex-Jungles zitten in de gevangenis voor roof en geweldpleging op klaarlichte dag.' Maar Hein Rozen, de onderdirecteur op het Ministerie van Justitie belast met de gevangenenzorg, kan dat aantal niet bevestigen, omdat er niet op achtergrond geregistreerd wordt. Oom Leo vermoedt: de politie is bang om in te grijpen. Zeker is in elk geval dat de politie in Moengo militaire bijstand heeft gevraagd om de misdaad in te dammen.[14] Dit tot grote vreugde van de burgers, die in het verleden zelfs burgerwachten draaiden.[15]

Oom Leo geeft de regering de schuld. 'Tachtig procent van het district Marowijne is ongeschoold. Na de oorlog heeft de regering niets voor Marowijne gedaan!' Gevraagd naar de eigen verantwoordelijkheid van de commandanten, wijzen oom Leo en andere Jungle Commando's eensgezind met de vinger richting Ronnie. Brunswijk is inmiddels gefortuneerd, maar hij verzorgt alleen zijn eigen familie, is het verwijt van ex-Jungles. Oom Leo: 'Wat gebeurt er voor de strijders? Waarom doet hij niets? Wat moeten de jongens eten en drinken?' Een ander verwijt luidt: Ronnie heeft geen tijd. Moet voetballen. Is steeds in het bos. Maar oom Leo weet tegelijkertijd ook: 'Ronnie is niet in staat in zijn eentje voor vijfhonderd man te zorgen.'
Dat Brunswijk *niets* doet, is overigens onjuist. Ex-Jungle Commando Bob neemt het voor hem op. Veel ex-strijders zouden een baan hebben gevonden bij een van Ronnie's vele ondernemingen: in het beveiligingsbedrijf

Jungle Security en in zijn goud- en houtbusiness.[16] Ook zijn woningproject op Moengotapoe getuigt in elk geval van zijn goede bedoelingen. Toen de huizen bijna voltooid waren draaide Brunswijk de geldkraan dicht, maar de overheid weigert voor de resterende kosten op te draaien. Daarnaast bouwde Ronnie een stadion voor de jeugd om ze discipline en teamgeest bij te brengen. Brunswijks tweede man Castro vindt: 'Dat zijn privé-dingen, dat draagt niet bij aan de opbouw van het binnenland.' Castro concludeert dat de herintegratie van de ex-Jungle Commando's helaas is mislukt en verwijt dat niet de regering, doch Brunswijk. 'Ik zat samen met Ronnie in de commissie die de herintegratie en wederopbouw van het binnenland zou moeten bewaken. Door toedoen van Ronnie gingen dingen scheef. Als leider moet je de kar trekken en dat heeft hij niet gedaan.'

Ook ex-Jungle Commandant Wens – klein en gedrongen – is teleurgesteld. Het beeld van Brunswijk als Robin Hood is voor hem aan diggelen gevallen. 'Brunswijk heeft zich verrijkt aan de oorlog. Ik ben arm. Het gaat niet om geld, maar om welzijn. In Sunnypoint hebben de bewoners geen water, geen licht. Ik heb mijn jonge jaren gegeven voor de strijd.' Anders dan de naam Sunnypoint doet vermoeden, is er weinig vrolijks te beleven in de buitenwijk van Paramaribo waar Wens woont. De huizen die als wachters kaarsrecht aan weerszijden van de zandweg staan, zijn van binnen donker en somber. Toen hij niet het perceel kreeg dat hem naar eigen zeggen was beloofd, kraakte hij deze woning. 'Ik had beter verdiend. Het is een onmogelijke situatie voor een man die heeft gevochten voor de democratie.'

Hij verwoordt een sentiment dat al sinds de beëindiging van de strijd leeft.[17] Twee maanden voor de verkiezingen van mei 2005 – het tijdstip is niet toevallig gekozen – komen de Jungle Commando's onder leiding van Henk Papatoe op hoge toon verhaal halen bij de president van het land. Zich beroepend op het vredesakkoord eisen ze met terugwerkende kracht geld en werk binnen de gewapende macht.[18] President Venetiaan antwoordt kalm alleen te willen onderhandelen als Brunswijk ook aanwezig is en ontkent dat er geen uitvoering wordt gegeven aan het vredesakkoord. 'Enkele zaken laten op zich wachten, omdat zij via geordende overheidsstructuren moeten gaan.'[19] Een paar dagen later belooft Brunswijk dat hij bij de bespreking zal zijn.[20]

Het kan verkeren: woensdag 30 maart 2005 zitten ze allemaal gebroederlijk om de tafel. De groep van Papatoe (75 man sterk) eist werk, eventueel bij de Centrale Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, die naar nu verluidt al 60 tot 64 mensen in haar gelederen opnam, inclusief Brunswijk en oom Leo. Afgesproken wordt een inventarisatie te maken wie destijds in aanmerking zou komen voor een baan en dan te bekijken in welke sector ze tewerkge-

steld willen en kunnen worden. 'Als deze inventarisatie heeft plaatsgehad, gaan we weer aan tafel,' benadrukt Brunswijk in een gesprek met *De Ware Tijd*.[21] Kort daarvoor beloofde de minister van Justitie Siegfried Gilds al dat ex-Jungle Commando's ook kunnen meedingen naar een opleidingsplaats voor een politiefunctie in het binnenland. In het vredesakkoord is immers bepaald dat de oud-rebellen werkgelegenheid krijgen aangeboden, brengt Gilds leukjes in herinnering.[22] Met het mes op de keel – vanwege de naderende verkiezingen – en een beetje laat, maar toch!

Boven-Suriname

Zoals oom Leo al zei: de meeste Jungle Commando's kwamen uit Oost-Suriname. Daar begon de oorlog. Over de oorlogshandelingen in het district Brokopondo en Boven-Suriname is beduidend minder geschreven.[23] Op zich niet verwonderlijk: de strijd in Oost-Suriname was heftiger en bracht duizenden vluchtelingen op de been. Bovendien was Oost-Suriname via het buurland Frans Guyana eenvoudiger te bereiken voor journalisten en onderzoekers, en vond men in Brunswijk een gewilliger gesprekspartner dan in Bouterse.

Ex-commandant Wens volgde in zijn toenmalige woonplaats Botopasi het nieuws over de oorlog via Radio Nederland Wereldomroep op de voet. Hij weet nog hoe op 14 oktober 1986 drie commandanten uit Oost-Suriname in Boven-Suriname arriveerden om onder hun Saramakaanse bloedbroeders strijders te ronselen. Zij waren immers allen Marrons. Om de komst van de drie aan te kondigen waren van tevoren naar de diverse dorpen al cassettebandjes opgestuurd.

Wens, die de lacune in de berichtgeving over Boven-Suriname graag opvult, kan dágen over de oorlog praten. Op de salontafel stalt hij zijn oorlogsattributen uit. De blauwe boei: een metalen armband met stof omwikkeld – inmiddels vaal en versleten – is om onzichtbaar te worden, legt hij uit. De gele was om hem te beschermen tegen kogels... Hij wijst naar een gat in zijn voorhoofd. 'De kogel is niet binnengedrongen.' Hij duwt de stalen banden om zijn arm en demonstreert hoe hij – gelijk een boeienkoning – ten strijde trok. Wens haalt ook zijn gevechtstenue uit de mottenballen te voorschijn. Zorgvuldig bewaard om aan zijn jongste telg te kunnen laten zien, die nu zoet ligt te slapen op de bank.

Saramakaners, Paramakaners, Ndyuka – de stam waartoe Brunswijk en veel andere Jungle Commando's behoren – en ook de andere Marronstammen geloven dat *wasi* (rituele wassingen), kruiden en boeien bescherming bieden tegen het kwaad. Op slavenschepen die eufemistische namen droegen als De Nieuwe Hoop en Het Vergenoegen, reisde de Afrikaanse

godenwereld mee naar Suriname. In de Marroncultuur spelen ze – soms gecombineerd met het christelijk geloof – nog steeds een prominente rol.

Vijftig strijders uit Boven-Suriname meldden zich aan bij het Jungle Commando. Ze kregen een opleiding, ondergingen een *wasi* en daarna werden de rekruten standaard naar Brownsweg gestuurd om de militairen op de post daar schrik aan te jagen. Bij een van die overvallen sneuvelden zeker veertig militairen, bluft Wens die tot commandant van dat gebied was benoemd. Het Jungle Commando stal dynamiet van Suralco's bauxietmaatschappij in Paranam en blies de Marshallbrug op. De weg naar Brownsweg was daarna onbegaanbaar voor zware militaire voertuigen. Vervolgens trok het Jungle Commando naar Auka, waar het schielijk verdreven werd door het leger. Wens is net als Brunswijk zeer gedetailleerd in zijn beschrijvingen. Het liefst gaat hij naar het oorlogsgebied zelf toe. Dan kan hij alles laten zien.

Op naar Botopasi. Vier uur over een weg vol gaten en kuilen in een tot bus verbouwde Daftruck met uitgezaagde ramen. Passagiers zitten tussen de torenhoog opgestapelde goederen en koelboxen vol ingevroren kippen, groenten, water en brood. In het binnenland ontbreken supermarkten en zijn Chinese winkels en eethuisjes dun gezaaid. Vanaf Atjoni is het nog eens twee uur met de boot. Onderweg varen we langs verschillende dorpen: pinabladeren- en zinken daken verscholen tussen de palmen vormen een vriendelijk aanzicht. Hier en daar priemt een torenspits uit het bladerdak omhoog. Maar de papen en evangelisten wisten niet alle nederzettingen te bekeren. Zo is Goejaba, het grootste Saramakaanse dorp, anders dan het protestantse Botopasi geen 'kerkdorp' maar een 'heidens' dorp.

De tolk – in Boven-Suriname is het Saramakaans de eerste, het Sranan Tongo de tweede en Nederlands pas de derde taal – vertelt onderweg dat de marihuanateelt vooral in de 'heidense' dorpen enorme proporties aannam tijdens de oorlog. Toen de politie geen toegang meer had tot het door de Jungles beheerste gebied, bloeiden de hennepplanten tot in de hemel. Jongeren vonden emplooi in de handel; nu is dat volgens de tolk nog steeds het geval, maar in mindere mate. Tijdens de oorlog was immers de werkgelegenheid drastisch afgenomen. Sociale uitkeringen (aov, of op zijn Nederlands: aow en kinderbijslag) en het honorarium voor de traditionele gezagsdragers waren in het oorlogsgeweld komen te vervallen. Jungles beschermden de wietplantages en verzorgden het transport van de plantageopbrengst naar het Marowijnegebied in ruil voor een deel van de oogst. Die werd door hen in Frans Guyana geruild voor wapens, maar ook verhandeld aan militairen.[24] Dat ook de cocaïne-industrie floreerde tijdens de Binnenlandse Oorlog, die het achterland aan het zicht onttrok, is niet onwaarschijnlijk.[25]

Commandant Wens meert aan. Hij ziet eruit als een zeerover met zijn feloranje hoofddoek en donkere zonnebril. Het is feest in het dorp Botopasi. Drie *basja's* zullen geïnstalleerd worden. Basja's zijn traditionele gezagsdragers van het binnenland. Boven de basja staan de kapitein en hoofdkapitein, en hoofd van de stam is de *granman*: het grootopperhoofd. Allen worden met de naam dignitarissen aangeduid. Het was het Nederlandse gouvernement dat de dignitarissen eeuwen terug van fraaie uniformen voorzag. Vreemd genoeg kent het binnenland nog steeds twee bestuurslagen: die van het traditionele gezag en die van de landsregering in 'de stad'.

In afwachting van het feest vertelt Wens hoe het Jungle Commando eerst in Botopasi, maar later in Debike een post vestigde. We lopen van Botopasi naar Debike en passeren onderweg een lichtmotor, die zojuist door de NPS is gebracht en ingepakt staat te wachten om onthuld te worden. In Debike aangekomen maakt Wens ruime zwaaibewegingen in het luchtledige. 'Hier stonden de verpleegsterswoningen. Het leger overviel onze commandopost en vaagde ze allemaal weg.' We betreden een van de twee verlaten Jungleposten waar de militairen hun mortieren op leeg vuurden. Binnen heeft een zich vervelende Jungle tijdens een rustige wacht een tekening van Magere Hein met geweer in de aanslag op de muur gekalkt.

Wens beschrijft hoe vanuit hier de legerpost Aurora werd overvallen om wapens buit te maken. Met het oorlogsrecht nam hij het – onder het mom dat zij als guerrillastrijders niet aan regels gebonden waren – niet zo nauw. Zijn beleid ten aanzien van krijgsgevangenen was: doodschieten. 'Ik maak geen grap! Ik kon ze niet voeden en geen wacht bij ze plaatsen om ze te bewaken. En ze laten lopen? Nee!' Bij onze ontstelde blik geeft hij toe: 'Ja, ik ben wreed, tot nu toe ben ik wreed.' Hij schat dat er in Boven-Suriname vijf krijgsgevangenen zijn geliquideerd. 'Wens schept op. In zijn nádeel,' constateert oom Leo droogjes, als we hem het verhaal voorleggen.

Een gruwelijk oorlogsverhaal dat circuleert en dat zowel oom Leo als Brunswijk bevestigt, is dat van de Javaan die door het Jungle Commando vermoord en in stukken gesneden in een emmer werd gestopt.[26] In een korjaal voorzien van een witte vlag plus brief – 'Zeg aan Bouta, we hebben zoutvlees voor hem gestuurd' – spoelde de boot stroomafwaarts aan bij de volgende militaire post. Wens had zijn mannen opdracht tot liquidatie gegeven, maar niet gezegd hoé. 'Toch,' komt Wens terug op zijn eerdere verhaal, 'werden krijgsgevangenen niet gemarteld of mishandeld. Spionnen wel! We martelden ze om ze aan de praat te krijgen.' Met een verwijzing naar het heden betoogt hij: 'In Irak worden ze onthoofd! Dat deden wij niet.'[27] Wens gaat er blijkbaar vanuit dat de amnestiebepalingen in het vredesakkoord hem vrijpleiten. Dat moet de reden zijn waarom hij zo vrijelijk praat. Soms zelfs op een lugubere manier pocht.

Misdragingen

Vrijwel alle dorpen in Boven-Suriname sloten zich aanvankelijk aan bij het Jungle Commando. Behalve Pokigron dat sympathiseerde met de militairen. Het dorp werd door het Jungle Commando in de as gelegd. Ook in Botopasi zie je hier en daar resten van verbrande huizen; die komen voor rekening van het leger. De tolk wijst: kijk, hier stond een winkel van de vader van Wens. In brand gestoken door het leger, omdat de eigenaar – prominent NPS-lid – het Jungle Commando openlijk steunde. Maar vandaag is het feest; de vrouwen lopen rond in fleurige *pagni's* en kapitein Ronald Eduards is op weg naar de inwijdingsplechtigheid van de basja's. Gehuld in zijn kapiteinspak. Zonder das. Verontschuldigend: 'Kan ik niet vinden.'

's Avonds zoeken we kapitein Eduards op in zijn houten hut. Het licht valt een paar keer uit en steeds melden zich gasten aan de deur. Eduards was ook tijdens de oorlog al kapitein. 'In die tijd sympathiseerde bijna iedereen in het binnenland met Brunswijk. Toen dachten we dat deelname aan het Jungle Commando een goed idee was.' Minder enthousiast was Eduards over het feit dat de Jungles met geweld de leerkrachtenwoningen in bezit namen. De onderwijzers, die met vakantie in Paramaribo waren, keerden niet terug en het duurde jaren voordat er weer een onderwijzer voet aan wal zette. De Jungles gingen zich gaandeweg misdragen. 'Ze meenden dat hier in het dorp spionnen van Bouterse aanwezig waren. Ze "rammelden" mensen, gijzelden mannen en sloten ze op in de leerkrachtenwoningen.' Het waren meestal Jungles uit het Marowijnegebied die dat deden. De kapitein herinnert zich hoe de mannen goederen van burgers confisqueerden.

Toen de misdragingen het traditionele gezag te gortig werden, schakelden ze de hoogste gezagsdrager in: de granman der Saramakaners, Jozef Aboikoni. Na diens bemiddeling werd het nabijgelegen Debike de nieuwe post. Maar ook op Debike werden boten die langskwamen gestopt. Zogenaamd om te controleren of er spionnen in zaten. Maar eigenlijk om spullen in beslag te nemen. Het moge duidelijk zijn dat het strategisch plan van het Jungle Commando niet in aanvoerlijnen voorzag. De Angula-groep, een door Bouterse bewapende Saramakaanse groep, mengde zich bovendien ook nog in de strijd. 'Ze zeiden: we willen samen met het leger het binnenland van de Jungles bevrijden. Maar ze deden hetzelfde als het Jungle Commando: stelen en mensen lastigvallen.'

In Boven-Suriname sneuvelden minder burgers, dorpen werden niet massaal van de kaart geveegd en van een grootscheepse vlucht was geen sprake, maar toch zijn ook daar de gevolgen zichtbaar. Eduards: 'We zijn achterop geraakt op het vlak van onderwijs, gezondheidszorg, bestuursdiensten...

We hebben geen vrede met de mensen van Pokigron, zij zijn boos op ons en ze hebben gelijk. Het binnenland is nooit in oude glorie hersteld. De overheid probeert het wel, maar plannen worden niet waargemaakt. De regeringen Wijdenbosch en Venetiaan hebben tot nu toe niet veel gedaan. De bestuurspost op Debike is niet hersteld. Op 1 augustus 2004 zou begonnen worden met de bouw van een nieuwe poli.' Maar de kapitein, die op de poli werkzaam is als verpleegkundige ziet geen spoor van activiteit. 'Er is geen stromend water, geen licht. Dat is al zo sinds de Binnenlandse Oorlog. Vroeger was dat er wel; water kwam uit de kraan. Nu uit de tank, maar dat is minder hygiënisch.'

Azowawa, de broer van commandant Wens en beduidend bedeesder dan zijn bloedverwant, vindt achteraf: 'De oorlog is niet goed geweest voor Suriname: vechten tegen je eigen mensen. Je moet vechten met je vuisten en niet met een geweer. Maar op een gegeven moment kun je niet meer terug.' Want toen het guerrillaleger in 1986 Jungles in Boven-Suriname rekruteerde, meldde ook hij zich direct aan. Net als Wens en zijn andere broers schreven ook zijn zusjes zich in. De vrouwen verleenden hand- en spandiensten en zorgden bijvoorbeeld voor eten. Azowawa was bootsman in dienst van het Jungle Commando, vertelt hij. Het gesprek wordt tijdelijk onmogelijk gemaakt door vier bruinzwarte honden die vechten, grommen, piepen, tot één hinkend afdruipt. Als ze gekalmeerd zijn, vervolgt hij: 'Voor het land was de winst herstel van de democratie. Maar in het binnenland is veel vernietigd.' Bedrukt: 'We hebben gevochten voor onze mensen. Maar voor de nabestaanden van de Jungles is er nauwelijks iets geregeld.' Oom Leo schat het aantal gesneuvelde Jungles op zestig.

Wachten op de dokter

Het district Marowijne heeft het zwaarst te lijden gehad van de oorlog. Ontredderd keerden gevluchte burgers na de oorlog terug naar... ja, naar wat: hun dorpen waren vernield. De opvang was pover. Jaren na de oorlog lijkt men in dit district een begin te maken met de hulpverlening aan getraumatiseerden. Te laat? Niet meer nodig?

De dienstauto van de Regionale Gezondheidsdienst voor het district Marowijne spurt weg. Spoedgeval. Dokter Gerard Vishnudatt legt gehaast uit: 'Een vrouw is psychotisch geworden.' Even later keert het hoofd van de poli, een boomlange Hindoestaan, terug van zijn visite. De zuigelingen in de wachtkamer huilen in koor. De witte jassen van de rondredderende verpleegkundigen die baby's op glimmende weegschalen vlijen, steken af tegen de grijstonen van de betonnen omgeving. Het geurt er – precies zoals dat hoort – naar ontsmettingsmiddel. Vishnudatt trekt de deur van zijn sober ingerichte onderzoekskamer dicht en schetst de achtergrond van zijn psychotische patiënt.

'In juni en juli 1986 vielen de eerste doden in dit ressort. Het Jungle Commando en het leger raakten slaags. Water- en elektriciteitsleidingen werden opgeblazen. Er werd gestolen en geroofd, huizen werden in brand gestoken.' Liet het Jungle Commando de boel springen, het leger maakte zich vooral schuldig aan diefstal en brandstichting. Hij constateert: 'Er was sprake van mishandeling en geweld. Mensen vluchtten. Deze vrouw heeft daaraan een trauma overgehouden.'

Vishnudatts praktijk telt een behoorlijk aantal patiënten met het posttraumatisch stresssyndroom (ptss), de medische term voor wat burgers en Jungles hier 'oorlogsziekte' noemen.[1] Hoeveel het er precies zijn, kan de arts niet zeggen. 'Het zijn er nogal wat,' concludeert hij. In zijn interpretatie 'bijna alle patiënten met maag- en rugklachten'. Op een later tijdstip stelt hij dat vijftig tot zestig procent van zijn volwassen patiëntenbestand er last van heeft: ex-vluchtelingen.[2] Van de dertig procent volwassenen in zijn vijf- à zesduizend personen tellende praktijk is dat ruim de helft, dus 1500 tot 1800 personen. Maar dat lijkt wel erg ruim gedefinieerd. 'De ernst van de

klachten varieert. Er is onder de ex-vluchtelingen een handjevol dat psychotisch is. Zij worden behandeld met medicijnen en krijgen regelmatig een spuit.'

Vishnudatt bleef in de oorlog als enige arts in Moengo achter. Bij een twintigtal gesneuvelden, strijders maar ook burgers, verrichtte hij de lijkschouwing. Hij vertelt hoe een vriend hem waarschuwde een pick-up te hebben gezien vol lijken. Jungle Commando's hadden onder leiding van oom Leo de overledenen – zonder iets te zeggen – in het nabijgelegen mortuarium van Moengo gedeponeerd met de bedoeling hen later te begraven. 'Wij wisten dat niet en konden de pick-up nergens vinden. Op een gegeven ogenblik was de hele omgeving vergeven van de groene, vieze vliegen. Het begon ook te stinken.' Het spoor leidde naar het mortuarium: een tiental lichamen trof hij daar aan. 'Eén vrouw lag apart: zij was zwanger.'

Vishnudatt – lange handschoenen aan en masker voor – bemerkte dat het vlees al papperig was geworden. In samenspraak met het leger werd besloten het gebouw in de fik te steken. 'Ik eiste dat voor, tijdens en na de crematie foto's zouden worden gemaakt. Na afloop is die film in beslag genomen.' De stoffelijke overschotten waren afkomstig uit Moiwana. Precies op zijn veertigste verjaardag vond de slachting daar plaats. 'Een mooi cadeau van Bouterse aan mij,' zegt hij sarcastisch. Vishnudatt legde getuigenissen af aan mensenrechtenorganisaties en nam in 1989 de wijk naar Nederland. De militaire machthebbers hadden hem veelbetekenend te verstaan gegeven: denk aan je familie. 'Ik ging in gewicht van 80 terug naar 49 kilo. Ik heb mijn portie gehad.'

Op de vlucht

Inmiddels hadden heel wat burgers Moengo verlaten. Elke Ndyuka vluchtte voor zijn leven, stelt Vishnudatt vast die in 1996 naar Suriname terugkeerde. Zo ook de twaalfjarige Tresna Pinas. Het leger sommeerde burgers Moengo te verlaten. Wie bleef, werd beschouwd als vijand. Pinas: 'Wij konden nergens naartoe. Maar mijn broer – die zich had aangesloten bij de Jungles – liet via mijn oom weten: jullie moeten echt weg!' Haar vader kocht reistassen. 'Voor ieder kind een, ik kreeg een bruine.' Pop, make-up en schriftje mee. Onderweg hield ze een dagboekje bij van de gebeurtenissen. Ze haalt beduimelde aantekeningen te voorschijn. Verlegen: 'Sinds ik op school zat, wilde ik schrijfster worden.' Haar vader, werkzaam bij bauxietonderneming Suralco, bleef achter in Moengo. Samen met haar moeder, broers, zussen en anderen vluchtte ze naar Langatabbetje om vandaar over te steken naar Frans Guyana.

Tijdens de vlucht werden ze geholpen door Jungle Commando's. 'Je moest wel gebruik van ze maken. Eigen auto's hadden we niet. En hád je die, dan

werden ze in beslag genomen.' Twee aan twee, hand in hand liepen ze door het bos. Dan hadden ze elkaar nog als er wat gebeurde, redeneerde haar moeder. Een legerhelikopter schoot op alles wat bewoog. Twee weken waren ze onderweg. 'In mijn groep zaten vier zwangere vrouwen. Mijn moeder was ook hoogzwanger.' Was ze bang als twaalfjarige? 'Nee, ik wilde moedig zijn. Ik was het oudst overgebleven kind. Ik wilde mijn moeder steunen. Als ik schoten hoorde, dan werd ik boos. Waarom doen ze dat? Wij zijn geen vijanden. Soms kan ik wel huilen; nu pas besef ik wat er gebeurd is. Toen dacht ik alleen aan vluchten.' Via Langatabbetje en Apatou zochten ze een veilig heenkomen in Saint Laurent.

In haar kleine huisje schenkt Tresna Pinas cola uit zo'n mooie, ouderwets geribbelde glazen fles, terwijl ze de foto's uit het vluchtelingenkamp in Frans Guyana bekijkt. 'De eerste dag werd je als vluchteling in Kamp A geplaatst in groene tenten. Drie gezinnen, ongeveer twintig mensen, sliepen er in een tent. De tent was met doeken in stukken verdeeld, zodat iedereen een eigen afdeling had. In Kamp A hoefden we niet zelf te koken, dat deden de Franse militairen voor ons. 's Avonds lichtten ze het doek even op om te kijken of alles oké was.' Later verhuisden ze naar Kamp Charvein. Ze memoreert: 'We konden de Fransen natuurlijk niet verstaan. Toen mijn moeder naar het ziekenhuis was om te bevallen, was ik de oudste van de zeven kinderen. Met wat Engelse woordjes die ik op de mulo had geleerd, speelde ik tolk.'

Twee jaar later, voor de grote massa uit, keerde Tresna Pinas terug naar Moengo. Haar vader, die achtergebleven was, vond dat de kinderen weer naar school moesten. Die draaide inmiddels weer zo goed en zo kwaad als dat ging. De oorlog woedde ondertussen voort. Dat betekende: tussen de strijdende partijen door laveren. Tresna herinnert zich de middag op school toen er schoten klonken. 'Een helikopter zocht leden van het Jungle Commando in Moengo en begon te schieten in de buurt van het vliegveld. De leerkracht stuurde ons snel naar huis. Maar ik kon mijn eigen huis niet in; vlak bij ons woonden Jungles.' Toen ze bij de buren aanklopte, bleef de deur potdicht. Ze drukte zich plat tegen de muur, stijf van angst. Gelukkig overleefde ze het incident.

Niet alleen militairen en Jungle Commando's streden met elkaar; ook een derde partij, de Tucayana Amazones, mengde zich in het gewoel. Tresna's neefje vond tijdens een van die schermutselingen de dood. 'Toen op een dag een hele bus Tucayana's Moengo binnenreed, werd iedereen weer weggestuurd: vandaag geen school! Ook de bakker moest zijn winkel sluiten. Mijn neef, die bakkersknecht was, keerde dus naar huis terug. Hij was een heer, maar vlocht zijn haar op dezelfde manier als de Jungles; vlak voor

het erf van zijn broer werd hij doodgeschoten. Niemand durfde toen meer naar huis als er schoten gelost werden.' Tijdens de oorlog verloor praktisch iedere burger in district Marowijne, waar ook Moengo onder valt, wel een familielid of vriend. Soms meer dan een.[3]

Gebrekkige opvang

In 1992 keerden de meeste vluchtelingen uit Frans Guyana terug naar Suriname. In Albina en Moengo waren opvangcentra ingericht.[4] Maar niet iedereen kreeg een huis, bevestigt Tresna Pinas de eerder aangehaalde woningnood. 'Degenen die niet konden bewijzen dat hun huis was vernield stonden "bloot". En je moet niet vergeten: vluchtelingenkinderen waren volwassen geworden. Ze kwamen niet voor een huis in aanmerking, omdat ze destijds nog bij hun ouders woonden.' Ook zij kreeg niets toegewezen, maar had ondertussen wel een kind gebaard. Huizen in Bernarddorp (Moengo) werden gekraakt; gezinnen bivakkeerden noodgedwongen in één woning. Ook nu nog. De hygiëne laat er te wensen over, vindt ze. Er is een rattenplaag, kinderen zijn ziek vanwege de smerige riolering en verstopte goten. Ze weet het, omdat ze onderwijzeres is op Moengo.

De Surinaamse overheid heeft veel te weinig gedaan aan de opvang van vluchtelingen, is het algemene verwijt – vooral van de kant van hulpverleners en particuliere organisaties, maar ook van politici. De overheid van Suriname was failliet.[5] Rudy Strijk, nu districtscommissaris van Sipaliwini, was destijds districtscommissaris van Marowijne. Kort na de oorlog vestigde hij zich in Moengo vanwege de schade in Albina: de residentie. Hij meent toch dat de overheid wel haar best heeft gedaan om de vluchtelingen op te vangen en te begeleiden. Misschien niet genoeg? Strijk: 'Toen we in 1992 het vredesakkoord van Lelydorp ondertekenden, was er niet eens een inventarisatie van wat er allemaal kapot was. Je moest zorgen voor herstel en ontwikkeling. Het is niet gegaan zoals is voorgesteld in het akkoord. Ook niet in dat tempo.' Ter verduidelijking voert hij aan: 'We hadden net een oorlog meegemaakt. Wij waren niet ingesteld op het vluchtelingenvraagstuk. We kregen hulp van de vluchtelingenorganisatie UNHCR, maar die verdween weer. Toen zaten wij met al die vluchtelingen! Vooral nadat de Fransen de Surinaamse vluchtelingen met een premie – sommigen spreken van "oprotpremie" – van enkele duizenden francs al dan niet vrijwillig de grens hadden overgezet.'[6]

De oorlog heeft bij haar zijn sporen nagelaten, meent onderwijzeres Tresna Pinas. Af en toe is ze driftig en schrikachtig. 'Met oud en nieuw zeggen mijn kinderen: mama, van een klein beetje vuurwerk schrik je.' Ze herinnert zich de agressiviteit in de vluchtelingenkampen. 'De kinderen speelden

oorlogje. Groeven een put en stopten er krijgsgevangenen in.' Op school signaleert ze nu nog agressie bij de kinderen. 'Zelfs bij kinderen die tijdens de oorlog geboren zijn.' Verloskundige Selma Pinas-Corinde, die behalve bij de Regionale Gezondheidsdienst ook als vrijwilliger voor Unicef werkt, oordeelt: 'Die agressie is niet normaal. Ook de jongere generatie gebruikt vaak de vuisten. Ouders kopen speelgoedpistooltjes voor hun kinderen.'

Antropoloog Henna Guicherit, die niet alleen onderzoek deed naar volwassenen in dit gebied, maar recent ook naar kinderen, bevestigt dat. 'Ja, het eerste dat opvalt is de agressie van kinderen uit het Marowijnegebied. De agressiviteit is overigens nu wel minder dan voorheen. Maar op een lbgo-school [in Nederland vmbo – EdV] in Moengo, de Barronschool, blijkt wel dat de agressiefste kinderen afkomstig zijn uit de kampen. Ze zijn getraumatiseerd. Maar ook kinderen die niet in de kampen geboren werden, zijn agressief. Ouders halen vechtende kinderen niet uit elkaar. Het leven in de kampen heeft de tolerantiegrens van ouders verlaagd. Men beschuldigde elkaar van allerlei dingen, tussen de lo's [families – EdV] waren spanningen. De kinderen zijn grootgebracht in een milieu waarin steeds over de oorlog werd gepraat.'

De rolpatronen zijn na de oorlog veranderd, vindt ze. 'De man heeft vaak moeite werk te vinden, de moeder zorgt nu vooral voor het inkomen door te *hosselen*: handel drijven op de markt in Saint Laurent op woensdag en zaterdag. De moeders zijn vaak niet thuis. Kinderen in het Marowijnegebied moeten zelf voor hun ontbijt zorgen. Veel kinderen zijn totaal verwaarloosd, zitten al op jonge leeftijd in de hosselcultuur. Op Albina zie je al zakenmannetjes in de dop.' Ook de andere resultaten van haar onderzoek, dat Guicherit uitvoerde in opdracht van het Ministerie van Regionale Ontwikkeling met geld van Unicef, liegen er niet om. Kinderarbeid, jeugdprostitutie, huiselijk geweld en seksueel misbruik, tienerzwangerschappen, drugs- en alcoholmisbruik en wetsovertredingen aan de lopende band.

Problemen zijn moeilijk bespreekbaar, merkt verloskundige en Unicefmedewerker Pinas-Corinde. Over mishandeling en incest wordt gezwegen. 'Vlak na de oorlog praatten moeders nog wel over hun verloren echtgenoot of kind. Nu niet meer.' Zij constateert dat er veel gebroken gezinnen zijn en kinderen verwaarloosd worden. Of deze wantoestanden aan de oorlog of aan de slechte sociaal-economische situatie te wijten zijn, weet ze niet. Dokter Vishnudatt, die op zijn spreekuur de gevolgen van kleine en grote geweldsmisdrijven behandelt, meent dat de sociaal-economische malaise crimineel gedrag versterkt. 'Op 1 januari 2002 heb ik vanwege toenemend geweld en verkrachtingen de weg naar Coermotibo afgesloten om bauxietmaatschappij Suralco het werken onmogelijk te maken; de politie deed er namelijk helemaal niets aan. Er zijn geen gewonden gevallen. Het resultaat

was dat de politie uit Paramaribo kwam en de daders met geweld heeft afgevoerd naar Paramaribo. Wat nu speelt is dat op elke hoek van de straat coke en marihuana te koop zijn in Moengo.'[7] Een indirect gevolg van de oorlog is dat veel jongeren hun opleiding niet hebben afgemaakt. Aan het scheppen van werkgelegenheid heeft de overheid niet veel gedaan. Dus gaan de jongeren maar in de 'meelindustrie' werken, spot de dokter.

Oorlogsziekte

'Je moet getraind zijn om zaken uit elkaar te houden: komt dit door een oorlogstrauma of door iets anders? Dat gaan we dus leren.' Verloskundige Pinas-Corinde maakt deel uit van het team van Regionale Gezondheidswerkers in Moengo dat getraind wordt in herkenning en behandeling van oorlogstrauma's als onderdeel van een veelomvattend plan.[8] Ook Vishnudatt is van de partij. En onderwijsgevenden. Eugène Leter coördineert de training aan deze gezondheidswerkers vanuit TPO (Transcultural Psychosocial Organization): een organisatie die zich wereldwijd bezighoudt met behandeling van oorlogstrauma's. Leter, gedetacheerd in Suriname, bevestigt andermaal dat het Marowijnegebied het zwaarst getroffen is door de Binnenlandse Oorlog. Omdat de bewoners – Marrons – een eigen cultuur hebben, vereist de behandeling een specifieke aanpak. Vishnudatt is welwillend, doch ook een tikkeltje sceptisch: 'Je moet geduld hebben. Het zal langzaam gaan. Mensen zullen er af en toe de brui aan geven. Er zijn moeders die alleen voor hun kinderen moeten zorgen. Die gaan liever naar hun kostgrondje dan dat ze willen praten.'

De oorlog heeft de mannen van Moengo pijn gedaan, zegt ook oom Leo. Hij schat dat dertig ex-Jungles in de omgeving aan 'oorlogsziekte' lijden: het posttraumatisch stresssyndroom. In het café wijst hij: 'Die met die witte trui en die.' Sommigen zitten stil in een hoekje te drinken, willen met niemand praten of barsten ineens in woede uit, weet hij. Henni Misidjan komt binnenwandelen. Familieleden van hem werden door het leger vermoord in Moiwana. Misidjan mompelt: 'Als je slaapt, dan droom je van de oorlog.' Het was oom Leo die de doorzeefde lichamen van vrouwen, kinderen en een baby'tje naar het mortuarium in Moengo vervoerde. Op foto's in Nederlandse kranten uit die tijd staat een jonge oom Leo – sigaret in de mond – naast de wagen vol lijken. Een smartelijk beeld. Oom Leo: 'Eigenlijk zou *ik* als oorlogscommandant een oorlogstrauma moeten hebben. Maar ik heb sterke zenuwen.'

Guicherit waarschuwde in 1996 op korte termijn voorzieningen te treffen om de 'oorlogszieken' te behandelen en ook iets te doen aan de sociaal-economische situatie in het Marowijnegebied. De kans op uitbarstingen achtte

ze niet ondenkbeeldig. Ondanks papieren plannen is de hulp aan getraumatiseerde burgers en Jungles in Moengo en omgeving nog steeds niet van de grond gekomen. Heeft hulp nog zin? Guicherit: 'Ik denk: ernstige dingen vergeet je nooit!' Ze constateert – met recht – dat er voor de militairen wel, maar voor Jungles en burgers nog nooit iets is gedaan. Ze bladert en vindt de passage uit haar rapport waarin een Jungle in de beslotenheid van de onderzoekskamer, waar stoere praatjes geen dienst doen, zijn nood klaagt. 'Ik ben mishandeld op weg naar Moengo. De militairen hebben mij op het vliegveld op een mierennest gebonden. Ik heb medestrijders gezien die doodgingen. Ik heb tijdens de hele strijd niet geslapen. Ik heb last gehad van oorlogsziekte. Aan het eind van de strijd hoorde ik zoveel lawaai in mijn hoofd dat ik gevraagd heb om me maar van kant te maken.'[9] Hij overwoog zelfmoord. Een aantal Jungles sloeg na de oorlog inderdaad de hand aan zichzelf. Ook de buurman van oom Leo schoot zichzelf dood. Oom Leo: 'Ik was er te laat bij.'

Een half jaar later is het team nóg niet aan de slag. Nu de financiering eindelijk rond is en de handtekeningen gezet zijn, moet een bepaald protocol worden afgewerkt.[10] 'Dat gaat niet zo eenvoudig. Je moet veel administratieve handelingen verrichten,' antwoordt Rinia Codfried, directeur van het Ministerie van Volksgezondheid desgevraagd.[11] Maar over niet al te lange tijd is het zover, stelt ze gerust. De hulp is onderdeel van een nationaal plan om de psychiatrie onder te brengen bij de eerstelijnszorg. De behandeling van ptss bij burgers – inclusief ex- Jungles – is daarin meegenomen. Concreet houdt dit in dat het Psychiatrisch Centrum Suriname gaat samenwerken met de Regionale Gezondheidsdiensten en zorg gaat bieden in de gebieden waar dat nodig is. Eventueel samen met plaatselijke genezers.

Er is nooit een publicatie verschenen over ptss bij burgers, weet Codfried, van huis uit arts. 'Het is nooit gekwantificeerd. Vijftienduizend mensen hebben met de Binnenlandse Oorlog te maken gehad.' Over de juiste cijfers is discussie. Polihoofd Vishnudatt betwijfelt het aantal van dertig 'oorlogsziekе' ex-Jungles dat oom Leo noemt. Brunswijk houdt het op een handjevol getraumatiseerden, maar niemand weet het zeker en menigeen heeft zo zijn reden om te overdrijven (er moet hulp en geld komen) dan wel te bagatelliseren (zo erg was het niet: onze mannen waren 'bikkels'). Ook lijkt het wel alsof agressie wordt verward met oorlogstrauma's. Een ander dispuut draait om de vraag of er zoiets bestaat als een tweedegeneratieproblematiek: kan een kind een trauma 'erven'? Daarover zijn de geleerden wereldwijd het al niet eens. Maar wel of geen ptss, de sociaal-economische omstandigheden in het Marowijnegebied zijn op zijn minst niet ideaal te noemen. De overheid is verantwoordelijk voor de kinderen, vindt onderzoeker Henna

Guicherit. 'Ze hebben het VN-kinderverdrag geratificeerd.[12] Je zou ze bijna kunnen *sewen* voor nalatigheid.'[13]

Aan oom Leo de vraag voorgelegd of hij denkt dat er najaar 2004 eindelijk hulp voor de getraumatiseerden komt. Ook voor de ex-Jungle Commando's. Oom Leo, laconiek: 'Ik denk van niet.' Hij heeft gelijk. Begin 2005 is er nog niets van de grond gekomen. Een schrale troost voor oom Leo is dat hij zeker weet dat de Jungles er niet zo erg aan toe zijn als de ex-militairen. 'Die zijn verslaafd en lopen schietend rond. Ze zijn niet meer te helpen, de Jungles wel.'[14]

Legerleed

Niet alleen Jungle Commando's, ook een aantal regeringssoldaten slaagt er niet in de draad weer op te pakken na de Binnenlandse Oorlog. Enkelen zwerven door Paramaribo, anderen zijn – verslaafd en wel – in dienst van het leger gebleven en tientallen lijden aan een oorlogstrauma. Is er wel genoeg opvang? De prioriteiten liggen soms elders.

'God is liefde' staat er op de houten poort. Om het hoekje onder de beschutting slapen zwervers hun roes uit. Precies buiten het zicht van de honden die – ongevoelig voor de stichtelijke tekst – het terrein van de katholieke kerk aan de Monseigneur Wulfinghstraat streng bewaken. Op de binnenplaats is het stil. De Sint Elisabethschool voor kinderen uit de gegoede klasse is leeg en verlaten op deze vroege zondagochtend, het fraai gerestaureerde groenhouten bisschopshuis verkeert in diepe rust.

Alleen in de gaarkeuken heerst bedrijvigheid. Olie sist in de pan. Hendrik Kassels veegt de zweetdruppels van zijn voorhoofd. Het is warm! Om acht uur was hij al in de weer: kip in stukken kappen, de *bitawiwiri* snijden en rijst koken. Elke zondag bezorgt de kerk honderdtwintig zwervers in Centraal-Paramaribo een warme maaltijd. Kassels, in het dagelijks leven beheerder van het terrein, schat het aantal zwervers dat verslaafd is op zestig: merendeels ex-militairen en een handjevol Jungles. Niemand die het eigenlijk precies weet.[1]

Kassels praat er niet graag over, maar ook hij diende in de oorlog. 'Oorlog is gruwelijk. Ik ben zelf bijna dood geweest.' Ter demonstratie ontbloot hij zijn rug waar kogelinslagen putjes hebben achtergelaten, die soms prikken en steken als het regent. Hij wéét wat sommige zwervers hebben meegemaakt. Wat het is om aan het front te vechten, vrienden te verliezen, te zien hoe het hoofd van de strijder naast je eraf wordt geschoten. En dan de tucht binnen het leger zelf: 'Als je niet kon doorlopen omdat je dood- en doodmoe was, werd je aan een touw voortgesleept.'

Dat alles is de reden waarom hij op zijn vrije zondag eten ronddeelt, al vijf jaar lang. Pater Mulder komt even groeten als Kassels met een volgeladen busje omstreeks één uur 's middags het terrein verlaat. Aan de centrale

markt verblijven de meeste zwervers. De eenbenige die met een stok voortstrompelt heeft in de oorlog gevochten, wijst Kassels. 'En die.' De man mist een stuk van zijn arm. De zwervers verdringen zich rond het busraampje en graaien naar het eten.

Minami behoort ook tot de clientèle van Kassels. De hoek van het Onafhankelijkheidsplein, vlak bij het monument voor de gevallenen in de Tweede Wereldoorlog, is zijn stek. De Surinamerivier klotst er tegen de oevers en in de verte buigt de Jules Wijdenbosch-brug zich over het water. Minami's magere benen steken uit een glimmende sportbroek. Op het roodstenen muurtje heeft hij zijn houtsnijwerk uitgestald. Met een stanleymesje snijdt hij vaardig allerlei motieven uit afvalhout: Faya lobi, Woman in happiness en Geloof, hoop en liefde. Voor een luttele vijf Surinaamse dollar heeft de toerist al een klein kunstwerkje. Daarmee kan hij dan weer 'spul' kopen.

Heroïne, verklaart hij, lurkend aan een plastic pijpje. Is de dagelijkse conversatie met Minami lichtvoetig, nu de oorlog ter sprake komt wordt zijn betoog verward. Na de oorlog is hij 'eng' geworden: 'op straat gegaan'. Dronk hij vroeger toen de oorlog de hele tijd 'in hem was' de ganse dag *sopi*, nu róókt hij vooral om te vergeten. 'Ik heb mensen gedood en vrienden zien doodgaan.' De harddrug doet zijn werk: zijn stem wordt hees en sloom. Jaartallen klutst hij door elkaar. Beweringen die hij doet, trekt hij na een paar tellen weer in. 'We kregen van Bouterse opdracht Moiwana binnen te vallen,' vertelt hij het ene moment, om het volgende ogenblik rustig te ontkennen dat hij bij de actie betrokken was. Wel staat bij navraag vast dat hij bij de roemruchte Deltaforce was ingedeeld die vermoedelijk Moiwana binnenviel, waarbij circa veertig burgers sneuvelden.[2] Gruwelijke dingen zegt hij zich ervan te herinneren. Hoe de militairen een hoogzwangere vrouw en een kleine jongen doodschoten die hen misleid zouden hebben. De vrouw zou een machinepistool in handen hebben gehad.

Lijken zag hij, ja. Dode baby's ook. Met verdraaide stem: 'Het leek een massagraf.' Of course, of course vond hij dat erg. De militairen gebruikten doping, zegt hij. 'Dat kreeg je van het leger. Van doping word je keihard.'

Waarheid en verdichting

De verhalen van de andere ex-militairen zijn minder verward, maar evenmin representatief of goed verifieerbaar. Wat is waarheid, wat verdichting? Toch verklaren ze misschien waarom de mannen ronddolen en waarom de spinsels in hun hoofd nog steeds met drugs en drank tot rust moeten worden gebracht.

'Ik was drie maanden aan het front. De hele dag werd er geschoten, daarom praat ik nu zo hard,' toetert Kenneth. De Jungles vochten met 'bij-

kracht', beweert hij. 'We hebben op Brunswijk twee banden patronen leeggeschoten. Brunswijk antwoordde doodleuk: waarom schiet je? Wil je dat ik je onthoofd?' Kenneths ouders – Ndyuka – komen net als Brunswijk uit het district Marowijne. Maar voor Brunswijks 'laffe' strijd heeft hij geen goed woord over. 'De Jungle Commando's maakten gebruik van sluipschutters en huurmoordenaars. Terwijl er in 1989 vredesonderhandelingen gaande waren, gooiden vier blanke huurlingen van Brunswijk 's ochtends bij Kraka handgranaten in de huizen waarin we sliepen. Negen doden!' Hij herinnert zich het incident op Afobaka in 1987, waarbij vrouwen als lokaas werden gebruikt. 'Ineens stonden er drie zwangere vrouwen midden op de weg om ons militairen om hulp te vragen. Toen we stopten, werd er meteen op ons geschoten. Er vielen een dode en acht gewonden. Die vrouwen waren helemaal niet in verwachting.' En dan de verhalen die binnen het leger de ronde deden: hoe Jungles het hoofd van een soldaat die bij Awarakondre onder een gekanteld voertuig bekneld lag, met een bijl in tweeën spleten. Hoe een ex-militair die naar het andere kamp was overgelopen, zijn vroegere commandant in het strijdgewoel recht in het gezicht schoot. 'Die mannen waren gebrainwashed.'

Zo hard als Kenneth praat, zo zacht fluistert Carlos. 'Je bént niet geweldadig, je wordt ervoor opgeleid.' Hij werd in 1986 als dienstplichtige ingedeeld bij de Bravocompagnie. Anders dan bij Kenneth die zegt nooit onoirbare dienstbevelen te hebben gekregen, waren de opdrachten aan Carlos ronduit wreedaardig: 'Alles platleggen! Ontruimen, want de vijand is daar!' Carlos: 'Je ging het dorp binnen en schoot mensen meteen dood. Alfonsdorp werd zomaar platgebrand.' Net als Jungle Commandant Wens nam zijn legercommandant het ook niet zo nauw met het oorlogsrecht. Hij vertelt dat commandant Nelom krijgsgevangenen zonder meer liquideerde. 'Hij liet een gevangene zijn eigen graf graven en gaf een militair de opdracht: "Jij soldaat, maak hem af!"'[3] Carlos zorgde ervoor niet in de buurt te zijn als dat soort taken werd uitgedeeld. Zijn vrouw verliet hem nog tijdens de oorlog. 'Ze was bang om met me samen te leven. Als je thuiskomt van het front ben je agressief. Als je vrouw iets niet doet of niet gehoord heeft en gaat bekvechten, dan ga je slaan.'

Tijdens de oorlog streden de beroepsmilitairen, dienstplichtigen en arbeidscontractanten zij aan zij. Maar na afloop keerden de beroepsmilitairen – mits ze niet uit wanhoop ontslag hadden genomen of waren gedeserteerd – terug naar de kazerne. De anderen stonden ineens brodeloos op de keien, soms na jaren.

Minami scharrelt met houtsnijwerk zijn kostje bij elkaar, Carlos redt zich met tal van baantjes en leidt tegenwoordig een wat regelmatiger leven.

Kenneth moet soms bedelen om brood te kunnen kopen. 'Als ik geld heb voor de bus, kan ik mijn kinderen zien.' Ook hij is gescheiden. Naar eigen zeggen ging zijn vrouw ervandoor omdat hij haar financieel niet meer kon verzorgen. Met een ruk trekt hij zijn pet van zijn hoofd. 'Ik heb met hart en ziel gevochten. Elf jaar heb ik als beroeps in het leger gediend, maar na de oorlog ben ik op non-actief gezet. Zonder reden. Ik kreeg niet eens een ontslagbrief!' Volgens het Ministerie van Defensie is deze gang van zaken onwaarschijnlijk. Maar wat is onwaarschijnlijk zo kort na de oorlog?

Afkickcentrum

'Wat je met je blote verstand niet kan, kan je wel met drugs. Iemand zien bloeden en doodgaan, terwijl zijn ingewanden uit zijn buik komen,' verklaart Erwin Caïro zijn vroegere drugsgebruik. Nu is hij clean; zijn verhalen bevestigen deels die van de ex-soldaten die nog onder invloed zijn. Het was een 'vieze' strijd, zegt hij. 'De vijand verstopte zich tussen de burgers. Je wist niet tegen wie je vocht. In Moengo klopten we op de deur: zijn hier vijanden? Nee, antwoordde de vrouw die opendeed. Maar toen het raam openging, staken er wapens uit. Wat doe je dan? Je beschouwt iedereen in dat huis als vijand!'

Ook hij beweert – broodnuchter – dat Jungles zwangere vrouwen inzetten. Of die verhalen op waarheid berusten of in de chaos van de oorlog tot canon zijn verheven, is niet direct na te gaan. Mogelijk bieden ze een rationalisatie achteraf voor het feit dat in het begin van de oorlog in Moiwana drie zwangere vrouwen zijn geëxecuteerd. Caïro: 'Je had zelfs Jungles die een jurk aantrokken.' Maar er werden ook onschuldigen vermoord door het leger, geeft hij toe. 'Soms waren er militairen die er zomaar op los schoten. Ze schoten op alles wat bewoog. Ze waren bang.'

Hij raakte verslaafd toen hij aan het front – snakkend naar een peuk – bij het leeghalen van de zakken van een dode huurling op cocaïne stuitte. De verdoving beviel. Erwin Caïro keerde als beroepsmilitair na de oorlog terug naar de kazerne, maar bleef gebruiken. Hij wist zich lange tijd te handhaven. Zijn verslaving kon hij net bekostigen, hoewel hij steevast aan het eind van de maand moest lenen. In 2000 was het echter met de discipline gedaan; hij meldde zich steeds vaker ziek. In arren moede stapte hij naar kapitein Braumüller van de Militaire Sociale Dienst om hem zijn probleem voor te leggen. 'Die heeft ervoor gezorgd dat ik in De Stem kon komen. Het leger laat je aan je lot over, tot je deserteert, dan voeren ze je af. Ik ben zelf naar Braumüller gestapt, anders was met mij waarschijnlijk hetzelfde gebeurd.' In anderhalf jaar tijd kickte hij af, volgde een opleiding in Barbados en fungeert nu als tussenpersoon tussen het leger en De Stem.

De Stem – Gods stem welteverstaan – is een particuliere stichting die verslaafden opvangt. Het gebouw is meerdere verdiepingen hoog, omgeven door een ruim erf, en ligt aan een rul zandweggetje in een buitenwijk van Paramaribo. Een net gearriveerde verslaafde rammelt wanhopig aan de spijlen van zijn raamwerk en schreeuwt: 'Ze houden me hier vast! Ik mag niet eens mijn zuster bellen.' Een blakende, donkergekleurde Creool die schril afsteekt tegen de bleke, graatmagere junk, schiet toe om hem tot bedaren te brengen. Een andere employé legt haastig uit dat contact met de buitenwereld de eerste maand inderdaad niet is toegestaan. 'Bij De Stem kick je *cold turkey* af en dat valt niet mee. Maar we willen niet de ene verslaving inruilen voor de andere.'

De directeur van De Stem die Caïro onder zijn hoede nam, is Carlo Lansdorf – vandaag op zijn paasbest, want het is zijn jaardag. Tot zijn grote verrassing heeft de stagiaire zijn lievelingsgerecht gebakken: broodtaart. 'Heerlijk,' snuift hij de geur van vers gebak op, terwijl hij de lekkernij in punten snijdt. Lansdorf: 'De Stem is onderdeel van het Volle Evangelie en ontstaan vanuit de kerk. Ik ben voorganger, maar tevens politieambtenaar. Ik ben uitgeleend door de politie.' Aan de wand hangt een dagrooster dat de evangelische aard van de stichting niet verloochent. Bidden is onderdeel van een volgeboekt dagprogramma.

Lansdorf analyseert: 'Vier van de dertig bedden zijn beschikbaar gesteld voor militairen met verslavingsproblemen. Sinds 2000 is er een overeenkomst met het Nationaal Leger. De meeste militairen hier zijn betrokken geweest bij de Binnenlandse Oorlog. Tijdens de oorlog zijn de mannen *blaka jonko* [cocaïne en marihuana in een sigaret – EdV] gaan roken.' Hem is niet gebleken, zoals soldaten wel vertellen, dat het leger zelf drugs verstrekte. 'Ik denk dat de militairen onderling hun afspraken hadden binnen het peloton. Een haalde wat en dan werden de drugs verdeeld.' Hoeveel militairen verslaafd zijn weet hij niet, wel dat de vier bedden altijd bezet zijn en dat de vraag groter is dan het aanbod. Toch zijn het meestal niet de hoge officieren die hier komen. Bij De Stem vallen de rangen weg en dat schrikt af.

We leven nu ruim twaalf jaar na de oorlog, maar Lansdorf weet dat dan soms de hulpvraag komt. Deserteurs worden volgens Lansdorf wel behandeld, maar hoe lang je 'onwettig afwezig' mag zijn geweest om toch voor een langdurige – dus prijzige – behandeling in aanmerking te komen, is niet helemaal duidelijk. Lansdorf vindt eigenlijk dat de overheid meer zou moeten doen: 'De soldaten waren jong, gezond en stevig toen ze in dienst kwamen. Soms vervulden ze jaren de dienstplicht, maakten veel mee, zagen collega's doodgaan. Ze zijn niet goed begeleid. Alles heeft zich opgehoopt.'

Overheidsbeleid

De overheid, dat is Ronald Assen, minister van Defensie. Hij grapt met een verwijzing naar de militaire dictatuur: 'Vindt u niet dat we bijzonder open zijn geworden? Vroeger zou uw bandrecorder in beslag zijn genomen.' Dat is waar, maar nochtans wil de legerbevelhebber die tijdens de Binnenlandse Oorlog het commando voerde, Mercuur, geen commentaar leveren. Assen, die destijds geen politieke functie bekleedde, is bereid het beleid van zijn voorgangers toe te lichten. Hij geeft ruiterlijk toe: 'Veel is misgegaan ten aanzien van de dienstplichtigen en de vrijwillig nadienenden die hebben meegevochten in de Binnenlandse Oorlog. Toen ze de dienstplicht erop hadden zitten, had defensie geen formele regeling om ze verder te financieren. Met de beroepsmilitairen is het anders gegaan. Beroepsmilitairen zijn in elk geval financieel niet aan hun lot overgelaten.'

Toch laat Assen de dienstplichtige oorlogsveteranen niet in de steek; hij voert een ruimhartiger beleid dan zijn voorgangers. 'Als een ex-dienstplichtige zich nu meldt bij het Militair Hospitaal voor behandeling, dan wordt hij wel behandeld. Eenmalig. We willen toe naar een situatie waarbij we gaan bemiddelen bij de Sociale Dienst van het Ministerie van Sociale Zaken om deze mensen structureel te helpen. Zodat ze zowel een medische kaart als een periodieke uitkering in geld krijgen.'

Dat we militairen destijds aan hun lot overlieten is niet waar, bestrijdt luitenant Karin Polak, van huis uit verpleegkundige.[4] Ze werkt op de GGZ-afdeling van het Militair Hospitaal in Paramaribo. Polak, opgeruimd en doortastend, is met twee sterren een van de weinige vrouwelijke officieren binnen het leger. Haar deur staat altijd open, bewust beleid, iedereen moet binnen kunnen waaien, vindt ze. Ze kent de klaagzang dat militairen na de oorlog aan hun lot zijn overgelaten en verslaafd door de stad zwerven. 'Maar natuurlijk zijn niet alle zwervers ex-militairen.' Het is het Psychiatrisch Centrum Suriname dat zich samen met de Stichting Dak- en Thuislozen over hen ontfermt.[5] Zwervers kunnen daar regelmatig terecht voor een wasbeurt, broodmaaltijd, overnachting in het nachtasiel en medische verzorging. Maar niet iedereen wil ook behandeld worden. Minami bijvoorbeeld komt zich af en toe bij het Psychiatrisch Centrum Suriname opfrissen, maar een langdurige behandeling? Nee! Minami schudt zijn dreadlocks: 'Ik ben liever op straat.' Hij is er het levende bewijs van dat het leger wel wat deed voor zijn mensen. Na een korte opname in 's Lands Psychiatrische Inrichting (nu Psychiatrisch Centrum Suriname) hield hij het voor gezien.

Polak: 'De opvang van militairen startte al in de eerste helft van 1987. We gaven hen de gelegenheid hun gevoelens te uiten. Over alles wat ze hadden meegemaakt konden ze praten. Wij hadden geheimhoudingsplicht; er

was de garantie dat er geen terugrapportage was.' Via de poli van het Militair Hospitaal kwamen militairen op haar afdeling terecht. Bij ernstige problemen die medicatie vereisten, werden ze doorverwezen naar de psychiater. Veel militairen – te veel om te negeren – beweren desondanks dat er na terugkeer van het slagveld geen opvang was. Blijkbaar stond eigen initiatief voorop; passieven of onwilligen werden niet bij de kraag gevat. Polak bevestigt: 'We gingen ze niet ophalen, maar mensen werden wel gestimuleerd om zich te melden en langs te komen met klachten als ze terugkeerden van de detachering. Er was een hapje, een kopje soep. Niet iedereen stelde dat op prijs. Er waren er die zich niet aanmeldden, maar direct naar huis wilden. We hebben samenwerking gezocht met het Nederlandse leger, dat ons heeft getraind in stressmanagement en debriefingstechniek. Dat was in 1995 en 1996.'[6] Ze peinst: 'Het léék misschien alsof we niets deden.'

Cijfers heeft luitenant Polak niet. Maar ze denkt dat Suriname als het gaat om het posttraumatisch stresssyndroom (ptss) niet afwijkt van gemiddelden elders in de wereld. Het begrip lijdt nogal aan inflatie; zij definieert het syndroom als een klachtenpatroon met stress na een trauma. 'En dat trauma loop je op in een levensbedreigende situatie. Dus niet als je je in een ijsje verslikt.' Symptomen die ze opsomt: ernstige slaapproblemen, flashbacks en verhoogde agressiviteit. Thuis ranselt de man soms zijn gezinsleden af. Drugs- en alcoholmisbruik gaan er dikwijls mee gepaard. Al naar gelang de ernst wordt eerst de verslaving aangepakt.

Ook kapitein Henk Amstelveen bestrijdt het beeld dat 'buiten' leeft dat het leger niets deed en doet aan traumabehandeling. Samen met luitenant Polak en kapitein Braumüller, die tijdelijk door een hartaanval is geveld, vormt hij de commissie die zich ontfermt over oorlogsgetraumatiseerden. Amstelveen is sociaal-psychiatrisch verpleegkundige, tevens maatschappelijk werker en intermediair tussen Defensie en het Psychiatrisch Centrum Suriname.

In het centrum houdt hij spreekuur; in het kleine kamertje maait de ventilator wild rond om toch nog enige koelte te genereren. Amstelveen, formeel: 'Ik hou me bezig met psychosociale zorg in het algemeen en het posttraumatisch stresssyndroom in het bijzonder. Dit laatste sinds drie maanden. Algauw hadden we door dat er behalve gewonden ook in zichzelf gekeerde militairen terugkwamen van de oorlog. Ze zaten maar wat voor zich uit te staren en reageerden niet of nauwelijks op externe prikkels. Lichamelijk mankeerden ze niets, maar je zag: er is iets loos.' Via bestaande contacten met het Walter Reed Army Hospital in de Verenigde Staten werd informatie vergaard over de materie. 'De militairen werden allemaal opgevangen in het Militair Hospitaal, ook psychiater dokter Jadnanansingh kwam daar.'[7]

Ernstige patiënten werden gehuisvest in de voormalige presidentswoning aan de Duisburglaan – mét zwembad – dat omgedoopt werd tot 'protocolhuis' en waar Amstelveen de leiding had. 'We wilden mensen snel uit de ziekenhuissfeer halen.' (Minami was daar ook zijn klant, die herinnert zich nog dat het water erg groen was.) Het protocolhuis ging na twee jaar in 1990 om hem onduidelijke redenen dicht.

Elke man telde, ook mannen die minder geschikt waren en die onder normale omstandigheden zouden zijn afgewezen. Zelfs degenen die eerder wegens wangedrag het leger hadden moeten verlaten, werden weer aangenomen. De rekruteringseisen werden verlaagd, waardoor ook 'kneusjes' het leger binnenkwamen, aldus kapitein Amstelveen. De opvattingen van bevelhebbers van de gevechtsonderdelen verschilden wel eens van die van de gezondheidswerkers van de GGZ-afdeling van het Militair Hospitaal. Amstelveen herinnert zich het geval van een ptss-patiënt die vanuit de kliniek weer naar het slagveld werd gesleept. Met alle gevolgen van dien: de man schoot burgers zomaar dood en werd gevonnist omdat hij buiten zijn boekje was gegaan. Maar, vindt Amstelveen, hij was eigenlijk ontoerekeningsvatbaar.

Blijvende gevolgen

Na jarenlange afwezigheid is Amstelveen nu weer in zijn functie hersteld; enthousiast kwijt hij zich van zijn taak.[8] Tot zijn spijt kan hij geen toestemming verlenen om patiënten zelf te laten praten. Overigens is er maar één ptss-patiënt opgenomen in het psychiatrisch centrum; de rest wordt ambulant begeleid. Maar geluk dient zich aan als er op de deur wordt geklopt en een reus van een kerel binnenstapt die naar hem vraagt: de man blijkt – met overigens een stiletto op zak – een oorlogsveteraan en behoorlijk in de war. Hij is speciaal voor hem gekomen: 'Vraag naar Amstelveen,' had een lotgenoot hem geadviseerd. De kapitein glundert: 'Ze zijn me niet vergeten van vroeger.'

Amstelveen schat het aantal 'echte' ptss-ers op misschien dertig. 'Ze komen iedere maand. Daaromheen is nog een groep die zich met pieken en dalen meldt. Dat vind ik veel!' Vreemd genoeg ziet hij weinig hoge officieren. 'Daar klopt iets niet. Er doen wel degelijk geruchten de ronde over overmatig alcohol- en drugsgebruik, huiselijk geweld, et cetera. Maar zo'n officier waagt zich hier niet, want anders komen zijn *upgrade* en status in gevaar. Dat is een internationaal verschijnsel en Suriname vormt hierop geen uitzondering. Die hoge officieren hebben daarom ook geen oor voor de ptss-problemen van manschappen.' Onlangs werd vanuit Nederland een nieuw diagnostisch instrument gedemonstreerd. Dat alle militairen in Paramaribo weer eens gescreend worden, lijkt Amstelveen geen overbodige luxe. Polak

bevestigt dat er minder aanmeldingen zijn dan je zou verwachten op grond van wat je hoort in het veld.

Ptss komt wereldwijd voor, maar typisch voor Suriname zijn de wanen. De Afrikaanse goden spelen nog steeds een rol, zegt Amstelveen. 'Aan de winticultuur worden allerlei krachten toegeschreven. Je schiet op de man en hij gaat niet dood! Als je dat denkt mee te maken, dan gebeurt er iets met je, omdat het niet berust op logica. Persoonlijk geloof ik er niet in, maar je moet die klachten niet wegwuiven, je moet erover praten.' Angst voor de geheime krachten leidden soms tot heftige paniek. Loste een militair die wat meende te zien een schot, dan begon binnen de kortste keren iedereen wild in het rond te knallen, terwijl er niets aan de hand was. De meeste soldaten kwamen uit de stad en waren bevreesd voor de mythische krachten die ze in het oerwoud vermoedden. 'Asfaltsoldaten' werden ze spottend genoemd.

Luitenant Polak van het Militair Hospitaal: 'Het grootste gedeelte van de militairen is van de klachten af. Hoewel je er nooit honderd procent vanaf komt. Schrikken van vuurwerk, dat raak je nooit meer kwijt.' Dágelijks praat de luitenant toch wel met mensen die last hebben van restverschijnselen van ptss. 'Een van de langetermijneffecten is dat mensen snel geïrriteerd kunnen raken. En nu met het grensconflict met Guyana over de afbakening van de territoriale wateren [met als inzet de olierijke riviermonding van de Corantijn – EdV] moet je op je qui-vive zijn.' Vaak vormt een onnozel incidentje de oorzaak van een ongekend heftige uitbarsting. Amstelveen vult aan dat ook krantenberichten over ex-Jungle Commando's die eisen dat het vredesakkoord moet worden nageleefd, leidt tot een verhoogde aanmelding.

Minister van Defensie Ronald Assen realiseert zich hoe noodzakelijk psychische opvang nog steeds is. 'We hebben niet zo lang geleden machteloos gestaan tegenover een soldaat van wie naderhand is vastgesteld dat het een ptss-er was. Hij had zijn stiefvader onthoofd met een houwer.' Vrijgesproken vanwege ontoerekeningsvatbaarheid, werd de man na een jaar psychiatrische hulp naar huis gestuurd, waar hij vervolgens zijn moeder probeerde te vermoorden. Een half jaar geleden sprong de man in de Surinamerivier. Zelfmoord.[9] 'Dat was voor ons het overduidelijke bewijs dat we machteloos staan tegenover ptss-gevallen. Dat was droevig. We zagen ook dat die jongeman begeleiding nodig had, maar er was geen instantie buiten ons apparaat om die de jongen kon opvangen.'

Waarom maakt de minister dan niet meer budget vrij? 'We moeten ons best doen. Het is een kwestie van prioriteitstelling.' Dit heeft geen prioriteit? 'Prioriteit heeft het instandhouden van het leger en dat begint bij salaris-

sen, kleding, schoeisel van de manschappen, de normale kantoorkosten, kosten van het gebouw, water, licht, telefoon, voeding... Daar gaat aardig wat geld in zitten.' Ook in transport en brandstof, voegt hij toe. Assen: 'En we hebben lange tijd gehoopt dat de kwestie van de geestelijke gezondheidszorg zou worden aangepakt in het kader van de samenwerking tussen Defensie Nederland en Defensie Suriname. Dat is nog steeds de hoop die we koesteren.'[10]

Invaliden en nabestaanden

Bij de centrale markt hadden we ze al gesignaleerd: de eenbenige die met een stok voortstrompelt en de zwerver die een stuk van zijn arm mist. De Binnenlandse Oorlog maakte volgens Assen zo'n veertig tot vijftig mannen 'oorlogsinvalide'. Assen: 'Ook daar is de regel: als het beroepsmilitairen zijn, staan ze op de betaalrol van de overheid.' En als ze dienstplichtig waren? Dan zijn ze op een gegeven moment afgevoerd, zegt hij tot zijn spijt. Ook voor deze groep wordt bemiddeld bij Sociale Zaken en wordt voor een medische kaart gepleit. Maar een vanzelfsprekendheid is het niet.

Als het aantal oorlogsdóden ter sprake komt, houdt het leger de mond stijf dicht. Volgens oom Leo lieten zestig Jungle Commando's het leven; onderzoeker Thomas Polimé die de oorlogsvluchtelingen uitgebreid interviewde noemt een aantal van tweehonderd burgerslachtoffers; en de journalist Frans van der Beek telde in 1987 205 gesneuvelde militairen en 24 gedode Jungle Commando's.[11] Bouterse noemde in een exclusief interview met *De Ware Tijd* een aantal van 87 gesneuvelde militairen.[12] Assen weet het ook niet precies, maar heeft zich laten vertellen dat het totaal aantal oorlogsdoden 450 bedraagt: burgers, militairen en Jungles.

'Soms begroef ik wel vier mannen per dag,' sombert kapitein buiten dienst Franklin Kapel. Dat deed hij destijds in zijn hoedanigheid van sociaal werker bij de Militaire Sociale Dienst. Ook hij wil niet verklappen hoeveel mannen stierven: beroepsgeheim. Kapel rookt nerveus de ene sigaret na de andere. We zitten aan de Waterkant onder de amandelbomen met uitzicht op de Surinamerivier: lustoord voor smulpapen met een smalle beurs. Voor luttele Surinaamse dollars koop je er een geurige saotosoep, garnalen aan een stokje, pitjel, bami... Vroeger werd je nog wel eens belaagd door hongerige zwervers, maar nu is er een speciale bewaker aangesteld om ze weg te jagen. Kapel vertelt dat hij dan 's avonds naar de kerk toog om de rouwdienst bij te wonen; zijn spiedend oog op zoek naar nabestaanden. De vrouw van de beroepsmilitair of zijn concubine – mits die twee jaar met de man op hetzelfde adres had samengewoond – kreeg een uitkering en natuurlijk de wettige of erkende kinderen. 'Een heleboel vrouwen zeiden: ik heb een kind van hem. Daarom gingen we zoeken in de kerk! Er werd

veel gesjoemeld met inschrijvingen en concubinaten.' Veel militairen hadden bovendien meerdere vrouwen – een Surinaamse realiteit – maar slechts één kreeg een uitkering. Niet-erkende kinderen kregen geen stuiver.

Ook voor de nabestaanden gold als criterium om voor een uitkering in aanmerking te komen: was man- of vaderlief wel of niet beroeps. Minister Assen van Defensie: 'Als een militair door de dienst kwam te overlijden, dan maakte de nabestaande sowieso aanspraak op een uitkering van drie maanden salaris. Als de soldaat in vaste dienstbetrekking was en gehuwd was en kinderen had, dan kregen de kinderen een wezenpensioen en de weduwe een weduwepensioen. Dat is de normale wettelijke regeling.' Die pensioenen zijn niet geïndexeerd, vreest de minister. In de toekomst zal er geen onderscheid meer worden gemaakt tussen beroepsmilitairen en contractanten wat betreft de arbeidsongeschiktheidsuitkering, belooft Assen.[13]

Kapel schreef na zijn pensionering het boek *Wat kost een zoon? Teleurgestelde nabestaanden*, waarin hij vurig pleit voor een verhoging van de uitkeringen. Weduwen kregen, afhankelijk van het salaris van hun overleden man, vijf- tot tienduizend Surinaamse guldens per maand; dat is nu ongeveer twee tot drie euro per maand. Het treurigst is misschien nog wel dat het om een klein aantal gevallen gaat en dat lotsverbetering dus eigenlijk een geringe inspanning vergt. Maar minister Assen heeft zijn boek nog niet gelezen.

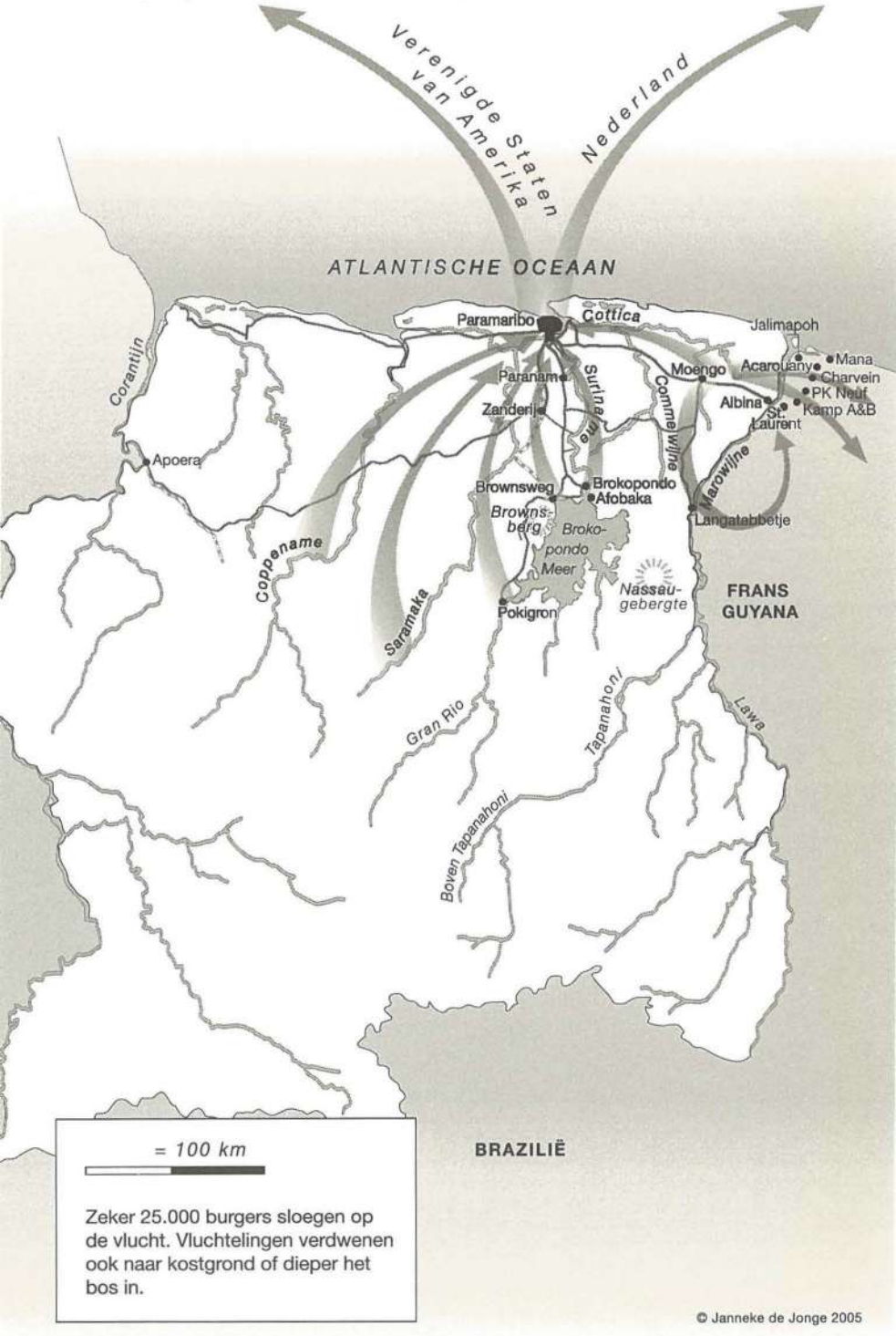
Gesneuvelde zoon

De weduwen willen niet, maar Franklin Kapel heeft Delano's vader Henny Truideman wel bereid gevonden te praten. Delano Truideman kwam in 1986, 24 jaar oud, op weg naar Albina met een tankwagen in een kreek terecht en stikte in het voertuig. In het Academisch Ziekenhuis overtuigde vader Truideman zich ervan dat het inderdaad zijn zoon was die was omgekomen. 'De rechterkant van zijn hoofd was zacht, waaruit je kon opmaken dat hij had geworsteld om uit de tank te komen.' Zijn zoon kreeg een staatsbegrafenis; de Surinaamse vlag die over zijn kist gedrapeerd werd, mochten de ouders later keurig opgevouwen meenemen naar huis. 'Die is er nog steeds. In de kast van mijn vrouw. Als herinnering.'

Delano was ongehuwd dienstplichtig militair, woonde in bij zijn ouders en ondersteunde hen financieel: een niet ongebruikelijke praktijk in Suriname. De eenmalige uitkering van 7500 Surinaamse guldens heeft Truideman principieel geweigerd. Dat bedrag beschouwde hij als een belediging. 'Dat is niet genoeg voor een man van 24 jaar.' Kapel vindt zelfs dat de ouders van Delano tot de pensioengerechtigde leeftijd van hun zoon een uitkering hadden moeten ontvangen. Maar Truideman hoopt vooral dat de minister van Defensie met de nabestaanden een gesprek wil aangaan. 'Horen wat er in ons leeft.' Hij stelt een nationale dag voor.

Franklin Kapel is zo betrokken bij het wel en wee van de nabestaanden en oorlogsveteranen dat zijn gezicht helemaal opklaart bij dit idee. Eenmalig of misschien in de toekomst elk jaar, oppert Truideman. De Surinaamse strijders die sneuvelden in de Tweede Wereldoorlog, worden wel jaarlijks herdacht.[14] Soms lijkt het erop alsof Suriname dit pijnlijke onderwerp liever niet wil oprakelen. Truideman: 'Was hun zoon gesneuveld, dan zouden ze wel over de oorlog willen praten.' Hij wil beslist niet 'opruien'. Maar hoopt wel dat de regering zich spiegelt aan wat regeringen van andere landen doen voor de nabestaanden en veteranen. Kapel: 'Het gaat om erkenning.'

Belangrijkste vluchtelingenstromen

Zeker 25.000 burgers sloegen op de vlucht. Vluchtelingen verdwenen ook naar kostgrond of dieper het bos in.

© Janneke de Jonge 2005

Luilekkerland?

Ongeveer tienduizend binnenlandbewoners vluchtten tijdens de oorlog naar Frans Guyana. Een groot deel kwam in vluchtelingenkampen terecht, waar ze door de zending en missie opgevangen werd. De Franse gastheer vond het in 1992 mooi geweest: de vrede was getekend. Al dan niet gedwongen keerden duizenden terug naar Suriname. Maar het gunstige economische klimaat in het buurland blijft lokken. Sinds de oorlog is de trek naar Frans Guyana – velen beschouwen het als luilekkerland – alleen maar toegenomen.

Laat de naam 'zuster Gerda' vallen en een brede smile breekt door op de gezichten van Surinaamse ex-vluchtelingen: 'Als ze terugkomt ontvangen we haar als een koningin!' Zuster Gerda van Dooren, kortgeknipt grijs haar boven een grijze pull-over, glimlacht als ze dat hoort, maar voorlopig keert ze niet terug. De kerk staat vakantieuitstapjes naar verre oorden niet zomaar toe. Het was de wereldwijde missie van de rooms-katholieke kerk die haar in 1974 naar Albina bracht om jeugd- en pastoraal werk te verrichten en ook weer terughaalde naar Nederland: Amsterdam.[1]

Het is lang geleden, maar het fotoalbum op haar schoot – ze verontschuldigt zich voor de mottenballengeur die eruit opstijgt – doet de geschiedenis herleven. Af en toe zucht ze: ach, ja... en slaat de hand voor haar mond. Suriname wás zo rustig en vredig, mijmert ze. Albina verwierf na de Eerste Wereldoorlog faam als badplaats: toeristen lieten zich graag lokken naar de weelderig witte zoetwaterstranden met de onvermijdelijke wuivende palmen. Na de Binnenlandse Oorlog was er van strandhotel, logeergebouw, de withouten landhuizen, de kerk, het politiebureau, het internaat voor Marronjongens, de Chinese winkels, de woning van de districtscommissaris, ga zo maar door... niets meer over! De oorlog walste als een bulldozer over het stadje en liet het in rookpluimen achter.

Zuster Gerda herinnert zich: 'Het begon met prikacties van Brunswijk. De post van de militairen bij het veer lag precies tegenover het huis waar wij als zusters woonden. De bovenkant van ons huis was van hout, de onderkant van steen. Zodra we zagen dat de militairen zich naar de loopgraven begaven, liepen wij naar de benedenetage; daar was het veiliger.' In

september 1986 was er nog niet veel aan de hand: de veerdienst naar Frans Guyana functioneerde nog en de weg naar de stad was vrij doorgankelijk. De prikacties die in frequentie toenamen, bleven natuurlijk niet onbeantwoord. Toen de zusters op een middag terugkeerden uit Frans Guyana, bleken de militairen tot hun schrik hun huis onder vuur te hebben genomen omdat ze 'verdachte bewegingen' hadden gesignaleerd.

Niet veel later werd Albina door blokkades afgesloten van de buitenwereld. Op 15 november hielden ook de zusters het voor gezien, maar het schip dat klaarlag om de 144 burgers veilig over zee naar Paramaribo te brengen konden ze vanwege spervuur niet bereiken.[2] Spijtig moesten ze aanhoren hoe de scheepshoorn driemaal toeterde ten teken van vertrek. Gelukkig bracht een Inheemse mét toestemming van de Jungle Commando's – bij wie burgers en dus ook de zusters onder protectie stonden – hen in een klein bootje veilig naar de Franse overkant; het pontje voer immers ook niet meer. In Saint Laurent aangekomen, voegden ze zich bij de Franse zusterorde en ze bléven op instigatie van Monseigneur Zichem om hulp te bieden aan de vluchtelingen die Frans Guyana binnenstroomden.

Soms glipte ze even naar de rivier om nostalgisch een blik te werpen op het zusterhuis aan de overzijde van het water. 'Op een dag voelde ik: ik moet nú gaan. Er is iets. Bij de rivier aangekomen zag ik dat onze woning in brand stond.' Veel materiële bezittingen had ze niet, maar vooral dierbare kleinoden als dat ene souvenir en die ene foto uit de kindertijd gingen op in de vlammenzee die ook de kerk en andere gebouwen opslokte.

Albina – vernoemd naar Alwine Lietzenmayer, liefje van de stichter van dit oord: de Duitse beroepsmilitair August Kappler – krabbelt langzaam overeind.[3] Panden zijn opgeknapt, de medische voorziening met Franse hulp in functie hersteld en na achttien jaar zwaaien ook de deuren van Tjon A Hie's Chinese supermarkt weer open. Minister van Handel en Industrie Michel Jong Tjien Fa luisterde de plechtigheid op, terwijl het spandoek op de gevel jubelde: '*Un gwe libi Albina nanga sari, ma un breyti fu de dya baka someni yari.*' Wat zoveel betekent als: 'Met verdriet hebben we Albina verlaten, maar we zijn blij na zoveel jaren terug te zijn.'[4] Ook toeristen weten de weg naar Albina weer te vinden. Vaak als tussenstop op weg naar Galibi's om broedse zeeschildpadden te betrappen tijdens de leg.

Als er een busje uit Paramaribo arriveert, storten de jongens zich als haviken op de zojuist gearriveerde passagiers: werk! Na een enerverende tocht worden de inzittenden bij aankomst uit de bus meegesleurd naar het water. Voor vijf euro brengen de jongens je in hun ronkende vaartuig binnen een paar minuten naar de overkant, naar Frans Guyana: een provincie van Frankrijk. 'Ja, ik ben John,' antwoordt een tengere jongeman desgevraagd.

Voortvarend heeft hij de rugzak al weggegrist als de 'echte' John Samuel, die beloofd heeft te gidsen, zich kenbaar maakt: een breedgeschouderde zwarte jongeman met de *looks* en *habits* van een populaire tv-presentator. Hij glundert om het compliment. En per slot van rekening ís John ook een bekende verschijning: links en rechts schudt hij handjes, groet hartelijk wie op zijn pad komt en als men hem aanspreekt staat hij stil om een praatje te maken in het Frans, Portugees, Surinaams, Nederlands, Ndyuka, Saramakaans, Engels... *you name it*. Hij is een polyglot.

Als vlooien springen Surinamers van oudsher heen en weer over de grens. Smokkelhandel tiert hier welig, hoewel de pogingen die aan banden te leggen strenger worden. In zijn woonplaats Saint Laurent aangekomen, regelt John een glanzend roest- en deukvrij busje. Vorstelijk zweven we over de wegen. Ja, dit is Frankrijk in de tropen: keurig geasfalteerde straten, stokbrood met Franse kazen: La vache qui rit, en helaas ook Europese prijzen. Onderweg vertelt John hoe hij als tienjarige vanuit Moengo samen met zijn familie de wijk nam naar Frans Guyana. Zijn moeder was een tante van Brunswijk en vreesde dientengevolge voor haar leven; het leger had het niet alleen op Brunswijk, maar ook op diens bloedverwanten voorzien. De angst bleek terecht. De vrouw die het leger abusievelijk voor zijn moeder hield, bleek later te zijn doodgeschoten. Familie zijn van Brunswijk had ook voordelen: met in beslag genomen auto's werden ze naar Frans Guyana geëscorteerd. Bang? Nee, bang was hij niet. 'Ik was een kind. Tijdens de vlucht zeurde ik alleen: máááám, ik heb honger.' En eigenlijk had hij stiekem de confrontatie tussen de militairen en Jungles wel willen zien: oorlog, net als op tv.

Kampleven

Het leger viel plaatsen langs de Cottica-, Coermotibo-, Boven-Commewijne- en Marowijnerivier binnen. Ook de nederzettingen langs de oost-westverbinding van Paramaribo naar Albina moesten het ontgelden. Complete dorpen werden van de kaart geveegd.[5] Na de beruchte moorden op de bewoners van Moiwana zwol de vluchtelingenstroom aan tot een aantal van tienduizend. Aanvankelijk deed Camp de la Transportation – de bekende gevangenis van waaruit Papillon ontsnapte – dienst als noodopvang voor de vluchtelingen. Maar begin december 1986 werd vlakbij het vliegveld van Saint Laurent Kamp A ingericht, al spoedig gevolgd door Kamp B, PK 9, Charvein en de voormalige leproserie Acarouany. De Marrons kwamen in de kampen terecht. De Inheemsen en een kleiner aantal Marronvluchtelingen werden opgevangen in dorpjes.[6]

Het Nederlandse Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking maakte ijlings geld over voor humanitaire hulp.[7] Het Zeister Zendings Genootschap

(ZZG), de wereldorganisatie van de Evangelische Broedergemeente, coördineerde de hulpverlening en vanuit de katholieke missie was zuster Gerda betrokken. Ontfermde zij zich over de kampbewoners, de Evangelische Broedergemeente (EBG) zorgde voor de vluchtelingen die buiten de kampen op Frans grondgebied woonden én voor de oorlogsgedupeerden in Oost-Suriname en het Tapanahonygebied.

In het begin maakte zuster Gerda zich ook nog verdienstelijk voor de Franse overheid, die de operaties van de buren uiteraard nauwlettend in de gaten hield. 'Ik sprak Surinaams en vertaalde wat de militairen van Bouterse over de radio zeiden. Bijvoorbeeld: "We – de militairen – zijn bij dat en dat dorp. We zien beweging." Dan hoorde je zeggen: "Schiet op alles wat beweegt."' Tegenover journalisten die zich naar Frans Guyana gehaast hadden om het vluchtelingenleed te verslaan, hield ze lange tijd haar mond stijf dicht, maar er kwam een omslagpunt. 'De man die met zijn baby op de arm uit Moiwana in het vluchtelingenkamp arriveerde, staat op mijn netvlies gebrand. Hij had gezien hoe militairen zijn vrouw doodschoten, zelf had hij zich onder het bed verstopt. Toen de militairen weg waren, heeft hij zijn vrouw in een laken gewikkeld, zijn baby gepakt en is gevlucht. Bepalend voor mij was die ontmoeting. Dat was zo ingrijpend. Toen heb ik gezegd: ik kan niet meer zwijgen.' Sindsdien wierp ze zich op als spreekbuis voor de vluchtelingen tegenover de pers. Je kon niet neutraal blijven, vond ze. 'Nee. Ik kon niet zeggen: ik ben voor Bouterse. Dat kon echt niet.' Trok ze dan partij voor de Jungles? 'Nee, ik was voor de vrede.'

Jungle Commando's kwamen regelmatig in de kampen op bezoek; veel van hun familieleden – vrouwen, buitenvrouwen, kinderen, ouders, zusters en broers – woonden daar immers. Zuster Gerda kneep een oogje toe, ook als ze wel eens wat eten meenamen. Maar olie – noodzakelijk voor vervoer per boot – kregen ze niet van háár. Of de guerrillastrijders dat van andere ZZG-medewerkers ontvingen, zoals ze zelf betogen, weet ze niet. Eddy Dap, die vanuit de EBG verantwoordelijk was voor hulp aan degenen die waren achtergebleven in Oost-Suriname en het Tapanahony- en Lawastroomgebied, maar door het oorlogsgewoel volkomen geïsoleerd waren geraakt, reageert een tikkeltje verbaasd en iebel: 'Je was voor transport naar de burgers in die gebieden afhankelijk van het Jungle Commando.' Olie in ruil voor vervoer dus.

Maar dat de ZZG ook geld aan de guerrillastrijders gaf om er eventueel wapens mee te kopen, het verhaal dat Ronnie Brunswijk zelf rondstrooit, ontkennen betrokkenen in alle toonaarden. Zuster Gerda weet daar evenmin iets van. Ik moest de vluchtelingenhulp wel degelijk verantwoorden, zegt ze. Het is ook moeilijk voorstelbaar dat achter haar frêle verschijning

een louche wapenhandelaar schuilgaat. Maar belangrijker nog is dat harde bewijzen voor de aantijgingen vooralsnog niet zijn gevonden, objectieve bronnen die het verhaal bevestigen evenmin.[8]

Zuster Gerda gebruikte het geld om noodonderwijs op te zetten, waarbij lokale kampbewoners aanvankelijk het onderwijs verzorgden. Ook stelde ze een kampbestuur in en richtte muziek- en voetbalclubs op. 'Ik heb nog nooit in mijn leven zoveel gevoetbald! Want vaak verrichtte ik de aftrap.' Ze was steun en toeverlaat van de vluchtelingen, zo blijkt uit verhalen en talloze vergeelde krantenknipsels. En ook nu nog ligt haar naam de ex-vluchtelingen op de lippen bestorven. John Samuel, dankbaar: 'Ze heeft heel veel voor ons gedaan.'

Ongeveer vier- tot zesduizend vluchtelingen verbleven er in de kampen.[9] Voor John die er ruim zes jaar woonde, vlogen de jaren voorbij: 'Ik was een kind en telde de dagen niet.' Na de zesde klas lagere school – vervolgonderwijs was er niet – maakte hij zich verdienstelijk door klusjes te verrichten voor de militairen die de kampen bewaakten in ruil voor cadeautjes en taalles. 'Elk dag leerde ik er drie Franse woorden bij. Ik wilde nummer 1 in Frans worden. Dan werd je "gefavoriseerd".' Want er was concurrentie! Hij werkte in de keuken en tolkte in de poliklinieken. Het leven in de kampen was niet slecht, oordeelt hij. Maar zijn kinderogen keken anders dan die van zuster Gerda. 'Zes jaar in een kamp zitten is niet niks. Ik zei wel eens: jullie denken dat al die mensen in hutjes woonden. Maar dat was niet zo. De mensen uit Moengo woonden in luxe huizen.'

In een van de verslagen over het reilen en zeilen in de kampen – vermoedelijk uit 1987 – noteerde dominee Rudy Polanen die vanuit de EBG-kerk en de Medische Zending betrokken was, dat de materiële omstandigheden waarin de vluchtelingen verkeerden goed te noemen waren. 'Het voedsel is er royaal en gevarieerd met acht verschillende vleessoorten (rund, kip, lamsvlees) en vis, vers en geconserveerd.' Dat klinkt als de kaart van een driesterrenrestaurant, maar het verschil in culinaire smaak gaf problemen. John Samuel herinnert zich hoe de vluchtelingen – *hosselaars* in hart en nieren – blikjes zalm verhandelden op de markt om aan geld te komen. Ze hadden immers geen baar geld, en de zalm mocht dan misschien een lekkernij voor de Fransen zijn, niet voor de Marrons! Toen de Fransen merkten dat de blikjes verkocht werden, prikten ze er gaatjes in, grijnst hij kwajongensachtig. Maar dan verzonnen ze wel wat anders, want ze waren niet voor één gat te vangen.

Geestelijke nood

Vooral de geestelijke nood was hoog, constateerde dominee Polanen in zijn verslag. 'Het zijn mensen die voortdurend gekweld worden door het leed

dat hen werd aangedaan en waarmee ze blijvend worden geconfronteerd. Tijdens een bezoek aan een kamp werd ik gebracht bij zichtbare trauma's van de gemeenschap: een vrouw wier voet was afgeschoten, een stammoeder die negentien kinderen en kleinkinderen had verloren, een meisje dat een psychische shock had opgelopen waarvan het nog niet was hersteld. Deze mensen werden beroofd van have en goed en op gewelddadige wijze verdreven van hun huis en grond. Ieder heeft een familielid of vriend verloren. Ze zijn losgerukt van de wortels van hun samenleving of stam en zijn nu in een kunstmatige leefsituatie bijeengebracht, in een vreemd land, waar hun vrijheid drastisch wordt beperkt. Ze zijn totaal afhankelijk gemaakt en voelen zich voortdurend vernederd. Dan is er de onzekerheid over de toekomst.'

Erg warm was het onthaal in Frans Guyana niet, als we de dominee en ook anderen mogen geloven. Het werd de geestelijke uit gesprekken met bestuurders van Frans Guyana duidelijk dat de Fransen dit als een Surinaams probleem zagen dat Suriname zelf diende op te lossen, maar waarmee zij voorlopig werden 'opgescheept'. Hij vermoedde dat de op handen zijnde verkiezingen in het buurland een rol speelden. 'Het beleid van deze regering is erop gericht dat op geen enkele manier de samenleving in dit departement van Frankrijk gedestabiliseerd mag worden. Dat zou als wanbeleid worden uitgelegd en de oppositie in de kaart spelen. Er zal volstrekt niet worden toegestaan aan de oppositie om de vluchtelingen te misbruiken voor politieke doeleinden, noch aan de vluchtelingen om zich te laten gebruiken. Vandaar de strenge isolatie van de vluchtelingen in de kampen, ver van Saint Laurent. De vluchtelingen moeten weten dat ze zo gauw mogelijk weg moeten gaan. De Fransen spreken daarom van *deplacés* (ontheemden).[10] Ze houden het vluchtelingenprobleem voor een materieel probleem.'

Om naar Saint Laurent te gaan was een pasje van de kampcommandant vereist, dat bij een controlepost aan de weg moest worden getoond. Het pasje was één tot drie dagen geldig. Als je zonder *permission* van de Fransen het kamp verliet, werden ze kwaad, bevestigt John Samuel.

De spanningen in de kampen tussen verschillende familieleden liepen af en toe hoog op. Want de menselijke zwakheden deden zich gelden: wraakgevoelens, de krabbenmentaliteit, jaloezie, ruzies. 'De uitzichtloosheid en onzekerheid van hun toekomst is ontmoedigend en maakt hen apathisch. De afhankelijkheid en vernederende situatie waarin ze zich gevangen voelen, werkt irriterend en maakt hen licht ontvlambaar en onredelijk,' schreef de dominee. In verband met arrestaties naar aanleiding van buurtgevechten die ontstonden, werd John Samuel ook ingeschakeld als tolk.

Zuster Gerda knikt: 'Er was veel leed.' Natuurlijk: de medische opvang was goed, bescherming, voeding en onderdak waren verzekerd, maar kritiek heeft ook zij op de Fransen. 'De kinderen mochten niet naar Franse

scholen.' Dat was de reden dat ze zelf noodonderwijs volgens Surinaams model opzette. De Franse overheid gaf misschien net genoeg geld om wat potloden van te kopen, maar dat was het dan ook wel, moppert ze. Integratie van de vluchtelingen op welk gebied dan ook wilden de Fransen koste wat kost voorkomen.[11] Zuster Gerda: 'De vluchtelingen mochten niets. Ze mochten niet eens werken. Het was geen leven voor die mensen.' Later werd het bebouwen van kostgrondjes oogluikend toegestaan, maar toen de Marrons driest al te grote stukken bos openkapten, strooiden de Fransen bier en meel over de aarde om ze schrik aan te jagen. Een en ander wilde overigens niet zeggen dat de kampbewoners geen clandestiene arbeid voor de lokale bevolking verrichtten. De vluchtelingen die buiten de kampen leefden, hadden veel meer vrijheid.[12] Dat gold met name voor de Inheemsen en dat deed de verhouding tussen de twee groepen geen goed.[13] Natuurlijk had je ook goede Fransen, relativeert zuster Gerda goeiig.

Terugkeer onder dwang

Ondertussen werd er naarstig politiek bedreven. Bij alle vredesonderhandelingen – verschillende pogingen strandden – was zuster Gerda present. 'Bij overleg tussen Frans Guyana, Bouterse en het Jungle Commando werd ook altijd het kampbestuur uitgenodigd. Zonder mij wilde het kampbestuur niet, want men vertrouwde het niet en was angstig. Maar er moést een oplossing komen.'

In de kampen gonsde het van de geruchten over spionage. Soms op niets gebaseerd. Ook toen zuster Gerda bevoegde leerkrachten uit de stad wilde laten overkomen, zelfs Ndyuka-leerkrachten (het merendeel van de vluchtelingen was Ndyuka), stuitte dat op verzet. Zo bang was men voor verspieders, ondanks het feit dat de kampen door de Fransen werden beveiligd tegen spionnen die op zoek waren naar familieleden van Brunswijk.

In november 1991 – twee maanden nadat het eerste kabinet-Venetiaan was beëdigd – besloot de Frans-Surinaamse commissie die belast was met repatriëring onder auspiciën van de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR, daar per 1 januari 1992 een begin mee te maken. Vanaf die datum hadden de kampbewoners het recht om zich in hun dorp van herkomst te oriënteren.[14] Zuster Gerda: 'De Fransen vonden: het was weer veilig, de vluchtelingen moesten terug. Maar ze wilden niet. Bij de UNHCR pleitte ik: laat eerst de mannen teruggaan naar Suriname om alles weer op te bouwen. Van de Fransen moésten de mensen terug, maar ze hadden niets meer daar.' Met de UNHCR die de terugkeer van de vluchtelingen begeleidde, ging ze twee keer op inspectietocht naar Suriname.[15] Daarna weigerde ze. 'Ik voelde me gebruikt. Er was niets voor die mensen... niets. Het hout en zink dat werd uitgedeeld om huizen mee te bouwen was niet genoeg.'[16]

Op 1 april 1992 werd alvast een kamp gesloten, de samenstelling van de rantsoenen gewijzigd en kostgronden vernietigd. Ook werd een vertrekpremie – beter bekend als 'oprotpremie' – uitgeloofd aan degenen die voor 1 oktober 1992 het land verlieten. Dit om de terugkeer aantrekkelijker te maken. Niet alleen zuster Gerda klaagde, ook de andere hulpverleners uit het veld reclameerden dat de opvang niet voldoende was. De oprotpremies die vierduizend franc per volwassene en tweeduizend per kind bedroegen, waren schijnbaar niet toereikend om weer een menswaardig bestaan op te bouwen. Omgerekend was dat respectievelijk veertienhonderd en zevenhonderd Nederlandse guldens. Een som die, althans volgens een krantenbericht uit die tijd, gewisseld op de zwarte markt een gemiddeld gezin al snel een bedrag opleverde waarvoor een ambtenaar in Suriname twee jaar moest werken.[17]

Vanaf half juli 1992 werd er meer drang op de vluchtelingen uitgeoefend; de druk in de kampen werd moeilijker te weerstaan en meestal waren het de vrouwen die het besluit namen terug te keren naar Suriname.[18] Pas in augustus 1992 tekenden de strijdende partijen in Suriname officieel het vredesakkoord. Aan het eind van dat jaar was het overgrote deel van de tienduizend vluchtelingen teruggekeerd naar hun overwoekerde nederzettingen. Maar *De Gooi- en Eemlander* van 21 november 1992 meldde dat zo'n zeventienhonderd Marrons halsstarrig weigerden de grensrivier over te steken.[19] 'Frankrijk geeft hen tot 31 december de tijd. Wat er daarna gebeurt, blijft voorlopig een raadsel,' concludeerde de krant onheilspellend. Peter van der Vaart van UNHCR drong bij Frankrijk aan op grotere soepelheid bij het hanteren van de deadline en bij het nemen van maatregelen tegen de mensen die op 1 januari nog in Frans Guyana zouden zijn.[20]

Toen echter de resterende bewoners het vertikten om te vertrekken, maakte Frankrijk vooruitlopend op de oudejaarsdag de school in kamp Charvein alvast met de grond gelijk, schreef het Goois dagblad. De blauwe identiteitskaarten die recht gaven op voedsel en medische hulp werden ingetrokken.[21] Zuster Gerda: 'De avond voor 31 december hebben we de mensen moed ingesproken. Het was net de uittocht uit Egypte. Het terrein stond vol kruiwagens en mensen die bepakt en bezakt waren. De volgende dag fotografeerde ik de afbraak van het kamp. De Franse soldaten maakten opmerkingen daarover, maar ik zei: ik heb het begin meegemaakt. Ik wil ook het einde tonen! Toen ben ik een hutje ingevlucht en begonnen te wenen.' Vol afschuw over de Fransen die alles kapottrapten. 'De vluchtelingen kregen nergens meer steun. Het was frustrerend: ik kon niets meer doen.' Ook niet toen gendarmes illegalen uit het bos plukten. 'Ze werden met handboeien om naar het veer gebracht en uitgezet.'

Dat de meeste vluchtelingen wel naar Suriname waren teruggekeerd, betekende voor zuster Gerda geenszins dat de achterblijvers zich aanstelden. Integendeel: 'Het feit dat ze de oprotpremie hadden geweigerd, is denk ik het beste bewijs dat hun harten bloedden.'[22] Uiteindelijk stelde de Franse overheid het ultimatum op 19 januari.[23] Op die dag verdwenen veel vluchtelingen het bos in. Alleen acht bejaarden en invaliden en zeven verzorgsters bleven achter in Charvein.[24]

Ook John Samuel 'verdween'. Hij en zijn familie waren niet van zins terug te keren naar Suriname. Zijn moeder die met de dood was bedreigd en haar achternaam Brunswijk inmiddels had veranderd in Albertina, weigerde pertinent. John: 'Zuster Gerda heeft geprobeerd mensen te legaliseren.' Hij vindt: 'We woonden al zes jaar in de kampen, we hadden toch recht op iets!' Het kampje waar de familie Ajintoena woonde, mocht in elk geval blijven. De Ajintoena's werden net als de andere overlevenden van het bloedbad in Moiwana gezien als 'echte' vluchtelingen.

Lastig voor de anderen om die status te krijgen was het zeker; allerlei formaliteiten moesten worden vervuld.[25] De burgemeester van de gemeente Mana waar de meeste ex-vluchtelingen toch al woonden, streek uiteindelijk de hand over zijn hart en nam ze liefdevol op in zijn ambtsgebied. Toen degenen die de oprotpremie hadden opgestreken dat hoorden, keerden ze spoorslags vanuit Suriname naar Frans Guyana terug om alsnog voor een legale status in aanmerking te komen, grinnikt John.[26]

De blijvers

Eens in de veertien dagen houdt het Surinaamse consulaat dat in Cayenne zetelt, kantoor in het zwembad in Saint Laurent, waar visa kunnen worden aangevraagd, verblijfsvergunningen worden verlengd enzovoort. De rijen zijn lang. Vandaag heeft vice-consul Bernhard Bisoina geen tijd, maar tijdens het ontbijt in Hotel Star waar de ambtenaren gewoontegetrouw logeren kan hij wel wat vragen beantwoorden, laat hij weten.

'Meneer Bisoina? Daar!' wijst de Surinaamse eigenaar van Hotel Star naar het overdekte terras met zwembad. De vice-consul van Suriname laat zich het stokbrood en de croissants goed smaken. Destijds wemelde het hier van de journalisten, hulpverleners, diplomaten, spionnen en inlichtingendiensten: de VS, Frans Guyana en Nederland hielden tijdens de Binnenlandse Oorlog de ontwikkelingen in Suriname angstvallig in de gaten, met Hotel Star in Saint Laurent als zinderend knooppunt. Nu is het hotel een oase van rust. De lucht is grauw en bewolkt als op een druilerige Hollandse dag. In 1992 zond de Surinaamse overheid Bisoina hierheen met de bedoeling Surinamers te registreren voor de terugkeer.

Bisoina bevestigt dat Frankrijk op een gegeven moment de vluchtelingen dwong te vertrekken. 'De bedoeling was de groep vluchtelingen zo klein mogelijk te maken. Toen de oprotpremie niet werkte, forceerde men de mensen terug te keren. Zelfs kostgrondjes werden bespoten met verdelgingsmiddelen. De mensen werden geboeid en op het gras gegooid.' Schattingen van het huidige aantal ex-vluchtelingen dat in Frans Guyana woont, variëren van twee- tot vierduizend mensen.[27] De meesten zijn legaal, zegt Bisoina. 'En als ze illegaal zijn, dan ligt dat aan hen.' Hij legt de procedure uit: 'Je krijgt eerst een verblijfsvergunning voor een jaar, als je die vijf keer hebt verlengd wordt die geprolongeerd met tien jaar, en dan weer met tien jaar. *Carte du séjour* heet dat. Totdat je vraagt om naturalisatie. Wil je dat niet, dan kun je je kaart verlengen. Maar een heleboel Surinamers willen hun Surinaamse paspoort behouden. Met tien jaar verblijfsvergunning heb je alle rechten in Frans Guyana: recht op kinderbijslag, medische zorg, sociale voorzieningen, grond...'

Zorgen de ex-vluchtelingen wel eens voor problemen in Frans Guyana, zoals dat in Suriname het geval is? 'Overal komt criminaliteit voor,' antwoordt Bisoina diplomatiek. Maar de criminaliteit onder de groep ex-vluchtelingen is lager dan in Suriname. Vergelijkt hij de situatie van ex-vluchtelingen in Suriname met die van hier, dan constateert hij: 'In Suriname was er geen opvang voor de kinderen. De kinderen van vluchtelingen zijn opgegroeid met veel geweld. Ze denken: ik doe zoals die jongens toen deden met die geweren. Hier was wél opvang. De kinderen gaan naar school; er is een leerplichtambtenaar en een maatschappelijk werkster die ook de wijken bezoekt. In Suriname is het bovendien een *struggle for life*. Hier is de sociaal-economische situatie beter. Frankrijk is een rijk land en onvergelijkbaar met een ontwikkelingsland als Suriname. Maar de Bosnegers hebben niet dezelfde toegang tot de weelde als de Fransen. Ze doen vanuit hier inkopen in Suriname: olie, benzine... Als ze al hun inkopen hier zouden moeten doen, dan zou het moeilijker voor ze zijn.'

Georges Patient, de barmhartige burgemeester van Mana die eertijds zijn hand over zijn hart streek, is van Creoolse afkomst, goedlachs en nog steeds in functie. Hij spreekt een paar woordjes Surinaams en dat is niet onhandig als zestig procent van je inwoners van Surinaamse komaf is. Niet alleen Marrons, maar ook Javanen, Hindoestanen en Creolen wonen in zijn gemeente. Altijd al kwamen Surinamers voor werk naar Frans Guyana, maar sinds de oorlog zijn het er veel en veel meer. Per dag krijgt hij wel drie verzoeken voor een verblijfsvergunning.[28]

Een deel van de migranten is illegaal, want het is moeilijk nu om aan papieren te komen. 'Maar ze blijven toch, ook al zijn ze illegaal,' constateert

hij zonder een greintje ergernis. Tegenwoordig is het niet zo gemakkelijk meer om een verblijfsvergunning te bemachtigen. Er is nu een conservatieve regering aangetreden en bovendien voert heel Europa een strenger beleid. Maar de welvaart trekt. Patient: 'Economisch gezien is Suriname eigenlijk altijd beter af geweest dan Frans Guyana. Suriname heeft bauxiet, aluminium... Maar als je kijkt naar de persoonlijke rijkdom: in Frankrijk bedraagt het minimumloon duizend euro. Iemand zonder werk krijgt hier vier- à vijfhonderd euro per maand. En er is kinderbijslag. Een vrouw met drie kinderen ontvangt duizend euro kinderbijslag per maand.' Ter vergelijking: in Suriname is driehonderd euro een bovenmodaal maandsalaris.

Lachend attendeert hij erop dat elke zevende, achtste, negende en tiende van de maand als de uitkeringen worden verstrekt, Surinamers zich rijen dik opstellen achter de pinautomaten. Met het geld kopen ze goederen in Suriname waar de prijzen lager liggen. Maar de uitbaters daar zijn ook niet gek, die verhogen dan prompt hun prijzen. Ook weet hij dat Surinaamse prostituees zich tegen die tijd naar Frans Guyana spoeden om ook een graantje mee te pikken van *pay-day*. De burgemeester grapt dat als de regering van Paramaribo net zoveel oog zou hebben voor Marowijne als voor het district Nickerie – hij herinnert zich van dienstreizen het verschil in wegen – de Ndyuka wel terugkeren naar Suriname.

Van de zestig procent Surinaamse inwoners van Mana is bijna niemand gerechtigd om tijdens de gemeenteraadsverkiezingen te stemmen, omdat de meesten illegaal zijn of de Surinaamse nationaliteit hebben behouden.[29] Ook John Samuel beschikt nog steeds over de Surinaamse nationaliteit. Ter verklaring juicht hij: 'Ik ben gewend aan Frans Guyana, maar verliefd op Suriname!' Hij is niet de enige. Daarom heeft de burgemeester vertegenwoordigers aangesteld. John is (of liever gezegd was) een van hen: 'Op het moment dat de kampen opgegeven waren, deed de kampleider niet zoveel meer.' Toen de burgemeester te kennen gaf dat er een vertegenwoordiger van de vluchtelingen moest komen, organiseerde John verkiezingen. Op 28 december 2002 werd hij gekozen. 'Jouw probleem is mijn probleem,' luidde zijn verkiezingsslogan. Hij vormde de *trait-d'union* tussen de vluchtelingen die na de oorlog achterbleven in Mana en de burgemeester. Hij bezocht raadsvergaderingen, stond vooral de oudere vluchtelingen bij die geen Frans spreken, tolkte, regelde verblijfsvergunningen en lobbyde. Bijvoorbeeld voor het aanleggen van elektriciteit en een telefoonverbinding.

Want Frans Guyana mag dan wel een Walhalla lijken, de inwoners van Charvein hebben geen elektriciteit en 112 bellen is er in spoedgevallen niet bij. De bedrading van elektriciteit en telefoon stopt prompt bij dit oord. Ook willen de bewoners graag een eigen school, nu moeten ook de kleintjes met de schoolbus naar Mana. (Omdat John Samuel vaak afwezig is, fungeert

André Ajintoena tegenwoordig als tussenpersoon.) Maar burgemeester Patient zegt dat de burgers zich juist hebben gevestigd in die gebieden waar geen voorzieningen zijn. Voor een aparte school voelt hij niets. 'Frankrijk wil gettovorming voorkomen. Dat is de reden waarom de kinderen in Charvein geen eigen school krijgen. Ze moeten zich mengen en met andere kinderen naar school gaan.' De mensen zijn over het algemeen wel goed geïntegreerd, meent de burgemeester. Een kind dat niet goed Frans spreekt krijgt bijles.

De meeste vluchtelingen die zijn gebleven denken niet meer aan terugkeer. Ook de familie Sjonko niet. Klop-klop, roept John Samuel bij wijze van groet. De vrouwen luieren in de late namiddag op het balkon, terwijl de kinderen aan hun voeten spelen. Een dreumes slurpt met smaak het sap van de *podosiri* – wilde palmvrucht, geplukt van de boom vooraan op het erf – uit een beker. Waarom zouden ze teruggaan, vraagt mevrouw Sjonko retorisch. Ze hebben het hier goed. Wat moeten ze in Suriname, ze hebben geen huis, niets meer. Schoolkinderen die net met de bus zijn gearriveerd, zeggen beleefd gedag: *bonjour!* Ook de jongens die rondhangen in de souvenirwinkeltjes met houtsnijwerk spreken geen Nederlands meer. Harvey Awinka en Maurits Pinas, gevlucht als baby, zijn inmiddels achttien jaar oud. Maurits taalt er niet naar, maar Harvey zou nog wel in Suriname willen wonen. 'Suriname gaat wild voor hem zijn,' voorspelt John.

Bisoina denkt dat de invloed van Suriname minder zal worden en dat over tien tot twintig jaar de invloed van het Frans op de taal van de Ndyuka zeker merkbaar zal zijn. Veel kinderen zullen gaan studeren in Frankrijk, is zijn verwachting. John Samuel veronderstelt echter dat de band met Suriname altijd zal blijven. De grenzen zijn poreus, op en neer pendelen naar familieleden in Oost-Suriname is de praktijk. Maar het feit dat jongeren geen Nederlands meer leren – de officiële taal van Suriname – maakt carrière maken en het zich definitief vestigen in Suriname lastiger.

Illegalen

Veel Surinamers zoeken hun geluk in het buurland, ook illegalen menen dat ze hier beter af zijn dan in Suriname. In vergelijking met twaalf jaar geleden toont Frankrijk meer compassie in de zin dat kinderen geen onderwijs wordt geweigerd. En beland je als illegaal in het ziekenhuis, dan word je doorgaans ook geholpen.[30] Het is een publiek geheim dat hoogzwangere grensbewoonsters de grens overglippen om hun kind op Franse grond te baren. Op het achttiende levensjaar mag het dan kiezen voor de Franse of Surinaamse nationaliteit. En het is nog nooit voorgekomen dat illegale ouders van schoolgaande kinderen die hier geboren zijn, zijn uitgezet, vertelt Bisoina.

Of de massaal toegestroomde Surinamers het in de Franse provincie inderdaad zo goed hebben is de vraag. De ex-vluchtelingen misschien nog wel, maar geldt dat bijvoorbeeld ook voor de Surinamers die na de oorlog arriveerden? Onderzoek naar de bereikbaarheid van gezondheidszorg en onderwijs dat in 2000 en 2001 in opdracht van de Stichting Surifrance werd uitgevoerd, levert een minder rooskleurig beeld op.[31] Ondanks de aanwezigheid van leerplichtambtenaren gaan veel kinderen domweg niet naar school; ouders kunnen de schoolbus naar de verafgelegen school vaak niet betalen. Gezondheidszorg is vanwege afstand en transportkosten evenmin altijd binnen handbereik. Water-, elektriciteits- en sanitaire voorzieningen zijn lang niet overal op orde.

Volgens een betrouwbare bron wordt het beleid dat Frankrijk voert ten aanzien van illegalen bovendien steeds strenger. Ook op het gebied van gezondheidszorg en onderwijs. Illegaal gevestigde ouders van schoolgaande kinderen worden – Bisoina's woorden ten spijt – wel degelijk soms gemaand op te stappen. Het is dan door bemiddeling van derden dat uitzetting voorkomen wordt. Het beleid van lokale bewindvoerders verschilt, de ene burgemeester is strenger dan de andere. De grenzen worden scherper bewaakt dan voorheen. Gendarmes houden razzia's in Saint Laurent, waarbij ze Surinaamse vrouwen hun handelswaar afpakken en die zonder pardon in het water smijten. De Saramakaanse kapitein Antonius Anakaba, die al twintig jaar in Frans Guyana woont en intermediair is tussen de burgemeester van Saint Laurent en de Saramakaners, vertelt dat veel Saramakaners die na de oorlog naar Saint Laurent verhuisden slecht integreren. 'Ook al wonen ze hier tien jaar, ze weten nog steeds niet welke rechten ze hebben en beschikken niet over papieren.'[32] Hij bemiddelt nogal eens bij geschillen tussen vechtlustige Ndyuka en Saramakaners.

Toch hebben in de ogen van veel Surinamers 'thuis' degenen die zijn verhuisd het goed bekeken en hebben zeker de ex-vluchtelingen goed geboerd. Een aardige anekdote in dit verband is de themamiddag die een lagere school in Suriname had georganiseerd over het vluchtelingenvraagstuk. Ter afsluiting was een 'echte' vluchteling uit Frans Guyana uitgenodigd. De man kwam behangen met goud en glitter op hoge hakken vertellen hoe goed hij het wel niet had: tien kinderen, een mooie auto, veel euro's... het kon niet op. Dat stond in schril contrast met wat de leerkrachten eerder hadden verteld over het treurige lot van de ontheemden. Na afloop van de les wisten de kinderen zeker wat ze later wilden worden: vluchteling![33]

Moiwana

De Ajintoena's weigerden terugkeer naar Suriname. Vanuit Frans Guyana strijdt de familie voor berechting van de daders van het bloedbad in Moiwana tijdens de Binnenlandse Oorlog. Nog in 2005 zal het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens een oordeel vellen. Dan wordt duidelijk of Suriname alsnog verplicht wordt tot het doen van onderzoek en het uitkeren van een schadevergoeding.

Vanwege het hun aangedane leed mochten de Ajintoena's in Frans Guyana blijven. Vlakbij het vroegere kamp Charvein, waar nu een monument staat ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de moordpartij in Moiwana op 29 november 1986, bouwde de familie houten huisjes. Helemaal vooraan staat het kantoor van de stichting l'Association Moiwana. Het enige gebouw dat is opgetrokken uit steen: cadeautje van het Zeister Zendings Genootschap. André Ajintoena – Ayen voor intimi – is voorzitter en woordvoerder. Ook van de Stichting Nabestaanden van Moiwana. Uit dien hoofde ijvert hij voor berechting van de mensenrechtenschendingen tijdens de Binnenlandse Oorlog.

Zorgzaam veegt hij gruis en schilfers van het gedenkteken. Onder de hete tropenzon bladdert de verf snel af. Voordat de jaarlijkse herdenking plaatsvindt, krijgt de steen nog een schilderbeurt, zegt Ayen. Zodat de namen met daarachter tussen haakjes de leeftijden van baby Olga (0), Marilva (3 jaar), Bambi (2 jaar), Mapita (3), de zwangere Tresia (16 jaar) en al die anderen die in zwart op het eenvoudige witte steentje gepenseeld staan, weer duidelijk leesbaar zijn. Ruim een kwart van de bijna veertig slachtoffers is beneden de tien jaar oud. Misschien wel de helft is familie van Ajintoena. Terug achter zijn bureau rukt hij een blikje Heineken open. 'Normaal drink ik nooit, maar als ik terugdenk aan Moiwana word ik boos.'

In de namiddag haast Ayen zich naar zijn radiostation Lowe Man Pansoe, wat letterlijk betekent: nakomelingen van vluchtelingen. Samen met zijn neefjes Obi Jintoena en Robbie Kago verzorgt hij programma's in het Ndyuka met nieuws, oproepen van Surinaamse politieke partijen, overlijdensberichten, mededelingen over de Moiwana-zaak die aanhangig is

gemaakt bij het Inter-Amerikaanse Hof, maar ook luchtiger onderdelen als verzoekplaatjes en prijsvraagspelletjes. Ayen belooft later terug te keren; zijn zus Doortje, medebestuurslid van de Stichting Nabestaanden van Moiwana, zal de honneurs waarnemen. Onlangs is afgesproken dat de Moiwana-mensen de pers niet meer te woord zullen staan, in afwachting van het proces. Enkele bewoners zullen daar getuigen. Maar misschien wil Leonie wel praten; Leonie van Bladel heeft álles gezien, weet Doortje. Leonie van Bladel? De ex-journalist en ex-europarlementariër? Is die hier? 'Jaaa,' zingt Doortje, 'op haar kostgrondje.' We lopen richting kostgrondje waar cassave en amsoi worden verbouwd. Dat is Leonie van Bladel, wijst Doortje doodleuk naar een pikzwarte vrouw die in de aarde wroet. Eigenlijk heet ze Leonie Pinas, beantwoordt ze de vragende blik. Maar dorpelingen hebben haar vanwege haar vriendschap met de ex-journalist die af en toe honderd euro doneert, vernoemd naar de gulle geefster.

Leonie antwoordt vanuit de verte: 'Weer een journalist? Over de Moiwana-case? Als ze 25 euro betaalt, praat ik!' Bovendien is ze niet van plan nu van het kostgrondje te komen, want in de namiddag is het niet zo warm meer en dus de ideale tijd om de grond te bewerken. Gelijk heeft ze.

Het bloedbad

In de belangwekkende publicatie van onderzoeker Thomas Polimé die kort na de oorlog de verhalen van vluchtelingen optekende en tot op de dag van vandaag hun lotgevallen volgt, wordt Leonie aangeduid als L.: de enige overlevende van een groep vrouwen uit Moiwana. Aan hem vertelde ze kort na de gebeurtenissen haar verhaal. Dat een Inheemse een paar dagen voor de inval al waarschuwde: de militairen komen via de Wanekreek naar Moiwana! Met uitzondering van twee mannen die hun biezen pakten, sloegen de bewoners de waarschuwing in de wind. Die zaterdagmiddag 29 november 1986 waren de vrouwen zich aan het opdoffen voor een *brokodei* (beëindiging van een rouwperiode). In de schaduw van de bomen vlochten ze elkaars haren, terwijl hun kinderen ronddartelden. Toen Leonie een explosie hoorde, vroeg ze nog: zouden dat niet de militairen kunnen zijn? Niemand sloeg acht op haar vraag: er werd zo vaak geschoten en Jungles hadden al vaak bruggen met dynamiet opgeblazen. Maar toen kort daarop van dichtbij geknal klonk, holden de vrouwen het bos in naar het huisje van Agwé en zijn gezin. Leonie en Agwé besloten de bewoners in de naaste omtrek te waarschuwen; afgesproken werd dat de andere vrouwen in het bos zouden wachten. Maar toen het tweetal terugkeerde, bleken de vrouwen te zijn opgepakt door de militairen en naar de andere kant van de weg te zijn gebracht, ontdekte Leonie. Vanaf de bosrand sloeg ze gade hoe enkele vrouwen op hun zwangere buik wezen, op de knieën hurkten, in de

handen klapten en zo de militairen smeekten hen niet te doden. Tevergeefs. 'Ze schoten op de vrouwen. Anderen staken de vrouwen waar ze maar konden.' Snerpend gegil. Pas de volgende ochtend was het wapengeweld verstomd.[1]

Keiharde reggaemuziek schalt uit de geluidsboxen van het kleine winkeltje aan de overkant van de weg dat voorziet in de eerste levensbehoeften. Ondertussen worden potjes op het vuur gezet en scharrelen de kippen nog argeloos rond. De zus van Doortje krijt van een afstandje: 'We eten vanavond rijst met kip en doperwtjes!' Doortje schilt cassaves, geholpen door de kleintjes die met een griezelig groot mes minstens even vaardig als hun moeder de knollen van hun schil ontdoen.

Het is avond als de mater familias, de zeventigjarige Atema Ajintoena, klaar is met babysitten. Binnen in haar woning brandt fel neonlicht, buiten in het donker smeulen de houtskoolvuurtjes nog na. Ze leunt tegen de deurpost en slaat een kleurige omslagdoek om haar magere, blote schouders. Monotoon vertelt ze hoe ook zij schoten hoorde, terwijl ze op haar kostgrondje aan het werk was. Ze greep kinderen en kleinkinderen bij de hand en sloeg op de vlucht. Blootsvoets liep ze twee dagen door het bos. Verlegen: 'Met alleen een kleedje aan.' Pas in Frans Guyana vernam ze dat zeventien van haar kinderen en kleinkinderen waren vermoord. Nooit keert ze meer naar Moiwana terug. Met een grote zakdoek bet ze haar wangen en ogen. 'Als je familie is vermoord, ben je verloren. Bouterse en zijn vrouw zitten thuis en lachen. Wij zijn verloren.'

's Avonds spuwt een dronken man woedend zijn gal over journalisten die aan hun treurige verhaal geld verdienen. Wat doet men eenmaal thuis eigenlijk nog voor de mensen van Moiwana, vraagt hij retorisch. Hij verwoordt wat veel anderen denken: de overlevenden hebben al zo vaak hun verhaal verteld. Er gebeurt niets mee! Maar de volgende ochtend als hij zijn roes heeft uitgeslapen, loopt hij weer vriendelijk over de pas aangeharkte paden, links en rechts de vrouwen groetend die met gekleurde teilen afwas balancerend op hun hoofd terugkeren van de kreek.

Ajintoena arriveert met zijn pick-up; we rijden naar Saint Laurent, steken met een bootje de grens over naar Suriname en huren in Suriname een auto. Op de weg van Albina naar Paramaribo, 126,5 kilometer ten oosten van Paramaribo, stopt Ayen de wagen. Niets doet vermoeden dat hier ooit het dorpje Moiwana lag: huisjes met daken van zink of palmbladeren op zilverwit zand. Passagiers die dagelijks in zogenaamde 'wilde bussen' laverend tussen kuilen in de weg van Paramaribo naar Albina reizen, ontwaren slechts struikgewas.

In het gebladerte valt het simpele houten kruis met de naam van Basja Divinio erop, nauwelijks op. Ajintoena schroeft de dop van het flesje Mariënburg los en besprenkelt de aarde met rum, terwijl hij in melodieus Ndyuka de geest van *basja* (dorpshoofd) Divinio toespreekt die hier begraven ligt. Ajintoena: 'Ik ben hier voor de zaak Moiwana. We vechten nog steeds voor de slachtoffers.' Het bord dat de zoon van Divinio daar heeft geplaatst, 'Steun gevraagd Massamoord Moiwana', is plat op de grond gevallen. De *grietje-bie* fluit onverstoorbaar vrolijk, maar voor Ajintoena's geestesoog verschijnen de beelden. Ajintoena zegt te hebben gezien hoe Divinio werd neergesabeld terwijl hij de militairen vroeg het dorp te verlaten. Via de radio had het leger de dorpelingen – zoals meestal wanneer een treffen tussen Brunswijk en Bouterse werd verwacht – vooraf gesommeerd Moiwana te verlaten.[2] Niet iedereen nam die boodschap serieus of had die überhaupt gehoord, bovendien: waar moesten ze naartoe? Links en rechts van de weg gebaart Ajintoena waar familieleden destijds woonden: hier was het kampje van zijn moeder en daar dat van zijn zus. Hij wijst waar de drie hoogzwangere vrouwen waarover Leonie vertelde, werden gedood: zijn familie. Vurig hoopt hij dat de Surinaamse overheid hier – zoals gevraagd – een standbeeld plaatst. Zodat de voorbijgangers weten wat daar gebeurd is en de nabestaanden ook in Suriname een plek hebben om te rouwen.

Ayen ontkent stellig – zoals de militairen beweren – dat er gewapende Jungle Commando's in het dorp aanwezig waren of dat de dorpelingen met ze sympathiseerden. 'Kinderen, bejaarden, zwangere vrouwen?' refereert hij aan de slachtoffers. Bars: 'De Moiwana-mensen zijn onschuldig.' Maar het lijkt onwaarschijnlijk dat er helemaal geen banden, al waren het maar familiebanden, met het Jungle Commando bestonden. Dan zou Moiwana het enige dorp in de regio zijn geweest!

Jungle-commandant oom Leo vervoerde een deel van de lijken naar het mortuarium in Moengo, een ander deel viel ten prooi aan aasgieren en de bijtende zon, werd niet of later gevonden, of verteerd door vlammen toen het leger de boel in lichterlaaie zette. Uit een verfomfaaide bruine envelop haalt Ajintoena foto's te voorschijn: witte skeletbeenderen liggen kriskras door elkaar op de verschroeide aarde. 'Een van die skeletten is van mijn zus.' Dat wel de 8-decembermoorden, maar niet de Moiwana-moorden worden onderzocht, wekt zijn onbegrip. 'Misschien denkt men: laat die Bosnegers maar. Ze doen wel onderzoek naar de Stadsnegers. We zijn toch allemaal mensen?'

Haperend onderzoek

Terug in Paramaribo: heet en stoffig. De eerste tekenen dat de regentijd weldra losbarst dienen zich aan. Op het sober ingerichte kantoor stelt Danny

Egger: 'Het is laakbaar dat de staat zo weinig ondernam om de mensenrechtenschendingen te onderzoeken en de slachtoffers schadeloos te stellen.' Egger is juridisch medewerker van de Surinaamse mensenrechtenorganisatie Moiwana (voorheen Moiwana '86), counterpart van l'Association Moiwana in Frans Guyana. De organisatie werd destijds opgericht door Stanley Rensch.[3] Die wees herhaaldelijk op de mensenrechtenschendingen en verzocht zowel de staat, de procureur-generaal als het hof onderzoek te doen naar de moorden. Zonder resultaat. Uiteindelijk werd de hulp ingeroepen van de Inter-Amerikaanse Commissie voor de Rechten van de Mens. Eind 2002 – toen Suriname niet tijdig had gereageerd op het verzoek van de Commissie om een onderzoek in te stellen – is de Moiwana-zaak doorverwezen naar het Inter-Amerikaanse Hof.[4]

Die late reactie was volgens de Surinaamse minister van Justitie Siegfried Gilds het gevolg van een 'communicatiefout': een onjuiste adressering. In het Ministerie van Justitie, dat ooit een statig withouten pand moet zijn geweest en nu net als zoveel andere overheidsgebouwen aan een opknapbeurt toe is, kiest Gilds zorgvuldig zijn woorden, terwijl de secretaresse filterkoffie schenkt. De airco zoemt onophoudelijk. De minister formuleert op dicteersnelheid. Hij noemt Moiwana 'een zwarte bladzij' uit de geschiedenis van Suriname. Dat er nog geen onderzoek is gedaan, wijt hij aan het feit dat de militairen lange tijd de dienst uitmaakten, ook toen er in januari 1988 voor het eerst na acht jaar een burgerregering aantrad. De macht van de militairen bleek toen zij in december 1990 de regering met één telefoontje naar huis stuurden. In 1991 kwam er weer een burgerregering, waarvan Gilds als minister van Defensie deel uitmaakte. 'Er is toen orde op zaken gesteld om de macht terug te brengen bij de civiele regering.'

De adviseur van de minister, professor Ludwig Waaldijk die bij het gesprek aanwezig is, wijst er in een terzijde op dat het vooral de verdienste van Gilds was dat het leger inbond. Gilds hoort het compliment onbewogen aan. Dat indammen van die militaire macht en het oplossen van allerlei problemen maakten dat er weinig ruimte was voor het daadwerkelijk voeren van beleid, meent Gilds. Voor uitvoering van de in 1995 aangenomen motie om de begane moorden en andere mensenrechtenschendingen te onderzoeken, was evenmin tijd.[5] 'We zijn in 1996 in de oppositie terechtgekomen. En tijdens de regering-Wijdenbosch kon je niet verwachten dat de zaak behandeld werd,' zegt hij effen. Bouterse was destijds 'adviseur van staat'. Toen Gilds in augustus 2000 wederom toetrad tot het kabinet, ditmaal als minister van Justitie, zat de Nieuw Front-regering naar zijn zeggen met de erfenis van Wijdenbosch' bankroete boedel. 'Nu pas zijn we zover om onderzoek te doen.' Eerst de decembermoorden uit 1982 en daarna de Moiwana-moorden uit 1986, besluit de minister.

Maar ondertussen is de staat Suriname op het matje geroepen door het Inter-Amerikaanse Hof in Costa Rica. Suriname moet zich verantwoorden waarom er nooit onderzoek is gedaan naar de Moiwana-moorden. Gilds: 'We hebben een Commissie Juridische Deskundigen Mensenrechten. Die is bezig de processen die zijn aangespannen tegen de Surinaamse staat, zo goed mogelijk op te vangen. We verzetten ons nergens tegen. Maar we willen komen tot een voor alle partijen aanvaardbare en uitvoerbare oplossing.'

Schadevergoeding en een monument horen daarbij. En ook de instelling van een waarheidscommissie – zoals zijn medewerker professor Waaldijk eerder voorstelde onder de regering-Wijdenbosch – sluit Gilds niet uit. Hij belooft: 'Het zal na de decembermoorden geen vier jaar meer duren voor deze zaak onderzocht wordt.' Als het Inter-Amerikaanse Hof Suriname schuldig verklaart, dan zal de regering hiertoe trouwens worden verplicht. Welwillendheid, maar ook een zekere mate van onverschilligheid kan Gilds niet ontzegd worden. Op de vraag of hij ooit naar Moiwana of naar het monument in Charvein is geweest, antwoordt hij botweg: 'Nee, ik hou er niet de gewoonte op na naar rampgebieden te gaan.'

Via een sluip-door-kruip-doorroute ben je binnen tien stappen van het Ministerie van Justitie bij het Openbaar Ministerie. De ordonnans dirigeert bezoekers gewetensvol naar de juiste personen of kamers. Stipt als hij is, kijkt hij soms met een bedroefde, verontschuldigende blik op zijn horloge als anderen het minder nauw nemen met de tijd. In de officierskamer weten de officieren van justitie zich bedolven onder stapels groene dossiers. De bron bij het OM, die lid is van de door Gilds genoemde Commissie Juridische Deskundigen Mensenrechten, wil anoniem blijven. 'Mijn leven is mij lief.'[6]

Omdat Suriname niet op tijd heeft gereageerd op het verzoek van de Inter-Amerikaanse Commissie voor de Rechten van de Mens en geen schikking plaatsvond, is de staat Suriname gedaagd door het Inter-Amerikaanse Hof, recapituleert de OM-medewerker nog eens. De Commissie Juridische Deskundigen Mensenrechten moet straks voor het Hof verantwoorden wat ze wel en niet heeft gedaan in de Moiwana-zaak, die officieel de Ajintoena-case heet (genoemd naar Stephano Ajintoena die vermoord werd). Meester Subhas Punwasi, voorheen waarnemend procureur-generaal en sinds april 2005 procureur-generaal, vertegenwoordigt de staat in rechte zoals dat heet in het juridische jargon. De bron legt uit dat een schikking tussen de nabestaanden en de staat eerder op niets is uitgelopen. Hij bladert in dikke dossiers. 'Het verweer van de staat is dat Suriname in 1986 toen het gebeurde nog geen lid was van de Conventie voor de Rechten van de Mens.' Suriname tekende pas op 12 november 1987 de Inter-Amerikaanse Conventie

voor de Rechten van de Mens en erkende op dezelfde datum de bevoegdheden van het Hof.

Het Hof bleek daar echter geen boodschap aan te hebben en riep de vertegenwoordiger van de staat Suriname evengoed ter verantwoording.[7] Dat Moiwana nooit meer mag gebeuren, staat voor de OM-functionaris onomstotelijk vast. De trage rechtsgang wijt hij aan het feit dat Suriname een jonge natie is. 'En als u ziet hoe klein onze rechterlijke macht is... dan begrijpt u...' Ook hij verwijst naar de dictatuur als vertragende factor.

Mogelijke daders

Overigens is het niet zo dat Suriname helemaal geen onderzoek deed naar Moiwana, zegt de bron, terwijl hij ritselend de stukken doorzoekt. In 1989 werden twee mogelijke daders in de Moiwana-zaak gehoord.[8] De functionaris kan geen namen noemen, maar uit andere gegevens is af te leiden dat het hier gaat om Orlando Sweedo en Frits Moesel. De laatste zou de slachtpartij in Moiwana hebben toegegeven. De militair Orlando Sweedo werd door de 'gewone' politie achter slot en grendel gezet, maar door de Militaire Politie rustig weer uit zijn cel gehaald en in triomf naar de Memre Bukukazerne gevoerd. Daar zou Bouterse op 19 april 1989 ten overstaan van militairen en journalisten verklaard hebben dat het bij Moiwana ging om een 'militaire operatie' en dat politie-inspecteur Herman Gooding niet Sweedo moest arresteren, 'maar hem, Bouterse, moest aanspreken, want de opdracht tot de actie in Moiwana werd door de militaire leiding gegeven. Hij, Bouterse, was dus verantwoordelijk, niet Sweedo.'[9] Gooding, die behalve Moiwana ook drugszaken onderzocht, werd in de nacht van 4 op 5 augustus 1990 vermoord, dertig meter verwijderd van het kabinet van de bevelhebber van het Nationale Leger.[10][11] Moesel kwam tijdens een jachtpartij om het leven. De schutter zou Moesel hebben aangezien voor een buffel.

In zijn papieren treft de OM-functionaris bovendien een verslag van de opgravingen in Moiwana aan. In mei 1993 ontdekten dorpelingen daar een 'massagraf'. Patholoog-anatoom dokter Vrede ging op inspectie. Maar volgens de bron gaven de resultaten geen aanleiding tot een strafrechtelijk onderzoek. 'Omdat men te geestdriftig te werk is gegaan, is bewijsmateriaal vernietigd. Men is zelf al gaan graven.' Een van de verhalen die gaat – en die volgens geruchten bevestigd wordt door een getuigenverklaring waarover het OM zou beschikken – is dat het hier een vergeldingsactie betrof. Mannen van Brunswijk zouden Inheemse vrouwen hebben verkracht. De Inheemsen zouden naar Bouterse gestapt zijn en die zou een volksmilitie plus Inheemsen naar Moiwana gestuurd hebben. Willens en wetens zouden zwangere vrouwen en kinderen zijn vermoord om de verkrachting te wreken.

In het vredesakkoord van 1992 werden militairen en ex-wapendragers gevrijwaard van vervolging.[12] Maar de OM-bron verzekert dat er voor dit soort misdaden geen amnestie geldt. De normale verjaringstermijn van achttien jaar voor moord (waardoor de Moiwana-moorden na 2004 verjaard zouden zijn) is evenmin van toepassing als het gaat om grove mensenrechtenschendingen, stelt hij gerust. Bovendien is een wetswijziging doorgevoerd die dat moet zekerstellen.[13]

Direct nadat de staat eind 2002 gedaagd was door het Inter-Amerikaanse Hof, beval de waarnemend procureur-generaal in 2003 gehaast een vooronderzoek. Een paar kamers verder huist de jurist die als lid van een commissie belast was met dat vooronderzoek. De vloer van haar kamer is net geboend en ruikt penetrant naar pijnappelolie. Ook zij wil niet met naam genoemd worden en is zuinig met haar zinnen. De hamvraag of er strafbare feiten zijn gepleegd, is inmiddels door de commissie beantwoord. 'Onze bevindingen zijn gerapporteerd aan de procureur-generaal. Al in de tweede helft van 2003. Omstreeks oktober. Officieel is het nu onderwerp van bespreking tussen de procureur-generaal en het landsbestuur.'

Verder wil zij alleen nog iets zeggen over de werkwijze. De commissie reisde af om getuigen in Frans Guyana te horen. Ook 'oude' dossiers werden geraadpleegd. De zaak-Orlando Sweedo en de vondst van het massagraf waren onderdeel van het 'feitencomplex', vertelt zij. Daarover wil ze ten langen leste dan wel kwijt: 'Ik heb niet de omstandigheid kunnen aantreffen waarom er geen onderzoek werd ingesteld.' Betekent dat: ik zie niet in waarom er geen strafrechtelijk onderzoek werd ingesteld? Ze zwijgt beminnelijk. In het algemeen vindt zij: 'Alles wat aan het licht gebracht moet worden, kan niet verdoezeld worden. Nu niet en niet in de toekomst.' Wat er met het rapport is gebeurd, blijft vooralsnog onduidelijk. Waarschijnlijk wacht men de uitspraak van het Inter-Amerikaanse Hof af.

Het leger heeft altijd beweerd: het was een 'militaire operatie'.[14] Brunswijk ontkende dat Jungles zich in de hutjes in Moiwana ophielden. Voormalig *Algemeen Dagblad*-journalist Karel Bagijn gelooft Brunswijk. Brunswijk zelf was sowieso niet aanwezig; Bagijn kan dat bevestigen omdat hij in zijn gezelschap verkeerde. De journalist arriveerde kort na de slachting in Moiwana en maakte foto's. 'Ik zag dat mannen en vrouwen van dichtbij door hun hoofd waren geschoten. (...) De kinderen hadden ook schotwonden in hun hoofd. Bij de baby was een stuk ter grootte van een appel weggeslagen uit het achterhoofd,' schreef hij in zijn krant.[15] In zijn woning in Laren diept hij uit een doos de bewuste foto op. Hij wijst: 'Kijk, hier komt de kogel er weer uit. Ze hebben vermoedelijk het geweer in de mond van

de baby gezet.' Amnesty International tekende een soortgelijke getuigenverklaring op van een 24-jarige vrouw: 'She also witnessed the killing of a seven-month-old-child. The child was in his mother's arms when a soldier put a gun in his mouth and shot him dead.'[16] De Franse journalist Henri de la Tour maakte vermoedelijk de filmbeelden die de wereld overgingen en waarvan mensenrechtenorganisatie Moiwana nog steeds een kopie heeft. De film vertoont lijken, in de hutten, maar ook her en der daarbuiten.

Niet alleen Amnesty en Moiwana, ook de Verenigde Naties maakten rapporten op die niet bepaald in het voordeel van het leger pleiten. VN-rapporteur Amos Wako noteerde: 'The special Rapporteur saw evidence that they [de bewoners van Moiwana – EdV] were caught completely unaware.'[17] Veel wijst erop dat de militairen zich inderdaad schuldig maakten aan een slachtpartij. Al dan niet gedrogeerd.

Het was minister Wijdenbosch die het voorstel deed om te onderzoeken hoe – jawel – de zaak het beste onderzocht kon worden. Dat resulteerde in het eerder aangehaalde rapport dat professor Waaldijk schreef, maar waarmee niets is gedaan. Henk Herrenberg, de adviseur van Bouterse, hield destijds en ook nu nog een pleidooi voor een proces van nationale verzoening.[18] Er zou een waarheidscommissie moeten komen, vindt hij, doch een strafproces ziet hij niet zitten. 'Straffen is minder noodzakelijk.' Maar het is een misvatting te denken dat een waarheidscommissie een strafvervolging per definitie uitsluit.[19]

Costa Rica

Het lange wachten van de nabestaanden is in 2004 eindelijk beloond. Eerder dan verwacht. De negende september is de datum van de eerste zitting van het Inter-Amerikaanse Hof in Costa Rica. Getuigen reizen af, onder wie André Ajintoena.

Emoties wellen op. De krant *De Ware Tijd* meldt dat een ooggetuige spontaan in tranen uitbarstte.[20] Maar de waarnemend procureur-generaal Punwasi, die de staat Suriname in rechte vertegenwoordigt, verkondigt tijdens het proces alvast boud dat hij er nog niet zeker van is dat de Moiwanazaak ook strafrechtelijk onderzocht zal worden.[21] Het is niet duidelijk of hij daarbij verwijst naar de uitkomst van eigen vooronderzoek. Zelfs durft Punwasi te zeggen dat de nabestaanden ook hadden kunnen kiezen voor overleg met de staat. Hij heeft het idee dat 'partijen niet geneigd zijn te komen tot een minnelijke schikking'.[22] Voor de juristen van de nabestaanden is dat inderdaad na zoveel pogingen inmiddels een gepasseerd station. Zij presenteren een pittige verlanglijst: ze eisen officiële erkenning door de staat van de slachting, een monument, excuses aan het grootopperhoofd van de Ndyuka, Matodja Gazon, en een schadevergoeding. Last but not least: onderzoek naar de massamoord.[23]

In juni 2005 verwacht het juridisch team van de nabestaanden, dat onder meer bestaat uit bestuurslid Mariska Muskiet van de mensenrechtenorganisatie Moiwana, een uitspraak. Wordt Suriname veroordeeld, dan is de regering verplicht tot onderzoek, schadevergoeding en berechting van de daders. Maar zolang de 'huidige werkdruk op de rechterlijke macht' in Suriname niet verandert, heeft de adviseur van de minister – voormalig rechter te Utrecht Ludwig Waaldijk – niet veel fiducie daarin. 'Wie gaat dat doen?' Speelt angst wellicht ook een rol? Muskiet, recht voor zijn raap: 'Men moet ophouden met speculeren. Misschien is er onnodige vrees. Het zal nog een jaar duren voordat de 8-decembermoorden worden behandeld en daarna komt Moiwana. Er is voor de zekerheid een wijziging in het wetboek van strafrecht opgenomen om verjaring te voorkomen. Ik zie niet in waarom de daders niet achter slot en grendel kunnen. Anders maak je je als staat toch onsterfelijk belachelijk!'

In elk geval wordt één smeekbede van de nabestaanden alvast verhoord. De jonge kunstenaar Marcel Pinas, een Ndyuka, heeft met eigen middelen een kunstinstallatie ontworpen, 'Fu memre Moiwana'.[24] Ruim twee weken na de jaarlijkse herdenking in Frans Guyana vindt op 17 december 2004 de plechtige onthulling plaats in de omgeving van het vroegere Moiwana. Ronnie Brunswijk is erbij en ook komt er voor het eerst een minister naar een bijeenkomst van nabestaanden van Moiwana: de minister van Regionale Ontwikkeling, Romeo van Russel. Weliswaar komt hij bijna twee uur te laat, maar hij is er![25] De ceremonie is emotioneel. Een van de spreeksters oreert: 'De gehele bevolking van het district, ikzelf incluis, is voorgoed getraumatiseerd door de gebeurtenissen. De criminaliteit onder vooral jonge Boslandcreoolse jongens is slechts een voorbeeld van hoe ons collectief trauma tot uiting komt.'

De minister neemt de gelegenheid te baat om de nabestaanden te vragen de aanklacht tegen de staat Suriname in te trekken. Hij wil liever overleg en vraagt de nabestaanden om de 'overheid de hand te reiken en te komen tot dialoog en samenwerking'.[26] Maar misschien had de regering eerder zelf de hand moeten reiken?

Jurist Mariska Muskiet kan maar niet begrijpen waarom de regering nooit haar spijt heeft betuigd aan de nabestaanden. De moorden zijn immers niet gepleegd tijdens de Front-regering (NPS, VHP en KTPI). Ook de Nieuw-Frontregering is niet verantwoordelijk. 'De nabestaanden vinden dat Nieuw Front ze behandelt als waren ze minder dan een hond!' Waarom de achtereenvolgende regeringen nooit medeleven hebben betoond, is inderdaad vreemd. Dat kost immers niets. En stel dat berechting van de daders plaatsvindt, dan rest nog de vraag: wat gebeurt er met die andere mensenrechtenschendingen?[27] [28]

Wonen in een krot

De achtereenvolgende regeringen zijn er niet in geslaagd een afdoende oplossing te vinden voor het huisvestingsprobleem in Paramaribo. Na ruim vijftien jaar wonen vluchtelingen nog steeds in krottenwijken. En binnenlandbewoners nestelen zich sinds de oorlog steeds vaker in de stad die zo langzamerhand uit zijn voegen barst. De minister staat een tweesporenbeleid voor: bouwen in de stad, maar ook in het binnenland. Dan keren de mensen wel terug, denkt hij.

De Anthony Nesty Sporthal – in de volksmond NIS[1] – is tot de nok toe gevuld. Songfestivalkandidaten in fraaie glitterpakken zingen zich de longen uit het lijf. Fans joelen als hun favoriet aan de beurt is, maar de jury beslist: 'Ibri yuru' is het winnende liedje! Als de bloemen zijn uitgedeeld en de bokalen geheven, rolt de cameraploeg de snoeren weer op. Rond middernacht spoedt iedereen zich naar huis. Auto's worden gestart, koplampen gloeien aan.

Áchter de sporthal echter is het muisstil. De bewoners van de barakken, ooit neergezet door Chinese bouwvakkers, liggen – op wat verlate drinkebroers na – allang op één oor. Want veel valt er hier niet te beleven op zaterdagavond. Tegen zeven uur valt de schemer in. Water en elektriciteit zijn twee jaar terug afgesloten. Aanvankelijk als straf voor wanbetaling, maar nu als pressiemiddel om de burgers te dwingen op te stappen. Ze móeten terug naar het binnenland, vindt de minister van Sociale Zaken en Volkshuisvesting. De grond is verkocht aan een Hindoestaanse zakenman die er een sportcomplex wil bouwen. Maar vooralsnog hebben de 'wilde occupanten', zoals men krakers in Suriname noemt, aan het verzoek geen gehoor gegeven.

Overdag is er beduidend meer leven in het 'krakersdorpje'. In de vroege middag druppelen scholieren binnen en rond de klok van vijf keren volwassenen terug van hun werk. De barakken zijn gebouwd in een vierkant; in het midden is een ruimte uitgespaard die de bewoners gebruiken voor het houden van een *krutu* [vergadering – EdV] of het brengen van plengoffers. Overal waar je kijkt staan gekleurde teiltjes – alsof je een tupperwareparty binnenstapt – om maar elk druppeltje kostbaar hemelwater in op te

vangen. Koken gebeurt op een houtvuurtje en 's avonds ontsteken kinderen de *kokolampu* om bij het flakkerende olielampje hun huiswerk te maken in een volgestouwd hok van drie bij vier meter, dat ze delen met ouders, broers en zussen.

Brandstichting

Ruim vijftien jaar is het nu geleden dat de bewoners noodgedwongen hun dorp Pokigron verlieten om hier neer te strijken. Glijford Aron Godfried – witte pet boven een royale vliegeniersbril – woont inmiddels in een welstandiger wijk in Paramaribo, maar hij heeft het allemaal meegemaakt. Hij onderbreekt volkomen onverwachts zijn betoog om een treiterende mug te pletten. 'Pardon, ik moet even slaan: een muskiet!' Dan pakt hij de draad van zijn verhaal weer op om ernstig te verklaren: 'Ik ga alles objectief doorgeven.' Want hij realiseert zich dat dat een schaars goed betreft als een oorlog in het geding is.

We keren terug in de tijd: 23 april 1989. De kerkklok heeft nog niet eens zes uur geslagen of de bewoners van Pokigron – Marrons van de Saramakaanse stam – schrikken wakker van mitrailleurgeratel. Alsof de hel losbarst die zondagmorgen. Jungle Commando's schoppen deuren open, lichten de mensen van hun bed en drijven hen bijeen in de kerk. Sommigen krijgen niet eens de tijd om hun kleren aan te trekken en wandelen in Adamskostuum Gods heilig huis binnen. Nu kunnen ze erom gniffelen. Maar toen? Angstig horen ze buiten de kerkmuren het vuur knetteren dat binnen een mum van tijd het hele dorp verzwelgt. Alleen de kerk en een paar houten huisjes staan naderhand nog overeind. Het huis met daarop de leuze 'Stem NDP' is op wonderbaarlijke wijze aan de vlammenzee ontsnapt.

De Jungle Commando's geven als reden voor de brandstichting 'verweer' op. Toen ze terugkwamen van de begrafenis van granman Jozef Aboikoni zouden de burgers van Pokigron die zondagochtend in alle vroegte al wakker op de loer hebben gelegen: klaar om de rouwstoet te beschieten. Na de eerste kogel zouden de guerrilla's aan wal gestapt zijn en ontspon zich een gevecht.[2]

De ware toedracht is niet helemaal te achterhalen. Eén ding is zeker: de twist tussen de Jungles en de burgers van Pokigron is terug te voeren op de Bouterse-sympathieën van de bewoners. Dat zette kwaad bloed bij Brunswijk en de omringende Marrondorpen die zich wél solidair hadden verklaard met het Jungle Commando. Godfried verklaart de opstelling van de dorpelingen: het was kiezen tussen twee kwaden. Pokigron was strategisch gezien belangrijk – als het ware het poortwachtershuisje van het Saramakaanse achterland. 'Omdat het leger vanuit Paramaribo Pokigron gemakkelijk via de weg kon bereiken, kozen we voor het leger. Wij waren

niet tégen de Jungles, maar vóór het leger.' Dat de dorpelingen massaal NDP stemden, ontkent hij. 'Sommigen.' Omdat Jungle Commando's regelmatig Pokigron binnenvielen om winkels te plunderen, olie te stelen en burgers te 'rammelen', zou Bouterse op verzoek van Pokigron jongens uit het dorp een militaire training hebben gegeven zodat het dorp zich voortaan beter zou kunnen beschermen tegen Brunswijks mannen. Dat het léger in 1987 een bloedbad aanrichtte in datzelfde Pokigron, wordt door de inwoners categorisch ontkend. Toen en nu.[3] Het waren Jungles door wie zij belaagd werden.

Niet alle inwoners van Pokigron hadden zich in de kerk laten opsluiten, sommigen wisten aan de pyromanen te ontsnappen en vluchtten het bos in. Het leger schoot te hulp; legertrucks werden ingezet om de ontredderde dorpelingen naar Paramaribo te brengen: zo'n vijfhonderd mensen. Doden waren er gelukkig niet gevallen. Godfried: 'Wij waren als Lot uit de bijbel. We hebben alles achtergelaten, wie omkeek veranderde in een zoutpilaar. Wij konden alleen naar voren rennen!'

Daar zaten ze dan: vanuit het binnenland ineens overgeplant naar de stad. Veel steun bood de overheid niet. Gezinnen met vier kinderen kregen een karig bedrag van zestig gulden en daarna moesten ze zich maar zien te redden. Onder de mamaboom op het Onafhankelijkheidsplein schreeuwden Godfried en de anderen: 'Geef ons brood en kleding!' Ze waren ontheemd, hadden al hun bezittingen verloren, geen werk en dus geen rooie cent. De kerk snelde te hulp: aan alle vluchtelingen in Paramaribo werden voedselpakketten en dekens uitgedeeld, of ze nu voor het leger of voor de Jungles de benen hadden genomen. Maar de dorpelingen uit Pokigron wisten zich door de bewoners van Paramaribo met de nek aangekeken vanwege hun banden met Bouterse. Godfried: 'Men vergat dat we niet uit vrije wil naar de stad waren gekomen.'

Omdat de overheid van gekkigheid niet wist waar ze de duizenden vluchtelingen moest bergen en de huisvesting beroerd was – dertig tot veertig mensen bivakkeerden bijvoorbeeld in het gastenverblijf van de granmans dat de regering tijdelijk ter beschikking had gesteld – kraakten opstandige jongeren, onder wie Godfried, het terrein achter het NIS en twee voormalige EBG-gebouwen. Na de oorlog keerde een aanzienlijk aantal dorpelingen terug naar Pokigron. 's Nachts sliepen ze met zijn allen in de kerk die er tenminste nog wel stond, om overdag eigenhandig de huizen weer op te bouwen. Degenen die in Paramaribo inmiddels werk gevonden hadden of van wie de kinderen naar de lagere of mulo-school gingen, bléven.

Meer dan vijftig gezinnen wonen er nu nog achter het NIS. Ze piekeren er niet over om terug te keren naar Pokigron. 'Hoe wil je terug. De kinderen

zijn hier geboren. Ze gaan hier naar school. Hier hebben we ons werk. We zijn al zo lang weg! We willen een toekomst voor onze kinderen. In Pokigron is geen middelbare school,' draait een van de bewoonsters van het NIS rad alle argumenten af om te blijven. Een beetje verontwaardigd over zelfs maar de vraag! Vol trots wordt verteld over de meisjes Linga. Hoe de een op het Surinaams Pedagogisch Instituut zit en de ander naar de universiteit gaat. Vanessa Linga is vast van plan om na haar studie aan de kweekschool de universiteit te bezoeken net als haar zus. 'Uiteindelijk wil ik douanier worden of politievrouw.' Het is inmiddels gaan onweren en regenen. Binnen de kortste keren is het terrein veranderd in een modderpoel.

Vlucht uit Morakondre

Ook vanuit het Marowijnegebied wisten Marrons de stad te vinden, op de loop voor het leger dat daar dood en verderf zaaide. Tijdens de vlucht zong het zich al rond: op Pont-Buiten staan woningen leeg. De vluchtelingen kraakten bij aankomst in Paramaribo de woningen, ook al bleken ze nog niet helemaal af: tussenmuren, betonnen vloeren, sanitair, water en elektriciteit ontbraken. Ook vandaag de dag hebben de bewoners nog niet allemaal elektriciteit of water, maar nu is dat vooral omdat ze zich dat financieel niet kunnen veroorloven. Het onderhoofd van de openbare school in Pont-Buiten, juf Angeline Knel, is zo vriendelijk een rondleiding te verzorgen door deze troosteloze wijk, waar vuil links en rechts langs de straat slingert.

Nóg steeds zijn niet alle woningen af. Al wandelend – ze hinkt een beetje vanwege een wond aan haar voet – vertelt ze: 'Als een huis in één keer is afgebouwd, hoor je wel dat ze twee keer bolletjes hebben geslikt.' De juf kent iedereen. Van een jongen die in het voorbijgaan groet, weet ze te vertellen: 'Die komt net uit de gevangenis.' En van het meisje dat minzaam knikt: 'In de vierde klas lagere school is ze afgehaakt, vijftien jaar oud.' Als ze er ineens heel opgedirkt uitzien weet je het wel, zegt ze veelbetekenend: 'Ze heeft een dealer of slikt.' Ze zucht: 'Er is hier veel criminaliteit, bij mij thuis is al vijf keer ingebroken.'

In tegenstelling tot de bewoners van het NIS hebben de ex-vluchtelingen uit Oost-Suriname – zeker tweehonderd gezinnen – inmiddels van de overheid toestemming gekregen om hier te wonen; ze betalen gewoon huur. Nou ja, gewoon. Dat wil zeggen als ze het kunnen opbrengen. Pute Tuinfort heeft een huurschuld die ze maar moeilijk kan aflossen. Ze is zo arm dat ze niet eens een beha of *bruku* kan kopen, vertelt ze. Als bewijs gooit ze vliegensvlug haar geruite *pagni* open om haar blote heupen en borsten te tonen. Met schoonmaken scharrelt ze – 56 jaar oud – haar kostje bij elkaar. Voor zichzelf, haar ziekelijke man en haar inwonende vijftien kleinkinderen. In de woning, een donker hol, liggen her en der talloze aangevreten matrasjes

op de grond. Water vangt ze op in een grote zwarte durotank die naast haar huisje staat, maar in de droge tijd als regenbuien schaars zijn is ze aangewezen op de goedertierenheid van buren. Gelukkig helpen die haar wel. En ook de juf zorgt ervoor dat als een liefdadigheidsinstelling zich aandient die 'iets' wil doen voor de buurt, de familie Tuinfort zeker bedacht wordt.

Pute denkt er desondanks niet aan terug te keren naar Morakondre waar ze vandaan komt. Ze verloor er in de oorlog haar ouders, ooms en ook haar neefje van drie jaar: dit peutertje was het eerste burgerslachtoffer dat viel in de Binnenlandse Oorlog.[4] Verdrietig: 'We hebben onze doden niet kunnen begraven. Ik pieker daar vaak over.' Als we na het bezoek de poort achter ons dichttrekken, verklaart de juf zachtjes dat Tuinfort het vooral zwaar kreeg toen haar twee oudste dochters overleden en ze de zorg voor de kleinkinderen erbij kreeg. 'De ene dochter is gestorven aan baarmoederhalskanker, de andere aan aids. Veel vrouwen hier prostitueren zich in Frans Guyana. Ze dealen of slikken bolletjes. Tienerzwangerschappen komen veel voor.'

De kerk en andere hulporganisaties proberen te redden wat er te redden valt. Aalt Fikse van het Leger des Heils woont sinds 1999 in deze wijk, waar de organisatie vanaf 1975 een post heeft. Als het niet zo'n flauw woordspelletje was zou je zeggen: Aalt fikst het wel even. Hij vestigde hier met onvermoeibare werklust een kringloopwinkel, kinderclubs, een bibliotheek/spelotheek en een computerclub, om maar wat te noemen. Hij is al twee keer op zeer gewelddadige wijze overvallen, maar laat zich niet afschrikken. God geeft hem inspiratie en verder heeft hij naar eigen zeggen een olifantshuid.

Hij meent: 'Particuliere hulporganisaties doen hier het werk. De overheid doet niets structureels. Men probeert voor de verkiezingen wel iets te doen aan de infrastructuur; de *trends* [greppels – EdV] worden schoongemaakt, maar helaas niet goed genoeg. De ambtenaren kan het niet veel schelen. Ik wil niet te veel kritiek hebben op de overheid, maar als ze boven de veertigduizend mensen in dienst hebben kunnen ze dan niet wat efficiënter werken, vraag ik me af.'

De grond in de wijk is drassig, het stinkt er en ratten hebben het hier heerlijk naar hun zin. Pont-Buiten is allang niet meer een buurt van oorlogsvluchtelingen. Er is een gestage aanwas van binnenlandbewoners, die vervolgens op en neer pendelen tussen het binnenland en de stad. De criminaliteit viert hier hoogtij, maar toch zijn er volgens Fikse nauwelijks politieposten terwijl tweederde van de mensen 'over de brug woont'. Ook overheidskantoren zijn dun gezaaid. Maar Fikse is er niet het type naar bij de pakken neer te gaan zitten. 'Je moet niet alleen de overheid de schuld

geven. Je moet zelf dingen regelen en de mensen wijzen op hun eigen verantwoordelijkheid. De mensen komen uit het bos en zien hier de luxe. Ze willen ook een gsm, maar waarvan betaal je de telefoonkaarten, vraag ik ze dan. Mensen zijn niet kritisch op zichzelf. Ze doen maar en denken: er komt wel een oplossing!' Ondanks alles hebben de mensen hier een opgeruimd karakter. Er is toch elke dag wel een broodje te eten, relativeert hij. 'In Nederland zijn mensen veel sneller en langer depressief!'

Fikse denkt dat veel problemen veroorzaakt worden door de krakkemikkige gezinsstructuren. 'Veel kinderen groeien hier op in een eenoudergezin zonder vader. Kinderen lopen na schooltijd buiten. Hun moeder werkt en ze krijgen niet eens de sleutel.' Met het radioprogramma 'Geluk laat zich vinden' probeert hij echtparen erop te wijzen hoe je met elkaar moet omgaan en wat de waarde van het gezin is.

De sociale omstandigheden waarin de mensen van het NIS verkeren, zijn welhaast paradijselijk vergeleken bij de ellende in dit getto hier. Misschien zit het 'm erin dat het NIS in een betere wijk ligt dan Pont-Buiten, of misschien vooral in het feit dat de bewoners van Pokigron in familie- en stamverband zijn gevlucht. In Pont-Buiten streken uit elkaar gerukte families uit verschillende dorpen neer.

Voortgaande migratie

De nieuwe minister van Sociale Zaken en Volkshuisvesting is Samuel Pawironadi. Hij volgde minister Paul Somohardjo op die halverwege zijn ministerschap opstapte. In Nederland is Somohardjo vooral beroemd door zijn geruchtmakende optreden in Karel van de Graafs talkshow in de jaren tachtig – het gesprek dat Somohardjo voerde met een voorstander van Bouterse begon tot ontsteltenis van de gastheer met een vuistgevecht en eindigde tot zijn verbijstering in een schietpartij. In Suriname moest Somohardjo zijn ministerschap neerleggen, omdat hij een minderjarig schoonheidskoninginnetje onzedelijk had betast. Daarvoor al kwam hij in opspraak toen hij ervan beschuldigd werd steekpenningen van projectontwikkelaars te eisen in ruil voor een woningbouwcontract.[5]

Pawironadi is nog een beetje grieperig. Tijdens het gesprek sluit hij af en toe even de ogen en leunt vermoeid achterover in zijn fauteuil. Hij schat dat er nu nog zo'n acht- tot tienduizend vluchtelingen in de stad Paramaribo wonen. Niet alleen achter het NIS. Ze wonen in Nieuw Combé, aan de Saramaccastraat, Sunny Point, Pont-Buiten, Sophia's Lust en Helena Christina, somt hij op. Tijdens de Binnenlandse Oorlog was het motief om naar de stad te komen duidelijk, zegt hij. 'Lijfsbehoud. Nu zie ik een positieve tendens in de transmigratiestroom: de binnenlandbewoners hebben gekozen voor verdere ontwikkeling van hun kinderen.' Want sinds de oorlog

is de opmars naar de stad niet meer te stuiten. Hij meent: 'Kijk je naar de kinderen van Sunny Point en speciaal die van het NIS, dan gaat negentig procent van de meisjes daar naar de middelbare school en enkelen naar de universiteit.'

Toch acht Pawironadi dit geen goed motief om in de stad te blijven. Dat er geen mulo-school en geen vervolgonderwijs is in Pokigron en dat daarom het verblijf achter het NIS misschien ook wel wordt verlengd, vindt de minister geen argument. 'Dat is onredelijk, dan moeten de kinderen maar naar internaten. De tijd van alles gratis is voorbij,' zegt hij. Waarbij hij refereert aan het imago dat de binnenlandbewoners aankleeft: *winti wai, lanti pai.* De overheid moet alles betalen! Maar de minister gaat er gemakshalve wel aan voorbij dat er een tekort is aan internaatruimte.

In 2001 nam de minister zelf voor het laatst een kijkje achter het NIS. Hij kan niet ontkennen dat de mensen er toen onder barre omstandigheden woonden, maar volgens de minister is de groep vluchtelingen uit Pokigron afdoende geholpen. Er zijn percelen uitgedeeld en woningen in Pokigron gebouwd, constateert hij. En volgens de minister is de groep die nu achter het NIS bivakkeert er bovendien later gekomen. Ze moeten terugkeren naar Pokigron, zegt hij onvermurwbaar. 'Ik kan geen Robin Hood spelen, hoezeer het me ook spijt. Persoonlijk vind ik het heel jammer voor die mensen.'

Vanessa Linga en haar leeftijdgenootjes die net uit school zijn gekomen, vinden dat ook. En bloc verwerpen ze luidkeels de suggestie dat het ministerie veel gedaan heeft. Hardop worden de namen van de gezinnen opgenoemd die een perceel toegewezen kregen: slechts vijftien. In Pokigron zelf zijn met steun van de Chinese regering inderdaad veertig woningen gebouwd: geel met rode daken, net Monopolyhuisjes. Maar veertig huizen, dat is toch nooit genoeg. Waar moeten we anders wonen dan hier, roept Linga militant uit.[6]

Tweesporenbeleid

Dat er nu eenmaal weinig werk is in het binnenland en dat de binnenlandbewoners zodoende hun geluk komen beproeven in de stad, kan de minister zich wél voorstellen. 'Er moet inderdaad werkgelegenheid gecreëerd worden in het binnenland.' Hij geeft toe: 'Na de oorlog was er geen duidelijk sociaal plan voor de opvang van vluchtelingen. De mensen moesten zelf weer een bestaan zien op te bouwen. Tot nu toe is er geen plan. Maar op mijn instigatie is een werkgroep opgericht, bestaande uit de ministeries van Defensie, Justitie en Politie, Regionale Ontwikkeling en Sociale Zaken en Volkshuisvesting. Sociale Zaken heeft de leiding.' Er wordt nu gewerkt aan de invulling van een sociaal plan dat het herstel van de dorpen moet bewerkstelligen. Het komt er ongeveer op neer dat de belangrijkste woongemeen-

schappen in het binnenland voortaan moeten gaan functioneren als zelfvoorzienende eenheden met eigen scholen, medische centra en dienstverleningscentra van de overheid. Vandaaruit kunnen de andere dorpen worden bediend.

Of daarmee ook de werkgelegenheid is gegarandeerd is de vraag, maar de minister verwacht er veel van. Pawironadi: 'Er zal een generatie overheen gaan voor men echt terugkeert, voordat men weer *believe* krijgt in dingen. Nu wordt er veel heen en weer gependeld tussen stad en binnenland. Maar ik hoop dat de mensen druppelsgewijs zullen teruggaan naar de woongemeenschap.' Dat men nu de noodzaak van een sociaal plan inziet, heeft ook te maken met de criminaliteit onder Marrons. 'De criminaliteit onder Boslandcreolen is hoog. Dat is de afgelopen vijf jaar statistisch gebleken. Justitie heeft heel hard moeten optreden tegen deze jongens. Maar vandaag ruim je een groep op en morgen groeien er weer baby's. Dat is niet de oplossing; een sociaal plan wel.'

Pawironadi's plan biedt helaas voor de korte termijn geen soelaas. 'Er is nog niets in het binnenland, maar we doen ons best.' De regering voert een tweesporenbeleid. Want de minister is zich terdege bewust van de (algemene) woningnood en gettovorming in wijken als Pont-Buiten. En getto's vormen nu eenmaal dankbare voedingsbodems voor criminaliteit. Pawironadi mag dan streng zijn voor de bewoners achter het NIS, hij heeft wel degelijk oog voor de algemene woningnood in Paramaribo. Met enthousiasme ontvouwt hij zijn strategie betreffende het huisvestingsbeleid in de stad. 'Ik wil de integratie in de stad bevorderen: Boslandmensen op legale wijze accommoderen. Men klaagt erover dat de Boslandmensen zich slecht aanpassen. Er zijn in het verleden wel awarenesscursussen geweest, maar er is groei: er komen steeds nieuwe mensen bij.'

Dat het voorstel voor de bouw van duizend volkswoningen in wijken als Richelieu, Hanna's Lust en Tout Lui Fait is gehonoreerd, schept mogelijkheden. Dit plan wordt volgens de minister met Chinees geld gefinancierd. 'Het klinkt misschien discriminerend, maar men is voorzichtig om Boslandcreolen op te nemen. Toch ben ik er een voorstander van ze gelijke kansen te geven. Ze hebben dezelfde rechten als andere Surinamers,' zegt de minister. 'Ik wil dat ze integreren. Het is een proces, maar ik denk aan de toekomst van ons land.' Ik ben in de wolken, benadrukt hij herhaaldelijk. 'In augustus wordt begonnen met de bouw van deze woningen: ik begin met vijftig en dan weer vijftig.' Daarin zullen dus ook Marrons gehuisvest worden als het aan de minister ligt.

Toch is dat aantal niet genoeg om de woningnood te lenigen. In de loop van de maanden die op het gesprek volgen, worden verschillende plannen voor de bouw van volkswoningen geopenbaard. Een interessant project is dat van de Surinaamse woningstichting Sekrepatu: partner van de Nederlandse zusterstichting Brasa. De stichting Sekrepatu zal vanaf 2005 tientallen woningen bouwen die tegen een 'redelijk' tarief verhuurd zullen worden. Maar hoe redelijk is redelijk. Een bedrag vanaf tachtig euro per maand dat genoemd wordt lijkt voor veel inkomensgroepen nog aan de hoge kant.[7] Het aantal instanties en organisaties dat zich in Suriname en Nederland met de Surinaamse woningbouw bemoeit, is duizelingwekkend groot.[8] Ook het buitenland reikt Suriname de hand. Met steun van de Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank IDB worden projecten voor lagere inkomensgroepen uitgevoerd, Venezuela[9] draagt letterlijk een steentje bij en China schoot al herhaaldelijk te hulp.

Voor outsiders is het volkshuisvestingsbeleid in Suriname niet altijd goed te volgen en voor insiders misschien ook wel niet. Maar ideeën en goede bedoelingen in overvloed. Gaf de minister te kennen de huisvestingsproblematiek niet langer 'alleen' aan te kunnen en blij te zijn met de hulp van particuliere organisaties, de hulp van Ronnie Brunswijk sloeg hij af. In Moengotapoe begon Brunswijk driest aan de bouw van woningen, in de hoop dat de minister zou bijspringen. Toen die hoop ijdel bleek, draaide Brunswijk de geldkraan dicht zonder dat de huizen helemaal voltooid waren. Pawironadi voelde er niets voor een contract af te sluiten met Brunswijk. 'Brunswijk heeft gevraagd de woningen over te kopen. Maar dat ga ik niet doen. Ik weet niet zeker of de mensen ze zullen kopen en ze zijn te hoog geprijsd! Ik heb mijn eigen projecten.'

Verkiezingsretoriek?

Het blijft een raadsel waarom geld dat destijds uit de Nederlands-Surinaamse verdragsmiddelen gereserveerd werd voor volkshuisvesting, klaarblijkelijk onvoldoende was om de huizenbouw te stimuleren.[10] Van de voorgenomen huisvestingsplannen lijkt, als je de nota's en verslagen doorbladert, weinig terechtgekomen. De minister kan niet nalaten te wijzen op het wanbeleid waaraan de regering-Wijdenbosch zich schuldig maakte. Pawironadi: 'In principe hebben wij de rommel, de hoofdpijn, van de vorige regering overgenomen. Wijdenbosch had gehoopt de woningnood te lenigen. Hij zou tweeduizend volkswoningen neerzetten, achteraf is dat teruggedraaid naar duizend. Men is begonnen met het opzetten van 887 woningen verspreid over het hele land. Daarvan zijn drie projecten afgerond: 147 woningen.'

Hij recapituleert dat er van de woningen 'van Wijdenbosch' 623 niet zijn afgebouwd, omdat het geld op was. Negentig plus 25 zijn afgebouwd door

de huidige regeringspartij Nieuw Front. Het gegoochel met cijfers – ook in de kranten uit die periode – is voor een gewone sterveling moeilijk te volgen. Het rapport *Nederland en Suriname, ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996* spreekt echter over het ontbreken van 'een coherent beleid' wat betreft de huisvesting in de periode dat het kabinet-Venetiaan I aan de macht was.[11] En ook een commentaar in *De Ware Tijd* van april 2002 is vernietigend ten aanzien van de voorganger van Pawironadi: Soemita, die tijdens de genoemde periode met de post van Volkshuisvesting belast was. 'Binnen het kader van de ontwikkelingssamenwerking tussen Suriname en Nederland zijn er goede woningbouwplannen opgesteld. Op papier was alles gereed en het geld "gereserveerd". Toch kwam het er niet van. Tijdens Venetiaan I toen Ronald Assen minister van Planning en Ontwikkelingssamenwerking was, lagen er mooie plannen klaar, zowel voor sociale woningbouw als voor "zelfbouw" door het hogere en middenkader. Het kwam er niet van. Triest was dat de toenmalige minister van Sociale Zaken en Volkshuisvesting, Willy Soemita, zich gepasseerd voelde in de plannen die voornamelijk door Assen waren geïnitieerd. Gekrenkte politieke eer naar de achterban toe heeft uitvoering van plannen gefrustreerd. Mogelijk ook de uitgesloten kans dat er geld onder tafel doorgeschoven zou kunnen worden.'[12]

Zo tegen het eind van 2004, op de laatste dag van de begrotingsbehandeling, meldt de minister content dat 'de huidige regering, in tegenstelling tot de vorige, ruim zevenhonderd woningen heeft gebouwd. Daarnaast zijn er nog ongeveer 140 woningen afgebouwd.' De overheid is 'dik tevreden' met het bereikte resultaat.[13] Op straat schampert men: we horen al zo lang dat de minister bezig is met het bouwen van woningen! Minister Somohardjo was al van plan vierduizend woningen te bouwen, daar is niets van terechtgekomen. Fiducie in het huisvestingsbeleid is er nog niet: de euforie van de minister wordt afgedaan als verkiezingsgeronk. De bedoeling is dat er de komende jaren in het kader van het Sectorplan geld uit de Nederlands-Surinaamse verdragsmiddelen bestemd wordt voor huisvesting. Dat geeft de burger moed.

Ondertussen bewijzen de teiltjes achter het NIS die het regenwater moeten opvangen, nog steeds goede diensten. Bij het schijnsel van de *kokolampu* lezen de jongeren hun studieboeken in de hoop op betere tijden en – wie weet – een gloedvolle carrière in de politietop. En in Pont-Buiten? Tsja... daar slikt men nog maar eens.

Crimineel of gecriminaliseerd?

Dat ex-Jungle Commando's na de oorlog soms vervielen tot criminaliteit is misschien nog verklaarbaar. Zorgen maakt Suriname zich vooral als blijkt dat jonge Marrons groepsgewijs de stad onveilig maken. Plegen Marrons vaker inbraken met geweld dan andere etnische groepen? De politie geeft het schoorvoetend toe, want ze wil niet van discriminatie worden beticht. Welzijnswerkers zien een dieperliggende oorzaak: verwaarlozing van binnenlandbewoners na de oorlog. Spelen ook oorlogstrauma's een rol?

Sampi is dood. 'Suriname's meest gezochte en vuurwapengevaarlijke crimineel, de 19-jarige Arisin Sampi, is maandagnacht door het A-team van de politie gedood tijdens een schotenwisseling,'[1] meldt *De Ware Tijd* van dinsdag 11 mei 2004. In de kranten verschijnen ontluisterende beelden van een door kogels gevelde jongeman. Speciaal voor de persfoto is het slachtoffer op zijn rug gedraaid. In een bed van hoog onkruid ligt hij daar voor volk en vaderland te kijk: mond onelegant opengezakt, oog doorboord, bloedvlekken op zijn bruine bast.

Veel burgers van Paramaribo slaken een zucht van verlichting. 'Volksvijand nummer 1' straks gelukkig onder de groene zoden! Op de forumsite van dagblad *De Ware Tijd* schrijft The Exmen botweg: 'De politie doet er goed aan die rovers af te schieten en Bosnegers weer het bos in te jagen.'[2]

Maar vaker klinkt in de dagen die volgen verontwaardiging door op opiniepagina's en in brievenrubrieken. De discussie over de positie die Marrons innemen in de samenleving laait op. Sampi groeit uit tot een symbool van wanbeleid. De politie wordt verweten al te gretig het schiettuig te hebben gehanteerd. Wilde de politie deze 'Bosneger' soms een lesje leren, omdat hij het korps een paar keer te slim af was?[3] Alleen al daarom beschouwen jongeren hem als een held. Welzijnswerkers menen dat de verweesde Arisin Sampi – zijn vader werd op oudejaarsavond 1987 vermoord door het leger – vooral het slachtoffer is van de Binnenlandse Oorlog. De overheid zou de binnenlandbewoners na de oorlog aan hun lot hebben overgelaten en 'niets' hebben gedaan aan het herstel van het binnenland. Met alle gevolgen van dien. 'Als we niks ondernemen, dan kweken we nieuwe Sampi's,' roept een agoog verontrust uit.

Stigmatisering

Politiewoordvoerder John Jones heeft het druk. Telefoon en mobiel rinkelen voortdurend. Geroutineerd grijpt hij dan de ene, dan de andere telefoon om journalisten te woord te staan die vragen of de politie Sampi willens en wetens doodde.

'Ligt de politie onder vuur?' roept hij olijk in de hoorn.

'De media vuren schoten op ons af?' klinkt het even later.

Na het zoveelste telefoontje wordt zijn toon echter strenger. 'Ik praat met niemand meer over Sampi. Waarom schrijven jullie niet een stuk over de slachtoffers?'

Jones kent de verhalen dat de politie het gemunt zou hebben op 'Bosnegers'. 'Ze vergeten dat Sampi supergevaarlijk was: hij schoot deuren open, dreigde met verkrachting, mishandelde mensen en schoot een vrouw dóód. Toen Sampi het vuur opende, had de politie geen andere keus dan terugschieten.' Hij verbetert zichzelf: 'We spreken trouwens niet meer van Bosnegers, maar van binnenlandbewoners! Hoezo bos: die mensen wonen gewoon in dorpen.' Af en toe barst Jones volkomen onverwacht in een aanstekelijk schaterlachen uit. Zoals nu.

Uit een stapel papieren vist hij een persbericht te voorschijn om de beschuldiging te ontkrachten dat de politie stigmatiseert. 'Zie: we vermelden geen etniciteit. Alleen bij opsporingsberichten doen we dat.' De politie heeft er echt niet extra op los geknald omdat het om een 'Bosneger' ging, schudt hij meewarig het hoofd, verbaasd over zoveel wantrouwen.

Criminaliteit onder Marrons: het blijkt een precair onderwerp. Jurist Steven Alfaisie, zelf Marron, klaagt in een interview: 'Marrons worden te snel aangewezen als collectieve zondebok bij het zoeken naar oorzaken van de stijgende criminaliteit.' Dat 'bepaalde' Marronjongeren betrokken zijn bij criminele daden ontkent hij niet, maar hij waarschuwt voor stigmatisering van de hele bevolkingsgroep.[4]

Precies die troefkaart trekt de advocaat, als hij Sampi's kornuiten een paar weken later moet verdedigen: discriminatie en stigmatisering.[5] Als getuige Ender vertelt hoe drie 'Boslandcreolen' – onder wie Sampi – om drie uur 's nachts met veel machtsvertoon en wapengeweld zijn huis binnendrongen, vraagt de raadsman argwanend:

'Hoe weet u dat het Boslandcreolen waren?'

'Dat hoor ik toch aan hun accent en dat zie ik toch,' antwoordt Ender knorrig.

Wanneer de advocaat te lang hamert op het thema van afkomst, reageert ook de rechter geïrriteerd: iedereen weet toch het verschil tussen een Creool en een Boslandcreool!

Voor degene die het niet weet: de Boslandcreolen, Bosnegers of Marrons, afstammelingen van gevluchte plantageslaven, zijn doorgaans een paar tinten donkerder dan de Stadscreolen. Dat was en is ook nu in de voormalige Nederlandse kolonie met als motto 'verbeter je kleur' niet altijd een aanbeveling.[6]

De manier waarop men in Suriname aankijkt tegen de Marrons heeft iets tegenstrijdigs. Aan de ene kant is de Marroncultuur het exportartikel dat Suriname graag uitvent. Toeristen worden meegetroond naar het binnenland om zich te vergapen aan vrouwen in kleurige *pagni's*, die met teilen vol schoongespoeld wasgoed of blinkend geschuurde vaat terugkeren van de rivier, terwijl blote kindertjes zorgeloos over de keien klauteren. Ook het prachtige Ndyuka- of Saramakaanse houtsnijwerk doet het goed in de souvenirwinkels van Paramaribo. Aan de andere kant getuigt de uitroep 'Doe niet als een Ndyuka (Bosneger)', 'doe niet zo achterlijk', tegelijkertijd van laatdunkendheid.

De feiten

Wie is nu eigenlijk deze Arisin Sampi, op wie zoveel leed en zoveel woede geprojecteerd worden? Op recente foto's ziet de Saramakaanse Marron er in elk geval schattig uit met zijn kale, ronde babyhoofdje en gepronconceerde bovenlip. Politiecommissaris Chandrika Santokhi van politiebureau Nieuwe Haven in Paramaribo gevraagd om een profielschets. In Santokhi's kantoor op de eerste verdieping, schuin boven de aangiftebalie waar het een drukte van jewelste is, heerst serene rust. Zijn secretaresse is er niet, dus Santokhi rommelt zelf wat in het keukentje achter de stellage met de koffiekopjes.

De Surinaamse Santokhi studeerde aan de politieacademie in Apeldoorn en keerde in 1982 terug naar Suriname. Met Hollandse nuchterheid wil hij allereerst wel vaststellen dat een aantal burgers in Paramaribo misschien opgelucht ademhaalt, maar dat er nog heel wat bendes en criminelen rondlopen. Volgens politierapporten zou Sampi samen met zijn 'comparanten' minstens 44 – vermoedelijk meer – roofovervallen met geweldpleging op zijn naam hebben staan, plus de eerder aangehaalde moord.[7] Sampi's vingerafdrukken op de plaats van dit laatste misdrijf vormen niet te veronachtzamen bewijsmateriaal.[8]

Voor de exacte cijfers over het aandeel van Marrons in de misdaadstatistieken verwijst de commissaris naar zijn voorlichter. Die geeft de getallen maar met moeite prijs, bang dat de politie weer van discriminatie wordt beticht. Beschikbare cijfers uit het derde kwartaal van 2003 zijn niet eenduidig te interpreteren, maar het lijkt erop dat in de misdaadcategorie die varieert van openlijke geweldpleging, ontucht, beroving, verkrachting tot zware mishandeling, Creolen de boventoon voeren, gevolgd door Hindoe-

stanen op de tweede en Marrons op de derde plaats. In het daaropvolgende kwartaal staan Creolen weer op kop, maar hebben Marrons en Hindoestanen stuivertje gewisseld en nemen Marrons dit keer de tweede en Hindoestanen de derde plaats in. Uit de statistiek die de categorie overvallen in Paramaribo van het derde kwartaal van 2003 betreft, blijken de Creolen het vaakst de dader te zijn, gevolgd door de Marrons. In Wanica voeren Marrons de lijst aan gevolgd door Creolen. Dat de volksmond beweert dat de gevangenissen alleen maar 'vol Bosnegers' zitten, lijkt dus wat overdreven.

De cijfers zijn – zoals geconstateerd – moeilijk te duiden, maar bevestigen wel de indruk dat jonge Marrons prominent aanwezig zijn in dit soort misdaadstatistieken. Zeker als je bedenkt dat het aantal Marrons dat in de stad woont klein is. Ook als het gaat om inbraak met geweldpleging zijn ze relatief oververtegenwoordigd, bevestigt Santokhi.[9] Hij relativeert: 'Dat Sampi zoveel ophef veroorzaakte, komt domweg doordat straatcriminelen nu eenmaal meer aandacht trekken dan witteboordencriminelen.'

Bij de politie viel Sampi vooral op door het excessieve geweld dat hij gebruikte. Dat was nieuw voor Suriname. Santokhi: 'Surinaamse criminelen waren tot dusver "menselijker" dan bijvoorbeeld Guyanese criminelen. Die laatsten schoten mensen bij wijze van spreken meteen dood.' Een paar jaar geleden kreeg de politie ineens meldingen over een groep binnenlandbewoners die niet alleen dreigde, maar ook daadwerkelijk vuurde, bovendien baby's en kinderen schrik aanjoeg en vrouwen dreigde met verkrachting. 'Bij een verkeerscontrole in het kader van de Operatie Veilig Suriname hielden we een auto vol wapens aan. Onder de aangehoudenen bevond zich Sampi, maar hij wist te ontvluchten. Hij had verschillende bendes om zich heen. Was de ene geëlimineerd, dan kwam er een andere voor in de plaats. Het is echter een misverstand te denken dat alleen de bendes van Sampi actief zijn. Er zijn andere Boslandgroepen en Stadsgroepen. Wat Sampi onderscheidde van de rest, was de mate van geweld. Hij pakte ooit een strijkijzer om daarmee een Nederlander te bewerken, om maar een voorbeeld te noemen.'

Santokhi heeft geen eenduidige verklaring voor deze agressie. Maar terwijl de radio zachte panmuziek speelt, probeert hij toch tot een analyse te komen – dat is hij immers aan zijn stand van commissaris verplicht. 'Er zijn meerdere factoren. Eén factor is het grove geweld dat uit het Caraïbisch gebied is komen overwaaien. Ook mondiaal, ook in Nederland zie je geweld toenemen.' Verder memoreert hij de dubieuze erfenis van het uitzettingsbeleid van de VS, waardoor zware criminelen hun heil zoeken in onder meer Suriname.[10] Maar het allergrootste kwaad vormt in de ogen van Santokhi de drugscriminaliteit – en in het verlengde daarvan de hebzucht. 'Dat is de grote factor. Welvaart zien via de media. Snel rijk willen worden,

dus minder inbraken plegen, want inbreken is risicovol, maar overschakelen op drugs. Sampi is als kleine crimineel begonnen met inbraak en roof; vervolgens werd hij "ontdekt" door drugscriminelen. Tijdens de dodelijke confrontatie met de politie troffen we twee kilo cocaïne bij hem aan.' Het sovjetwapen dat Sampi bij zich droeg is a-typisch voor Suriname en van zo'n criminele drugsbende afkomstig, vermoedt Santokhi.[11]

Afgezien van het feit dat er door de Binnenlandse Oorlog nogal wat verroeste geweren met afgezaagde lopen zijn blijven rondslingeren in het binnenland, vormt de oorlog op zichzelf ook een verklarende factor. 'Er was geen opvang voor de kinderen die getuige waren geweest van geweld en voor kinderen die ouderloos waren geworden; ook onderwijs was er niet tijdens de oorlog. Het binnenland was door de gevechtshandelingen geïsoleerd geraakt.'

Oorlogsslachtoffer?

Volgens welzijnswerkers moet de verklaring voor Sampi's gewelddadig crimineel gedrag vooral daarin gezocht worden.[12] Zijn vader is immers in de Binnenlandse Oorlog door het leger vermoord? Het toonaangevende opinieblad de *Paramaribo Post* oppert dat Sampi zou lijden aan het posttraumatisch stresssyndroom. Volgens het blad zijn veel mensen getraumatiseerd door de gruwelen die ze moesten doorstaan of moesten aanschouwen tijdens de oorlog. 'Sampi is niet de enige wiens vader is vermoord tijdens de Binnenlandse Oorlog,' schrijft het blad.[13]

In een ingezonden brief in de *Times of Suriname* wordt gesuggereerd dat Sampi zag hoe zijn vader werd neergeschoten. Maar dat is niet waar. Naaste familieleden van Sampi, onder wie zijn moeder en oom, respectievelijk Anjemoe en Freddy Sampi, ontkennen dat Arisin als kleuter de liquidatie van zijn vader aanschouwde. Oom Freddy Sampi en Aparo Kudemusu, de hoofdkapitein van Goejaba waar Arisin Sampi gedeeltelijk opgroeide, weerspreken zelfs de diagnose van een oorlogstrauma. Het oorlogsgeweld in Boven-Suriname was minder heftig dan dat in Oost-Suriname, beweren zij.

Hoofdkapitein Kudemusu meent ironisch genoeg dat juist het smartegeld – bedoeld ter ondersteuning – dat Sampi kreeg uitgekeerd in verband met de moord op zijn vader, hem op het slechte pad heeft gebracht. Twaalf jaar oud en al gewend om op grote voet te leven, moest Sampi volgens Kudemusu wel stelen om zijn levensstandaard hoog te houden. Maar dat lijkt een niet erg aannemelijke theorie: bij zijn dood was er van het bedrag van 5000 US dollar dat periodiek werd uitgekeerd nog 1447 dollar over. De hoofdkapitein weet dat de jongens uit zijn dorp op roverspad gaan in de stad en dat Sampi een van hen was. Hij keurt dat niet goed. 'Ik praat met ze, maar het is aan dovemansoren gezegd. Ze hebben geweren, ze zijn

onhandelbaar.' Hij zegt vergeefs om politieondersteuning in de vorm van een politiepost te hebben gevraagd.

Politiecommissaris Santokhi krijgt inderdaad veel verzoeken van binnenlandse gezagsdragers om politieposten te installeren. Zijn woordvoerder John Jones meent dat er vroeger ook meer politieposten waren in het binnenland: tien tegenover drie nu. Er zijn plannen de lokale bevolking te trainen om politiewerk te doen om zo in het tekort te voorzien. En volgens de jongste berichten geeft minister Gilds van Justitie ook ex-Jungle Commando's de kans zich daarvoor aan te melden.[14]

De granman van de Paramakaners, Jan Levi, onderkent het probleem van de hoofdkapitein van Goejaba. Of de granman zo blij is met het plan van Gilds, is de vraag. Levi: 'De houding die Jungles aannamen binnen het gebied heeft grote invloed gehad op de jongeren. Ze hebben geleerd snel een geweer te pakken als er iets is. Tot nu toe schieten ze gelukkig altijd in de lucht.' Om de greep op de traditionele gezagsdragers te verstevigen en hun leiderschap mogelijk anders in te vullen worden er trainingen gegeven aan de dignitarissen van het binnenland. Jan Levi en een twintigtal kapiteins en basja's volgden begin februari 2005 al geestdriftig zo'n training, onder leiding van antropoloog Salomon Emanuels in samenwerking met de Pater Ahlbrinck Stichting.[15]

Terug naar Sampi. Sampi's oom Freddy, die een keurige baan heeft bij de Parbo-bierbrouwerij, gelooft dat zijn analfabete neef vooral het slachtoffer is van een verwaarloosde jeugd. Niet in het binnenland, maar in de stad kwam Sampi op twaalfjarige leeftijd in aanraking met de 'verkeerde jongens'. Na de dood van zijn vader groeide hij alleen op bij zijn moeder en pendelde heen en weer tussen Goejaba en Paramaribo. Of Sampi hoegenaamd geen onderwijs heeft genoten is overigens niet goed te achterhalen, maar zeker is dat de meeste kinderen uit het binnenland een verbrokkelde schoolcarrière hebben. Domweg omdat veel scholen in het binnenland na de oorlog – zoals Santokhi al memoreerde – niet direct zijn hersteld en de kwaliteit van het onderwijs vaak benedenmaats was. En ís.

Urbanisatie

Joyce Rozenhout die zich vanuit de Stichting Surinaams Centrum voor Educatie en Trainingen (SUCET) bezighoudt met onderwijs, denkt dat de criminaliteit onder Marronjongens vooral met de urbanisatie te maken heeft. Sinds de Binnenlandse Oorlog trekken de binnenlandbewoners vaker dan vroeger naar de stad om er hun geluk te beproeven. 'Ze krijgen daar een cultuurschok. Ze kunnen vaak niet meekomen op school, dikwijls vanwege een taalbarrière, maar willen wel heel veel kopen. De mensen woonden vroeger vredig in hun dorpen, in de stad zien ze nu de welvaart. Dat willen ze ook.'

Volgens Rozenhout komt daar bovenop de discriminatie – als je het stadsmensen voorlegt ontkennen ze het, Marrons knikken heftig 'ja' – en daarmee is de cirkel weer rond. Zíj vindt: Marrons zijn een ondergewaardeerde groep. 'Ze kunnen hun plek in de samenleving niet vinden.' Zelf een Ndyuka, past ze ervoor zich te laten discrimineren. Strijdvaardig roept ze: '*We are equal*. Ik ben christen. Aan mijn geloof ontleen ik steun.' Maar ze weet: Marrons voelen zich niet geaccepteerd. 'Daar gaan ze zich dus ook naar gedragen.' Waardoor de bestaande vooroordelen weer bevestigd worden. Overigens is het niet zo – soms wordt gemakshalve alles aan de Binnenlandse Oorlog toegeschreven – dat de criminaliteit onder Marronjongeren alleen dateert van ná de oorlog.[16]

Dat Sampi een crimineel was, valt moeilijk te ontkennen. Dat er een wolfje of zelfs misschien wel een wolf in hem school evenmin. Maar was hij nu wel of niet slachtoffer van de Binnenlandse Oorlog? Ja en nee.

Hoewel niet ontkend kan worden dat Marronjongens bij het plegen van bepaalde misdrijven zeker niet achterin de rij staan, wordt niet elke Marron een misdadiger. De kinderen die in Boven-Suriname opgroeiden, zijn met minder oorlogsgeweld en -leed geconfronteerd dan de kinderen uit Oost-Suriname. Het is niet opportuun overal lukraak het etiket posttraumatische stressstoornis op te plakken. Dat is op zichzelf al een containerbegrip. De verklaring voor agressief gedrag ligt bij Sampi niet per se en zeker niet alleen daarin; noch in het feit dat hij zijn vader doodgeschoten zag worden. Want dat zag hij niet. Aan de andere kant was hij natuurlijk wel een slachtoffer in de zin dat hij vaderloos werd als gevolg van de Binnenlandse Oorlog en dus geen pa had om voor hem te zorgen. Door de oorlog hebben veel kinderen net als hij een verbrokkelde schoolcarrière. Met de verlokkingen van de stad geconfronteerd, is stelen de *shortcut* naar rijkdom.

Dat Sampi's levensverhaal door verschillende partijen wordt aangegrepen om de noodklok te luiden is voorstelbaar, want er is natuurlijk wel wat aan de hand. Marrons wórden gediscrimineerd en achtergesteld. Soms, maar niet altijd. En natuurlijk is het zo dat de politie – ook maar een mens – wel eens discrimineert. Soms, maar niet altijd. De kinderen uit het binnenland zíjn slachtoffer van de oorlog. Soms. Maar niet altijd.

Paradoxaal genoeg zou je misschien kunnen zeggen – vrij naar de Nederlandse criminoloog Frank Bovenkerk – dat het feit dat jonge Marrons in het rijk der misdaad tot de laagste posities veroordeeld lijken, ook iets zegt over hun positie in de maatschappij. Want praat je over de top van de georganiseerde drugsmisdaad, dan zijn de Marrons – op een uitzondering na – eerder knecht (bolletjesslikker) of onderbaas dan baas. Die laatste positie lijkt voorbehouden aan Hindoestanen.[17][18]

Feiten benoemen

Maar zonder feiten ben je nergens. In zekere zin zou het niet onzinnig zijn als de politie wél op etniciteit registreert (wat ze natuurlijk intern ook doet) om eventuele vooroordelen te ontkrachten. Maar daarop rust een schijnbaar taboe in Suriname. Dat leidt ertoe dat de voormalige minister van Volkshuisvesting Somohardjoe zich bediende van termen als 'mensen die op mij lijken'. Javanen dus.

Ook wetenschapper Luciën Naarden die in 1999 promoveerde op het onderzoek *Psychologische en sociaal-maatschappelijke aspecten van de criminaliteit in Suriname* en wiens onderzoek in 2004 weer eens uit de kast wordt gehaald vanwege het grote aantal overvallen, schroomt het woord 'ras' in de mond te nemen. Hij stelt dat criminaliteit vooral wijk- of relatiegebonden is, doch ontkent niet dat er zich onder de veroordeelden veel Marrons bevinden. Maar hij meent net als Rozenhout: 'Dat Marrons vaak in de criminaliteit belanden, hangt samen met het feit dat ze achtergesteld zijn, dat ze gemiddeld een hele lage opleiding hebben en steeds minder aan werk komen.' Dat laatste ziet hij als een gevolg van de stigmatisering waaronder de Marrons te lijden hebben.[19]

Stigmatisering mag dan een reëel probleem zijn, tegelijk is het goed niet in al te vage aannames en verklaringen te blijven steken. Door zaken duidelijk te benoemen en te kwantificeren, kun je mythes ontzenuwen. Het lijkt er nog altijd op dat het de Creolen zijn die bepaalde categorieën misdaden domineren. Bovendien kunnen op die manier eventuele onderwijsachterstanden en scheefgroei op de arbeids- en woningmarkt aangetoond worden. Dat er wat moet gebeuren is duidelijk. Al was het alleen maar omdat sinds de dood van Sampi de problemen niet opgelost zijn.

Een van de oplossingen wordt gezien in ontwikkeling van het binnenland. In het vredesakkoord van 1992 staan dienaangaand ambitieuze plannen. Ruim tien jaar na afloop van de oorlog meent politiecommissaris Santokhi dat er nu toch eens beleid ontwikkeld moet worden. 'De overheid geeft te veel aandacht aan de stad. Er moet geïnvesteerd worden in het onderwijs in het binnenland. De leerkrachten die er les geven zijn laag gekwalificeerd en er is geen middelbare school. Maar de rijkdom van Suriname is afkomstig uit het binnenland: hout, olie, goud. Als je kijkt naar het oliepalmproject op Patamaka, dan worden daar grote investeringen gedaan. Er worden Chinezen ingehuurd en ook een aantal lokale arbeidskrachten. Maar multinationals zijn keihard... Je moet je afvragen: voldoet het traditionele onderwijs nog? Je moet de mensen op nieuwe situaties voorbereiden en dat gebeurt te weinig.'

Onderwijs: een onvoldoende

Door de oorlog raakte het onderwijs in het binnenland nog meer in het slop. Een generatie groeide op zonder de schoolbanken te hebben gezien. Ook nu nog is het verzuim hoog en het aantal doublures zorgwekkend. Bevoegde leerkrachten hebben geen trek in een verblijf in het 'bos'. Het binnenland moet het doen met minder gekwalificeerde krachten. Ontwikkelingsorganisaties klagen dat de overheid te weinig doet. Toch zijn de plannen van de overheid groots.

De motorboot van de Pater Ahlbrinck Stichting scheert door het bruine water van de Cottica. Tussen de palmbomen aan weerszijden van de rivier doemen hier en daar verdwaalde huisjes op. Als er een korjaal passeert, zwaaien de passagiers uitbundig; blij iemand tegen te komen. Bij aankomst in Tamarin, een voormalige rooms-katholieke enclave, springt het vrolijk geel van de zojuist gerenoveerde Sint Angelinaschool direct in het oog. 'Vroeger was dat het internaat. Maar die oude school is compleet weg,' herinnert frater Johannes van Berkel zich. Hij stamt nog uit de tijd van de katholieke missie; tegenwoordig is de Pater Ahlbrinck Stichting waarvoor hij als gepensioneerde af en toe hand- en spandiensten verricht, een 'ontwikkelingsorganisatie'.

De beminnelijkheid zelve is deze in jeans gestoken frater. Terwijl hij zijn zoveelste shagje draait, vertelt hij dat hij zich zelfs de bouw van het internaat in 1969 nog kan heugen. Vele scholen werden in het strijdgewoel vernietigd, maar hier zagen de bewoners zich bij gebrek aan onderhoudsmateriaal genoodzaakt de school zelf te slopen. 'De mannen hadden zich aangesloten bij het Jungle Commando. De overgebleven dorpelingen kwamen moeilijk aan spullen voor onderhoud van huizen en dergelijke. Op de weg was het levensgevaarlijk en ook op het water werden ze beschoten door het leger.' Uiteindelijk moesten de bewoners vanwege het toenemend oorlogsgeweld Tamarin verlaten en na terugkomst uit de vluchtelingenkampen vestigden ze zich elders. De wensdroom van ouders om de buurtschool weer nieuw leven in te blazen werd met hulp van de katholieke kerk werkelijkheid; de Pater Ahlbrinck Stichting zag toe op de uitvoering van de plannen. In het kader van de 'nazorg' komt de frater eens kijken of alles goed loopt, twee weken na de feestelijke opening.

En daar lijkt het wel op. Leerlingen rennen joelend over de speelplaats. Maar als de schoolbel klingelt stellen ze zich keurig in rijen van drie voor de klaslokalen op. Goe-de-mor-gen juf-frouw, goede-mor-gen mees-ter, zingen ze in koor. Even denk je dat er een vergissing in het spel is, als je deze grote lummels ziet. Maar nee! De eerste en tweede klas van de lagere school worden bevolkt door veertienjarigen en in de derde klas vormen Desmond en Gerzon met hun zestien jaar ook geen uitzondering.

Alarmerende krantenkoppen wekten de indruk dat de kinderen ruim tien jaar verstoken waren van onderwijs. Maar dat is niet helemaal waar. Volgens de juf van de tweede klas klopt het dat kinderen benedenwaarts de Cotticarivier nooit zijn schoolgegaan, omdat hun ouders de schoolboot te duur vonden. Toch hebben de meeste kinderen wel onderwijs genoten, zij het gebrekkig of deeltijds. Cecilia Bori die nu voorin het voormalige zusterhuis met de groenverweerde luiken een winkeltje runt, gaf kinderen uit de omgeving les in het nabijgelegen Pinatjaimi.[1] Weliswaar niet bevoegd – ze heeft zelf de lagere school nooit afgemaakt – loodste ze de kinderen zo goed en zo kwaad als het ging door de elementaire lesstof. Ook drop-outs uit Moengo die daar wegens slecht gedrag van school zijn gestuurd, zitten nu hier op school. Zoals Gerzon. Met zijn zestien jaren heeft hij het na acht jaar onderwijs niet verder gebracht dan de derde klas lagere school.

De piepjonge, tengere hoofdonderwijzer Bryan Paoh die qua lengte nauwelijks boven zijn leerlingen uitsteekt, probeert hun achterstand weg te werken. Nederlands is de officiële taal. Maar als een leerling hem glazig en niet-begrijpend aanstaart, vertaalt hij de woorden in het Sranan. Zijn leerlingen spreken thuis alleen Ndyuka en Sranan; nauwelijks Nederlands. Veel afgestudeerden van het Surinaams Pedagogisch Instituut (de kweekschool of Pabo) prakkiseren er eenvoudigweg niet over om naar het binnenland te gaan, vanwege de gebrekkige huisvesting, de beperkte vervoersmogelijkheden naar de stad, de dreiging van malaria en de afwezigheid van deugdelijke sanitaire voorzieningen. Dat alles weegt niet op tegen het extra salaris. Maar Paoh – idealistisch en bevlogen – is vastbesloten in zijn missie de kwaliteit van het binnenlands onderwijs te verhogen: 'Tijdens mijn stage merkte ik dat het niveau laag is, omdat er geen gekwalificeerde leerkrachten lesgeven.'

Veel leerkrachten hier hebben net als in de overige delen van het binnenland een lagere bevoegdheid: een districts- of boslandakte. Soms hebben ze – zoals in het geval van juf Carmelita Arupa – de kweekschool net niet helemaal afgerond. Reden waarom Arupa niet in de stad mag lesgeven. Zij koos vooral uit pragmatische overwegingen voor Tamarin: dan is ze dichter in de buurt van haar kroost dat in de stad woont. 'De oudste kinderen passen

op de jongsten. Eens in de maand mag ik een weekend naar huis.' Paramaribo ligt op een afstand van dik een uur varen en een kleine twee uur met de bus. En dat is betrekkelijk dichtbij als je bedenkt dat Suriname een paar maal Nederland is. Liever onbevoegde leerkrachten dan helemaal geen, is de filosofie van het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling.[2]

Rapportcijfer

Bert Eersteling, hoofd Bureau Onderwijs Binnenland van het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling, weet het: kwekelingen gaan niet graag naar het 'bos'. Hij bevestigt: leerkrachten staan met verschillende papieren voor de klas. Maar wat moest je? 'In 1989 was er een tekort van 235 leerkrachten; we konden niemand vinden. Toen hebben we in negen maanden mensen met minimaal lbgo [vergelijk vmbo – EdV] opgeleid.' Ook in het verleden beschikten niet alle leerkrachten in het binnenland over een officiële onderwijsbevoegdheid, maar de vroegere boslandakte-leerkrachten waren wel beter opgeleid dan de huidige, vindt hij. 'Die hadden nog les gehad van de fraters.'[3]

Als hij rapportcijfers zou moeten uitdelen? 'Een 5,5 voor heel Suriname en een 4 voor het binnenland.'[4] Dat klinkt beslist schokkend uit de mond van het hoofd Bureau Onderwijs Binnenland. Bert Eersteling peinst: 'Ik heb beter onderwijs gehad dan de kinderen nu.' Met weemoed denkt hij terug aan zijn eigen lagere schooltijd in Koffiekamp, dat schrandere ulo-leerlingen wist af te leveren. Hij herinnert zich de doortastendheid van de broeders van de EBG (de Evangelische Broedergemeente) die het internaat runden waar hij als twaalfjarig jongetje terechtkwam. Daar heersten orde en tucht. 'Leren, bidden, zingen, huiswerk maken... De broeders en huiswerkbegeleiders van de EBG waren streng! Was je om half vijf 's morgens niet wakker, dan goten ze koud water in je oor. En een schop heb ik ook wel eens gehad.' Maar dat was allemaal ver voor de binnenlandse strijd losbarstte. In de oorlog ontvluchtten de leerkrachten, ook die van de EBG-scholen, het binnenland.

Tijdens de oorlog lag het onderwijs binnen de driehoek Moengo, Albina en Bigiston van 1986 tot 1989 helemaal stil,[5] stelt Eersteling. Ook de scholen in Brokopondo en Boven-Suriname functioneerden niet meer. In de omgeving van Langatabbetje en in het stroomgebied van de Tapanahony waren de kinderen beter af, daar faciliteerde de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR het onderwijs gedurende de oorlog.[6] Hoewel op de kwaliteit daarvan wel wat viel af te dingen. Het waren plaatselijke hulpkrachten die noodonderwijs verzorgden. Er was geld beschikbaar gesteld voor lesmateriaal en salarissen; anders verdwenen de hulpkrachten de goudvelden in. Maar in vele delen

van het binnenland groeide dus een hele generatie op zonder ooit de schoolbanken te hebben gezien. Eersteling schat dat de helft van het aantal leerplichtige kinderen in de meest getroffen oorlogsgebieden Marowijne en Brokopondo tot 1995 geen school heeft gehad. Helaas ontbreekt een gedetailleerde analyse.

In 1993 begonnen de reparatiewerkzaamheden – het dichten van kogelgaten in muren, het herstellen van opengereten plafonds of erger – en snel daarna konden meer dan de helft van de scholen hun deuren weer openen, resumeert Eersteling. Nu zijn de meeste scholen die in de Binnenlandse Oorlog zijn vernield of gesloopt, op een paar ernstige uitzonderingen na wel weer hersteld. Toch duurde het lang en had het nog heel wat voeten in de aarde voordat álle gebouwen waren opgeknapt. In 1995 werd het project Herstel Schade Onderwijs Binnenland – gefinancierd uit de Nederlands-Surinaamse verdragsmiddelen – stopgezet. Bouwmaterialen bleken ontvreemd. In 1996 werd de verantwoordelijkheid voor het project, dat inmiddels was omgedoopt tot Noodprogramma Herstel Schade Onderwijs Binnenland, overgedragen aan de Stichting Projekten Protestants Christelijk Onderwijs Suriname, kortweg PCOS of Stichting Projekten.[7] De kordate dames van deze stichting klaren de klus beduidend beter dan de ambtenaren van het Ministerie van Onderwijs destijds. Overigens niet zonder de nodige obstakels te hebben moeten overwinnen.[8] Na de eerste twee is nu de derde serie renovatiewerkzaamheden anno 2004 zo goed als afgerond. In Apoera en Wasjabo wordt een van de laatste bezoeken afgelegd.

Stichting Projekten

Agnes Ritfeld, duidelijk herkenbaar aan haar blauwe hes met het logo van de Stichting Projekten, wachtte in Wasjabo de dag tevoren tevergeefs met een grote pan bami op haar stafleden. De communicatiemogelijkheden met de stad zijn hier beperkt; vanuit Wasjabo is er geen telefoon-, alleen een radioverbinding. Een dag later dan gepland – het veld was de dag ervoor verregend, waardoor niet kon worden geland – vliegt de kist van Gum Air vanaf Zorg en Hoop naar het westen van Suriname. Aan boord Guno Meije en Jules Panka. Twee scholieren en de Inheemse hoofdonderwijzer, Albert Langaman, staan bij aankomst met wapperende haren te wachten op het vliegveld. De jongens sjouwen de bagage naar de school die vlak achter de landingsbaan ligt. Wasjabo en het nabijgelegen Apoera zijn Inheemse dorpen. De wegen zijn recht, het ruikt er naar versgemaaid groen gras en er waait een aangename bries. Ooit was Apoera bestemd de tweede stad van Suriname te worden.[9] Nu zijn in Apoera militairen gelegerd in verband met het grensconflict met buurland Guyana. Maar Apoera deed vroeger andere bellen rinkelen. Daar 'verdween' tijdens de oorlog een splintergroepering

van de strijdende Tucayana Amazones. Onderzoek daarnaar is onlangs heropend.[10]

Omdat familieleden van de Tucayana's halsstarrig weigeren de destijds ingenomen lerarenwoningen af te staan, moesten er nieuwe gebouwd worden. Meije en Panka verzorgen het technische gedeelte van het doe-het-zelf-nazorgprogramma: onderhoud van scholen. Want daar ontbreekt het wel eens aan in het binnenland. Is de school eenmaal opgeleverd, dan wordt de boel niet bijgehouden. De stichting vindt dat de scholen zich soms te afhankelijk opstellen. Als een goot kapot is, vraagt men rustig aan de mensen uit de stad: wil je hem komen maken?

In juli 2003 is de gerenoveerde katholieke school te Wasjabo opgeleverd. En de kleuterschool is helemaal nieuw, zegt meester Langaman die trots langs de lokalen loopt. Tijdens de oorlog woonde Langaman in Galibi, maar hier is slechts korte tijd geen onderwijs geweest, schat hij. Vanwege de oorlog ontbrak het aan onderhoud en verkeerde de school in een slechte staat toen hij hier twee jaar geleden werd aangesteld. 'De onderwijzerswoningen hebben nu een waterkraan, wc en een douche. Vroeger hadden ze dat niet. Elektrisch licht moet nog aangelegd worden.' De leerkrachten komen toch al niet graag naar het binnenland, dus moeten de voorzieningen goed zijn, weet ook hij. Ook de openbare school in het nabijgelegen Apoera is in juli 2003 gerenoveerd.

Niet alleen renovatie van de gebouwen, maar vooral inhoudelijke vernieuwing is het doel van dit project, legt Agnes Ritfeld uit die het geheel coördineert. Ze is ex-onderwijzeres en ex-docent Nederlands aan een christelijke Pabo.[11] 'We leren wat luchtiger onderwijs geven.' En kindvriendelijker! Dat we door het open raam de kleuterjuf per ongeluk tegen de kleuters horen roepen: 'Je armen zijn gekruist en je lippen zijn op elkaar,' is nog niet helemaal zoals het hoort. Veel leerkrachten hier hebben net als in Tamarin een boslandakte of zijn districtskwekeling. Na de training van PCOS, die uit verschillende sessies bestond, wordt nu gekeken of het geleerde ook in de praktijk wordt gebracht. De leerkrachten zijn een tikje zenuwachtig als examinator en oud-leerkracht Ernst Blijert verslag uitbrengt. Hij is mild in zijn beoordeling, hoewel er aan de onderwijsvaardigheden en aan de taalvaardigheid van een paar leerkrachten nog wel iets ontbreekt. Niettemin: iedereen is geslaagd. Niet alleen in Wasjabo, maar ook in Apoera. Luid geklap. De hoofdonderwijzeres van de school in Apoera, een kittige Javaanse dame, trakteert op pingosoep (bosvarkensoep), een plaatselijke delicatesse, en spreekt het ontroerende slotwoord: 'We willen beter lesgeven. Niet achtergesteld blijven in het binnenland!'

Schoolverzuim en zittenblijven

Hoewel je zou verwachten dat ruim twaalf jaar na de oorlog alle kinderen weer naar school gaan, blijkt dat geenszins het geval. Eersteling van het Ministerie van Onderwijs: 'Naar schatting gaat slechts 50 tot 55 procent van de kinderen in het binnenland naar school.'[12] Dat houdt niet over. Leerplichtverzuim wordt niet gecontroleerd, geeft Eersteling toe. Simpelweg omdat er geen leerplichtambtenaar is. Niet in de stad en zeker niet in het binnenland.

Niet alleen leerlingen, ook leerkrachten verzuimen door langer weg te blijven van hun weekendverlof in de stad. En soms nopen renovatiewerkzaamheden tot thuisblijven.[13] Daar bovenop komt het probleem van door malaria gevelde leerkrachten. Slechte wegen in Brokopondo zijn er eveneens de oorzaak van dat kinderen niet naar school gaan. De schoolbus rijdt soms gewoon niet. Eersteling berispt ouders in Boven-Suriname. 'Sommige ouders sturen hun kinderen naar de goudvelden in plaats van naar school.'

Ook in het district Marowijne schromen ouders niet hun kinderen thuis te houden, zodat zij – soms zelf tienermoeder – voor de andere kleintjes kunnen zorgen of het huishouden doen. Antropoloog Henna Guicherit schreef eind 2002 in opdracht van Unicef en het Ministerie van Regionale Ontwikkeling een ontluisterend rapport over de situatie in Marowijne. Een groot aantal kinderen groeit op als analfabeet, concludeert ze. 'Het leger van analfabeten dat tijdens de Binnenlandse Oorlog is ontstaan, wordt hierdoor alleen maar vergroot.' Net als in Boven-Suriname zijn er problemen met het schooltransport. Daarnaast vormen de kosten van inschrijfgeld en schooluniform de obstakels voor schoolbezoek. Dat scholen niet beschikken over moderne leermiddelen of meubilair – soms moeten kinderen een stoel delen – lijkt nog het minste probleem.

Met name de kinderen uit de vluchtelingenkampen bezorgen de leerkrachten grijze haren. Het geïmproviseerde onderwijs in de kampen – hoe belangrijk ook dat het er was – was niet meer dan noodonderwijs: gebrekkig. Lokale kampbewoners verzorgden onderwijs in het Sranan; pas later werden onderwijzers aangetrokken die Nederlands onderwezen. In tegenstelling tot voor de Binnenlandse Oorlog spreken de Marrons in dit district volgens de leerkrachten nauwelijks meer Nederlands. Op school zitten ze er vaak voor spek en bonen bij; ze snappen er niet veel van. Het percentage zittenblijvers is hoog.[14]

Joyce Rozenhout van de stichting Surinaams Centrum voor Educatie en Trainingen (SUCET) zucht. Ze kent de problemen. SUCET probeert onderwijzers te leren hoe ze de leerproblemen kunnen aanpakken met als uiteindelijk doel: zittenblijven voorkomen. Doubleren is een algemeen probleem

in Suriname, zelfs in Paramaribo. Maar Moengo in het district Marowijne slaat alles. Rozenhout haalt een lijntjesschrift te voorschijn van een islamitische lagere school in Moengo. Soms staat er achter de naam van een kind uit de eerste klas vier keer een 1: vier keer gedoubleerd in de eerste klas en daarna twee keer in de tweede. Het zijn als je de namen bekijkt allemaal Marrons. De Javanen en Hindoestanen op die school doen het goed, merkt Rozenhout op.

Ook zij zegt: 'Je ziet op school de gevolgen van de Binnenlandse Oorlog. De vluchtelingenkinderen vormen een moeilijke groep, zo melden de leerkrachten. Nog steeds hebben de moeders van die kinderen een band met Frans Guyana. Soms zijn de kinderen een paar weken alleen in huis, omdat de moeder in Frans Guyana is om te hosselen of iets anders te doen. Dan is er misschien een oma thuis die eigenlijk zelf hulp nodig heeft.' Een ander probleem is dat door de oorlog veel kinderen niet hebben 'gekleuterd'. 'Dat is nadelig, want op de kleuterschool leren kinderen discipline.' En Suriname kent nog geen leerplicht voor kleuters. Maar die zit eraan te komen.

De kwaliteit van het onderwijs in de stad laat eveneens te wensen over. Eersteling gaf er een magere voldoende voor. Linda Asin, directeur van het Surinaams Pedagogisch Instituut, laakt het verouderde onderwijssysteem.[15] Menigeen mag dan kritiek hebben op het niveau van de boslandakte, zij meent zelfs dat de toelatingseisen voor het Pedagogisch Instituut niet deugen. 'De toelatingsdrempel voor dit instituut is de laagste in het hele Caraïbische gebied. Leerlingen die mulo hebben gehad, een niveau onder havo, hebben al toegang tot de kweekschool. Plannen voor onderwijsvernieuwing liepen in 2003 stuk op politieke onwil,' constateert zij bitter.[16] Suriname snijdt zich volgens Asin in de eigen vingers. Ze wijst op de groeiende kloof tussen kinderen uit gegoede milieus en de rest. Wie geld heeft, stuurt zijn zoon of dochter naar dure scholen en later naar buitenlandse opleidingen. Dikwijls blijven kinderen na hun studie in Nederland of de VS werken.[17] En het zijn niet de kinderen van naar Paramaribo gevluchte Marrons die de dure scholen bezoeken.

Moederscholen

De particuliere ontwikkelingsorganisaties foeteren dat het Ministerie van Onderwijs te weinig doet en te veel aan hen overlaat. Er zijn nogal wat organisaties, merkt Rozenhout van SUCET op. 'Men zou eigenlijk een platform moeten vormen, allemaal streven we onderwijsverbetering na. Want de overheid doet het niet.' Arme Bert Eersteling. Zijn dagen zijn lang; hij is de enige die tegen vijven nog aanwezig is in het gebouw van het ministerie aan de Franchepanestraat. Hoe al deze onderwijsellende op te lossen? Zijn verantwoordelijkheid betreft trouwens niet de stad, maar het binnenland.

Daaromtrent zet hij vol vertrouwen zijn driefasenplan uiteen. De eerste fase hield in: zorgen dat scholen kwantitatief bemand zijn. 'Dat is redelijk gelukt. Fase twee is stabiliseren. In die fase zitten we nu. We zoeken op de kweekschool naar mensen die hoofd willen worden in het binnenland. Daarmee zijn we nog bezig, net zoals met fase drie: het vernieuwen van het onderwijs.' Het plan is nucleuscentra of moederscholen op te zetten. Voor dit project is 738.000 euro beschikbaar uit het Startfonds, de voorloper van het Sectorplan, weet Eersteling.[18] In Brokopondo is begin april 2005 de eerste steen voor een dergelijke moederschool gelegd, het tweede centrum is in Albina gepland.[19]

De Surinaamse overheid is afgestapt van het idee van kleine scholen, legt Eersteling uit. 'We hebben gezegd: maak een concentratie van scholen. Dan willen de leerkrachten wel komen omdat ze met meerderen zijn. Want we hebben nu het probleem dat leerkrachten verzuimen. Ze blijven langer in de stad voor weekendverlof.' Hij neemt Albina als voorbeeld. 'De bedoeling is alle scholen langs de rivier vanaf Albina, Galibi, Pakiri, Mopekondre, Langatabbetje en Nason erbij te betrekken. Vanuit Albina worden voortaan werkzaamheden als training van leerkrachten en inspectie op een aantal scholen in de omgeving georganiseerd. De moederschool voorziet in leermiddelen of reproductie van leermiddelen. De bedoeling is dat minder hoog opgeleide leerkrachten via de moederscholen de vaardigheden krijgen aangereikt om een hoger niveau te bereiken.'

De plannen van Eersteling klinken goed. Toch is Agnes Ritfeld van de Stichting Projekten een beetje sceptisch: 'Je kunt plannen hebben, maar je moet die ook concretiseren. Je moet de mensen vinden om dat te doen. Stichting Projekten blijft soms wel een week in het binnenland, in elk geval een paar dagen. Als je een gezin met kleine kinderen hebt, dan kan dat niet.' Maar Eersteling hoopt juist dat de moederscholen dat probleem oplossen. Het voorstel van moederscholen lijkt in elk geval aantrekkelijk. Want of alleen een hogere beloning, zoals ook vaak wordt voorgesteld, helpt is de vraag.

Eén probleem lossen de huidige plannen echter niet op, en dat is dat er praktisch geen middelbare en vervolgscholen zijn in het binnenland. Er zijn er welgeteld drie. Moengo, Albina en Brokopondo hebben middelbaar onderwijs, maar de kwaliteit van deze scholen laat te wensen over. Ook aan internaatruimte in de stad voor kinderen uit het binnenland is een groot gebrek.[20] En onlangs werd Bert Eersteling weer geconfronteerd met het feit dat de internaten voor de lagere-schoolkinderen na de oorlog niet meer hersteld zijn. Tijdens de extreme droogte eind 2004 konden kinderen vanwege de lage waterstand niet met de schoolboot naar school. Eersteling: 'Of de internaten terug moeten komen, is nu punt van discussie.'

Mocht het zo zijn dat het gebrek aan financiële middelen de reden is voor de magere schoolresultaten (hoewel vanuit Nederland en de Europese Unie in het verleden veel geld naar het onderwijs is gevloeid), dan is nu de kans op herstel zeker nabij. In het kader van het Sectorplan Onderwijs wachten de laatste resten Nederlands ontwikkelingsgeld op besteding. In 2005 komt een fors bedrag vrij voor renovatie van gebouwen, onderwijsvernieuwing en het tegengaan van schoolverzuim en zittenblijven.[21][22] Daarvan profiteert ook het binnenland. Maar of Suriname er binnen afzienbare tijd in slaagt een zoen van de juf in de wacht te slepen, is de vraag. Een vier haal je niet zo snel weer op. Hoewel Eersteling meent dat de laatste toetsuitslagen en individuele beoordelingsresultaten van de scholen nu al in de richting van een mager vijfje wijzen.

Nadeel is voordeel?

Vroeger toen de broeders en fraters er nog waren, was het onderwijs in het binnenland goed, wordt er vaak geroepen. Niet in de laatste plaats in een nostalgische bui door het hoofd Bureau Onderwijs Binnenland zelf. Het is een mooi sprookje, waar Lila Gobardhan-Rambocus niet in gelooft. Zij is opleidingscoördinator bij de lerarenopleiding IOL in Paramaribo en promoveerde op de taal- en onderwijsgeschiedenis van Suriname van 1651 tot 1975.[23] Gobardhan-Rambocus: 'Dat het onderwijs vroeger zo goed was in het binnenland, is absoluut niet waar. In de stad had je altijd al betere scholen.' Wel waar is dat de koloniale overheid lange tijd niet de geringste belangstelling toonde voor 'geestelijke vorming en materiële vooruitgang van de boslandbevolking'. Het was de zending die in de achttiende eeuw een begin maakte met onderwijs in het binnenland, later gevolgd door de missie die er ook scholen en kerken stichtte.[24] En nog steeds verzorgen de kerkelijke gemeenschappen in Suriname een belangrijk deel van het onderwijs in stad en binnenland.[25]

Maar volgens Gobardhan-Rambocus waren de scholen in het binnenland tot de onderwijshervormingen van 1948 niet veel meer dan bewaarscholen. 'De fraters en broeders pikten eertijds de beste kinderen eruit en boden die vervolgonderwijs. Door de inzet van broeders en fraters konden de intelligentste kinderen verder komen. Maar dat gold niet voor de anderen.' Pas in 1968 besloot president Pengel dat vanaf die tijd alle scholen in het binnenland GLO-scholen werden, dus op hetzelfde niveau moesten functioneren als de scholen in de stad. Maar van het doel dat Pengel zich stelde, 'successievelijk beter onderwijs te doen verzorgen in het binnenland', kwam niet al te veel terecht.[26] Gobardhan-Rambocus stelt: 'Al voor de de Binnenlandse Oorlog is het verval ingezet. In de jaren zeventig kwam een grote migratiestroom op gang naar Nederland. De beste mensen zijn naar Nederland

gegaan. Ook onderwijzers uit het binnenland vertrokken naar Nederland en dat waren niet alleen de mensen met een boslandakte. Na de onafhankelijkheid werd het geld dat de scholen kregen veel minder. Volgens de wet krijgen alle scholen een bepaalde som. Maar de subsidiebedragen werden niet aangepast aan de inflatie van de jaren tachtig. De missie en zending kregen ook minder geld. Ontwikkelingsorganisaties nemen nu taken van zending en missie over.'

Wat moet je dan wel toeschrijven aan de Binnenlandse Oorlog? 'Het verval was al ingezet, maar de bommen en granaten hebben alles in één keer kapot gemaakt. De oorlog heeft dus de genadeklap uitgedeeld.' De *Nota aangaande het onderwijs in het binnenland* uit 1981 laat nog eens zien dat de problemen anno 2005 niet uniek zijn. Ook voor de oorlog was er een tekort aan bevoegde leerkrachten, behoefte aan kwaliteitsverbetering van het onderwijs, verkeerden de scholen in 'deplorabele onderhoudstoestand' en waren er transportproblemen.[27] En een studie van onderwijskundige Ringeling toont aan dat er vanaf 1960 sprake is van een hoog percentage zittenblijvers in het lager onderwijs.[28] Gobardhan-Rambocus merkt op dat paradoxaal genoeg de kinderen uit het binnenland ook 'profiteerden' van de vlucht naar de stad. Daar zijn in vergelijking met het binnenland betere scholen; er is vervolgonderwijs en – last but not least – de omgevingstaal is Nederlands. 'Op de universiteiten zie ik steeds meer Marronstudenten; de meisjes doen het relatief beter dan de jongens.'

Ondanks alles groeit het aantal studerende Marrons. In 2003 hebben Marronacademici zich trots verenigd in de club SaMaDe. Vrij vertaald betekent dat: samen zijn we sterk; we doppen onze eigen boontjes! Rozenhout van de onderwijsstichting SUCET, Marron én student agogische wetenschappen én uit Frans Guyana teruggekeerde ex-vluchteling, wijst erop hoe belangrijk het thuisfront is. 'Mijn moeder zei altijd: jullie moeten terug naar school! Niet iedereen kreeg dat soort aanmoedingen.' Ze vindt: 'Het begint met aan de ouders uit te leggen hoe belangrijk school is.' Rozenhout heeft plannen voor een interactief radio- en tv-programma dat ouders duidelijk maakt hoe groot het belang van onderwijs is. Misschien is de bewustwording van de eigen groep nog wel het grootste goed?

De malariamug

Niet alleen onderwijs, ook goede gezondheidszorg is een graadmeter voor welzijn. De Medische Zending had haar zaakjes naar verhouding redelijk snel weer op orde in het binnenland. Herstel van de Regionale Gezondheidsdiensten van de overheid liet langer op zich wachten. De oorlog had onder meer als ernstig gevolg dat malaria weer opflakkerde.

'Zonder onderwijs bereik je niet veel, maar zonder gezondheidszorg ga je dóód. En als je ziek bent kun je niet leren,' verklaart de directeur van de Medische Zending Primary Health Care Suriname,[1] Edward van Eer, het in zijn ogen redelijk snelle herstel van de gezondheidsvoorzieningen in het naoorlogse binnenland.

De taxi heeft zich juist door het drukke verkeer van de ochtendspits naar het gebouw van de Medische Zending aan de Zonnebloemstraat gewrongen. Drukbezet is ook Edward van Eer. Een man met een volle agenda. Stipt. Accuraat. Analytisch. Allereerst schetst hij beknopt de ontstaansgeschiedenis van de Medische Zending: de samensmelting van drie religieuze organisaties, waarvan Medizebs van de Evangelische Broedergemeente dat sinds 1740 bestaat de oudste is. Het werkterrein van de Medische Zending – officieel Medische Zending Primary Health Care Suriname, maar in de wandeling Medische Zending of Medizebs genoemd – beslaat het binnenland en is in vijf regio's verdeeld: Oost-Suriname, Brokopondo, Boven-Suriname, Midden-Suriname en West-Suriname. Tot in de uithoeken van Suriname is medische hulp verzekerd, wijst Van Eer naar de landkaart die aan de wand hangt. Maar in de oorlog was dat anders. Ook daar waar de kruitdampen in geen velden of wegen te bekennen waren, moesten burgers soms zorg ontberen. Transport naar die verre oorden was moeilijk. Militairen en ook Jungles lieten de zending de ene keer wel, de andere keer niet door. Zeker 'bovenlandse' Inheemsen in het zuiden van Suriname waren afhankelijk van de luimen van de strijdende partijen.

Zelf heeft Van Eer de oorlog niet meegemaakt, maar zijn buurvrouw, die in het aangrenzende Diaconessenhuis aan de Zinniastraat als verpleegkundig directeur de scepter zwaait, wél. 'Als we erover praten krijg ik nog de krie-

bels,' huivert Jennifer Deel-Archer. 'In de stad hebben ze weinig van de oorlog gemerkt, maar daar op Stoelmanseiland gebeurde véél!' Jennifer Deel – struis, goedlachs en gezegend met een stem die klinkt als een klok – vertelt hoe ze van 1979 tot 1990 op de bestuurspost Stoelmanseiland werkte als verpleegkundige.[2]

Stoelmanseiland

Het was een late namiddag in het najaar van 1986, meent ze zich te herinneren.[3] 'Ze riepen me: "Jennifer, kom kijken!" Brunswijk was aangekomen, hij liep helemaal krom van de boeien. Het was voor het eerst dat ik hem ontmoette. Die dag werden de politieagenten door hem ontwapend; de volgende morgen vluchtten zij met het vliegtuig.' Vanaf het moment dat Brunswijk Stoelmanseiland had uitverkoren als zijn hoofdpost, was de bestuurspost afgesloten van de rest van Suriname; er kwamen geen vliegtuigen meer. De Nederlandse arts Huib Speelman had zijn zwangere vrouw Yvonne met het laatste vliegtuig naar huis gestuurd, verleende tot het laatste moment hulp, maar vluchtte uiteindelijk met een bootje helemaal naar het vliegveld van Tepu om zich bij zijn vrouw te voegen. Als een bekwaam filmscenarist beschrijft Jennifer Deel het vaarwel:

'Jij ook Huib, ga weg!'

'Jennifer, blijf jij achter?'

'Ik kan niet gaan. Ik blijf hier.'

Nog krijgt ze een brok in de keel als ze het vertelt: 'Het was een emotioneel afscheid.' Ze bleef alleen achter met zeven tot negen gezondheidswerkers. Op zich viel het met de gevechten op Stoelmanseiland mee. Ze herinnert zich één bombardement. 'Op zaterdagochtend was dat. Nog in 1986. Ik vond het laf. Bommen die bedoeld waren voor het ziekenhuis, kwamen gelukkig in het bos terecht. Maar het was een gegil in het ziekenhuis! Er lag ook een klein baby'tje, een prematuurtje, dat eigenlijk naar Paramaribo had gemoeten.'

Brunswijk was zo gevaarlijk, was haar verteld, maar dat had slechter gekund. 'Als hij er was, hielden zijn manschappen zich rustig. Was hij weg, dan konden ze het bont maken. Op de poli wilden ze direct geholpen worden, want ze vonden: het is oorlogstijd! Ze hebben me ook wel eens bedreigd: we schieten je neer en gooien je in de rivier. "Doe maar," zei ik dan, "jullie hebben je wapens, ik mijn mond." Ik dacht: nonsens, zonder mij gaan jullie dood! Ze hadden zo'n macht gekregen, maar wisten er niet mee om te gaan. Soms staken ze zomaar voor de lol dynamiet af op het vliegveld. Je schrok je rot. Mijn eigen baby heb ik op een gegeven moment weggestuurd. Ze was bang, durfde niet meer in haar eigen bedje te slapen.'

Voor de oorlog bezocht Jennifer Deel elke maand de nabijgelegen poli's, waarmee dagelijks radiocontact was. 'We hadden Stoelmanseiland, maar ook de hulpposten op Apuma, Agaioeni, Nason, Langatabbetje, Cottica...' De politochten waren echter op een gegeven moment niet meer mogelijk, radiocontact evenmin. 'De Jungles hadden onze radio afgepakt. We stuurden briefjes naar de andere poli's per bootpost. We hadden tot het eind van de oorlog met niemand contact meer, ook niet met Paramaribo. Mijn ouders wisten niet meer of ik nog in leven was. Op Stoelmanseiland is iedereen dood, hadden ze gehoord.'

Niet alleen Stoelmanseiland, ook andere poli's kampten met het probleem van gestolen radiozendapparatuur. Nog steeds zwerft de gestolen apparatuur in het binnenland rond. Particulieren kunnen vandaag de dag via de polikanalen 3 en 4 horen wie welke kwaaltjes heeft.

Tekorten

De etensvoorraden slonken. Jennifer Deel: 'We hadden niets meer te eten. Jungles hadden alle groenten uit de grond getrokken, ook uit de mooie internaatstuin, zonder er iets voor terug te planten. Het hout van de schoolbanken hakten ze in stukken om op te stoken.' De aanvoer van medicijnen stokte.[4] Niet in de laatste plaats doordat het militair regime zich in het kader van de centralisatie met de inkoop van geneesmiddelen ging bemoeien. Voorheen was die in handen van particulieren. Nu was er dan de Bedrijfsgeneesmiddelenvoorziening Suriname: BGSV. Maar de revo's kenden de markt niet, wisten niet te onderhandelen, en dat alles tijdens een stagnerende economie. Ze kwamen dus veel duurder uit. En poli's mochten niet zelf bestellen.[5]

Kinderarts Arti Jessurun, die tijdens het militaire bewind als minister van Volksgezondheid[6] verantwoordelijk was voor de inkoop van medicijnen, fluisterde kort na de oorlog journalist Gerard van Westerloo in het oor dat hij 'nooit een roodkoperen cent' zag van de hem toegezegde 450.000 gulden. Hij suggereerde dat geld bestemd voor geneesmiddelen in de zakken van militairen verdween. Toen hij zijn handen ervan aftrok, werd via Brazilië 'illegale, niet goedgekeurde troep' het land binnengebracht. 'Apotheken moesten wel kopen; er was niets anders.'[7]

Als er dus al medicijnen voorhanden waren – vanuit Nederland werd ondanks de stopzetting van de ontwikkelingshulp ruimhartig financiële hulp op dit terrein geboden en werden ook medicijnen opgestuurd[8] – dan was levering aan de ver weg gelegen poli's in de wirwar van oorlogsgeweld en wapengekletter niet altijd mogelijk. Zuster Deel: 'Alle restjes medicijnen waren opgeraakt. Ook die voor de malariapatiënten.' Bij tijd en wijle stak Artsen zonder Grenzen de helpende hand uit; zo ook de buren in Frans

Guyana, die af en toe malariapatiënten opnamen in de poli van Gran Santi.

Volgens alarmerende berichten in *De Volkskrant* uit die tijd nam het voedseltekort 'steeds grotere vormen aan' en was de medische hulpverlening van 'te beperkte omvang'. De Medische Zending en Aide Médicale International waren volgens de krant de enige humanitaire organisaties die nog in het oorlogsgebied werkten. 'Medici van de organisatie Artsen zonder Grenzen vertrokken enkele maanden geleden uit Oost-Suriname, nadat ze door het nationale leger van Bouterse waren bedreigd.'[9] Zuster Deel herinnert zich inderdaad hoe het team van Artsen zonder Grenzen op enig moment zonder waarschuwing vooraf 's nachts op kousenvoeten bleek te zijn weggeslopen.

Het aantal dodelijke patiënten viel mee. Er stierven een paar Jungle Commando's aan malaria, maar vooral omdat ze zich te laat hadden gemeld bij de poli. Niet omdat de zorg ontoereikend was. Deel, spijtig: 'Het was zo'n mooi eiland.' Maar helaas werd het leeggeroofd en vernield; achterstallig onderhoud deed de rest. Af en toe komt ze er nog wel eens, maar ze vindt de aftakeling schrijnend. 'Je herkent het niet meer. Het ziekenhuis is nu een gezondheidscentrum, de Medische Zending heeft dat complex netjes opgeknapt. Maar het internaat van de Evangelische Broedergemeente is niet hersteld en de school draait niet meer op volle toeren. Dat is jammer, want de school op Stoelmanseiland wás een steengoede school: kinderen haalden er met gemak het toelatingsexamen voor de mulo.'

Speelbal

In 1990 was er eindelijk een beetje rust op Stoelmanseiland. Zuster Deel werd naar Nederland gestuurd om op adem te komen; naar de stad terugkeren was moeilijk. 'Ik stond op de zwarte lijst van Bouterse. Zogenaamd omdat ik pro-Jungle was. Ik zei altijd: we helpen iedereen, ook de militairen, dat is onze taak. Maar dat was blijkbaar aan dovemansoren gezegd.'

Ook andere gezondheidswerkers, artsen en verpleegkundigen bleven zo lang ze konden op hun post. Soms als speelbal van dan weer de ene, dan weer de andere strijdende partij. Broeder Franklin Adipi, werkzaam op de poli van Pokigron in Boven-Suriname, strijkt bij de pijnlijke herinnering over zijn kruin. Hij werd op zijn hoofd geslagen door Jungle Commando's die in 1989 zijn dorp in de fik staken. 'Ze wilden me meevoeren naar Stoelmanseiland met de bedoeling me te doden.' Waarom? 'Het leger had het hier onder controle. Dat vonden de Jungles niet leuk. Ze beschuldigden mij ervan op de poli radiocontact te hebben gemaakt met het leger.' Verontwaardigd: 'Maar dat was niet waar.' Adipi wist gelukkig te ontkomen.

Ook het medisch personeel van de Regionale Gezondheidsdiensten – die onder het Ministerie van Volksgezondheid en dus niet onder de Medische Zending vallen – had het soms zwaar te verduren. Dokter Gerard Vishnudatt herinnert zich: er was geen licht, geen water en het 'krioelde' er van de gewapende machten. Jungles gingen er met zijn ziekenauto vandoor. Maar voor de Jungles lijkt hij meer sympathie te kunnen opbrengen dan voor de militairen. 'Ik heb Jungles nooit individueel geweld zien gebruiken. De militairen wel.' Een negentienjarige soldaat snauwde hem onder bedreiging van een uzi toe: 'Koelieman, je rijdt in een jeep van het leger!' Vishnudatt verkocht hem een oplawaai en grauwde terug: 'Ik werk voor beide partijen. Je moet me niet komen intimideren.' Bang was hij wel. 'Maar banger dan bang kun je niet zijn en ze schieten je maar één keer dood.' Tegen de Javaanse broeder die gedurende de oorlog trouw aan zijn zijde bleef, bulderden de Tucayana's: 'Jullie helpen de Jungles.' En de Jungles, die dachten dat Javanen Tucayana's waren, willen alle Javanen doden.

Maar soms was de situatie onhoudbaar en was blijven onmogelijk. Exacte cijfers over de aangerichte schade heeft de directeur van de Medische Zending Van Eer niet, maar hij meent dat tijdens de oorlog vrijwel alle poli's in meer of mindere mate averij opliepen: ze werden op zijn minst leeggeroofd. 'Ik heb na de oorlog minstens drie poli's helpen heropenen, die waren helemaal vernietigd.'[10]

Voor de oorlog telde het binnenland ongeveer 45 poli's, verdeeld over vijf regio's, en drie ziekenhuizen: Stoelmanseiland, Djumu en Brownsweg. Nu zijn er pakweg 50 poli's. Dus iets meer, schat Van Eer. 'In 1996 was 75 tot 80 procent van de poli's weer hersteld. Met hulp van onder meer de Europese Unie zijn we weer op een acceptabel niveau gekomen. Op dit moment is er in het binnenland niet iets wat je een ziekenhuis kunt noemen. Dan moet er aan bepaalde basisvoorwaarden zijn voldaan: een keuken, een wasserij en een aantal basisspecialisten in huis zijn.' Maar vroeger voldeden de ziekenhuizen ook niet altijd aan die minimale voorwaarden, zegt hij nuchter.[11]

De gezondheidszorg in het binnenland was sneller hersteld dan het onderwijs, kwam hij al eerder tot de slotsom. 'Maar er zijn minder poli's dan scholen en personeel is gemakkelijker te vinden. In het binnenland wordt de eerstelijnshulpverlening verzorgd door speciaal opgeleide gezondheidswerkers. Die hebben een vierdeklas-muloniveau of een lbgo-diploma en een driejarige opleiding voor dit werk.' Niet zonder trots: 'Ze zijn afkomstig uit het binnenland, kennen de cultuur en hebben hart voor de zaak. De onderwijzers komen vaak uit de stad, dat geeft problemen. Die willen niet naar het binnenland.'

Toch lijkt de Voorzienigheid het rooms-katholieke Nason te hebben overgeslagen. Vroeger lagen aan de overzijde van het dorp aan gene zijde van de Marowijnerivier internaat, poli, school en onderwijzerswoningen te flonkeren in de zon. De Jungles sloegen er tijdens de strijd hun bivak op. Daarna bleek de poli onbruikbaar geworden. Er werd 'tijdelijke' huisvesting gevonden in een huurwoning. Maar dat tijdelijke duurt tot op de dag van vandaag. Broeder Stanley Venlo die pas hier gestationeerd is, komt op zijn vrije zaterdagmiddag goedmoedig uit zijn bovenwoning naar beneden om zijn werkruimte te showen. 'De poli is slecht,' verontschuldigt hij zich. 'Ik ben nog aan het opruimen. Het was zó vies en slordig.' Wat heet! Dertig patiënten melden zich dagelijks in deze kleine, donkere, bedompte ruimte. Water heeft hij niet. Vreugdeloos: 'In de regentijd als het water hoog staat, loopt het hier onder.'

Ook de poli's in Drietabbetje en Debike, waaraan kapitein Ronald Eduards al refereerde, schreeuwen anno 2004 om een opknapbeurt.[12] De bouw van een nieuwe poli blijft ondanks toezeggingen maar steeds uit.[13] Van Eer zei in de *Times of Suriname* van 29 juli 2004 op de hoogte te zijn van de 'deplorabele situatie' en beloofde dat zijn stichting er alles aan zou doen om een oplossing te brengen. De zending heeft zonder succes geprobeerd om donoren te vinden. Van de overheid krijgt zij subsidies, maar niet voor het opzetten van nieuwe gebouwen. Eind augustus 2004 is er echter goed nieuws: de Islamic Development Bank is bereid financieel bij te springen. Zeven jaar later dan gepland kan eindelijk met de bouw en renovatie van poli's begonnen worden.[14]

Ontwikkelingsorganisaties

Suriname zou Suriname niet zijn als particuliere organisaties en kerkelijke instanties niet de helpende hand boden. Zo financiert de Stichting Katholieke Noden (SKAN) in Nederland het oplappen van de polikliniek in Langatabbetje. De Pater Ahlbrinck Stichting is ingeschakeld om te helpen. De poli van Langatabbetje ziet er een stuk beter uit dan die van Nason. Gezondheidswerker Rebecca van Genen opent de deur en gaat voor. Links wijst ze naar de bakken met de groen vervilte kaarten: 'In de oorlog zijn alle kaarten vernietigd; deze gegevens dateren van 1992.' Ook haar poli heeft geen stromend water. 'Het is lastig, want je wilt altijd je handen wassen.' Nu sjouwt ze met emmers water. Niet alleen spoelwater, maar ook drinkwater is schaars. De waterzuiveringsinstallatie – rechtstreeks water uit de rivier pompen is vanwege de kwikvervuiling ongezond – functioneert niet behoorlijk. Deels is dat een erfenis van de oorlog, deels het gevolg van achterstallig onderhoud. Maar helemaal duidelijk wordt dat niet; bewoners schetsen soms het allerzwartste scenario en gokken op wat de

vragensteller het 'liefst' wil horen in de hoop op spoedig herstel of aanschaf van de gewenste voorzieningen. In de regentijd biedt de regenton gelukkig uitkomst. Maar in de grote droge tijd is water schaars en moeten de bewoners naar verderop gelegen kreken voor schoon water. De zeepgiganten trekken zich er weinig van aan; overal in het dorp zie je reclamebordjes voor Witboi: het zeeppoeder dat Jörgen Raymann in zijn rol van de besnorde tante Es zo koddig aanprijst en dat zo hinderlijk klontert in de was.

Gelukkig beschikt de poli over zonnepanelen, want de elektriciteitsvoorziening laat in veel dorpen in het binnenland te wensen over. De lichtmotor draait op dieselolie; maar de overheid verzuimt wel eens vaten olie te sturen. 'Pas als er verkiezingen zijn doen ze dat,' smalen de dorpelingen.

Sponsor Stichting Katholieke Noden geeft gul, maar eist wel een tegenprestatie van de bewoners: een bijdrage in de vorm van zand en grind. Naast de poli ligt een berg verregend zand, maar erg hoog is die nog niet. Van Genen mort dat de mensen niets willen bijdragen aan de poli. 'Maar ze komen elke dag om hulp.' De gezondheidszorg in het binnenland, anders dan die in de stad, is sinds jaar en dag gratis.[15] Ook de medicijnen. 'Daarom willen de mensen nergens voor betalen,' klaagt ze. Het maakt de wederopbouw van het door de Binnenlandse Oorlog verwoeste binnenland extra gecompliceerd. De overheid en ontwikkelingsorganisaties als de Pater Ahlbrinck Stichting vinden het een goed idee als de binnenlandbewoners net als de stadsbewoners voortaan voor water en licht gaan betalen. En als ze vaker een dokter willen, voor de doktersrekening.

Maar vooralsnog is alles kosteloos. In de oorlog hebben de bewoners de gang naar de ziekenhuizen en poli's in Frans Guyana leren maken, zegt gezondheidswerker Van Genen. 'Vroeger wachtten ze geduldig op antwoord. Maar als ze je nu om advies vragen en je zegt: ik moet even overleggen met de dokter, gaan ze naar de Franse kant om meteen geholpen te worden. Zijn ze een week zwanger, dan komen ze nog hier voor controle, maar bij drie maanden gaan ze naar de Franse kant. Na de bevalling keren ze weer terug naar Langatabbetje.'[16]

Malaria en goudkoorts

Een van de hinderlijkste gevolgen van de oorlog is de toename van malaria. Van Genen vindt dat het momenteel weer een beetje meevalt, maar na de oorlog zoemde de malariamug na lange tijd weer geniepig rond. 'Bureau Openbare Gezondheidszorg ging vroeger in het kader van de malariabestrijding heen en weer in de rivier, ze kwamen om de twee weken mensen prikken, hutten bespuiten en medicijnen brengen.'

Het gebied rond Stoelmanseiland was bijna malariavrij, zegt ook zuster Deel van het Diaconessenhuis in Paramaribo. Directeur van de Medische Zending Edward van Eer laat op de kaart zien hoe de grens na de oorlog is opgeschoven. Een grillige grafiek met pieken en dalen toont duidelijk aan dat aan het begin van de oorlog medio 1986 het aantal malariagevallen beduidend minder was in het binnenland: om en nabij de 1.316. In 2002 werden 12.227 gevallen geregistreerd.[17] Tot op heden zijn er wel goede medicijnen, maar is er geen betaalbaar vaccin beschikbaar.[18]

Toename is niet alleen toe te schrijven aan het gebrek aan preventie en het in elkaar storten van de voorlichtingscampagne, maar ook aan de goudkoorts die al tijdens maar vooral na de oorlog opflakkerde. Sindsdien hebben de Braziliaanse buren – die bedrevener zijn in het delven dan hun Surinaamse Marronbroeders – zich in de goudvelden van het binnenland genesteld.[19] 'Doordat goudzoekers overal gaten graven en achterlaten, ontstaan poelen van stilstaand water, broedplaats van de malariamug,' constateren de onderzoekers Hoogbergen, Kruijt en Polimé.[20]

Met hun komst deden de venerische ziekten hun intrede. In de Braziliaanse karavaan trokken prostituees mee.[21] Condoomgebruik blijkt niet erg ingeburgerd met alle gevolgen van dien. Bovendien knopen de Braziliaanse goudzoekers wel banden aan met Marronvrouwen,[22] waardoor besmetting sneller om zich heen grijpt. De directeur van de Medische Zending Van Eer stelt dat soa's en hiv nú evenveel voorkomen in de stad als in het binnenland. 'Vroeger waren er nauwelijks seksueel overdraagbare aandoeningen in het binnenland.' Maar volgens hem is de toename niet alleen het gevolg van de Braziliaanse goudzoekers die prostitutie in het binnenland introduceerden. Hij wijt de toename vooral aan de polygame leefwijze van de binnenlandbewoners. 'De mannen hebben in elk dorp wel een vrouw. En er is veel verkeer tussen Frans Guyana en het binnenland van Suriname. Ook hiv wordt uitgewisseld. Het gaat dan om de vroegere vluchtelingen die heen en weer reizen. Er is een goed programma voor nodig om deze ex-vluchtelingen te bereiken. Ze zijn niet of moeilijk identificeerbaar. Eén tot twee procent van de bevolking in Suriname is hivgeïnfecteerd en dat is verontrustend.' Overigens zijn ook ná de oorlog veel binnenlandbewoners naar het buurland vertrokken. Dat die eveneens forenzen, is niet onwaarschijnlijk. Frans Guyana telt een hoog aantal hivgeïnfecteerden.[23] Suriname zou zelfs aan de vooravond van een aidsepidemie staan. 'Het is één minuut voor twaalf,' meent professor Sven Danner van het VU-ziekenhuis in Amsterdam dramatisch. Hij schat dat twee tot vier procent van de Surinaamse bevolking besmet is.[24] Over de juistheid van die cijfers wordt getwist.

Een ander effect van de goudwinning is het kwikafval dat ermee samenhangt. In Suriname zijn grote hoeveelheden kwik in het milieu terechtgekomen, verkondigde Bernard Paansma, mijnbouwkundige bij de Geologische Mijnbouwkundige Dienst aan *Ware Tijd*-verslaggever Nancy de Randamie. Volgens trends wereldwijd zouden pas na vijftien jaar de gevolgen van het drinken van 'besmet' water of het verorberen van een 'besmet' visje merkbaar zijn, waarschuwt hij.[25] Bij een pilotstudie werden onlangs al hoge concentraties kwikmethyl in de lichamen van moeders en baby's aangetroffen.[26]

Regionale Gezondheidsdiensten

De Regionale Gezondheidsdiensten in de districten herstelden zich veel minder snel dan de poli's in het binnenland die onder de Medische Zending vallen. Directeur Maaltie Ashim-Sardjoe van de landelijke koepelorganisatie, de Stichting Regionale Gezondheidsdienst, wijst net als haar collega Van Eer naar de landkaart om haar werkterrein af te bakenen. 'De Regionale Gezondheidsdienst is een instelling voor primaire gezondheidszorg in de kustvlakte.' De kustvlakte die grenst aan de Atlantische Oceaan welteverstaan. 'Vanaf Marowijne tot en met Nickerie met uitzondering van Brokopondo. We hebben acht districten die onder ons gebied vallen, waaronder ook districten die onder de oorlog te lijden hebben gehad: Para en vooral Marowijne.'

Dat de Regionale Gezondheidsdiensten, de RGD's, minder snel weer functioneerden na de oorlog, verklaart zij uit het feit dat aan de diensten andere eisen worden gesteld. Ashim-Sardjoe: 'De Medische Zending heeft een andere structuur. Die maakt gebruik van plaatselijke mensen. Een Regionale Gezondheidsdienst heeft een heel scala aan gezondheidswerkers: een arts, een verpleegkundige, een verloskundige en een laborant. In het binnenland worden al die taken aan een gezondheidsassistent toegewezen. Het personeel van onze regionale diensten moet uit de stad komen. Maar zij willen goede woningen, scholen voor hun kinderen. Na de oorlog waren er logistieke problemen. Vergelijk de situatie met het onderwijs in het binnenland. Mensen daarvoor rekruteren kostte ook veel meer tijd.'[27]

Een onderzoek uit 2002 van antropoloog Henna Guicherit concludeerde dat de gezondheidszorg in het district Marowijne de afgelopen tien à twintig jaar schrikbarend achteruit was gegaan. 'De gezondheidsinfrastructuur is nu zo slecht voorzien dat het onvoldoende is om basisgezondheidszorg te bieden. (...) Alle hulppoliklinieken, op die van Galibi na, zijn gesloten. De Binnenlandse Oorlog heeft de structuren kapot gemaakt en de hulppoli's kapot geschoten. Verder heeft de sector te lijden gehad van de sociaal-

economische crisis en de maatregelen in het kader van de structurele aanpassing. En nu is er sprake van een gezondheidsbudget dat ten enenmale ontoereikend is om de basisgezondheidszorg voor de totale populatie van het district te garanderen. Vanwege logistieke problemen en personeelstekort worden de hulppoli's niet aangedaan door de RGD-artsen. Dit is niet zonder consequenties voor de gezondheidszorg, met name voor die van moeder en kind.'[28] Tien jaar na de oorlog duimden vrouwen in Wanhati dat de toestand van een patiënt niet verslechterde, want een dokter kwam er niet.[29] In 2004 signaleerde de krant gealarmeerd dat de poli in Bigi Poika in het district Para al ruim een jaar gesloten was.[30]

Anno 2005 verklaart het hoofd van de poli in Moengo dat de vijf hulpposten in die omgeving na de oorlog niet meer operabel zijn, maar volgens de landelijke directeur Ashim-Sardjoe is er wel medische dienstverlening. 'Een vertegenwoordiger van de Independent Faith Mission covert de dorpen langs de Cotticarivier en trekt tanden, doet bevallingen, vaccinaties, dat gebeurt door een verpleegkundige.' Ook de hulppoli's rond Albina, behalve die in Galibi, schijnen niet allemaal in ere hersteld. Helemaal duidelijk welke hulppoli's nu wel en niet meer functioneren wordt het niet; verhalen daarover zijn tegenstrijdig.[31] Liever een hartaanval in de stad dan in het binnenland of de districten die onder de Regionale Gezondheidsdienst vallen?

Liever helemaal geen hartaanval natuurlijk! Ashim-Sardjoe tempert het idee dat de gezondheidszorg voor mensen uit het binnenland en de districten minder goed bereikbaar is, maar geeft toe dat externe factoren daar een grotere rol spelen. Is er geen boot of is de waterstand laag, dan is hulp aan de dorpen langs de Cottica moeilijk zo niet onmogelijk.

Goed nieuws

Hoe staat het er anno 2005 met de gezondheidszorg in Suriname voor? Ashim-Sardjoe relativeert met wetenschappelijke distantie: 'Wat is de norm? Cijfers uit 2002 van het Bureau Openbare Gezondheidszorg laten zien dat van de tien voornaamste doodsoorzaken de derde plaats wordt ingenomen door de kind-moedersterfte: 9,8%, dat cijfer is tamelijk hoog. Ook de stijgende trend van hiv/aidsdoden baart zorgen.'

Maar de facto is Suriname na vijf jaar gestegen op de UNDP-ontwikkelingsindex: de index van het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties. Zo blijkt uit een in 2004 gepubliceerd rapport. Vermoedelijke redenen voor de stijging zijn de toegenomen levensverwachting van gemiddeld 70,1 naar 71,1 jaar en het gegroeide inkomen per hoofd van de bevolking.[32] Dat is in elk geval een opsteker. Vanaf 1 januari 2005 is bovendien het eerste Sectorfonds in de ontwikkelingssamenwerking operationeel. Iets meer dan

tien miljoen euro voor de komende vijf jaar is de totale bijdrage uit de Nederlands-Surinaamse verdragsmiddelen aan gezondheidszorg. Het accent komt te liggen op eerstelijnszorg waaronder preventie en aidsvoorlichting. Ander goed nieuws is dat de malaria recent is afgenomen.[33] Van Eer bevestigt dat. Dit is mede te danken aan de klamboeprojecten, sneltesten en het nieuwe middel Coartem.

Over de hele linie heeft de gezondheidszorg – zoals vermoedelijk alle sectoren van de samenleving – een oplawaai gehad van de oorlog en de economische malaise. Er was een tijd dat ook het Academisch Ziekenhuis met afgebroken naalden wonden moest dichten en het lijkenhuis een koelinstallatie ontbeerde, zoals documentairemaker Frank Zichem destijds registreerde. Resumerend zou je kunnen zeggen dat de poli's in het binnenland zich sneller hebben hersteld dan de scholen. Toch valt er zeker wel het een en ander te verbeteren aan de gezondheidszorg, zeker in de districten. De grensbewoners lijken het beste af. Die wippen naar believen de grens over naar Frans Guyana.[34]

Goudkoorts

De oorlog gaf een impuls aan de goudwinning, want andere bedrijvigheid lag stil. Nog steeds begeven ongeschoolde jongeren zich naar de goudvelden. En ook multinationals als Cambior. Over de verdeling van de opbrengsten is echter onenigheid. De overheid vindt: delfstoffen zijn staatseigendom. De binnenlandbewoners zeggen: jullie komen op ons grondgebied! Voor de Surinaamse economie is de goudkoorts een zegen. Of niet soms?

Oranje bauxietwolken stuiven op als de buschauffeur in vliegende vaart langs de kuilen in de weg zigzagt. Onderweg van Moengo naar Langatabbetje kleuren de kreken gaandeweg geel. Vlakbij de plaats van bestemming aangekomen wijst de tolk naar het kampement waar Braziliaanse goudzoekers na gedane arbeid relaxen of zich anderszins verpozen. Er zijn ook vrouwen, verduidelijkt hij. Maar nu is het er leeg en verlaten. De bus stopt aan de oever van de Marowijnerivier. Veel bewoners van Oost-Suriname legden tijdens de Binnenlandse Oorlog, op de vlucht voor het oorlogsgeweld, de weg hiernaartoe te vóet af. Aan de kade staan een paar luxe auto's. Volgens de tolk zijn ze van goudzoekers, waarmee hij de suggestie wekt dat het een lucratieve business is waarmee ze zich bezighouden. Op een steenworp afstand ligt Langatabbetje en aan de overkant van het eiland bevindt zich Frans Guyana, waar de vluchtelingen destijds een veilig heenkomen zochten: warme dekens, een maaltijd en bescherming.

Langatabbetje is tevens de residentie van de granman van de Paramakaners: Jan Levi. Voor de residentie wappert traditiegetrouw de Surinaamse vlag. Binnen hangt het portret van het jonge koningspaar Juliana en Bernard, dat minzaam glimlacht naar de beeltenis van president Venetiaan schuin tegenover hen. Het grootopperhoofd van deze Marronstam is weliswaar boven de tachtig jaar, maar vitaal en modern: de traditie dat hij slechts indirect via kapitein of basja aangesproken mag worden, laat hij varen. Wel ontvangt hij graag – zoals het ritueel voorschrijft – een fles rum.

Tijdens de oorlog was de granman nog niet in functie, na de oorlog werd hij pas beëdigd, maar hij herinnert zich nog terdege de chaos die er destijds in het dorp heerste: zo'n drieduizend vluchtelingen deden Langatabbetje

aan om vandaar over te steken naar Frans Guyana. Met verve bootst hij het geluid van mortieren na, die hem op een haar na vilden. 'Het was echt oorlog; vliegtuigen kwamen zelfs 's avonds.' Nog draagt het eiland sporen van de krijg: kogelgaten en gapende leegtes waar eens huizen stonden. Volgens Levi vluchtten in 1988 ook de bewoners voor de luchtaanvallen van het leger naar de Franse kant, maar de meesten keerden snel weer terug. Een aantal jaren lang had het Jungle Commando ook hier een post gevestigd. Brunswijks jongens hielpen de vluchtelingen en beschermden het dorp tegen legeraanvallen. Bombardeerde het leger waterleiding en elektriciteit, de Jungles kaapten de telefoonverbinding. Het vredesakkoord dat in 1992 werd getekend, beloofde: wegen en bruggen, energie- en watervoorzieningen, gezondheids- en onderwijsinstellingen zullen 'binnen afzienbare tijd' hersteld worden.[1] Maar tot op heden zijn veel voorzieningen niet naar genoegen hersteld, klagen de dorpelingen. Noch de telefoonverbinding, noch de water- en elektriciteitsvoorziening.

Landjepik

Overdag zingen de krekels en 's avonds happen de kikkers naar de muggen die boven het water dansen. Ondanks de klachten gloeit hier en daar licht. Buiten snort zelfs een lichtmotor. Hoezo geen elektriciteit? De tolk legt uit dat de voorzieningen niet door de overheid, maar door particulieren zijn getroffen. Ook in de gemeenschappelijke recreatiezaal en residentie van de granman brandt licht. Jan Levi geniet – o, ironie – van de muziek-dvd 'I'm a slave'. Het zonnepaneel dat stroom voor de dvd-speler genereert is een cadeau van bauxietmaatschappij Suralco, verklaart hij. Dit als dank omdat het bedrijf de bodem in het Nassaugebergte mag onderzoeken op de aanwezigheid van bauxiet. Of om hem te paaien? Nu de maatschappij goud heeft aangetroffen in de nabije omgeving, meent zij daarop aanspraak te kunnen maken – tot verontwaardiging van de granman.

Landjepik is het spel dat gespeeld wordt. Wat is van wie? Voor de lokale gouddelvers is goud een belangrijke inkomstenbron sinds de oorlog, die er debet aan was dat veel jongeren hun school niet afmaakten. Door de oorlog stokte en haperde de fabrieksmachinerie in het binnenland. Bruynzeelwerknemers konden de terreinen in Coesewijne en Moengo niet of nauwelijks bereiken. De veeteeltbedrijven Tibiti in West-Suriname en Baboenhol in Brokopondo waren eenzelfde lot beschoren. Surinam Timber bij Wajambo tobte met hetzelfde probleem; de drie oliepalmbedrijven Patamaka, Phedra en Victoria werden bovendien geplaagd door de speerrotziekte die de bomen aantastte. Suralco – Amerikaans eigendom – was meermalen doelwit van het Jungle Commando en werd bovendien geconfronteerd met instorting van de bauxietmarkt wereldwijd. Het staatsoliebedrijf wist zich

beter staande te houden. Maar dit alles leidde tot een gigantisch productieverlies. In de stad hadden ondernemers bovendien te maken met stroomstoringen als gevolg van het opblazen van hoogspanningsmasten. Lokale investeerders, onder andere die in de natuursteensector, hielden het voor gezien. De buitenlandse hadden zich al vanaf 1982 afgewend. Voor de burgers betekende dit natuurlijk banenverlies: werkloosheid en armoe. In die omstandigheden gaf de oorlog noodgedwongen een impuls aan de goudwinning.

Vandaag zijn er weinig jonge goudzoekers te bekennen, het dorp lijkt uitgestorven. Slechts een werkloze delver klimt na een verfrissend bad in de rivier de oever op, zijn tube Colgate in de hand geklemd. De politie weert lokale gouddelvers uit het Nassaugebergte, zegt hij verongelijkt ter verklaring van zijn werkloosheid. 'Ik dacht dat dat ons stamgebied was,' roert hij het heikele punt van de grondenrechtenkwestie aan. De granman en zijn onderdanen beroepen zich erop dat de stam al meer dan driehonderd jaar in dit gebied leeft. Hield Nederland destijds rekening met de binnenlandbewoners, de Surinaamse regering deelt zonder de granman erin te kennen concessies uit en staat onruststokende Brazilianen die het viswater vervuilen toe, klaagt Levi. 'Wij hebben hier langer dan driehonderd jaar zelfstandig gewoond. De overheid moet eigenlijk aan mij vragen: kunnen we om de tafel gaan zitten?' Ook zag hij graag dat de gemeenschap deelt in een percentage van de winst. Want dat zou logischerwijs voortvloeien uit het vredesakkoord van 1992. De paragrafen 4 en 5 van artikel 1 stellen immers dat de natuurlijke rijkdommen en hulpbronnen eigendom van de staat zijn, maar ingezet dienen te worden voor de economische, sociale en culturele ontwikkeling van Suriname. En ook doet het akkoord de toezegging dat binnenlandbewoners deelgenoot zullen zijn van de exploitatie van de natuurlijke hulpbronnen en de baten die daaruit voortvloeien.[2]

Omdat het vredesakkoord onder artikel 10 ook in het vooruitzicht stelt dat in stamverband levende burgers een zakelijke titel kunnen verkrijgen op door hen aangevraagde gronden in hun woongebieden,[3] heeft de granman het plan opgevat grondhuur aan te vragen in de hoop zijn claim op de grond zeker te stellen. Dit tot schrik van jurist en grondenrechtendeskundige Fergus MacKay: 'Daarmee erken je impliciet dat je van de staat huurt en dus geen recht hebt op de grond.'

Mythe

En ook tot schrik van Henk Essed, directeur van de opbouworganisatie de Pater Ahlbrinck Stichting die de granman ondersteunt in deze onnavolgbaar moeilijke en juridisch ingewikkelde kwestie van de grondenrechten. Essed

geeft te kennen niet te spreken te zijn over het politieoptreden op de Nassauberg. 'De binnenlandbewoners wonen al jaren daar. De overheid maakt ze werkloos. Zegt eigenlijk: verhuis maar naar Frans Guyana.' Maar Romeo van Russel, de minister van Regionale Ontwikkeling, heeft een andere lezing: de lokale goudzoekers werden van de berg verwijderd, omdat ze het vertikten weg te gaan terwijl de concessie aan Suralco was verleend. Van Russel belooft echter betere regelgeving na te streven in samenspraak met de granman. Er moeten 'snel' afspraken worden gemaakt over vervuiling en werkgelegenheid, besluit de bewindsman met veel omhaal van woorden. Exploitatieopbrengsten moeten deels ten gunste van de gemeenschap worden aangewend en er moet een door dorpelingen beheerd fonds komen, bevestigt Van Russel. Hij meent dat er in elk geval een 'constructieve discussie' gaande is, maar stelt onverbiddelijk vast, zoals ook in het vredesakkoord is genoteerd: delfstoffen zijn staatseigendom en de overheid is dientengevolge degene die de concessies uitdeelt.

Jurist Ellen-Rose Kambel onderzocht samen met Fergus MacKay in de publicatie *De rechten van inheemse volken en marrons in Suriname* de nationale wetgeving. Ze ontzenuwt de mythe dat alle grond en bodemschatten staatseigendom zijn en dat binnenlandbewoners geen rechten zouden hebben. 'Inheemsen en Marrons hebben vanaf de kolonisatie te maken gehad met Engelsen en Nederlanders. Die hebben altijd rekening met hen gehouden. Dus aan planters is wel grond verhuurd, maar onder de voorwaarde dat ze niet het leven van Marrons en Inheemsen in de war zouden sturen. In 1932 is er juridisch onderscheid gemaakt tussen boven- en ondergrond. Pas in 1986 tijdens de militaire periode is gesteld: alle natuurlijke hulpbronnen en delfstoffen in de ondergrond zijn eigendom van de staat.'

Internationaal zijn er echter verschillende regelingen, legt ze uit. 'In de Verenigde Staten geldt het principe: vind je olie op je erf, hoe diep in de grond dan ook, dan behoort die jou toe. In Suriname en de meeste Zuid-Amerikaanse landen wordt een onderscheid gemaakt tussen boven- en ondergrond. Men doet in Suriname alsof dat onderscheid er altijd is geweest, maar dat is niet zo.'

Het Buskondre Protocol, dat in het jaar 2000 onder president Wijdenbosch tot stand kwam en tot doel had grondenrechtengeschillen op te lossen, verordonneerde het in kaart brengen van de traditionele leefgebieden van Inheemsen en Marrons.[4] Verder zou uit het protocol op te maken zijn dat de regering de traditionele leiders dient te consulteren bij economische activiteiten in hun grondgebieden. Maar volgens Kambel en mede-auteur Fergus MacKay mogen ze geen 'nee' zeggen.[5]

Al met al is de huidige wetgeving volgens beide auteurs niet toereikend en te vaag. Dat geldt wat hen betreft ook voor het vredesakkoord. De onderhandelaars hebben deze paragraaf er vermoedelijk te snel doorheen gejast. MacKay: 'Het vredesakkoord is gewoon vaag op dit punt, maar tevens is het zo dat het akkoord voor het eerst iets als rechten van binnenlandbewoners erkent.' Kambel concludeert: 'Duidelijk is dat er nieuwe wetgeving moet komen.' De jurist Lotha Codfried constateert dat ook het concept voor een herziene mijnbouwwet uit 2002 – hoewel een verbetering ten opzichte van de wet van 1986 – ontoereikend was. 'Een aparte goudwet, waarin mens en milieu centraal staan naast duurzame economische groei, is noodzakelijk.'[6]

In februari 2005 werd inderdaad een nieuwe concept-mijnbouwwet gepresenteerd, maar deze lijkt niet alle problemen op te lossen.[7] Volgens Kambel heeft het VN-Comité Uitbanning Rassendiscriminatie de regering gevraagd om nadere informatie over deze wet, omdat die discriminerend zou zijn voor Inheemsen en Marrons en niet in overeenstemming met internationale wetten. Volgens de concept-wet zou de regering concessies mogen uitgeven op gemeenschapsgronden; de bewoners hebben recht op schadevergoeding, maar het is de overheid die de hoogte ervan vaststelt. Binnenlandbewoners zouden daartegen niet in beroep kunnen gaan.

Terwijl elders in Suriname op dat moment een strijd woedt tussen lokale gouddelvers van Nieuw Koffiekamp en multinational Cambior,[8] lijkt een half jaar na het eerste bezoek aan Langatabbetje – we schrijven inmiddels juni 2004 – het tij daar letterlijk en figuurlijk gekeerd. Dat schept hoop in een land waar somberheid over de onveranderlijkheid van dingen soms de boventoon voert.

De droge tijd is voorbij: het water stroomt en het licht schijnt overal. Mobiele telefonie is inmiddels mogelijk vanwege de zendmast op Snesikondre. Nog belangrijker misschien is dat de jongeren inmiddels in gesprek zijn met de overheid en Suralco. Een ingewijde verklaart dat er besprekingen worden gevoerd met het idee de lokale bevolking in te schakelen bij de goudwinning. Computerwerk is misschien te ingewikkeld voor de relatief laag geschoolde arbeiders van Langatabbetje, want een grote groep heeft geen diploma's. 'Maar ze hebben wel de kracht en het verstand om boringwerkzaamheden of keukenwerk te doen.'

De districtscommissaris van Sipaliwini waaronder Langatabbetje ressorteert, Rudy Strijk, vat de notulen van de vergadering samen: 'Tijdens de vergadering is beloofd dat Suralco kijkt welke mogelijkheid er is voor training van ongeschoolde arbeiders, zodat zij ook kunnen participeren in de geplande werkzaamheden. Op de vergadering is de vraag gesteld of vrouwen die hun kostgrondje bewerken en mannen die aan houtkap doen op het

grondgebied van Suralco, toestemming krijgen om dat te blijven doen. Daarop moet nog antwoord komen. In elk geval is de afspraak gemaakt dat de granman de hoogste autoriteit is als het gaat om onderhandelingen over kostgrondjes die op concessies liggen.' Zeker is dat Suralco afblijft van de heilige plekken: begraafplaatsen en dergelijke. Het plan voor het fonds – waarvan minister Van Russel al repte – waarin een percentage van de goudopbrengsten terugvloeit naar de gemeenschap, moet nader uitgewerkt worden. Want hoe dat deel van de opbrengsten ten bate van de hele gemeenschap kan worden aangewend, is nog even de vraag, besluit Strijk.

Maar de eerste schreden op weg naar betere samenwerking lijken in Langatabbetje dan te zijn gezet. Eind maart 2005 is inmiddels een dertigtal jongeren in dienst gekomen van het Canadese bedrijf New Mont Mining, waarmee Suralco een joint venture is aangegaan. New Mont biedt de jongeren opleidings- en ontplooiingskansen, die een garantie moeten bieden dat ze niet na de eerste voorbereidende werkzaamheden aan de kant worden gezet. Ze zullen bijvoorbeeld leren landmeten. Over de lapjes grond die in het concessiegebied liggen en waar bewoners landbouw en veeteelt willen beoefenen, bestaat geen frictie. Er is reden tot optimisme, denkt districtssecretaris Rudy Strijk, maar hij houdt voorzichtigjes een slag om de arm. 'Ik ben niet ontevreden over de ontwikkelingen. Maar geef het nog wat tijd. Je weet hoe fragiel en broos dit soort afspraken is.'

In andere delen van Suriname zijn binnenlandbewoners tezelfdertijd in een juridisch steekspel verwikkeld met de staat over de vermeende schending van hun grondenrechten en compensatie voor de aangerichte schade. Dat voert de partijen soms tot aan het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens. De Vereniging van Saramakaanse Gezagsdragers heeft daar hun klacht gedeponeerd.[9]

Geldwisseling

Na en ook nog tijdens de oorlog zijn kap- en goudconcessies grif van de hand gedaan, in een poging de economie nieuw leven in te blazen en de schatkist weer te vullen.[10] Hoe belangrijk de goudwinning was voor de lokale bevolking, hebben we al vastgesteld. En hoe belangrijk de goudwinning op macroniveau was voor het herstel van de economie, is een vraag die niemand beter kan beantwoorden dan de president van de Centrale Bank van Suriname: André Telting.

Het smaakvol ingerichte gebouw waar zachtgele tinten domineren, staat in al zijn pracht en praal aan de Waterkant in Paramaribo – een en al ordentelijkheid en efficiëntie. De bezoeker krijgt een pasje opgespeld; de bestelling van een drankje wordt keurig genoteerd. Na een minuutje wachten verschijnt Telting, een vriendelijke man met baard. Zacht is zijn stem, zorg-

vuldig zijn dictie. We nemen plaats in de vergaderzaal, waar de verschillende bankpresidenten ons vanaf de muren ernstig aanstaren. Dit is zijn tweede ambtstermijn, stelt Telting vast. In 1994 tijdens het eerste kabinet-Venetiaan werd hij benoemd. Toen Wijdenbosch daarna aan de macht kwam, moest hij het veld ruimen voor Goedschalk. Onder Venetiaan II keerde Telting terug.

Hij schetst hoe de Binnenlandse Oorlog de goudkoorts – voorheen was sprake van goudwinning op kleine schaal – aanwakkerde.[11] Destijds was Telting directeur van de Surinaamse Post Spaarbank en voorzitter van de Surinaamse Bankiersvereniging.[12] 'Kort na de start van de guerrilla in 1986 vond een grote geldwisseling plaats: een verrassingsoperatie, die ook voor de bankiersvereniging als een donderslag bij heldere hemel kwam. De toenmalige machthebbers deelden ons op een vergadering mee: vanaf morgen moet al het geld dat in omloop is binnen drie dagen omgewisseld worden. Er kwamen gloednieuwe bankbiljetten voor in de plaats: de Anton de Kom-serie.'

Afgrijzen klinkt door in zijn stem dat de naam van Suriname's volksheld ijdel gebruikt werd. Hij benadrukt nogmaals: 'De biljetten die tot dan toe in omloop waren, zijn niet meer inwisselbaar.' In het bankwezen is dat een zeer ongebruikelijke praktijk. Officieel werd als reden opgegeven: zuivering. Er zou te veel Surinaamse geld in het buitenland rondzwerven. 'Maar officieus was er vooral een duidelijke link met de Binnenlandse Oorlog, namelijk de handel aan de oostgrens met Frans Guyana blokkeren,' zo luidt zijn analyse. 'Door de geldwisseling waren de mensen aan de grens hun koopkracht in Frans Guyana in één klap kwijt. Het nieuwe geld werd niet geaccepteerd op de Franse oever. Vanwege dit verlies aan koopkracht in Oost-Suriname bleef er voor de bewoners niets anders over dan goud als betaalmiddel. De grond is immers rijk aan goud.' Zijn secretaris die destijds in het buitenland vertoefde en dit gesprek notuleert, slaakt een verbaasde kreet: o, dat wist ik niet!

De bankdirecteur herhaalt zijn visie op het achterliggende doel van de geldwisseling. 'Het was een zware schok dat het mogelijk bleek dat de Surinaamse overheid al het geld – behalve rekeningtegoeden, al het chartale geld dus – met één pennestreek ongeldig kon maken. Zelfs nu hebben we er nog de naweeën van: twijfel bij sommigen. Men denkt: als je dit één keer doet, doe je het nog een keer. Het heeft de vlucht in vreemde valuta versterkt. Het vertrouwen was geknakt,' resumeert hij, terwijl zijn handen met kracht een denkbeeldig voorwerp breken.

Volgens Telting is sindsdien het vertrouwen in de munt zienderogen achteruitgegaan. 'Reserves raakten zwaar uitgeput. In 1988 kwam er een nieuwe, democratisch gekozen regering. De regering-Shankar nam een berooid land over en had gehoopt op meer toeschietelijkheid van Nederland.'

Maar die hoop bleek vergeefs. De Nederlandse minister Bukman van Ontwikkelingssamenwerking eiste op korte termijn een economisch saneringsprogramma. Telting: 'Shankar voelde de adem van de militairen in zijn nek. En inderdaad, in 1990 werd de regering afgezet. De regering-Kraag/Wijdenbosch die daarna aantrad was ruïneus. In feite hadden de militairen toen de macht. Het enige positieve van die regering was dat er verkiezingen werden uitgeschreven die het eerste kabinet-Venetiaan inluidden. Op het moment dat die regering in 1991 aantrad, was alles wat er te besteden was besteed. Venetiaan zat met de handen in het haar.'

Nee, verzekert Telting, ik verwijt Nederland niets. Maar dat doet hij natuurlijk wel. En hij vindt bijval bij de hoogleraar Dirk Kruijt die erop wijst dat Nederland de democratisch gekozen regering van Shankar wel wat meer had mogen steunen.[13][14] Gelukkig betoonde Nederland zich onder de eerste regeerperiode van Venetiaan een stuk wijzer, vervolgt de bankpresident. 'Er kwam een Bonaire-akkoord tot stand waarin het vertrouwen in elkaar enigszins hersteld werd. Dat gaf een beetje hoop.'[15] Telting voelt zich blijkbaar zeer met Venetiaans NPS verbonden, want hij spreekt herhaaldelijk van 'wij'.

Onder Venetiaan I snoerde de Surinaamse overheid de buikriem aan en verplichtte zich tot een saneringsprogramma. Telting: 'In 1994 toen de goudwinning goed op gang kwam, heeft de bank grote risico's genomen door goud systematisch op te kopen. Op die manier hebben we een goudvoorraad aangelegd. Bij mijn vertrek als bankpresident in 1996 hadden we een dekking van honderd procent, waarvan de helft door goud en de andere helft door Amerikaanse dollars en Nederlandse guldens. Het vertrouwen keerde terug. Maar toen kwam president Wijdenbosch en ging het vertrouwen het goud en geld achterna. Wat overbleef was Surinaams bankpapier dat geen dekking had.' Had Venetiaan direct een tweede termijn mogen dienen, dan had Suriname er volgens deze bankdirecteur vandaag de dag een stuk beter voorgestaan. 'Maar in 1996 kwam Wijdenbosch weer aan de macht en zakten we terug in het moeras. Weg waren alle reserves die we moeizaam hadden opgebouwd. Terug kwamen de hoge inflatie, de onbeheerste geldschepping en de opstapeling van schulden.'[16][17]

In 2000 werd stuivertje gewisseld en trad Venetiaan weer aan met Telting als bankpresident. Vier jaar later, in 2004, werd de Surinaamse gulden andermaal verruild, ditmaal voor de Surinaamse dollar. 'Het was een poging om het nog steeds geschonden vertrouwen te herstellen met een nieuwe munt.' En Telting mag niet klagen: de munt herstelt zich redelijk. Begin 2005 kon de bankpresident constateren dat 2004 een goed monetair jaar is geweest: 'De inflatie daalde naar zeven procent, terwijl het jaar tevoren nog vijftien procent werd genoteerd.'[18]

Volgens Telting is verder herstel afhankelijk van de Surinamers zelf. De kiezer dus. President Venetiaan doet ook een duit in het zakje door voor 2005 publiekelijk de verwachting uit te spreken van een economische groei van ruim vier procent.[19] Maar of de president erin slaagt zijn kiezers te overtuigen, is de vraag. Sylvano Tjong Ahin, voorzitter van de Vereniging van Economisten, geeft in een gesprek met *De Volkskrant* Venetiaan en zijn ministers een pluim voor het puinruimen. Maar plaatst ook een grote maar. 'De begroting is onder controle, de inflatie is teruggebracht en de munt is sterk en stabiel. Maar ze zijn er niet in geslaagd deze stabiliteit om te zetten in een fundament voor substantiële economische groei. Er had meer gedaan kunnen worden aan armoede- en criminaliteitsbestrijding. We hebben te veel armen.'[20]

Lasten en lusten

De schatkist mag dan wel varen bij de goudwinning, de twist tussen staat en binnenlandbewoners over de grondenrechten is erdoor verhevigd. En een ander zeer negatief en schadelijk effect van de goudwinning is de eerder aangeroerde milieuverontreiniging. Die vervuiling is precies de reden waarom Sigmund Proeve, directeur van De Surinaamse Bank, de goudwinning een 'mixed blessing' noemt.[21] Tot 1984 was Proeve werkzaam bij het Ministerie van Financiën. Zijn bank ligt even verderop aan de Henck Arronstraat, vroeger de Gravenstraat, waar het die ochtend krioelt van de goedgehumeurde mensen. Het is vandaag betaaldag. Licht valt door de prachtig gebrandschilderde ramen; verrassend genoeg lijkt het alsof híer een ietwat mislukt portret van de vroegere Nederlandse premier Joop den Uyl aan de wand hangt. Proeve lacht: nee, hij lijkt er een beetje op. Maar het is een van onze eigen presidenten!

De econoom: 'De goudwinning is een mixed blessing, die op gang is gekomen in de oorlog, maar voor wie en door wie?' Hij meent: 'De grote bedrijven werken milieuvriendelijk, de kleine vervuilen. Zij werken met kwik. Kwikdamp komt in de atmosfeer en dat is levensgevaarlijk. De overheid gedoogt dat.' Zijn collega Telting van de Centrale Bank weerspreekt echter dat de overheid niets daartegen onderneemt. Hij meldt dat zijn bank en ook de regering zoeken naar een eenvoudige manier om goud te winnen zonder kwik. 'Er wordt gezocht naar oplossingen voor de kleine goudzoekers om zonder kwik te werken. Er wordt in Peru een test gedaan voor eenvoudige goudwinning zonder kwik; Peru lijkt erg op Suriname.'

Toch is het gevaar van vervuiling dan nog niet geweken. De grotere bedrijven gebruiken cyanide om goud van de grond te scheiden. Cyanide is ook zeer giftig. In veel gevallen wordt het afval ongezuiverd geloosd. Enkele jaren geleden kwam tijdens een dambreuk in Guyana cyanide in de

rivier terecht. Dat leidde tot een grote milieuramp.[22] Er gaan geruchten dat nu al kreken in Suriname vervuild zouden zijn.

Het milieu mag er dan onder lijden, de verdiensten uit de goudwinning zijn niet te versmaden. Directeur Proeve van De Surinaamse Bank: 'In februari 2003 heeft Cambior 95 miljoen Amerikaanse dollars het land binnengebracht, alleen al aan investeringen. De grote bedrijven leveren zowel werkgelegenheid op als deviezen: belasting. Grote bedrijven betalen op drie manieren belasting: retributie van goudvolume, dus een percentage van de opbrengst; daarnaast betaal je als bedrijf belasting over de winst, terwijl de werknemers loonbelasting betalen.'

De kritiek weerklinkt nu dat de overheid een te gering percentage bedingt. In de Assemblee zijn daarover vragen gesteld en zelfs werd in december 2004 overwogen het contract met Cambior te herzien.[23] Proeve is het met die kritiek niet helemaal eens. 'De overheid heeft te maken met multinationals die niet honkvast zijn. Ze kunnen naar elders gaan. Cambior zit in Guyana, Suriname en Frans Guyana. Hetzelfde geldt voor de oliemaatschappijen. Niet elke dag wil een oliegigant een deal sluiten...'

Telting verklaart aanvullend: 'Cambior heeft de concessie overgenomen van Rosebel. Dat was nog onder het eerste kabinet-Venetiaan. Toen was er lokaal en internationaal weinig vertrouwen in Suriname. Met andere woorden: de concessie is misschien toen inderdaad voor een wat lage prijs van de hand gegaan. Dat was lucratief voor Rosebel en nu voor Cambior, die de aandelen van Rosebel bemachtigd heeft.' Het percentage dat Suriname daarvan krijgt is inderdaad volgens Telting niet om over naar huis te schrijven.

De andere maatschappij die goud wil delven in het Nassaugebied dat onder granman Jan Levi ressorteert, is bauxietmaatschappij Suralco die nu een joint venture is aangegaan met New Mont. Telting: 'Suralco had een concessie voor bauxiet. Tijdens de exploratie stuitten ze op goud. Er is een goudader en die loopt in noordwestelijke richting over de grens van de eigen concessie heen. Dat is overheidsgebied. Het gebied is niet in concessie afgestaan en behoort tot het domein van de staat. Suralco en de regering zullen tot een vergelijk moeten komen.' De president van de bank ziet graag dat als er een bonafide onderneming is die goud wint, dat dan op een acceptabele basis gebeurt. Wat is dat? 'Ik zelf onderhandel niet, dat doet de minister van Natuurlijke Hulpbronnen. Op dit moment liggen de percentages nog niet vast. Eigenlijk vind ik dat de Surinaamse overheid aandeelhouder zou moeten zijn. Dan kunnen we meeprofiteren van de winst.' Een percentage van de opbrengst claimen is ook een optie, erkent hij. De plaats Benzdorp heeft volgens hem een hele rijke ader, nog rijker dan de andere. Daarop azen de Canadezen en op dat moment moet er nog onderhandeld

worden door de overheid. Het beste zou zijn, vindt hij, als Suriname de winning in Benzdorp in eigen hand hield. 'De volgende regering zal daarover beslissen. Eerst moet men naar de stembus.' Die 'men' zijn bijvoorbeeld ook de boze binnenlandbewoners van Nieuw Koffiekamp die zich verjaagd voelen.

Proeve van De Surinaamse Bank vindt: je moet alternatieven bedenken om de lokale bevolking te helpen in de sfeer van houtkap of landbouw. Ook is het naar zijn idee een goede zaak als multinationals lokale mensen in dienst nemen voor logistieke diensten en bewaking. Of, zoals Suralco, Biliton, Cambior en Staatsolie hier en daar al doen: investeren in scholing, wegen en andere voorzieningen. Dat de grondenrechtenconflicten tot ieders tevredenheid worden opgelost, lijkt in ieders belang. Werkloosheid en onvrede leiden alleen maar tot onrust en zijn in die zin schadelijk voor alle partijen. Niet voor niets werden in het vredesakkoord bepalingen over de grondenrechten opgenomen.[24]

De Tucayana Amazones

Het waren de Tucayana's die de grondenrechten tijdens de vredesbesprekingen op de kaart zetten. Vandaag de dag hoor je weinig meer van deze Inheemsen. Ze speelden echter een belangrijke rol in de Binnenlandse Oorlog. Toen de vrede in 1989 al in aantocht leek, gooiden de Tucayana Amazones roet in het eten. Bang als ze waren dat het binnenland opgeslokt zou worden door het Jungle Commando. Of hadden ze een deal gesloten met Bouterse? Misschien allebei?

De ex-commandant van de Tucayana Amazones, Thomas Sabajo, zit – net als Ronnie Brunswijk – aldoor maar in het bos. Of is op weg ernaartoe. In een gesprek heeft hij duidelijk geen zin. En ook de voormalige woordvoerder van de Tucayana's, Mato (voluit Henk Roy Matui), toont zich gereserveerd.[1] 'Ik ben nu bijna vijftig jaar. Mijn zoon vraagt wel eens naar die periode; ik geef geen antwoord.' Hij is bewaker van het voormalige Star-theater, dat verspijkerd wordt tot het zoveelste casino met de weinig fantasievolle naam Princess Hotel Casino. Zijn zware armen zijn als die van een echte zeeman versierd met fraaie tatoeages; Mato was immers matroos in dienst van de Scheepvaart Maatschappij Suriname.

Als hij zich eenmaal heeft laten overreden, zit hij op zijn praatstoel, onderwijl bijtend in de kipsaté die we nuttigen in het nabijgelegen restaurant Dim Sum. Voordat hij vertelt hoe hij bij de Tucayana Amazones betrokken raakte, wil hij eerst zijn hart luchten over de Nederlandse media. Hoe gekleurd en eenzijdig die wel niet berichtten over de Binnenlandse Oorlog viel hem op, toen zijn schip ruim een maand lang in een Rotterdams dok onder handen werd genomen en hij de tijd aan zichzelf had. 'De media in Nederland maakten Brunswijk en het Jungle Commando groter dan ze waren.' Als Nederlanders hoorden dat hij uit Suriname kwam, informeerden ze: 'Hoe is het met Brunswijk, hij doet het goed, hè?' Waarop Mato dan kregel reageerde: 'Ik weet niet of hij het goed doet. Maar ik denk wel dat hij het moeilijk heeft. Hij moet vechten tegen een heel leger.'

Mato vermoedt een complot, want hij meent stellig dat juist de voormalige kolonie alle ellende heeft veroorzaakt. Nederland zou eerst met hulp van kolonel Van der Valk Bouterse in het zadel hebben geholpen. Toen Bouterse niet zo inschikkelijk bleek, moest Brunswijk als breekijzer fungeren. Ook hij

weet zeker dat Nederland het Jungle Commando sponsorde. Plechtig zegt hij: 'De Tucayana Amazones zijn in het leven geroepen toen de regering-Shankar in juli 1989 het vredesakkoord van Kourou ondertekende. Mijn bezwaar was dat in het Kourou-akkoord de regering aan het Jungle Commando de macht gaf om het binnenland te regeren. Ze mochten overal gaan en staan.'

Om preciezer te zijn: in het Kourou-akkoord stond dat het Jungle Commando ingelijfd zou worden bij een speciale politie-eenheid voor het binnenland. Bij Bouterse stuitte dit op onoverkomelijke bezwaren.[2] En ook Mato hoorde dat bericht vol afgrijzen aan. Hij kon zich nog goed voor de geest halen hoe de Inheemsen Jodensavanne, Casipora en Redidoti – het dorp van zijn moeder – ontvlucht waren uit angst voor de Jungle Commando's, toen die hun slagveld hadden uitgebreid naar andere contreien. De zwaar mishandelde boswachters Zijl en de Inheemse Sweedo staan op zijn netvlies gebrand. 'Zij waren door het Jungle Commando gegijzeld en geboeid: verkracht,' zegt Mato beschaamd. Op tv werden de beelden getoond van de mannen, die zo zouden zijn toegetakeld dat ze naar Nederland werden gestuurd voor behandeling. Dus toen hij hoorde van het Kourou-akkoord, sprak hij tot zichzelf: 'De regering-Shankar gaat zijn boekje te buiten door het Jungle Commando de macht te geven.' Mato: 'Ik was bang dat ze de Inheemsen zouden verkrachten en vermoorden. Op 30 augustus 1989 hebben we daarom in Bigi Poika de Tucayana Amazones opgericht. Thomas Sabajo werd de leider en ik de woordvoerder.'

Die angst voor overheersing was misschien niet helemaal ongegrond. Ruim een week na de oprichting van de Tucayana Amazones opperde Brunswijk namelijk op een vergadering te Stoelmanseiland dat hij dacht aan het aanstellen van een president voor het binnenland. Dat idee werd volgens historicus Ben Scholtens met instemming begroet door de aanwezige dignitarissen en Marronvertegenwoordigers uit Paramaribo. Het laat zich raden van welke afkomst de president zou zijn. Regeringsleider Shankar voelde echter niets voor deze zogeheten autoriteit voor het binnenland, ook al zou die van tijdelijke aard zijn.[3]

Gijzelingen

Op 31 augustus 1989 kaapten de Tucayana Amazones, kortweg de Tucayana's, een vliegtuig van Gum Air bij Apoera, gijzelden een veerboot vol passagiers op de Coppenamerivier en bezetten de Awarasluis bij Donderskamp. Ook waren er acties bij Wasjabo, Jenny, Pikin Saron en Mata.[4]

Diezelfde dag werd de weetgierige cameraploeg van Migranten Televisie Amsterdam, die op reportage was in Suriname, opgepakt en meegenomen. Cameraman Robert Sordam vertelt: 'Toen we via de radio hoorden over gewapende mannen in de buurt van Zanderij, besloten we 's avonds laat

hotel Torarica te verlaten om poolshoogte te nemen. Bij Zanderij was het rustig, bij Mata vijf kilometer landinwaarts was ook niets vreemds te zien. Uit "nood" besloten we wat arbeiders ter plekke te interviewen, die zeiden geconfronteerd te zijn geweest met de gewapende mannen. Tijdens het interview werden we omsingeld door een achttal gewapende mannen, die hun gezicht hadden bedekt met sjaals, vitrages en zakken met ooggaten erin.'

De cameraploeg wordt meegevoerd naar Bigi Poika en ziet onderweg diverse posten met zwaarbewapende en gemaskerde mannen. Eenmaal in Bigi Poika aangekomen leest een woordvoerder onwennig en met lange pauzes een verklaring voor, waarin erover wordt geklaagd dat het Kouroua-akkoord de rechten van Inheemsen negeert. Er wordt een gesprek geëist met een van de Frontleiders of president Shankar. De cameraploeg kan zich niet aan de indruk onttrekken dat militairen bij de diverse acties van de Tucayana's betrokken zijn. De geoliede organisatie, goed voorbereide acties, de wapens, de militaire broeken en laarzen, alles wijst daarop. Bovendien zijn het niet alleen Inheemsen, maar ook Stadscreolen, Javanen en Hindoestanen – een dwarsdoorsnee van de Surinaamse bevolking – die de posten bemannen.

Nee, voor de cameraploeg is het duidelijk dat de geruchten waar zijn dat het leger hierachter zit. Zeker als een ooggetuige voor de camera vertelt hoe kort voor de acties op 31 augustus militaire vliegtuigen volgeladen met wapens af en aan vlogen naar Apoera. De getuige had Creoolse legereenheden gesignaleerd en noemt de naam van een hoge militair: Nelom. Als de Tucayana's een paar dagen na de gijzelingen een officiële persconferentie organiseren in Bigi Poika, frappeert het cameraman Sordam dat het militaristische ineens heeft plaatsgemaakt voor een 'wel erg indiaans' gebeuren. Gehuld in Inheemse klederdracht en geflankeerd door bebrilde gewapende mannen met woest krullende pruiken, wijzen de Tucayana's erop dat ze tot nieuwe acties zullen overgaan als ze niet bij de vredesbesprekingen betrokken worden.[5] Ook willen ze dat het Bureau voor Inheemse Zaken wordt heropend.[6] In 1989 sloot de overheid dit centrum, dat drie jaar eerder was opgezet in Paramaribo om Inheemse activiteiten te coördineren.[7]

Volgens Mato bestond zijn organisatie uit driehonderd geregistreerde Tucayana's. Het hoofdkwartier was gevestigd in Bigi Poika, daarnaast waren er posten in Apoera en Mata en kleinere gewapende groepen in Erowarte, Galibi en Pierrekondre. 'De laatste drie plaatsen lagen aan de smokkelroute.' Binnen korte tijd beheersten de Tucayana's vooral hele delen van West-Suriname. Opvallend was dat het leger helemaal niet reageerde, terwijl de acties toch het dagelijks leven behoorlijk ontwrichtten. Doordat de Tucayana's de wegen naar Kwakoegron en West-Suriname blokkeerden, raakten bedrijven als Bruynzeel daar geïsoleerd. Ook de

woongebieden van de Matawai- en Kwinti-Marrons werden van de buitenwereld afgesneden; grote groepen Marrons vluchtten naar Paramaribo.[8] In Oost-Suriname voerden de Tucayana's vooral strijd in Moengo, waarbij bedrijven van onder andere Bruynzeel en bauxietmaatschappij Suralco het doelwit waren. Daarnaast moesten politieposten het ontgelden, ook in de stad.[9]

Of de Inheemsen zich eensgezind achter de acties van de Tucayana's schaarden, is niet helemaal duidelijk. 'Iedereen was toen voor de Tucayana Amazones,' verzekert Mato. Verontwaardigd: 'Na de oorlog distantieerden een heleboel Inheemsen zich van de Tucayana's, nadat ze eerst van ons geprofiteerd hadden. Destijds maakten ze bij de smokkelhandel naar Frans Guyana gebruik van de bescherming die de Tucayana's boden.'

Voor Anapaike, opperhoofd van de Wayana-Inheemsen, was het vooral de onverschilligheid van de regering die hem in de armen van de Tucayana's dreef. 'De regering laat ons gewoon stikken. Ze pakken onze grond af. Ze sturen geen voedsel meer, geen kleding, geen schoeisel. Er is geen onderwijs meer en we krijgen ook geen medische zorg. We zijn hierover komen klagen. Maar we worden in Paramaribo behandeld als waren wij een mindere kwaliteit mensen.'[10]

Ook Alex Noldus Jubituna, de vertegenwoordiger van de Tucayana's in Paramaribo, deed zijn beklag: 'Wij zijn de oorspronkelijke bewoners van dit land, maar tot nog toe voelen we ons door iedereen in de steek gelaten.'[11] Hij kon zich van harte vinden in het manifest dat commandant Thomas aan president Shankar overhandigde: 'Kunt u zich voorstellen dat wij, gewond en met de rug tegen de muur, bereid gevonden worden om desnoods met het wapen in de hand te strijden voor het recht van zeggenschap op een deel van Suriname, waar wij onze cultuur en leefwijze kunnen handhaven? (...) Laat ons deze gebieden. Geef ons de gelegenheid om daar in vrede onze hergeboorte te bewerkstelligen of in rust onze doodsstrijd te leveren.'[12]

Banden met het leger

Hoewel Mato dat pertinent ontkent, mag aangenomen worden dat de Tucayana's wel degelijk banden onderhielden met het leger. Hans Buddingh' verwijst in zijn *Geschiedenis van Suriname* naar een rapport van de Inter-Amerikaanse Commissie voor de Rechten van de Mens, dat bevestigt dat leden van de Tucayana's en ook van de andere paramilitaire groepering, de Angula-groep, hun militaire training van het leger kregen.[13] Bouterse – van wie gezegd wordt dat er Inheems bloed door zijn aderen droppelt – trok als een geroutineerde poppenspeler aan de juiste touwtjes door handig in te spelen op de onvrede van de Inheemsen over hun achtergestelde positie in de maatschappij en de 'historisch gevoelige' relaties tussen de Marrons en Inheemsen.[14] Mato fronst zijn wenkbrauwen. 'Nee, dat is een verdraaiing van de feiten

door Nederlandse journalisten.' Hij pocht integendeel over de hechte band die de twee groepen binnenlandbewoners van oudsher met elkaar onderhouden. De Marrons zouden van de Inheemsen – de oudste bewoners van het binnenland – hebben geleerd hoe te overleven in het bos, en zelfs zouden de Inheemsen de Marrons hebben vergezeld op hun rooftochten langs de plantages om slaven te bevrijden.[15]

Maar even waar is dat de Inheemsen in opdracht van het gouvernement gewapende aanvallen op Márrons uitvoerden,[16] dat Marrons op hun beurt Inheemse dorpen overvielen[17] en dat er sprake was van 'natuurlijke' concurrentie. Beide groepen voorzagen immers op ongeveer dezelfde manier in hun levensonderhoud, leefden van de akkerbouw op kostgrondjes, van de visvangst en de jacht. De Marrons vestigden zich in gebieden die de Inheemsen van oudsher als de hunne beschouwden.[18] De suggestie dat het helemaal koek en ei was tussen deze twee groepen klopt dus niet.

Maar Mato wil er niet van weten. Nee, de angst van de Inheemsen betrof niet de Marrons, maar de leden van het Jungle Commando. En nee, Bouterse heeft de Inheemsen niet misbruikt. Hoe kwamen de Tucayana's dan aan oorlogsmaterieel? 'We namen wapens in beslag van de politie. Ook wapens van milities werden gebruikt. Tijdens de revolutie werd in elk Inheems dorp een militie opgericht; veel Inheemsen uit die milities voegden zich later bij de Tucayana's.' Volgens Mato is het juist dat ook Creolen, Javanen en Hindoestanen zich bij hen aansloten. Dat zou overeenstemmen met de observaties van de Surinaams-Nederlandse cameraploeg. Maar waarom de Creolen en Javanen zich druk maakten om de rechten van Inheemsen, is een groot vraagteken.[19]

Algemeen wordt verondersteld dat de Tucayana's een rol speelden in de cocaïnehandel. Onder meer de journalist Sjoerd de Jong van *NRC Handelsblad* interviewde kort na de oorlog in 1993 ene Van G. die naar Nederland gevlucht was.[20] Deze Van G. vertelde hoe hem destijds in 1989 door luitenant Linscheer een baan werd aangeboden als wapeninstructeur in Bigi Poika om Inheemse jongeren te leren schieten. Tucayana-leider Thomas was – zo stelde Van G. – volop betrokken bij drugstransporten naar de stad. Wie uit de business wilde stappen, moest dat soms met de dood bekopen. 'Dat gebeurde bijvoorbeeld met de bende van Piko Sabajo. Die bendeleden wilden stoppen met hun werkzaamheden voor de militairen en zijn daarna allemaal omgebracht.'

Begin 1990 bevestigde het Nederlandse Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten inderdaad de executie van twee Inheemsen en de 'verdwijning' van vier anderen in de omgeving van Apoera.[21] De politie, die het onderzoek naar deze zaak een paar jaar geleden heropende, spreekt van

een ruzie tussen de Tucayana's en een splintergroepering. Mato was betrokken bij de ruzie, maar herinnert zich er niet veel meer van. 'Met een ijzeren pot van honderdvijftig kilo sloegen "ze" me op mijn hoofd. Ik had een hersenschudding en kwam pas weer bij in het hospitaal.' Hij laat onder zijn zwarte haar de deuken voelen in zijn hoofd. Die liegen er niet om. Of Bouterse hem heeft gered en wat er met zijn belagers, de groep van Sabajo, is gebeurd, weet hij dus niet. 'Ik ben niet op de hoogte. Ik was bewusteloos.'[22] Wat de aantijgingen van drugshandel betreft kan hij alleen maar vragen: is hij een man in goeden doen? Nee toch! Moet gezegd dat Mato en de zijnen voor zover bekend nooit zijn vervolgd voor drugshandel. Eens komt de waarheid boven tafel, zegt Mato gelaten.

Grondenrechten

Ook na de ondertekening van het vredesakkoord waren de Tucayana's nog enige tijd gewapend actief. Maar anno 2005 lijken ze in het niets te zijn opgelost. Hoe is de herintegratie van de Tucayana's verlopen? 'Na het vredesakkoord heb ik een goudconcessie aangevraagd. Ik heb op mijn manier geprobeerd om als goudconcessiehouder te werken. Dat is niet zo goed gelukt.' Mato zei het al: rijk van de oorlog is hij niet geworden.

En die andere driehonderd Tucayana's? Anders dan de Jungles hoor je ze niet klagen. Ook al heeft de politie hen net zo min als de Jungle Commando's in hun korps opgenomen, zoals wel was overeengekomen.[23] De meesten werken in de goudsector, bij Bruynzeel, de overheid of het project van het Wereldnatuurfonds op Bigi Poika. Ineens, vermoedelijk aangestoken door de ex-Jungles, roerden de Tucayana's zich begin april 2005 en eisten uitvoering van het vredesakkoord: werk en respect voor hun grondenrechten.

Maar een oorlogstrauma? Nee, dat niet. Mato lacht. 'Ik denk niet dat de Tucayana's een trauma hebben.' Voor hem zelf geldt: 'Ik ben juist bewuster geworden. Bewuster in de zin dat ik vind dat de regering meer moet doen. De regering moet zorgen dat deze geschiedenis zich niet herhaalt. Belangrijk voor Inheemsen en Marrons is de grondenrechtenkwestie en die is tot nu toe niet opgelost.' In een brief aan president Venetiaan dreigden de Tucayana's recent met protestacties als er geen bevredigende reactie zou komen. Wat die protestacties inhouden, is niet bekend. Maar naar de wapens zullen ze niet grijpen.[24]

Toch is de hint naar de Binnenlandse Oorlog duidelijk. Op instigatie van de Tucayana's vormden de grondenrechten een belangrijk onderdeel van de vredesonderhandelingen. Districtscommissaris Rudy Strijk, lid van de commissie ter voorbereiding van het vredesakkoord van 1992, bevestigt dat de paragraaf over de grondenrechten in het akkoord werd opgenomen om te voorkomen dat er weer een oorlog zou uitbreken. Net als de Marrons vin-

den Inheemsen dat zij de rechtmatige eigenaars zijn van de grond die zij eeuwenlang bewonen, waar ze hun medicinale planten kweken, hun doden begraven, hout kappen, op wild jagen en hun kostgrondjes bewerken. Niet sinds gisteren ergeren ze zich aan het feit dat de overheid aan derden kapen mijnbouwconcessies uitgeeft zonder hen daarin te kennen.[25]

Met het oog op de economische ontwikkeling van West-Suriname werden in het recente verleden – voor de oorlog – grote gebieden waarop de Inheemse Arowakken aanspraak maakten, in concessie gegeven aan ondernemingen als Bruynzeel, Suralco en Billiton. In West-Suriname zou onder meer een nieuwe bauxietindustrie gevestigd worden met als centrum het Inheemse Apoera, dat was uitverkoren de tweede stad van Suriname te worden. Actiegroepen van Marrons en Inheemsen gaven in 1978 de Verklaring van Santigron uit (genoemd naar het Marrondorp waar de actievoerders bijeenkwamen). In die verklaring eisten zij inspraak in de plannen en erkenning van hun eigendomsrecht op de grond. De 'Aktie Grondrechten Binnenland' die vooral gericht was tegen het West-Surinameproject, verdween achter de horizon toen in 1980 het project werd opgeschort wegens instorting van de wereldbauxietmarkt.[26] Mochten de Inheemsen gehoopt hebben dat het vredesakkoord verandering zou brengen, de overheid ging door met het verlenen van toestemming aan bedrijven om zich in het binnenland te vestigen zonder hen te raadplegen.

De gebroeders Pierre

In de visie van kapitein Romeo Pierre van het Karaïbische dorp Pierrekondre – twee kilometer verwijderd van Albina – waren de Tucayana's niet zozeer krijgers, maar kwamen ze vooral op voor de grondenrechten van de Inheemsen. Ook hij ondersteunde hen. Dat ze zich gewelddadig gedroegen, geeft hij beschroomd toe. Die gewelddadigheid, de cocaïnehandel en de banden met Bouterse vertroebelen enigszins het zicht op de strijd die veel Inheemsen meenden en menen te moeten voeren tegen de schending van hun grondenrechten.

Kapitein Romeo Pierre komt net van een verjaarspartij; het feest van de jarige districtssecretaris in Albina is zojuist beëindigd. De kapitein werkt als technisch ambtenaar voor de Civiel-Technische Dienst. Al babbelend lopen we naar de haven van Albina. Onderweg bromt de Inheemse kapitein dat er in Albina, dat immers werd platgebrand in de oorlog, niet eens een brandweerkazerne is. Zo aan het eind van de middag is Albina rustig; de meeste toeristen hebben hun bestemming gevonden, de toko's zijn leeggegeten. Geen *soatosoep*, maar wel een paar zoete bollen kan de broer van de kapitein offreren: George Pierre. George is uitbater van het strandtentje. Aan de bar hangt een goudzoeker die op zoek is naar een leuk meisje om

de avond mee door te brengen en een getraumatiseerde oorlogsveteraan die omstandig en lawaaierig zijn bestelling plaatst. Maar de kapitein trekt zich er niets van aan en installeert zich stoïcijns met zijn bier op het houten bankje. Broer George luistert gewetensvol mee en mengt zich af en toe in het gesprek. De kapitein schetst de verdiensten van de Tucayana's, die behalve dat ze aandacht vroegen voor de grondenrechten er ook voor zorgden dat de weg naar Paramaribo weer vrij kwam. Daarvan profiteerden Inheemsen én Marrons.

Ook Romeo Pierre vluchtte in 1986 samen met zijn familieleden voor de acties van het leger. In augustus van dat jaar had de regering aangekondigd dat de dorpelingen voor hun eigen veiligheid beter konden vertrekken. 'Mondeling hoorden we dat, wij hadden geen radio. Iedereen in het dorp beschikte wel over een boot met buitenboordmotor, die werd volgeladen met spullen. Maar, dachten we, we nemen niet alles mee, want het zal zo'n vaart niet lopen. We zijn over een maand weer terug.' Hij vluchtte naar familie in het Inheemse dorp Jalimapoh in Frans Guyana.

Over het leven van de Inheemsen tijdens hun ballingschap is zo op het oog aanzienlijk minder geschreven dan over dat van de Marrons. De meeste Inheemsen woonden in dorpen en hadden relatief meer vrijheid dan de Marrons in de kampen. Anders dan de Marrons konden ze de Marowijnerivier oversteken zonder direct door het Surinaamse leger beschoten te worden. Dat leidde tot vetes tussen Marrons en Inheemsen. 'De laatsten hebben meer bewegingsvrijheid en genieten bepaalde privileges van het Nationaal Leger. Ze mogen ongestoord oversteken naar hun dorpen in Suriname. Bosnegers beschuldigen hen van collaboratie met het Nationaal Leger. De indianen voelen zich bedreigd en onveilig tegenover de bosnegers,' valt te lezen in een verslag uit die tijd.[27] 'De oorlog was er duidelijk een tussen de toenmalige legerleiding en de Marrons,' geeft kapitein Pierre daarvoor als verklaring. Althans op dat moment, want later raakten de Inheemsen onder de vlag van de Tucayana's natuurlijk wel betrokken bij de strijd.

Toch was het leven in Frans Guyana ook voor de Inheemsen geen gezellig logeerpartijtje. 'Het leven was hard. In principe moest je in je eigen onderhoud voorzien. We mochten niet werken van de Fransen. En we waren gewend van de rivier te leven, maar vissen was vanwege de gevechten onmogelijk. We moesten dus improviseren.' Voor de Inheemse kinderen duurde het twee jaar voordat noodonderwijs georganiseerd werd.

In 1989 keerde Romeo Pierre terug. 'Pierre Kondre was voor driekwart vernietigd. Er was geen elektriciteit meer in het dorp, geen water, het dorp was overwoekerd en vrijwel verlaten.' Hij had geluk: zijn huis stond er nog. Een kleine schadeloosstelling keerde de overheid uit, maar dat was een

druppel op een gloeiende plaat. 'Bovendien was de schadeloosstelling selectief; sommigen die niets met de oorlog te maken hadden gehad kregen ook geld.' Nee, de overheid heeft de mensen na de oorlog niet goed opgevangen, vindt de kapitein. 'We moesten alles met eigen middelen opbouwen.' Hij schetst de gevolgen vandaag de dag: 'De kinderen hadden een paar jaar school gemist en na de oorlog waren ze te oud om nog naar school te gaan. Ze kunnen visser worden of bootsman... Nu pas zijn er plannen vanuit Paramaribo om een vakschool te openen voor kinderen die voortijdig de school verlaten hebben, of volwassenen die daarvoor belangstelling hebben. Vakgericht een opleiding volgen, dat betekent dat je een toekomst hebt.'

De sociale controle is bij de Inheemsen groter dan bij de Marrons, merken de broers. De kapitein zegt: 'Wij hebben het hier onder controle. We springen in en smoren problemen in de kiem. Als Inheemse jongeren wat uithalen, stappen we gelijk op de ouders af of gaan naar de politie.' Toch komt ook onder Inheemsen criminaliteit en drugs- en drankmisbruik voor. Daar hoor je nooit iets van in de media, verbaast George zich.

Animositeit

Deze regering is zeer traag met ontwikkeling en herstel van het binnenland, vindt de kapitein. 'Het gaat straks regenen; er moeten goten gegraven worden, anders loopt het hier onder water. Maar er gebeurt niets. Paramaribo bepaalt alles.' Waarmee hij bedoelt dat het bestuurscentrum dat ver weg in Paramaribo zetelt, blijkbaar andere prioriteiten stelt en geen oog heeft voor de noden hier.[28] Resumerend vindt hij: 'Er moet meer beleid komen ten aanzien van het binnenland, zodat wij mee de vruchten kunnen plukken en wij onze kinderen kunnen geven wat de stedelingen hun kinderen ook geven.' Zijn broer George valt hem bij: 'De opzet van de staat Suriname is fout geweest. De bestuursvorm is fout.' Hij is voorstander van decentralisatie van bestuur. Maar daaraan wordt nu toch gewerkt? Ja, maar dat gaat George allemaal te langzaam.[29]

Het goede dat de oorlog bracht is – vinden ook zij – dat Inheemsen en Marrons zijn wakker geschud en opkomen voor hun belangen. Maar tegelijk is er de laatste tijd veel druk komen te staan op de onderlinge relatie, naar hun idee. Werd de animositeit tussen Inheemsen en Marrons niet juist aangewakkerd door Bouterse? Nee, Romeo Pierre vindt dat Bouterse wat dat aangaat geen blaam treft. 'Maar de Inheemsen zijn wel teleurgesteld in Bouterse. Door de oorlog is zestig procent van de infrastructuur beschadigd. Bouterse is jarenlang aan de macht geweest en heeft te weinig gedaan aan het herstel van het binnenland. Dus zijn populariteit is heel erg gedaald bij de Inheemsen.' Volgens hem is de druk die derden uitoefenen politiek gemotiveerd. 'Men' – in Suriname spreekt men dikwijls over 'men', dat is

wel zo veilig – 'is bang dat Inheemsen en Marrons een eenheid vormen in de politiek. De laatste jaren is er veel samengewerkt. Dit omdat beide groepen Paramaribo willen bewegen het binnenland serieus te nemen.'

Ook de gebroeders Pierre verheerlijken de van oudsher hechte band tussen Inheemsen en Marrons. De mogelijke betrokkenheid van Inheemsen bij de moord op circa veertig Marrons in Moiwana is een ongemakkelijk onderwerp. De kapitein kan die betrokkenheid niet bevestigen. 'Ik was daar niet bij.' Een van de verhalen die circuleert is dat de Inheemsen wraak wilden nemen op het feit dat hun vrouwen door Jungle Commando's zouden zijn verkracht.[30] Dat zou reden geweest zijn om op hoge poten naar Bouterse toe te stappen voor hulp. De bevelhebber zou vervolgens een groep Inheemsen hebben getraind en naar Moiwana gestuurd, luidt een van de veronderstellingen. De kapitein antwoordt heel indirect dat er 'over en weer onprettige dingen gedaan zijn'.

Ook nu weer wordt Moiwana gebruikt om tweespalt te zaaien, denkt hij. De kunstinstallatie 'Fu memre Moiwana' die onlangs werd onthuld, staat volgens de broers op Inheems grondgebied. 'Zonder overleg is het daar geplaatst! Om te provoceren. Dit is willens en wetens vanuit de regering gebeurd. De regering wist ervan en was bij de onthulling.' Zijn broer vult aan: 'Ik vind het jammer.' Zij menen andermaal dat de regering een wig wil drijven tussen Inheemsen en Marrons om te voorkomen dat ze samen de verkiezingen ingaan.

Nu lijkt dat een beetje vergezocht, maar duidelijk is dat de verhoudingen nog steeds broos zijn. Reden waarom George Pierre de mensenrechtenorganisatie Alfobigi – tegenhanger van de mensenrechtenorganisatie Moiwana – nieuw leven wil inblazen. 'Dat is nodig. Zonder Alfobigi kan het fout gaan tussen Marrons en Inheemsen!'

Hoe representatief hun uitspraken zijn blijft ongewis. Maar enkele maanden voor de verkiezingen blijkt dat de samenwerking van de Amazone Partij Suriname met de drie Marronpartijen ABOP, BEP en SEEKA op het laatste moment is afgeketst. De Amazone Partij heeft gekozen voor de A1-combinatie waarbij ze de aandacht voor landrechten ook veilig weet.[31] Een paar maanden blijkt de oprichter van de Amazone Partij, Nardo Aloema, zich te hebben geërgerd aan het eigengereide optreden van partijvoorzitter Kenneth van Genderen vanwege de aansluiting die hij zocht met de A1-combinatie.[32] Die keuze was dus niet unaniem tot stand gekomen. Maar de partij blijft wel binnen de combinatie.

Romeo Pierre blijft optimistisch over de samenwerking met de Marrons: 'Lukt het deze verkiezingen niet, dan de volgende wel... Wij Marrons en Inheemsen leven met elkaar. Ook al vechten we vandaag, morgen drinken we weer een bier.'

Hoe verder?

De Binnenlandse Oorlog vernielde hele delen van het binnenland. Het vredesakkoord van 1992 beloofde herstel en nog veel meer. Wat is daarvan terechtgekomen? En hoe moet het verder volgens bestuurders, (ex-)ministers, wetenschappers, politici en opbouwwerkers?

'De Bosnegers zijn na de oorlog aan hun lot overgelaten,' sipt Caprino Alendy. Alendy is lid van de staatsraad en voorzitter van de BEP (Broederschap en Eenheid in de Politiek), de partij waarbij veel Marrons zich hebben aangesloten.[1] Voor Suriname was vluchtelingenopvang echter een nieuw fenomeen. Ook kan misschien als verzachtende omstandigheid voor de gebrekkige opvang worden aangevoerd dat de situatie waarin Suriname verkeerde nog het meest leek op die van een zweterige circusartiest, die handen tekort komt om alle schotels op hun stokje draaiende te houden. Er gebeurde van alles tegelijkertijd.

Kerstavond 1990 stuurden de militairen de regering-Shankar met een telefoontje naar huis, waarop de regering-Kraag – feitelijk: het leger – het roer overnam. Zes maanden later waren er verkiezingen en negen maanden later, in september 1991, trad de democratisch gekozen regering-Venetiaan I aan. Die wist met de invoering van de nieuwe grondwet de politieke bemoeienis van de militairen drastisch in te perken en stuurde op haar beurt nu bevelhebber Bouterse naar huis.[2]

Ondertussen schoof Nederland, dat na de telefooncoup de banden resoluut had verbroken, opgetogen over de zojuist herstelde democratie weer aan de onderhandelingstafel aan. Maar er moest flink gepraat worden voor de ontwikkelingsrelatie eind 1992 kon worden hervat. Inmiddels waren de eerste vluchtelingen teruggekeerd uit Frans Guyana, ook al was de strijd tussen Jungles, Tucayana's en leger nog niet beslecht. Het duurde tot augustus 1992 voor de vredevuren werden ontstoken.

Hoge ambities

Het vredesakkoord van Lelydorp was meer dan een staakt-het-vuren. Ook nationale verzoening en ontwikkeling van het binnenland werden beoogd.

De Tucayana Amazones stelden nadrukkelijk de grondenrechtenkwestie erin aan de orde. Op papier zag het er allemaal voorbeeldig uit, maar was het ook haalbaar voor een land dat hijgend en gehavend uit de oorlog opkrabbelde?[3] Om maar wat te noemen:

- 'Binnen twee weken' moest de antimalariacampagne in het binnenland weer van start gaan.
- 'Binnen twee weken' moest inzicht zijn verkregen in de staat waarin de gezondheidszorg verkeerde.
- 'Binnen twee maanden' moesten de scholen heropend worden.
- 'Binnen zes weken' na installatie moest de nieuwe Raad voor de Ontwikkeling van het Binnenland voorstellen doen voor herstel van de energie- en watervoorziening, de bruggen en de wederopbouw van verwoeste dorpen.

Als tegemoetkoming werd kort na de oorlog met steun van Nederland het Fonds Ontwikkeling Binnenland (FOB) opgericht. Het fonds diende ter versterking van het binnenlands bestuur en beoogde voorts het herstel van de basisvoorzieningen voor de getroffen Marrons en Inheemsen.[4][5] Vele miljoenen glanzende guldens lagen te lonken. Een aanzienlijk deel daarvan ligt er nog steeds. Verstoft! In het rapport *Een belaste relatie* over de ontwikkelingssamenwerking tussen Nederland en Suriname, krijgt met name het Ministerie van Regionale Ontwikkeling onder uit de zak. 'Het Ministerie van Regionale Ontwikkeling had het merendeel van de fondsen, ondanks het feit dat het FOB al acht jaar had gefunctioneerd, (nog) niet in projecten kunnen omzetten,' luidde de beschuldiging van Kruijt en Maks anno 2000.[6]

Was de regering de eerste jaren na de oorlog verexcuseerd, hoe kan het dat de Raad voor de Ontwikkeling van het Binnenland pas in 2003 weer functioneerde, anno 2004 de poli's in Debike, op Stoelmanseiland en Nason in erbarmelijke staat verkeerden, het Fonds Ontwikkeling Binnenland jarenlang geen dienst deed, aan reparatie van de wegen nog steeds wordt gewerkt, de weg naar bijvoorbeeld Langatabbetje, Afobaka en Atjoni peilloos diepe kuilen telt en over de grondenrechten ook nog steeds wordt gesteggeld?[7] De verzoening waarvan het vredesakkoord rept, is er overigens ook nooit gekomen. Eerder lijkt de oorlog de animositeit tussen Marrons, Inheemsen en stedelingen te hebben versterkt. En ex-Jungle Commando's beklaagden zich in de aanloop naar de verkiezingen van mei 2005 steeds luider over niet-nagekomen beloftes uit het vredesakkoord.

Maar als we ons beperken tot het herstel van het binnenland en de positie van de Marrons die het meest te lijden hebben gehad van de oorlog, dan beaamt de bijna honderdjarige granman Matodja Gazon: de voorzieningen zijn na de oorlog nog steeds niet allemaal hersteld.[8] Het grootopperhoofd van de Ndyuka heeft zich altijd tégen de oorlog uitgesproken. Vergeefs

helaas. 'Want,' zijn kleinzoon en secretaris Jopie Matodja vertaalt zijn woorden, 'in bepaalde gebieden is de oorlog nóg voelbaar.' Dat geldt met name voor de wederopbouw van de dorpen in het Cotticagebied. Maar niet alleen daar, merkt hij op. 'In 1986 was Stoelmanseiland een regionaal centrum met een burgerlijke stand, een politieapparaat... Alleen de Medische Zending is weer in orde. De wederopbouw van het binnenland is nog niet wat het moet zijn.'

Anno 2005 leeft een deel van de vluchtelingen – zijn onderdanen – dat in de stad hun heil zocht in krottenwijken. Ze keerden niet, zoals de bedoeling was, terug naar het binnenland. Toch plaatst de granman daarbij de kanttekening dat de regering misschien niet haar verplichtingen nakwam, maar dat de mensen zelf ook niet terug willen. Ze zijn bang, zegt hij. *'Te sneki nyang yu te yu si woon da yu fele.'* Vrij vertaald: als je eenmaal door een slang gebeten bent, ren je weg als je een worm ziet. Hij legt de verantwoordelijkheid terecht bij burgers zelf, toch is het jammer dat de doorwrochte plannen om burgers te helpen bij de verwerking van hun oorlogstrauma's nog steeds niet van de grond gekomen zijn.

Te geringe resultaten?

De overheidsinstantie die een spilfunctie vervult in het binnenland, is het Ministerie van Regionale Ontwikkeling. De huidige minister is Romeo van Russel. Hij volgde in 2000 de NDP-minister Yvonne Raveles-Resida op.[9] Hem het veelgehoorde verwijt voor de voeten gegooid: 'De minister doet niets voor het binnenland.' Van Russel glimlacht gepijnigd: 'Dat zegt men tegen beter weten in.' Op de vraag wat de overheid dan wel deed, antwoordt hij met een schuine blik op de klok: 'Er is niet genoeg tijd om dat allemaal te vertellen.'

Toch een poging. 'De structuur van de gezondheidszorg heeft zich redelijk snel hersteld, aan elektrificatie en herstel van de watervoorzieningen is gewerkt, zoals ook aan de infrastructuur.' De minister vertelt hoe er samen met bauxietmaatschappij Suralco is gesleuteld aan de weg naar Langatabbetje. Dat die desondanks – met name in de regentijd – onbegaanbaar is, wijt hij aan het verlate onderhoud. Hij wijst erop dat het nog niet eens zo lang geleden is dat de hoofdwegen in Paramaribo zijn geëffend en geasfalteerd. 'Daarvoor waren de straten in de stad ook erbarmelijk.' Aan de genoemde poli's wordt gewerkt, verzekert hij. En wat betreft het onderwijs: 'In 1992 waren er weinig of geen scholen operationeel in het binnenland. Nu draaien ze weer bijna allemaal. In enkele gevallen zijn er zelfs nieuwe scholen bijgebouwd.'

Volgens de filosofie van het door Nederland zo veelgeprezen Sectorplan Onderwijs krijgt de Surinaamse overheid in de ontwikkelingsrelatie meer

verantwoordelijkheid dan voorheen. Dat zal niet bij elke hulporganisatie – dikwijls ontvalt hun een jammerlijk 'ach en wee' als de overheid ter sprake komt – in goede aarde vallen. Niet slagvaardig, luidt hun oordeel. Journalist Gerard van Westerloo typeerde Suriname destijds als 'het land van laten wachten'.[10] Maar Van Russel merkt op: 'Houd ook rekening met feiten en omstandigheden. We geloven inderdaad dat er meer gedaan had moeten zijn. Reden waarom dat nog niet is gebeurd, is dat in 1996 het kabinet-Venetiaan I het veld moest ruimen voor de regering-Wijdenbosch.' Het is allemaal de schuld van Wijdenbosch? 'Nee, zo kun je het niet formuleren, maar toen deze regering Venetiaan II aantrad waren we genoodzaakt weer van voren af aan te beginnen.'

Wijdenbosch is helaas – druk, druk, druk – niet in de gelegenheid hierop te reageren. Van Russel bepleit in elk geval *zijn* zaak: 'Men kan zeggen wat men wil van deze regering, maar tussen 1991 en 1996 heeft Venetiaan I in sociaal en economisch opzicht de stabiliteit teruggebracht in het land.' Hij moppert – en niet geheel onterecht – dat toen tevergeefs een beroep is gedaan op Nederland, dat strenge sanering eiste. 'We gaan in de richting van het realiseren van het beleid. Ook op het punt van elektrificatie. Ik heb vaker gezegd dat ik niet tevreden ben over het beleid in het binnenland en de regio's. Ik had ook veel verder willen zijn, maar we hebben de nodige inspanningen moeten leveren om obstakels in de beleidsvoering te overwinnen. Dat gaat allemaal ten koste van het tempo.'[11]

Zoals de klagers hun kelen schrapen als er een microfoon in de buurt is, zo pocht een minister die de verkiezingen ziet naderen natuurlijk ook over de verdiensten van zijn kabinet. Dat de achtereenvolgende regeringen niets gedaan hebben voor herstel van het binnenland is niet waar, maar of het genoeg is, is een tweede.

Jules Sedney, adviseur van het Ministerie van Financiën, Handel en Industrie, oud-bankdirecteur en oud-premier, stelt simpelweg: 'De oorlogsschade is nooit gekwantificeerd, maar de overheid had voor opvang moeten zorgen en dat is niet gebeurd. Met het Fonds Ontwikkeling Binnenland is gerommeld, dat is een beleidstekort. Toch, ten aanzien van het herstel is het natuurlijk ook zo dat je niet élke behoefte kunt bevredigen van binnenlandbewoners. Mensen die op zoek gaan naar tekorten hebben het gemakkelijk, die vind je altijd. Maar waar je als overheid mee zit: je moet prioriteiten stellen; je hebt beperkte middelen en zit met de uitvoering door medewerkers.'

Over het logge, geldverslindende en inefficiënte Surinaamse ambtenarenapparaat dat hoognodig gesaneerd moet worden, is al veel geschreven.[12] De directeur van de Pater Ahlbrinck Stichting die zich sinds jaar en dag voor de ontwikkeling van het binnenland inzet, Henk Essed, vindt dat het

aan prioriteitstelling ontbreekt. 'Het is geen kwade opzet; de overheid is zich niet bewust van het binnenland. Het binnenland is niet *in the picture*; Suriname is de kustvlakte.' In die zin zou de huidige politiek een voortzetting van het gouvernementele beleid zijn. De Nederlandse gouverneurs van weleer bekommerden zich meer om Paramaribo en de aangrenzende kuststreek dan om het binnenland.

Historicus Jerry Egger, werkzaam aan de lerarenopleiding IOL en de Anton de Kom Universiteit, bevestigt: 'Het binnenland is altijd achtergesteld.' Hij wijst net als collega-historicus Ben Scholtens op de interessante politieke ontwikkelingen in de vorige eeuw: de Creoolse elite beheerste de politieke arena, maar toen bij de verkiezingen van 1963 de stemmen van binnenlandbewoners gingen meetellen benadrukten de 'Stadscreolen' de etnische verwantschap met de Bosnegers door hen verbaal op te waarderen tot 'Boslandcreolen'. Egger: 'Dat was een slimmigheidje van de Stadscreolen. De Boslandcreolen waren goed voor de stemmen, maar werden tegelijkertijd ook een beetje als achterlijk gezien.'[13]

Hulpafhankelijkheid

Politicoloog Hans Breeveld, eveneens werkzaam aan de Anton de Kom Universiteit, grijpt ook terug op een erfenis uit het verleden: hij verwijst naar de traktaten die de Marronstammen vanaf 1760 sloten met het Nederlandse gouvernement.[14] De Marrons kregen goederen als ze beloofden de plantages niet langer te plunderen en lastig te vallen. 'Dat stelsel van staatsgiften werd overgenomen door de Surinaamse politiek na de onafhankelijkheid. Eigenlijk bijna beledigend: een soort de-emancipatieproces. Als je teruggaat naar de slavernijtijd, dan waren de Marrons een zelfstandige groep: ze wisten te overleven. Maar onze politici hebben mensen afhankelijk gemaakt. Bij de verkiezingen werden mensen voor de gek gehouden. Er werd ze beloofd dat watertanks zouden worden aangevoerd. Dat water kwam nooit. Beloftes werden niet ingelost.'

Historicus Ben Scholtens beschrijft in zijn dissertatie *Bosnegers en overheid in Suriname* datzelfde fenomeen. 'Het van oudsher bekende systeem van goederenzending werd tijdens de verkiezingscampagnes in ere hersteld.' Vooral de NPS deed goede zaken met de dignitarissen in het binnenland en bouwde zo in korte tijd een politiek netwerk op. 'Aan de verkiezingen in 1963 hield Diitabiki [Drietabbetje – EdV], de residentie van het grootopperhoofd der Ndyuka, als eerste dorp een lichtmotor over. Sindsdien zouden er, vooral rond verkiezingstijd, vele dorpen beloond worden met dergelijke nutsvoorzieningen.' Ook hij constateert dat toezeggingen vaak niet werden nagekomen.[15] De basja van Drietabbetje, Johan Djannie, spreekt anno 2005 tijdens een met giften overladen bezoek van de president aan de residentie

de vurige hoop uit dat er elk jaar verkiezingen komen: 'Dan zouden we hier de regering tenminste elk jaar zien en zou er tenminste hoop zijn op ontwikkeling voor onze dorpen.'

Kan zijn dat de overheid afhankelijkheid heeft gekweekt, toch is die afwachtende houding van binnenlandbewoners ook welwillende particuliere organisaties een doorn in het oog. De gemeenschapszin is verdwenen toen de geldeconomie zijn intrede deed, analyseert Marronpoliticus Alendy. 'Tot eind jaren zestig was die er nog. Als je vroeger een boot wilde, dan maakten de dorpelingen die gezamenlijk uit een boomstam. Hetzelfde gold voor het openkappen van een kostgrondje. Nu moet je daar dik voor betalen!'

Minister van Regionale Ontwikkeling Van Russel die – bijna tegen beter weten in – ontkent dat in verkiezingstijd met cadeaus wordt gestrooid, bevestigt dat de binnenlandbewoners faciliteiten genieten die de stadsbewoners niet hebben. Van Russel: 'In de stad betaal je voor zorg, ook met een onvermogenden- of minvermogendenkaart moet je voor bepaalde zaken betalen. Maar in het binnenland is de gezondheidszorg kosteloos; inclusief het ziekenvervoer naar de stad per vliegtuig en de medicatie.' Datzelfde geldt voor de elektriciteitsvoorziening. Maar langzamerhand – ook onder druk van sponsors en donoren die een bijdrage eisen van binnenlandbewoners – wordt het beleid omgebogen. Waarom zouden binnenlandbewoners ook niet een bijdrage leveren aan elektriciteit en gezondheidszorg? Dat vermindert de afhankelijkheid. En, wordt er stilletjes bij gedacht, de omkoopbaarheid.

De filosofie van opbouworganisatie de Pater Ahlbrinck Stichting is: ontwikkeling moet van de mensen zelf komen. Ooit waren de Marronstammen immers zelfvoorzienend. Directeur Henk Essed is dan ook streng. 'Willen bewoners niet bijdragen aan bijvoorbeeld de bouw van een polikliniek in de vorm van het aanleveren van grind en zand, dan moet je het project stoppen.' In Galibi is het inmiddels zo dat de bewoners voor elektriciteit betalen. Ook in Langatabbetje wordt over die optie nagedacht. En onlangs schreef *De Ware Tijd* over de bijdrage die bewoners van de dorpen Stonhoekoe, Cayanna, Ligorio en Bindewatra leverden aan de bouw van lichtaggregaten.[16]

Tanend traditioneel gezag

Historicus Egger signaleert nog een ander probleem ten aanzien van de zelfredzaamheid van het binnenland. 'Een effect van de oorlog is dat de gezagsverhoudingen scheef zijn komen te liggen.' Maar dat jongeren niet braaf meer naar ouderen luisteren, is dat niet een mondiaal gegeven? 'Jawel, het goede is dat er nu meer naar jongeren wordt geluisterd. Het negatieve is dat het te snel is gegaan.'

Essed van de Pater Ahlbrinck Stichting voegt hieraan toe dat gezagsstructuren die binnenlandbewoners in de loop der eeuwen ontwikkeld hebben, ook zijn geërodeerd door de invoering van nieuwe bestuursstructuren: districtsraden en regionale raden. Het probleem dat er twee structuren naast elkaar bestaan in Suriname, is nooit opgelost: het traditionele gezag en het burgerlijk gezag vanuit Paramaribo.

Is de structuur van het binnenland eigenlijk nog wel van deze tijd, vraagt politicoloog Breeveld zich af. 'Vroeger hadden we krachtige leiders: Pengel, Lachmon, Soemita, ook granman Gazon was machtig. Maar dat is niet meer het geval sinds de geldeconomie is doorgedrongen in het binnenland.' En de goudindustrie met haar machtige multinationals, zou je erbij kunnen denken. Breeveld vindt dat het niet meer kan: slecht opgeleide granmans of ministers. 'Misschien moet er voor de functie van granman een andere invulling komen,' peinst hij, 'meer ceremonieel. Er moet nagedacht worden over dit soort structuren. Ze moeten functioneel zijn.'

Het standpunt van granman Gazon is dat het traditioneel gezag de leiding heeft en dat de minister van Regionale Ontwikkeling helpt het gebied te ontwikkelen. Maar hij weet: 'Dat is een strijdpunt.' Hoewel de granman zojuist heeft geconstateerd dat de huidige dignitarissen te laag geschoold zijn, is hij niet direct te porren voor granmanverkiezingen. (Een portret van president Bush, geschenk van een Amerikaanse vriend, pronkt wel parmantig op zijn tafel.) Nu wordt het grootopperhoofd niet op bestuurlijke kwaliteiten geselecteerd, maar via een verwantschapssysteem aangewezen.[17] De granman relativeert dat een professor die tot granman zou worden benoemd, niet kan garanderen dat zijn volgelingen echt gelukkig worden. En besturen moet je leren, vindt hij. 'Dat geldt ook voor professoren.' Gazon gaat niet meewerken aan verkiezingen, maar laat de kwestie over aan zijn nakomelingen.

Als Caprino Alendy van de Marronpartij BEP daarover wordt geconsulteerd, antwoordt die: 'Ik denk hardop voor mezelf. Je moet de granman zien als het hoofd van de cultuur, los van de autoriteiten. Je moet een soort kabinet om hem heen bouwen met gekwalificeerde mensen.' Hij is tegen al te abrupte veranderingen, dus een granmanverkiezing gaat hem te ver.

Sonny Waterberg, net als Alendy een Ndyuka en regiocoördinator van de Pater Ahlbrinck Stichting, vindt: niet zomaar iets weggooien. De stichting initieerde het project Versterken Traditioneel Gezag dat het samen met de antropoloog Salomon Emanuels uitvoert en dat ook tot doel heeft de relatie tussen de traditionele gezagsdragers en het landsbestuur te verbeteren. Nu voelen de gezagsdragers zich vaak niet serieus genomen. Uit de training aan Paramakaanse dignitarissen blijkt dat de dignitarissen nieuwe vormen van bestuur trouwens niet direct afwijzen.[18]

Waterberg verwijst net als politicoloog Breeveld naar de overlevingsdrift van de weggevluchte plantageslaven die in het oerwoud een eigen bestaan opbouwden. 'Ze hebben geleerd te overleven op het gebied van gezondheidszorg en bestuurskunde; ze hebben een juridisch systeem op poten gezet. Ik heb bewondering voor wat ze ontwikkeld hebben. Het is zonde om die vaardigheden zomaar weg te gooien. Je hoeft ze ook niet klakkeloos over te nemen. Maar kijk hoe de leiders dat gedaan hebben.' Politici initiëren projecten in het binnenland, maar wat hem betreft leidt dat tot chaos als er geen duidelijk beleid is. Hij mist de dialoog tussen de overheid en de traditionele leiders. 'Praat! Maak een wij-plan. Breng ook in kaart waar het beleid naartoe moet. Ook wat betreft het onderwijs. Je moet een visie bepalen.'

Groeikernen

Het achterland van Suriname is groot. De helft van de bevolking woont in Paramaribo, de andere helft – zo'n tweehonderdduizend inwoners – in een gebied dat een paar keer zo groot is als Nederland. In elk gehuchtje voorzieningen creëren is irreëel en vooral kostbaar. De districtscommissaris van Sipaliwini, dat het grootste deel van het binnenland omvat, Rudy Strijk, vertelt over de decentralisatieplannen van de regering en het voorstel voor groei- of woonkernen. Daaraan refereerde ook de minister van Volkshuisvesting al, en de plannen van onderwijsambtenaar Eersteling voor moederscholen sluiten daarbij aan. Vreemd genoeg is het ontbreken van decentralisatie in de Surinaamse bestuursstructuur nooit onderwerp van beleidsoverleg geweest tussen Suriname en Nederland.[19] Essentie van het plan, dat ontleend is aan Frank Esseds idee van 'groeipolen',[20] is volgens Strijk: een woonkern met een school, poli en bestuurs- en politiepost, waarvan omliggende dorpen gebruik kunnen maken. 'De bedoeling is om zo'n kern te maken in Snesikondre, Atjoni, Apoera, mogelijk Witagron, Stoelmanseiland, eventueel Moengo en Albina. Een bestuurskantoor neerzetten in Snesikondre zit al in de pijplijn.' Frank Essed bedacht het plan van 'groeipolen' waaraan Strijk refereert, overigens vooral voor de kuststreek en West-Suriname met Apoera als tweede stad van Suriname.[21]

Toch zag ingenieur Frank Essed het binnenland vooral als verzorgingsgebied en niet zozeer als productie-eenheid. Het was ambtenaar Richène Libretto, nu consul-generaal van Frans Guyana, die volgens historicus Scholtens in 1981-1982 en 1986 belangwekkende plannen lanceerde voor ontwikkelingscentra in het binnenland. Gemeenschapsontwikkeling en onderwijs, maar ook productie vormden de sleutelwoorden. Mooie plannen, tot de oorlog roet in het eten gooide.[22] De voorzitter van de Marronpartij BEP, Alendy, sluit zich nu min of meer bij die ideeën aan en is er heilig van overtuigd dat het binnenland getransformeerd moet worden tot pro-

ductie-eenheid. 'Nu produceren alleen multinationals er. Bestudeer de landbouw in het binnenland en leer mensen om voor meer dan de eigen consumptie te produceren. Men haalt hout uit het binnenland en brengt het naar Paramaribo. Je ziet in het binnenland geen enkele zaagmolen. Grind wordt vanuit het binnenland naar de stad gebracht en daar verwerkt. Maar je moet juist in het binnenland komen tot halffabrikaten of eindfabrikaten. Zorg ook voor een goede infrastructuur.'

Een ander concept is: aansluiten bij de activiteiten van multinationals en deze verbinden met initiatieven van binnenlandbewoners. Volgens de directeur van de Pater Ahlbrinck Stichting, Henk Essed, is blijvende groei in een gebied nog niet verzekerd als een multinational zich er vestigt. 'Kijk naar Moengo. Nu Suralco weg is, is dat een dode stad geworden. Wij als Pater Ahlbrinck Stichting gaan ervan uit dat de ontwikkeling van binnenuit moet komen: mensen moeten het zelf doen. Wordt er goud gevonden: laat de exploitatie aan mensen zelf over. Rust lokale bewoners uit met kennis.' Dit lijkt nu te gebeuren in Langatabbetje.

Wetenschapper en politicoloog Breeveld merkt als zovelen voor hem op: de oorlog heeft ook bewustwording op gang gebracht. 'Multinational Cambior heeft nu problemen bij Nieuw Koffiekamp. De mensen pikken het niet dat ze geen werk krijgen en protesteren. Dat is bewustwording.' De voorzitter van de BEP, die een lijstverbinding is aangegaan met twee andere Marronpartijen, is vast van plan een vuist te maken. Alendy: 'We moeten onze politieke macht tonen; laten zien dat de politiek ons anders moet bejegenen. Zorgen dat we in de regering komen, anders kun je geen invloed uitoefenen.' Ontwikkeling van het binnenland kost geld, weet hij, maar het is nodig. 'Anders krijg je problemen.'

Slotwoord

Nederlandse media volgen oud-bevelhebber Desi Bouterse op de voet. Dit vooral in verband met zijn veroordeling wegens drugshandel en de 8-decembermoorden van 1982. Voor de mensenrechtenschendingen die tijdens de Binnenlandse Oorlog zijn gepleegd, bijvoorbeeld in Moiwana, is minder aandacht. Vreemd als je bedenkt dat de Nederlandse journalisten destijds uitgebreid over de oorlog en de oorlogsvluchtelingen rapporteerden. Soms – al dan niet noodgedwongen – misschien te eenzijdig. Bouterse houdt niet van Nederlandse journalisten, zijn rivaal Brunswijk daarentegen ontvangt ze met open armen. Dat levert per definitie een vertekening op. In Nederland is het romantische beeld van Brunswijk als dappere Robin Hood blijven hangen. Onterecht, want ook zijn Jungle Commando richtte veel schade aan.

De Binnenlandse Oorlog wordt in Suriname zelf vaak gekenschetst als een oorlog die gericht was tegen de Marrons. Dat is onjuist. Wel is het zo dat de Marrons – ook getalsmatig – het meest onder de oorlog hebben geleden. Onder degenen die het Jungle Commando steunden bevonden zich ook niet-Marrons, in het kamp van degenen die het leger steunden waren ook Marrons te vinden, en dan waren er nog de Marrons die de oorlog afkeurden, zoals de granman van de Ndyuka: de stam waartoe Brunswijk behoort. Wel maakte Bouterse voor zijn doeleinden, in navolging van de oud-kolonisator, handig gebruik van etnische spanningen en onderlinge twisten. Hij bewapende de Inheemse Tucayana Amazones, daarbij inspelend op hun gevoelens van verdrukking.

De naweeën van de zes jaar durende oorlog krijgen in de Nederlandse media nauwelijks aandacht. Van de – nooit bewezen – beschuldiging die nog steeds rondzingt dat de Nederlandse staat het Jungle Commando zou hebben gefinancierd, heeft het Nederlandse publiek dientengevolge geen weet. Of zonder de interventie van Brunswijk de democratie ook hersteld zou zijn, is moeilijk te zeggen. De opvatting dat het Jungle Commando mede daartoe heeft bijgedragen, is de meest gehoorde en aannemelijke.

Elke oorlog geeft 'rotzooi'. De sociale gevolgen op het gebied van onderwijs, verslaving, oorlogstrauma's, migratie en criminaliteit zijn ook in Suriname niet te verwaarlozen en tot op de dag van vandaag merkbaar. Om alle misstanden regelrecht aan de Binnenlandse Oorlog toe te schrijven, voert echter te ver. Dat de Binnenlandse Oorlog al dan niet bewust aangegrepen wordt om te wijzen op die misstanden, is begrijpelijk. De burgeroorlog heeft de economische malaise dat er al was verergerd.

Een deel van de vluchtelingen dat in Frans Guyana zijn heil zocht, keerde niet terug. Sterker nog: sinds de oorlog is de trek naar het buurland groter geworden. De voorzieningen van dit met Frankrijk en dus met de Europese Unie verbonden land zijn aantrekkelijk. Sommigen weigeren om andere redenen terug te keren naar Suriname. Zij beklagen zich erover dat de moord op hun familieleden tot op heden niet is onderzocht. In 2004 moest de staat Suriname tegenover het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens verantwoorden waarom er nooit onderzoek is gedaan naar het bloedbad in Moiwana. Het is aan het Hof om te beoordelen in hoeverre Suriname geldige redenen had. Tot voor kort toonde de regering weinig medeleven met deze groep nabestaanden.

Er is evenmin aandacht voor het leed van nabestaanden van dienstplichtigen, vrijwilligers en beroepsmilitairen die in de oorlog het leven lieten. In tegenstelling tot de aandacht voor Surinaamse oorlogsveteranen uit de Tweede Wereldoorlog, is er geen nationale herdenkingsdag waarop ouders, geliefden en kinderen kunnen rouwen. Hoewel de oorlog de animositeit tussen Marrons, stadsbewoners en Inheemsen lijkt te hebben versterkt, zijn voorstellen voor een waarheidscommissie of verzoeningen (buiten eventuele strafvervolging om) nooit van de grond gekomen. Dat de achtereenvolgende Surinaamse regeringen tot op heden niets aan herstel van het binnenland hebben gedaan, zoals vaak wordt beweerd, is niet waar. Maar dat ze te weinig hebben gedaan, is ontegenzeggelijk ook waar.

Wat er de oorzaak van is dat de vele miljoenen van de Nederlandse verdragsmiddelen niet tot economische bloei hebben geleid, is lastig te verklaren. Of dat ligt aan het cliëntelisme, de moeilijke startpositie tijdens het militaire regime (en ook kort daarna) waarbij Nederland niet de helpende hand bood, gebrek aan capaciteit, een niet functionerend ambtenarenapparaat, vriendjes- en etnische politiek en wat al niet meer, blijft een punt van onderzoek en discussie. In elk geval blijkt dat het resterende geld uit de verdragsmiddelen anno 2005 zeer welkom is.

Ooit had het binnenland zelfvoorzienende structuren: bestuur, eigen rechtspraak, kruidendokters en ongetwijfeld onderwijs, maar dan op een andere dan westerse leest geschoeid. Kinderen werden voorbereid op hun taken in

het binnenland. Die structuren zijn geërodeerd. Door de oorlog, maar ook door de al eerder van overheidswege ingevoerde bestuurlijke veranderingen in het binnenland. De binnenlandbewoners lijken zich nu – mede door de oorlog – meer dan ooit bewust van hun achtergestelde positie. Zij zullen ook de hand in eigen boezem moeten steken: is het logisch dat wij niets betalen voor gezondheidszorg omdat wij er nooit wat voor betaalden? Zijn wij niet medeverantwoordelijk voor de opbouw van het binnenland? Het 'goede' dat de oorlog voortbracht was de goudwinning die een sterke impuls kreeg. Welbeschouwd: een *mixed blessing*. Het goud levert deviezen, maar tegelijkertijd leidt de goudwinning tot milieuvervuiling en verhevigt ze de ruzie over de grondenrechten.

De Marrons namen in 2005 voor het eerst in de geschiedenis met drie partijen deel aan de verkiezingen. Op het laatste moment is een verbinding met de Inheemse Amazone Partij Suriname afgeketst. Beide partijen – ook de Inheemsen hebben onder de oorlog geleden – strijden voor hun grondenrechten en voor herstel van het binnenland. Het binnenland is tot op heden een beetje een stiefkindje gebleven. Dat was al zo onder het Nederlandse gouvernement. Anno 2005 wordt er (weer) nagedacht over ontwikkeling van het binnenland: groeikernen of groeipolen. Het wordt tijd. Want anders sterft het paard, terwijl het gras groeit.

Belangrijke data

Het kan zijn dat de data die geïnterviewden noemen in voorgaande hoofdstukken niet overeenkomen met de onderhavige. Het menselijk geheugen is nu eenmaal feilbaar, zeker als het moet teruggraven in tijden van chaos. Bovendien: het hieronder geboden overzicht is verre van volledig. Een gedetailleerd feitenrelaas van de oorlog waarin alle gevechtshandelingen zijn opgesomd en geverifieerd, ontbreekt vooralsnog. Omdat verschillende plaatsen en locaties diverse malen doelwit van acties waren, is het ook denkbaar dat de geïnterviewden aan andere data refereren. Zie voor het treffen tussen de strijdende partijen tevens de kaartjes. Daarop worden meer plaatsen genoemd dan in onderstaand overzicht.

Onafhankelijkheid

25 november 1975 Suriname wordt onafhankelijk van Nederland.

Met betrekking tot het leger/de oorlogshandelingen

25 februari 1980 Een vakbondsconflict tussen leger en regering ontaardt in een militaire staatsgreep die tot revolutie wordt verheven. Sergeant Desi Bouterse werpt zich op als leider. De 'groep van zestien' bestaat verder uit: Roy Horb, Paul Bhagwandas, Marcel Zeeuw, Ewoud Leefland, Ruben Rozendaal, Roy Tolud, Benny Brondenstein, Ernst Geffery, John Hardjoprajitno, John Nelom, Wilfred Hawker, Guno Mahadew, Ron Esajas, Steven Dendoe en Arthur Gorré.

Augustus 1980 Het regime verhardt. Militaire leiders wenden zich tot de leiders van Cuba, Libië en Granada.

13 augustus 1980 Het parlement wordt buiten werking gesteld.

15 maart 1981 Vermeende mislukte tegencoup van Wilfred Hawker: lid van de 'groep van zestien'. Hawker belandt in het ziekenhuis.

11 maart 1982 Ex-officier Surindre Rambocus pleegt ook een mislukte tegencoup. Hawker wordt uit de gevangenis bevrijd, maar even later aangehouden, Rambocus vlucht.

13 maart 1982 Executie Hawker.

17 maart 1982 Aanhouding Rambocus.

Oktober 1982 De oppositie tegen de militairen groeit. Vooral vanuit de Moederbond onder leiding van Cyril Daal.

8 december 1982 Vijftien intellectuelen worden gedood: Eddy Hoost, Kenneth Goncalves, Harold Riedewald, John Baboeram, Jozef Slagveer, Bram Behr, Lesley Rahman, André Kamperveen, Frank Wijngaarde, Jiwansingh Sheombar, Surendre Rambocus, Cyril Daal, Gerard Leckie, Suchrin Oemrawsingh en Sonradj Sohansingh.

9 december 1982 Bouterse houdt een toespraak voor de STVS-tv waarin hij vertelt dat een deel van zijn gevangenen op de vlucht 'het leven heeft gelaten'.

12 januari 1983 De Raad voor de Bevrijding van Suriname wordt opgericht. Er ontstaan verschillende verzetsgroepen in Nederland, waaronder het Amsterdams Volksverzet.

30 januari 1983 Aanhouding Suriname's tweede man, Roy Horb.

3 februari 1983 Horb zou zich verhangen hebben in zijn cel.

Maart 1984 Ronnie Brunswijk – sinds 1980 militair - wordt ontslagen als lijfwacht.

Medio 1985 Ronnie Brunswijk begint met overvallen op militaire vrachtwagens. Op 8 juli wordt hij beschuldigd van een bankoverval in Moengo. Hij wordt gevangengenomen, maar weet te ontsnappen. Het leger begint zoekacties en molesteert burgers in Moengotapoe.

Mei/juni 1986 *Nieuwe Revue* stuurt Pieter Storms en Gerard Wessels naar Frans Guyana. André Haakmat, voorzitter van het Amsterdams Volksverzet, vraagt de twee journalisten hem in contact te brengen met Brunswijk. Brunswijk komt naar Nederland.

1 juli 1986 Oprichting van het Nationaal Surinaams Bevrijdingsleger, beter bekend als: Jungle Commando. Het Jungle Commando staat onder leiding van Ronnie Brunswijk.

21 juli 1986 Begin van de burgeroorlog. Het Jungle Commando neemt bij Stolkertsijver twaalf militairen gevangen. Het Nationaal Leger pleegt tegenacties. Bussen en personenauto's worden aangehouden en inzittenden gefouilleerd. Marrons staan bloot aan vernederingen, intimidatie en worden vastgezet zonder vorm van proces.

Vanaf juli 1986 Het leger probeert greep te krijgen op het kustgebied. De Marrons worden opgejaagd. Het leger past een soort strategie van verschroeide aarde toe, waarbij Marrons in met name het Cottica- en Marowijnegebied worden gedwongen hun woonoorden te verlaten. De eerste acties dateren volgens Thomas Polimé van juli 1986, daarna nemen ze in hevigheid toe en tot en met juli 1987 worden veel dorpen verwoest en aangevallen. Ook Inheemsen moesten hun dorpen verlaten.

1 augustus 1986 In Morakondre valt het eerste burgerslachtoffer: een jongetje van drie jaar wordt doodgeschoten door militairen. Dorpelingen worden gearresteerd. De meeste bewoners vluchten weg. Het leger beweert dat het jongetje in een vuurgevecht tussen leger en Jungles is gedood.

21 augustus 1986 Bouterse stuurt zijn elite-eenheid de Echocompagnie naar Awarakampoe ten zuiden van Albina. Het komt tot een treffen.

31 augustus 1986 Brunswijk kiest de bestuurspost Stoelmanseiland als zijn hoofdpost.

8 september 1986 Het leger loopt in een hinderlaag bij Mopekondre in de buurt van Awarakampoe. Zeker tien militairen sneuvelen. Het leger slaagt er vervolgens niet in Brunswijks Jungles van Langatabbetje te verdrijven. Tijdens de strijd vallen er doden aan legerzijde; het leger trekt zich terug.

14 oktober 1986 Drie commandanten uit Oost-Suriname komen naar Boven-Suriname om Jungles te ronselen onder de Marronstammen daar.

29 november 1986 In Moiwana doodt het leger ongeveer veertig mensen, waaronder vrouwen en kinderen. In Sabana worden naar schatting achttien dorpelingen gedood. Precieze datum is onbekend.

1 december 1986 Afkondiging van de noodtoestand per decreet A-22 voor Marowijne, Commewijne, Para en een deel van Sipaliwini. Premier Radhakishun reageert op STVS-tv: 'Als geweld tegenover geweld komt te staan dan is het logisch dat er slachtoffers vallen, ook onder de burgerbevolking die er toevallig tussen zit.'

December 1986 De vluchtelingenstroom groeit. Duizenden binnenlandbewoners vluchten naar Frans Guyana, Paramaribo, Nederland of de VS. Langatabbetje wordt gebombardeerd.

12 december 1986 Bouterse belegt een bijeenkomst op het Sivaplein vanwege geruchten over een invasie vanuit Frans Guyana en kondigt een nieuwe grondwet en verkiezingen aan. Dat laatste op voorwaarde dat de nieuwe grondwet die de regeringsmacht van het leger veilig stelt aangenomen wordt.

Januari 1987 De strijd breidt zich uit naar het Brokopondogebied en Boven-Suriname.

25 januari 1987 Drie hoogspanningsmasten van de transmissielijn van Afobaka naar Paranam worden opgeblazen. De bauxietindustrie wordt lamgelegd en Paramaribo en omstreken komen gedeeltelijk en per toerbeurt zonder elektriciteit te zitten.

17 februari 1987 Leger en Jungle Commando's vechten bij Victoria; vermoedelijk vier Jungles sneuvelen. Witagron wordt aangevallen; precieze datum is niet bekend. Majoor Leefland komt daarbij op gewelddadige wijze om het leven.

18/19 juni 1987 Treffen tussen strijdende partijen bij Brownsweg en Nieuw Koffiekamp.

12 september 1987 Veertig burgers zouden door het leger zijn gedood in Pokigron.

7 oktober 1987 Nederlandse journalisten reizen onder de hoede van het leger af naar Pokigron. Onderweg worden ze beschoten door het Jungle Commando. De burgers ontkennen - tot de dag van vandaag - de moordpartij, maar volgens sommige journalisten durven ze de waarheid niet te vertellen. Waarschijnlijk is het zo dat niet burgers maar Jungle Commando's werden overvallen en gedood in de búúrt van Pokigron. Ook zouden aan de Tjongalangapasi burgers zijn vermoord rond die tijd.

11 juli 1987 Het leger valt Moengotapoe opnieuw aan.

31 december 1987 Zes (een gewonde overlijdt later) Marrons worden overvallen en vermoord aan de Tjongalangapasi (ook wordt vaak de plaatsnaam Atjoni genoemd). Deze zaak wordt in 1994 met succes voor het Inter-Amerikaanse Hof gebracht; Suriname wordt veroordeeld tot schadeloosstelling van de nabestaanden.

19 of 21 april 1989 Bevelhebber Bouterse doet in de Memre Bukukazerne de uitspraak dat de aanval op Moiwana een dienstbevel betrof die door hem expliciet werd goedgekeurd. Hij neemt de verantwoordelijkheid op zich.

23 april 1989 Pokigron wordt verwoest door het Jungle Commando.

21 juli 1989 Het Kourou-akkoord tussen regering en Jungle Commando komt tot stand. Legerleider Bouterse verwerpt het akkoord en bewapent de Tucayana Amazones, die zich tegen het akkoord verzetten. Ook helpt het leger de Mandela- en Angulagroep oprichten die zich ook tegen het akkoord keren. Dan is er nog de aan het leger gelieerde Kofimakagroep. Het Kourou-akkoord wordt niet geëffectueerd.

31 augustus 1989 Tucayana Amazones beginnen met gewapende acties. Ze kapen onder andere een vliegtuig van Gum Air bij Apoera, gijzelen een veerboot vol passagiers op de Coppenamerivier en de cameraploeg van Migranten Televisie Amsterdam.

September 1989 In september begint de Mandelagroep met overvallen op onder meer gouddelvers. De Mandela sluiten een overeenkomst met de Tucayana's.

13 oktober 1989 Het Jungle Commando bezet bauxietstad Moengo. Jungle Commandant Kofie Ajongpong roept de Unie voor Bevrijding en Democratie uit als reactie op de oprichting van de Tucayana Amazones en bezet Moengo.

30 oktober 1989 Tucayana's proberen tevergeefs het Jungle Commando uit Moengo te verdrijven.

Januari 1990 Tucayana-commandant Thomas verklaart via de radio de poltie de oorlog.

11 februari 1990 Een splintergroep van vier leden van de Tucayana's, waaronder Pico Sabajo, 'verdwijnt' bij Apoera. Onderzoek hiernaar is een paar jaar geleden heropend.

25 februari 1990 Op het onafhankelijkheidsplein verschijnen Bouterse, Brunswijk en Tucayanaleider Thomas in een poging vrede te stichten. Daar komt niets van terecht vanwege de cocaïnevondst bij Moengo.

20 maart 1990 Het Jungle Commando 'onderschept' in Moengo een Colombiaans vliegtuigje dat op weg zou zijn naar Apoera met 1000 kilo cocaïne aan boord. Brunswijk draagt de lading over aan de politie, tot woede van Bouterse. Bouterse nodigt Brunswijk uit voor een gesprek; hij wordt echter gevangengenomen en twee van zijn lijfwachten worden gedood. Het lijkt op een afrekening in het drugscircuit. Door bemiddeling van derden komt Brunswijk weer vrij.

Mei 1990 De Angulagroep en het Jungle Commando zijn in gevecht gewikkeld met als inzet de bezetting van de Afobaka-stuwdam.

19 juni 1990 Het leger herovert Moengo, waarna het Jungle Commando de haven en het kantoor van Suralco opblaast.

23 juli 1990 Het leger begeeft zich voor het eerst ook ten zuiden van het stuwmeer waar het op 23 juli de door de Jungles bezette bestuurspost Debike verovert. Kort daarop steekt het leger tijdens een vergeldingsactie ongeveer twintig huizen in Botopasi in brand.

Nacht van 4 op 5 augustus 1990 Herman Gooding wordt vermoord. Gooding doet politieonderzoek naar Moiwana en drugszaken.

3 september 1990 Het leger bezet Langatabbetje.

4 december 1990 Huurlingen van Brunswijk voeren een aanval uit op een legerpost te Kraka, zeven militairen sneuvelen.

Juni 1991 Weer een gijzeling van gouddelvers door de Mandela.

November 1992 Bouterse dient zijn ontslag in als Bevelhebber. Achtergrond van het conflict is de herdenking van de acht decembermoorden. De regering negeert de eis van Bouterse de herdenking te verbieden en verbiedt hem bovendien het leger toe te spreken in de kazerne.

Medio 1993 De legertop wordt deels vervangen.

Vredesakkoorden

Datum onbekend In Cayenne worden de eerste (mislukte) vredesbesprekingen gevoerd.

28 juni 1988 Vredesbesprekingen worden gevoerd onder de vlag van Protocollen van Saint Jean. Ze worden niet geëffectueerd.

7 juni 1989 Een parlementsdelegatie en het Jungle Commando tekenen de verklaring van Portal ter beëindiging van de vijandelijkheden, die vervolgens gewoon doorgaan.

21 juli 1989 De Front-regering onder leiding van de toenmalige minister van Onderwijs- en Volksontwikkeling Venetiaan en het Jungle Commando sluiten het Akkoord van Kourou, dat door het leger wordt afgewezen.

8 september 1989 Brunswijk belegt een vergadering op Stoelmanseiland met dignitarissen en vertegenwoordigers van Marronorganisaties uit Paramaribo. Hij 'dreigt' een president voor het binnenland te installeren, omdat de vrede zo lang op zich laat wachten.

November 1989 Bouterse begint gesprekken met dignitarissen, Jungle Commando en Tucayana's met als doel verzoening.

Maart 1990 Vredesbesprekingen springen, onder andere op grond van de cocaïnevondst in Moengo.

Oktober 1990 President Shankar zorgt ervoor dat de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS) bij de volgende besprekingen zullen aanzitten. Gesprekken tussen Bouterse en Brunswijk op Drietabbetje gaan daarom niet door.

Maart 1991 De strijd tussen Leger en Jungles lijkt beslecht als Bouterse en Brunswijk op Stoelmanseiland een 'sweri' (gelofte) afleggen.

Maart 1992 Een door Venetiaan ingestelde vredescommissie pakt de draad van de vredesbesprekingen weer op. De Nationale Assemblee schrapt de artikelen die het leger politieke macht verschaffen uit de Grondwet.

30 april 1992 Het Jungle Commando en de Tucayana's sluiten in Moengo een omstreden overeenkomst, die door de regering met weinig enthousiasme wordt ontvangen. Centraal in deze overeenkomst staan de beëindiging van de vijandelijkheden, de ontwikkeling van het binnenland en de zeggenschap van de bewoners daarin. De overeenkomst benadrukt de noodzaak van een eenheid onder de binnenlandbewoners teneinde broederstrijd te voorkomen.

2 juli 1992 De regering, Jungles en Tucayana's sluiten op Alliance een principeovereenkomst om op korte termijn tot een akkoord te komen.

27 juli 1992 De besprekingen beginnen.

8 augustus 1992 Het Akkoord van Nationale Verzoening en ontwikkeling wordt getekend (ook wel Akkoord van Lelydorp) in de Nationale Assemblee en bekrachtigd door Venetiaan. Gekoppeld aan het akkoord is een omstreden en aangepaste versie van de reeds in juni 1989 door de Assemblee aangenomen amnestiewet die op **19 augustus** door de president wordt bekrachtigd.

Terugkeer vluchtelingen

November 1991 De Frans-Surinaamse commissie, belast met repatriëring onder auspiciën van de UNHCR, besluit om daarmee per 1 januari 1992 een begin te maken.

1 januari 1992 Kampbewoners hebben het recht om zich in hun dorp van herkomst te oriënteren.

1 april 1992 Een kamp wordt gesloten, de samenstelling van de rantsoenen gewijzigd en kostgronden vernietigd. Ook wordt een vertrekpremie - beter bekend als 'oprotpremie' - uitgeloofd aan degenen die voor 1 oktober 1992 het land verlaten. Dit om terugkeer aantrekkelijker te maken.

Half juli 1992 Er wordt meer druk op de vluchtelingen uitgevoerd om terug te keren.

Augustus 1992 De strijdende partijen tekenen in Suriname officieel het vredesakkoord. Eind dat jaar is het overgrote deel van de 10.000 vluchtelingen inmiddels teruggekeerd naar hun overwoekerde nederzettingen. Maar het regionale dagblad *de Gooi & Eemlander* van 21 november meldt dat zo'n 1700 Marrons halsstarrig weigerden de grensrivier over te steken.

31 december 1992 Frankrijk sommeert de laatste groep vluchtelingen te vertrekken.

19 januari 1993 Het ultimatum van de Franse overheid verstrijkt. Een aantal vluchtelingen blijft en wordt daarna alsnog gelegaliseerd.

Aanloop naar democratie

25 februari 1983 De militairen proclameren de 25 Februari Beweging en op 12 mei 1984 wordt in Bosbivak de 25 Februari Beweging Stanvaste opgericht. Op die manier proberen de militairen zich een politieke basis te verschaffen. Ook wordt november 1983 als oprichtingsdatum genoemd.

Januari 1984 Bouterse stelt het Topberaad in, adviesorgaan bestaande uit militairen en vertegenwoordigers van bedrijfsleven en vakbonden. Het Palu-kabinet van Alibux maakt plaats voor een Kabinet onder leiding van de partijloze Wim Udenhout waarin het Topberaad is vertegenwoordigd.

Januari 1985 De Nationale Assemblee wordt ingesteld: een inspraakorgaan met vertegenwoordigers van dezelfde groeperingen als in het Topberaad dat de rol vervult van voorloper van een toekomstig parlement.

25 november 1985 Het verbod op de politieke partijen wordt opgeheven; de NPS, VHP en KTPI krijgen zitting in het Topberaad en de Nationale Assemblee.

Juli 1986 Kabinet Radhakishun treedt aan. Daarin zitten: de drie grote politieke partijen VHP, NPS en KTPI, de vakbeweging, de werkgevers en de 25 Februari Beweging. De belangrijkste ministeries (Binnenlandse zaken en Buitenlandse zaken, Justitie, Leger en politie) blijven in handen van

de 25 Februari Beweging. In juli wordt het leger ook geconfronteerd met aanvallen van het Jungle Commando van Brunswijk.

13 februari 1987-26 januari 1988 Het kabinet-Wijdenbosch regeert.

4 juli 1987 Bouterse richt de Nationaal Democratische Partij (NDP) op.

25 november 1987 De eerste democratische verkiezingen na de militaire periode.

25 januari 1988 De Frontregering (VHP, KTI, NPS) treedt aan onder leiding van president Shankar en vice-president Arron.

Juli 1989 Nadat in 1982 de ontwikkelingshulp was opgeschort, herstelt Nederland in 1989 de relatie met Suriname weer. Nederland zegt Suriname 100 miljoen gulden toe voor het lopende jaar, maar er gelden strenge regels.

24 december 1990 De regering Shankar wordt door de militaire machtshebbers met één telefoontje naar huis gestuurd: de zogenaamde telefooncoup.

7 januari 1991 De ministerswisseling vindt plaats. Kraag wordt de nieuwe president en Wijdenbosch vice-president. De ontwikkelingshulp wordt weer opgeschort.

25 mei 1991 Er komen nieuwe verkiezingen.

16 september 1991 Nieuw Front treedt aan (Front: VHP, NPS en KTPI plus SPA). Venetiaan wordt de nieuwe president, Ajodhia de vice-president. Dit kabinet wordt Venetiaan I genoemd.

November 1991 Het Bonaire-akkoord wordt getekend. Dat impliceert het herstel van de vriendschapsrelatie tussen Nederland en Suriname.

18 juni 1992 Nederland (premier Lubbers) en Suriname (president Venetiaan) sluiten een Raamverdrag inzake vriendschap en nauwere samenwerking; afgesproken wordt hoe de resterende 1,3 miljard gulden ontwikkelingsgeld te besteden.

1 november 1992 Het Structureel Aanpassings Programma moet in werking treden. De uitvoering ervan geeft problemen, omdat Nederland en Suriname het niet eens kunnen worden. Suriname kiest voor de 'nuloptie'.

23 mei 1996 Nieuw Front wint de verkiezingen, maar weet geen meerderheid voor de president in de wacht te slepen. Vijf assembleeleden van de VHP stappen op en vormen de BVD; samen met de NDP, KTPI en Alliantie maken zij deel uit van het nieuwe kabinet. Wijdenbosch wordt in september beëdigd als nieuwe president, Radhakishun als vice-president. Bouterse wordt adviseur van staat.

1997 De Nederlands-Surinaamse ontwikkelingssamenwerking komt voor de derde keer in vijftien jaar onder druk te staan, maar met minder vergaande gevolgen.

1999 Bouterse wordt uit zijn functie van staatsadviseur ontheven.

2000 Wijdenbosch moet in 1999 vervroegd aftreden, maar weigert dat met een beroep op de Grondwet. In 2000 schrijft hij vervroegde verkiezingen uit.
Mei 2000 Verkiezingen in Suriname.
September 2000 Venetiaan II treedt aan; Ajodhia wordt wederom vice-president. De betrekkingen tussen Nederland en Suriname worden hersteld. Nieuw Front bestaat ditmaal uit NPS, VHP, SPA en de Pertjajah Luhur.
25 mei 2005 verkiezingen.

Aanvullingen zijn welkom. Graag mailen naar ellen@ellendevries.nl

Bronnen

Bakker e.a., 1998; Van der Beek, 1987; Buddingh', 2000; Guicherit, 1996; Sedney, 1997; Memre Moiwana, 1992; Polimé en Hoogbergen, 2002; Polimé en Thoden van Velzen, 1988; Verhey en Van Westerloo, 1983; Scholtens, 1994; Volker, 1998; www.parbo.com/m86/rapport A98.html

Noten

Inleiding

1 *De Ware Tijd*, 11-5-2004.
2 De woorden 'Nummer 1 Crimineel' stonden in de oorspronkelijke tekst in hoofdletters.
3 Zie voor gebruik van het woord Bosneger en andere termen noot 6 in het volgende hoofdstuk.
4 Nancy de Randamie schetst in een overzichtsartikel in *Paramaribo Post* van 26-2-2004 de achtergronden van Sampi. Daarin voorspelt ze al zijn dood. Ook gaat ze uitgebreid in op de gevolgen van de Binnenlandse Oorlog: het posttraumatisch stresssyndroom.
5 Definities van wat binnenland is verschillen, zie hierover ook de hoofdstukken 'Onderwijs: een onvoldoende' en 'De malariamug'. Het hoofd Bureau Onderwijs Binnenland van de Surinaamse overheid, Bert Eersteling, definieert het binnenland als volgt: 'Overal waar kinderen vanuit een traditionele dorpssituatie de school bezoeken, waar een kapitein is en waar ze een andere moedertaal spreken dan Nederlands of Sranan. Dus ook Moengo valt volgens die definitie onder het binnenland. In district Para is Paranam geen binnenland, maar Powaka en Blawatra wel.' Anderen, zoals de directeur van de Stichting Regionale Gezondheidsdienst, definiëren het binnenland als het gebied grenzend aan de districten in de kuststreek, inclusief Para.
6 BEP (Broederschap en Eenheid in Politiek), ABOP (Algemene Bevrijdings- en Ontwikkelingspartij) en SEEKA nemen als A-combinatie aan de verkiezingen van 2005 deel.
7 SaMaDe staat voor Samenwerkende Marron Deskundigen, maar 'sama de' betekent vrij vertaald ook: 'Er zijn wel mensen met kwaliteiten.' SaMaDe bestaat uit Marronacademici die met wetenschappelijke blik de problemen binnen de Marrongemeenschap analyseren. Het uiteindelijke doel is de sociaal-economische positie van de eigen groep te verbeteren.

Hoe het begon

1 Van der Beek 1987.
2 Van der Beek 1987: 23. De oorspronkelijke tekst staat in de tegenwoordige tijd.
3 Volker 1998: 157.
4 Van der Beek 1987: 41.
5 Herrenberg 1986: 28.
6 Bosneger, Boslandcreool en Marron zijn benamingen voor nazaten van gevluchte plantageslaven. In dit boek worden de termen door elkaar heen gebruikt, omdat in citaten de zegswijze van de geïnterviewde is gehandhaafd. Ik zelf bedien me van de term Marron. Dit, omdat de voorkeur tegenwoordig daarnaar uitgaat. Hoewel opgemerkt moet worden dat veel betrokkenen – met name in het binnenland zelf – zich Bosneger noemen: de letterlijke vertaling van Businenge. Dat woord heeft voor hen niet de negatieve lading die er nu aan wordt toegekend. De term Boslandcreool was vooral politiek geïnspireerd. Zie: Hoogbergen en Polimé 2002: 225 en Scholtens 1992: 10. De belangrijkste Marronstammen zijn: de Ndyuka, Okanisi of Aukaners; de Saamaka of Saramakaners; de Paamaka of Paramakaners; de Aluku of Boni; de Matawai of Matuariërs; en de Kwinti (spelling ontleend aan Van Kempen 2003).

7 Dit zei Henk Herrenberg in een interview met mij op 8-12-2004 in Zaandam.
8 Zie het hoofdstuk 'Luilekkerland?'.
9 Er waren verschillende Surinaamse verzetsorganisaties in Nederland die de militairen ten val wilden brengen. De grootste was de Raad voor de Bevrijding van Suriname, eerst onder leiding van Henk Chin A Sen, later van Glenn Tjong Akiet. Daarnaast bestonden het Amsterdams Volksverzet onder leiding van André Haakmat en in Rotterdam de Javaanse Pendawa Lima onder leiding van Paul Somohardjo. Bron: Bakker e.a. 1998: 149. Jurist en psycholoog Edwin Marshall was betrokken bij het Amsterdams verzet en nam later deel aan de vredesonderhandelingen. Dit vertelde hij in een interview met mij. Toen bleek dat noch Chin A Sen noch Haakmat in staat was een vuist te maken, nam Marshall samen met Michel van Rey het initiatief om de filosoof en Marron Eddy Jozefzoon bij het verzet te betrekken. Volgens Marshall werd Jozefzoon het boegbeeld van het verzet. In deze tekst wordt gesproken over het Surinaams verzet in Nederland.
10 Volker 1998: 167. Hij citeert Adiante Franszoon uit 'Crisis in the Backlands', *Hemisphere* 2 (1989): 36-38.
11 Van der Beek 1987: 24 e.v.
12 In dit boek is zoveel mogelijk de oude spellingswijze gehanteerd: oe in plaats van u, zoals de moderne spelling van het Surinaams voorschrijft. De schrijfwijze van plaatsnamen in Suriname is helaas niet eenduidig. In dit boek zijn verschillende schrijfwijzen aantreffen, omdat in citaten de spelling van de oorspronkelijke auteur is gehandhaafd.
13 O.a. Hoogbergen en Polimé 2002: 226. Zij verwijzen naar het artikel van Han Hansen dat in *De Volkskrant* van 25-7-1986 verscheen.
14 O.a. Polimé en Thoden van Velzen 1988: 16 en Moiwana 1992: 7.
15 De lucratieve rijsthandel die Marrons met Frans Guyana voerden, werd door de verscherpte controle aan banden gelegd. De Marrons zagen die controle als een inbreuk op een bestaande praktijk (Volker 1998: 165).
16 Ook Frans van der Beek spreekt over de twaalf mannen van het eerste uur. Hij somt hun strijdersnamen op: Amin, Boni (dood), Che, Castro, Dread (dood), Black, Nel (dood), Shep, Reagan en Brunswijk (of Bevel) zelf. Hij noemt ook Max en Jozef, maar het is niet duidelijk of zij onder die of ook onder andere namen streden. Namen veranderden wel eens. Van der Beeks rijtje is in elk geval niet compleet. Volgens de commandanten Kofie Ajongpong en Wens waren de strijders van het eerste uur: Flakalobi (door Van der Beek Amin genoemd), Che, Castro, Dread, Black, Nel, Reagan (ook dood), Max en Shep. Shep zou de strijdersnaam zijn van Jozef (voluit Jozef Alifons). Volgens hen waren het Kofie, Wens, Oom Leo en Gary die – later erbij gekomen – veel in het nieuws kwamen. De tweede man van het Jungle Commando was Castro (Johan Wolly). Castro rekent maar acht Jungle Commando's tot de mannen van het eerste uur: Brunswijk, Castro, Che, Amin, Dread, Max, Black en Nel Aboikoni.
17 Huurling Karl Penta merkt op: 'On the same day another attack against the garrison town of Albina failed because the rebels – known as the Jungle Commando (or JC) – lacked enough weapons.' (Penta en Ridley 2002: 14) Castro, Brunswijks tweede man, relativeert Brunswijks romantische verhaal van een overval met een windbuks: 'Met zes en niet twaalf man overvielen we Stolkertsijver. Elk met een windbuks van 5 mm. Die hadden we gekocht in Frans Guyana.'
18 Scholtens (1994: 122) schrijft: 'De grote weerklank die het JC [Jungle Commando – EdV], zeker in de beginfase van de strijd, vond onder grote delen van de Bosnegers heeft uiteenlopende oorzaken. Het conflict vond een goede voedingsbodem bij de binnenlandbewoners gezien de tenachtergestelde positie die zij innemen in de samenleving en het bood een uitlaatklep voor opgekropte gevoelens van onvrede. Bepaalde tradities en gebruiken zoals het taboe op het betreden van dorpen met wapens werden door het NL [Nationale Leger – EdV] met voeten getreden. De moordpartijen in het Cotticagebied en de razzia's in de stad waren olie op het vuur. Overreacties en ernstige tactische fouten van het NL zorgden er mede voor dat het conflict dermate uit de hand kon

lopen. Op zich was er geen sprake van een conflict tussen het NL en de Bosnegers pur sang. Gedurende de eerste jaren van het militair bewind deden zich geen fundamentele problemen voor. Er bestonden weliswaar met name op de Marowijnerivier irritaties over de scherpere grenscontroles, maar anderzijds werden juist in de jaren tachtig diverse voorzieningen getroffen ten behoeve van het binnenland, werden de toelagen van de dignitarissen enkele malen opgetrokken, vond dankzij een betere registratie een sterke toename van sociale uitkeringen plaats, werd er tenminste nagedacht over een ontwikkelingsbeleid gericht op de binnenlandbewoners, getuige de Nota van 1981 en het Rapport van 1986, en was bevelhebber Bouterse een geregeld geziene gast in het binnenland en wel met name bij gaama Aboikoni.' Volgens Scholtens waren de granmans verdeeld in hun steun aan het Jungle Commando. Gazon distantieerde zich in elk geval van Brunswijk.

19 De stroom voor Paramaribo én omgeving werd een paar maanden gerantsoeneerd. De watervoorziening was niet echt een probleem.

20 Dit suggereert Suriname's chroniqueur Hans Buddingh' (2000: 351).

21 Voorafgaand aan de verkiezingen was bij referendum een nieuwe grondwet aangenomen die het de militairen mogelijk maakte zich met staatszaken te bemoeien (Buddingh' 2000: 347).

22 De naam lijkt ontleend aan een vroege benaming van de Kwinti-Marrons (Scholtens 1994: 32).

23 De Tucayana Amazones waren door Bouterse bewapende Inheemsen. De Mandelagroep bestond uit jonge Matuariërs, de Angulagroep uit Saramakaanse jongeren (Buddingh' 2000: 352) en de Kofimakagroep uit Matuariërs en Kwinties.

24 Bakker e.a. 1998: 153.

25 Nationale Partij Suriname (NPS), Vooruitstrevende Hervormings Partij (VHP), Kerukanan Tulodo Pranatan Ingil (KTPI) en Surinaamse Partij van de Arbeid (SPA).

26 Bakker e.a. 1998: 156.

27 Idem.

28 Granman van de Paramakaners Jan Levi merkt op dat de Jungles zich in Langatabbetje, waar een Jungle Commandopost gevestigd was, gaandeweg gingen misdragen: inboedels werden geconfisqueerd, koeien opgegeten, meisjes lastig gevallen... Jongeren die hiertegen in het geweer kwamen, zouden zijn vermoord door het Jungle Commando; een burger zou dusdanig gewond zijn geraakt dat hij nog steeds invalide is. Jungles ontkennen dit of hebben een heel ingewikkelde verklaring voor dit voorval. In elk geval is het in het vergeetboek geraakt en zou onderzoek ernaar goed zijn, vindt Levi.

29 Het verhaal gaat dat Brunswijk tijdens de oorlog Europese en Braziliaanse goudzoekers die goud wasten uit de rivieren die door 'zijn' grondgebied stroomden, een 'belastingheffing' in de vorm van een goudpercentage oplegde. Zie: Bert Bommels, *Elsevier*, 2-5-1992.

30 Over de betrokkenheid van met name Bouterse maar ook Brunswijk bij drugshandel is veel gepubliceerd. Zie onder andere Hirschland 1990, Buddingh' 2000, Haenen 2000 en Van den Heuvel 1999. Over het vliegtuigje met duizend kilo cocaïne aan boord dat in maart 1990 werd gevonden bij Moengo, schreef Frits Hirschland het boek *Dossier Moengo: 290 uur*. Buddingh' stelt dat Brunswijk banden had met de bemanning van het vliegtuigje. Brunswijk droeg de partij cocaïne tot woede van Bouterse over aan de politie. Bouterse lokte Brunswijk daarop in de val door hem uit te nodigen voor een gesprek en arresteerde hem; Brunswijks lijfwachten Stuwart en Doetje werden doodgeschoten. Brunswijk werd op last van het Openbaar Ministerie na buitenlandse druk vrijgelaten. De vredesbesprekingen die Bouterse voerde met het Jungle Commando, liepen stuk op dit incident. Volgens Buddingh' was er sprake van een 'afrekening in het drugsmilieu'. 'Speculaties dat ook Brunswijk bij cocaïnezaken was betrokken zouden in 1999 worden bevestigd, toen een Haarlemse rechter hem bij verstek wegens drugssmokkel naar Nederland tot acht jaar cel veroordeelde,' vermeldt Buddingh' (2000: 353). Van den Heuvel (1999: 208) noteert dat Justitie destijds de verdenking koesterde dat Brunswijk 'op z'n minst nauwe contacten met het Suri-kartel en Bouterse onderhoudt'. Volgens een getuige die Marcel Haenen (2000: 60 e.v.) citeert, zou

Bouterse de baas zijn geweest van het drugskartel. Er zou een systeem van vergunninghouders zijn, waarvan Ronnie Brunswijk er een was. Na een grote ruzie over drugs in 1989 mocht Brunswijk 'vrij opereren'. Bouterse werd op 16 juli 1999 tot de maximumstraf van zestien jaar cel (en 4,6 miljoen gulden boete) veroordeeld wegens betrokkenheid bij drugstransporten naar Nederland tussen 1989 en 1992. De Haagse rechtbank wees in zijn vonnis op de grote macht van het 'Surikartel' (Buddingh' 2000: 377). Toch sprak het Haags gerechtshof Bouterse eind juni 2000 in hoger beroep vrij van zes van de zeven aanklachten. 'Dat was een blamage voor justitie, die deels kan worden toegeschreven aan het gebrek aan Surinaamse experts of inlevingsvermogen. Alle Surinaamse geruchten werden bij het CoPa-team op één hoop gegooid of klakkeloos voor waar aangenomen,' concludeert Jeroen Trommelen, die jarenlang correspondent was in Suriname voor *De Volkskrant*. Zijn verslag vervolgt: '"Maar enkel op basis van verhalen kan een criminele organisatie niet worden aangetoond," oordeelde het Hof streng. Aldus bleef alleen de zaak van de Belgische getuige over, waarvoor de oud-legerleider bij verstek de ongebruikelijk hoge straf kreeg van elf jaar cel. Om het broddelwerk van het Openbaar Ministerie toch nog wat te compenseren, leek het wel. Maar het eerste echte interview over zijn drugsactiviteiten moet Desi Bouterse nog geven.' (Trommelen 2000: 134) Bouterse gaf op 18 maart 2005 te kennen dat hij werkt aan een nietigverklaring van dit drugsvonnis. De Belg zou zijn teruggekomen op zijn verklaring. Bron: *www.waterkant.net*, 18-3-2005. Zie ook de noten bij het hoofdstuk 'Stank voor dank?'.

31 Zie voor afkortingen noot 6 van de inleiding.

32 Volker (1998: 166) praat over de 'eenmansguerrilla' van Brunswijk, waarmee hij de suggestie van vrijheidsstrijd wekt. Maar tegelijkertijd constateert hij dat Brunswijks strijd is ingegeven door een persoonlijk 'wraakmotief' jegens Bouterse. 'Pas na terugkomst uit Nederland doet een politiek motief, het herstel van democratie, zijn intrede.' Zie ook Moiwana 1992: 7 en Han Hansen in *De Volkskrant* van 25-7-1986.

33 Volgens Egger is voor het curriculum van de middelbare school vooral de geschiedenis tot en met 1985 beschreven, de basisschool komt vaak niet verder dan het behandelen van de jaren zestig van de vorige eeuw van de eigen Surinaamse geschiedenis. Dit vanwege een overvol programma. Reden waarom de Organisatie voor Gerechtigheid en Vrede in 1996 het boek *Sporen zoeken, een boek over twintig jaar Suriname vanaf 1975* uitgaf.

34 Eerder oefende de vakbond die de acties van arbeiders bij Suralco had overgenomen, druk uit op het militaire regime. Dat leidde mede tot de instelling van het eerste kabinet-Udenhout, dat een verbetering werd geacht ten opzichte van het kabinet-Alibux. Bron: Migranten Televisie Amsterdam, uitzending van 12-11-1987.

35 Volker 1998: 166 e.v. Een bron die werkzaam was bij Suralco merkt op dat er tijdens de Binnenlandse Oorlog zelfs bauxiet geïmporteerd moest worden. 'Er werd al jaren geen bauxiet geëxporteerd, alleen aluminium en aluinaarde. En sinds een paar jaar alleen aluinaarde.'

36 Dit akkoord wordt ook wel het Leonsbergakkoord genoemd. Ook Soemita van de KTPI was daarbij aanwezig. Zie ook Sedney 1997: 128 e.v.

37 Buddingh' 2000: 347.

38 Zie voor een interessante schets van de aanloop naar de verkiezingen de uitzendingen van Migranten Televisie Amsterdam van 8-10-1987 en 12-11-1987.

39 Zie het hoofdstuk 'Moiwana'.

40 Bakker e.a. (1998: 147) stellen dat Bouterse vanaf 1984 begon aan te sturen op democratisering. Maar Jules Sedney (1997: 130) meent: 'De eerste keer sedert 25 februari 1980 dat Bouterse het woord "verkiezingen", compleet met realisatiedatum, publiekelijk in de mond heeft genomen was op 12 december 1986 tijdens de openbare vergadering op het Sivaplein, naar aanleiding van de massaslachting te Moi Wana en de verontwaardigde reacties, wereldwijd, daarop.'

41 In de uitzending van Migranten Televisie Amsterdam van 8-10-1987 gaf Bouterse voorafgaand aan de verkiezingen duidelijk te kennen dat welke partij ook aan de macht zou komen, men 'rekening [moest] houden met het leger'. Bouterse: 'Niemand regeert dit land meer zonder deze organisatie.'

42 *De Volkskrant*, 2-10-2004.
43 *www.waterkant.net*, 18-3-2005. De enige kroongetuige zou zijn teruggekomen op zijn verklaring.
44 Op verschillende interviewverzoeken van mijn kant gedurende drieënhalve maand ging Bouterse niet in. Ook adviseur Henk Herrenberg kwam zijn belofte om te bemiddelen niet na. De NDP stuurde evenmin een andere woordvoerder.

Stank voor dank?

1 Leuwsha 1997: 178. Ook de herdruk van 2002 meldt dat.
2 Die gegevens zijn ontleend aan Guicherit 2002: 9. Zij waarschuwt dat indien volgens planning de Coermotibomijn in 2007 sluit en niet besloten wordt om te investeren in nieuwe mijnen in de regio, de arbeidsplaatsen van Suralco in het district wegvallen.
3 Penta en Ridley 2002.
4 In haar onderzoeksrapport (maart 1996: 11) tekende Guicherit de motivatie van de mannen op:
- 'Als jonge bosneger kon je niets doen, ook niet planten. Je leven was in gevaar. Ik had veel vrienden verloren. Je moest je schuilhouden in het bos. Kon niet eens naar de winkel gaan.'
- 'Of je wilde of niet, als bosneger werd je beschouwd van het Jungle Commando te zijn. Je kon niet naar de stad. Een vriend van mij hadden ze opgepakt en in het Fort opgesloten, dus besloot ik maar direct JC [Jungle Commando – EdV] te worden.'
- 'Militairen hebben mijn tantes kind vermoord en ze hebben ons opgefokt. Mijn broer naar de stad gebracht en neven in Devil opgesloten. De militairen hadden het op dit dorp gemunt. Je had geen uitweg. Je werd zo doodgeschoten. Mannen van hier werden naar het vliegveld van Moengo gebracht en mishandeld. Mensen werden hier vermoord. Basja's in de stad mishandeld.'
- 'Vanwege alles wat er met mijn familie is gebeurd en met anderen. In plaats van zelf het slachtoffer te worden, was het beter om Jungle Commando te zijn.'
- 'Men heeft erom gevraagd. Ik kon niet meer op straat lopen. Ze hebben mijn broer vermoord en zijn huis verbrand.'
- 'De situatie van toen, de onmenselijke behandeling van de mensen van Moengotapoe, de wrok, de vernedering. Ik wilde als militair van het NL [Nationale Leger – EdV] niet in een situatie komen mijn eigen mensen dood te schieten. Ben toen het leger uitgelopen en heb mij aangesloten bij het JC.'

Anderen, concludeert Guicherit, konden de druk die vanuit het Jungle Commando op hen werd uitgeoefend niet weerstaan en hebben concreet uiting gegeven aan hun solidariteit met hun etnische groep en het Jungle Commando door zich aan te sluiten.
5 De Pater Ahlbrinck Stichting is een non-gouvernementele organisatie, van oorsprong katholiek maar nu een organisatie die gemeenschapsontwikkeling in het binnenland ondersteunt.
6 De scholing van de onderzochte Jungles varieerde van twee klassen lagere school tot de vierde klas mulo.
7 Artikel 6 van het Vredesakkoord (1992), lid 1: 'De regering zal een programma ontwikkelen en uitvoeren in verband met de herintegratie in de samenleving van ex-wapendragers van het Jungle Commando en de Tucayana Amazones, teneinde dit proces zo soepel mogelijk te doen verlopen.' Lid 2: 'De regering zal in samenspraak met overige partijen bevorderen dat op basis van verstrekte gegevens, een selectieprocedure en eventueel aanvullende opleiding en training, de kansen van ex-wapendragers van het Jungle Commando en Tucayana Amazones op het vinden van een arbeidsplaats worden vergroot.' Artikel 3 vermeldt onder 'Voorzieningen en maatregelen met hoge prioriteit' onder meer: herstel van medische zorg, onderwijsvoorzieningen, energie- en watervoorzieningen en infrastructurele voorzieningen zoals wegen en bruggen; voorts het verstrekken van sociale voorzieningen en het treffen van 'voorzieningen op het stuk van de eerste levensbehoeften van de bewoners van het binnenland'. Onder lid 2 staat: 'Het Jungle Commando en de Tucayana Amazones zullen hun volledige mede-

werking verlenen bij het realiseren van deze voorzieningen door de regering. Zoveel als mogelijk zullen bewoners van het binnenland door middel van opleiding en scholing worden toegerust om hieraan bij te dragen.'

8 Guicherit, maart 1996: 24.

9 Hier worden voornamelijk strijdersnamen van Jungles vermeld.

10 Romeo van Russel (NPS), thans minister van Regionale Ontwikkeling, was in 1992 betrokken bij de vredesonderhandelingen, evenals president Ronald Venetiaan (NPS) en vooraanstaand VHP-politicus Jagernath Lachmon die inmiddels is overleden.

11 In recente artikelen worden de aantallen 60 en 64 genoemd die bij de inlichtingendienst terecht zouden zijn gekomen. Zie onderstaande noten over dit onderwerp.

12 Artikel 9 van het Vredesakkoord (1992) zegt over veiligheid, lid 3: 'Leden van het Jungle Commando en de Tucayana Amazones, die daarvoor in aanmerking wensen te komen en die voldoen aan de criteria, zullen conform procedures, regels en richtlijnen zoals vervat in het Politie Handvest en hiermee verband houdende wettelijke regelingen, worden ingedeeld bij het Korps Politie Suriname, met name ook bij de Bijstandsgroep.' Daarbij wordt verwezen naar lid 2: 'De Regering zal voortgaan met het treffen van voorzieningen ter optimalisering van de veiligheid en ter handhaving van wet en recht in het binnenland. In dit kader zal onder meer de Bijstandsgroep van het Korps Politie Suriname ter ondersteuning van de reguliere politie worden ingezet.' In het Kourou-akkoord uit 1989 stuitte de paragraaf over opname van het Jungle Commando op fel verzet van Bouterse (zie het hoofdstuk 'Hoe het begon'). Volgens dit akkoord zou 'een aantal leden van het Jungle Commando deel gaan uitmaken van een speciale politie-eenheid voor het binnenland, die zich onder andere met de bescherming van de repatrianten moest bezighouden.' (Buddingh' 2000: 352) Bij de ondertekening van het Vredesakkoord van 1992 verviel het Kourou-akkoord.

13 In een interview met mij zei Romeo van Russel dat er zich onder het Jungle Commando ook goed opgeleide jongens bevonden. 'Maar de politie wilde ze niet. En ook niet de lager opgeleiden in lagere functies.' Op mijn vraag aan politiecommissaris Chandrika Santokhi of het korps ooit politie-agenten vanuit het Jungle Commando heeft opgenomen, kreeg ik geen antwoord.

14 Minister van Defensie Ronald Assen bevestigde in een interview met mij dat er een militaire post op Moengo gevestigd zal worden.

15 Hugo den Boer rept in *De Ware Tijd* van 24-5-2004 van een buurtwacht die samen met de politie surveilleert.

16 *De Ware Tijd*, 4-3-2005.

17 Guicherit, maart 1996: 17.

18 Ook in november 2004 eisten ex-Jungles onder aanvoering van Papatoe uitvoering van het vredesakkoord. In *De Ware Tijd* van 9-11-2004 klaagde Papatoe dat 150 ex-Jungles geen werk hadden en sloot hij niet uit dat de mannen zouden vervallen tot criminaliteit. Later, toen hij met de president in gesprek was, matigde hij zijn toon enigszins (zie *De Ware Tijd*, 19-2-2005).

19 *www.waterkant.net*, 24-3-2005.

20 *De Ware Tijd*, 29-3-2005. Volgens het artikel beklaagde het Jungle Commando bij monde van Brunswijk zich erover dat afspraken uit het vredesakkoord over toetreding van Jungles tot 'een van de gewapende machten' en over huisvesting en gratis gezondheidszorg niet zouden zijn nageleefd. De toezegging van huisvesting wordt vaker genoemd; Kofie Ajongpong beweerde tegenover mij dat dergelijke afspraken behoorden tot de categorie *gentlemen's agreement*. De minister van Regionale Ontwikkeling ontkende tegenover mij het bestaan van dergelijke afspraken. Volgens het artikel in *De Ware Tijd* zouden er onder Wijdenbosch twintig ex-Jungles zijn opgenomen in de Centrale Inlichtingen- en Veiligheidsdienst en onder de regering-Venetiaan II nog eens veertig. 'Verder is er niets gedaan.' Officiële cijfers zijn vooralsnog niet beschikbaar.

21 *De Ware Tijd*, 31-3-2005 en *www.waterkant.net*, 31-3-2005.

22 *Times of Suriname*, 16-3-2005.

23 Brokopondo is een district met als belangrijke plaatsen Brokopondo, Brownsberg en Afobaka. Boven-Suriname behoort tot het district Sipaliwini en omvat de streek vanaf de Pikin Rio en Gran Rio tot – daarover verschillen de meningen – Mamadan, Afobaka of Pokigron. Gezaghebbende artikelen over de Binnenlandse Oorlog van Polimé en Thoden van Velzen (1988) en van Hoogbergen en Polimé (2002) gaan vooral over Oost-Suriname. De minder gezaghebbende publicaties van Hirschland (1990) en Van der Beek (1987) eveneens. Ook in de kranten verschenen vooral artikelen over Oost-Suriname en de vluchtelingen in Frans Guyana. Toestemming om met het leger op pad te gaan was moeilijker te verkrijgen; hoewel het blijkbaar niet onmogelijk was, getuige de verhalen van onder andere correspondent Marie-Annet van Grunsven. Ook Willibrord Frequin maakte in 1987 reportages onder geleide van het leger. Maar verslaggever Karel Bagijn kwam er wat Bouterse betreft niet in, vertelde hij mij. Ook Frans van Klaveren van *NRC Handelsblad* zei in een uitzending van Zorg en Hoop van 7-12-1986 dat hij geen toestemming kreeg van Paramaribo om in Suriname verslag te doen van de oorlog.

24 Niet alleen de tolk, ook Eddy Dap die in Suriname voor de ZZG werkte en Eddy Jozefzoon van het Surinaamse verzet in Nederland bevestigen de marihuanateelt en -handel.

25 De drugshandel was er vermoedelijk al voor de oorlog. Suriname is vooral een doorvoerland, wordt wel gesuggereerd. De Nederlandse pers heeft vaak beweerd dat er drugslaboratoria zijn in het binnenland, maar in Suriname zelf wordt daaraan getwijfeld. Wel zijn er illegale landingsvelden gevonden. Een van de grondstoffen die nodig is voor de bewerking van drugs is ether en dat is niet zomaar te importeren. Ook van Brunswijk wordt gezegd dat hij in drugs handelde tijdens de oorlog (zie het hoofdstuk 'Hoe het begon').

26 Dit verhaal wordt bevestigd door soldaat Erwin Caïro, die de korjaal zag aanspoelen.

27 Huurling Karl Penta schrijft in *A mercenary's tale* een aantal gruwelijkheden op. Voor een rituele wassing die de Jungles in Oost-Suriname ondergingen alvorens te vechten, zouden afgehakte lichaamsdelen van militairen gebruikt zijn. Voor wat het waard is (Penta en Ridley 2002: 43). Voor een uitleg van de rol van religie in de oorlog, zie: *In the Shadow of the Oracle, Religion as Politics in a Suriname Maroon Society* (Thoden van Velzen en Van Wetering, 2004:239).

Wachten op de dokter

1 Voor de officiële definitie van ptss zie DSM IV (*www.hulpgids.nl/ziektebeelden/ptsd-dsm.htm*). Zie ook het hoofdstuk 'Legerleed'.

2 Hoogbergen en Polimé (2002: 227) schatten het aantal vluchtelingen naar Frans Guyana op 10.000, waarvan 8.500 Marrons en 1.500 anderen, voornamelijk Inheemsen.

3 Wel 83,4% van de door Guicherit onderzochte vluchtelingen verloor tussen 1986 en 1992 familieleden en/of vrienden, soms meerdere. Guicherit haalt een paar verhalen aan: een man verloor op Moiwana drie van zijn zwangere dochters, een vrouw uit Morakondre verloor haar tweejarig zoontje, en een vrouw uit Moengotapoe verloor haar oma, twee neefjes en drie broers. Van haar oma moest als gevolg van de beschietingen een been worden geamputeerd; de oma overleed kort daarna. Van de vluchtelingen had 83,8% (894 personen) beschietingen en verwoestingen meegemaakt. Ook waren er verhalen over mishandelingen. Guicherit tekende op: 'Het hoofd van een oude vrouw uit Moengo Tapoe werd in een emmer met water gedompeld omdat zij niet snel genoeg opstond toen dat haar werd bevolen. De oudste zoon van een vrouw uit Ofialo werd mishandeld, opengereten en in de rivier gegooid.' (Guicherit, april 1996: 16)

4 De Pater Ahlbrinck Stichting moest in opdracht van de UNHCR de repatriëring van de vluchtelingen begeleiden. Sonny Waterberg was de veldcoördinator vanuit de UNHCR, de EBGS, PAS en het Ministerie van Regionale Ontwikkeling. De mensen kregen hout en zinkplaten om een nieuw huis van te bouwen.

5 Aldus antropoloog Josta Nieuwendam in een gesprek met mij. Zij was via de Pater Ahlbrinck Stichting betrokken bij de opvang van vluchtelingen.

6 Volgens Peter van der Vaart die destijds actief was voor de UNHCR in dit rampgebied, werd de repatriëring uit Frans Guyana en de wederopbouw in Suriname gefinancierd met gelden van de Europese Commissie, met name Franse fondsen. Een deel van de repatriëring werd rechtstreeks door Frankrijk gefinancierd, bijvoorbeeld de vertrekpremies. De Pater Ahlbrinck Stichting werd voor het opbouwwerk gefinancierd door de UNHCR. Ook het Ministerie van Regionale Ontwikkeling ontving van de UNHCR middelen voor de wederopbouw. Dit schreef Van der Vaart in een e-mail aan mij.

7 *www.cq-link.sr*, lokaal nieuwsarchief cq-link, 9-1-2002.

8 Sinds 2000 ligt er het Nationaal Plan voor de Geestelijke Gezondheidszorg in Suriname van Joop de Jong, directeur van TPO (Transcultural Psychosocial Organization). TPO houdt zich wereldwijd bezig met de behandeling van oorlogstrauma's. Samenwerkingspartners in dit plan zijn: de Medische Zending, de Regionale Gezondheidsdienst, het Psychiatrisch Centrum Suriname, TPO en het Ministerie van Volksgezondheid in Suriname. Niet alleen behandeling van oorlogstrauma's bij Jungle Commando's, ex-militairen en burgers staat op het programma, ook indirecte gevolgen van de oorlog worden meegenomen. Dan gaat het om sociale problemen die met de oorlogservaringen samenhangen of erdoor zijn versterkt: incest, huiselijk geweld en andere fysieke agressie. Bovendien is er aandacht voor verstoorde gezagsverhoudingen ten gevolge van de oorlog en problemen die gerelateerd zijn aan de goudwinning: prostitutie en hiv (door de oorlog is de goudwinning een belangrijke inkomstenbron geworden). Hulpverleners uit de psychiatrie zullen samenwerken met huisartsen, onderwijzers, lokale gezondheidswerkers en traditionele genezers. Ook wordt een beroep gedaan op traditionele gezagsdragers. De werkzaamheden starten in Groot-Paramaribo, Nickerie en pilotgebieden in de kuststrook en het binnenland. Bron: Ellen de Vries in *Trouw* van 8-12-2003.

9 Guicherit, maart 1996: 13.

10 Het plan om de algemene geestelijke gezondheidszorg onder te brengen bij de eerstelijnszorg, dus bij de Regionale Gezondheidsdienst, is onderdeel van het eerder genoemde Nationaal Plan voor de Geestelijke Gezondheidszorg dat deels uit het Startfonds bekostigd wordt. Een poot daarbinnen is de zorg aan getraumatiseerden in het binnenland; deze moet worden bekostigd uit het Fonds Ontwikkeling Binnenland voor de duur van een half jaar. Deze informatie kreeg ik van Rinia Codfried, directeur van het Ministerie van Volksgezondheid.

11 Codfried is inmiddels gepensioneerd en opgevolgd door Merceline Eersel.

12 Verdrag inzake de Rechten van het Kind, aangenomen door de algemene vergadering van de Verenigde Naties op 20 november 1989.

13 Guicherit schreef ook een plan van aanpak. Wat gebeurt ermee? Verdwijnt zo'n plan in de la? Gladys Kloof, die Unicef-projecten coördineert voor het Ministerie van Regionale Ontwikkeling: 'Die vrees hadden wij ook. Maar we geven er veel bekendheid aan. Met geld van Unicef wordt het rapport nu vermenigvuldigd voor alle ministeries en internationale organisaties. We hopen dat het districtsteam het actieplan gaat uitvoeren. Er moeten andere donoren behalve Unicef komen.'

14 Dit hoofdstuk is een bewerking van mijn artikel in *Trouw* van 8-12-2003, aangevuld met interviews uit 2004 en 2005.

Legerleed

1 De laatste algemene volks- en woningtelling die in 2005 werd gepresenteerd, registreerde een aantal van 233 zwervers, waarschijnlijk geteld in Paramaribo. Zwervers zelf en ook de bewaker aan de Waterkant die zwervers verjaagt van de eettentjes, schatten het aantal ex-militairen onder de zwervers op tien.

2 Volgens kapitein Henk Amstelveen bestond de Deltaforce voor die gelegenheid vooral uit Inheemsen. Ook zou de Echo-compagnie bij de 'actie' in Moiwana aanwezig zijn geweest.

3 Minister Ronald Assen van Defensie is dit verhaal niet bekend, maar hij weet wel dat Nelom voor het doden van krijgsgevangenen is veroordeeld. Nu is de man geestelijk een wrak vanwege een beroerte, aldus Assen in een interview met mij.

4 Inmiddels is luitenant Polak bevorderd tot kapitein.

5 Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de inspanningen lijken toe te nemen tijdens festiviteiten als veel binnenlandse gasten worden verwacht. Dan bederven opdringerige bedelaars 'vanzelfsprekend' het stadsbeeld.

6 Zie noot 8.

7 In het begin werden alle ptss-patiënten opgevangen in het Militair Hospitaal, maar de opnamemogelijkheid voor dit type patiënten werd later wegens 'capaciteitsproblemen' gesloten. Patiënten werden sindsdien doorverwezen naar het Psychiatrisch Centrum Suriname.

8 Jarenlang – tot 1995 – was Amstelveen 'op afroep beschikbaar'. Hij weigert daarover mededelingen te doen of uitleg te geven. Het is niet ongebruikelijk in Suriname dat ambtenaren op non-actief worden gezet. Ze krijgen hun salaris doorbetaald, maar hoeven hun gezicht niet te laten zien.

9 Als Assen zegt 'een half jaar geleden', dan bedoelt hij eind 2003. De minister haalt een incident aan waarbij dezelfde man betrokken was: het geval Afobaka. Dat was in 1997: een militair maakte amok en schoot drie of vier makkers dood. Achteraf bestaat het vermoeden dat de man die zijn stiefvader onthoofdde de dader was, aldus Assen. Blijkens het nieuwsoverzicht van de NPS-zender Zorg en Hoop van 11-1-1997 ging het bij het incident op Afobaka om de militair Huur, die volgens dit bericht militairen in hun slaap beschoot. Twee militairen stierven ter plekke. Anderen raakten gewond, aldus het persbericht. Zorg en Hoop meldde verder dat in het kader van de defensiesamenwerking tussen Nederland en Suriname de Nederlandse legerpsycholoog René Jacobs al enkele maanden in Paramaribo vertoefde om de zogenoemde ptss'ers te behandelen. Volgens Jacobs zouden er 200 tot 300 militairen met dit syndroom rondlopen en ook een groot aantal strijders van het voormalige Jungle Commando. Parlementsvoorzitter Marijke Djawalapersad reageerde op het schietincident te Afobaka. Ze zei dat de aanpak van eventuele problemen van oud-strijders in de afgelopen jaren veel te wensen heeft overgelaten. Huur zou al eerder betrokken zijn geweest bij een overval op Amerikanen, die in het Brokopondo-gebied meewerkten aan malariabestrijding.

10 In het kader van veteranenzorg bood Nederland hulp aan Suriname. Dit gebeurde in de vorm van adviezen en trainingen. Het ging daarbij volgens het Nederlandse Ministerie van Defensie om veteranen van Surinaamse afkomst die voor 1975 onder Nederlandse vlag (TRIS) vochten in de Tweede Wereldoorlog, tijdens de 'politionele acties' in Indonesië en in de Korea-oorlog. Met betrekking tot de Binnenlandse Oorlog zijn geen afspraken gemaakt. Dat Nederlandse hulpverleners ook adviezen verstrekten over de behandeling van ptss die van toepassing zouden kunnen zijn op de soldaten die vochten in de Binnenlandse Oorlog, wordt niet ontkend. Maar de woordvoerder van Defensie weerspreekt dat Nederland alleen voor dat doel manschappen naar Suriname zou hebben gestuurd. Nederland beschouwt de Binnenlandse Oorlog strikt genomen als een interne aangelegenheid. Ten aanzien van de hoop die minister Assen koestert: de huidige opvatting die Nederland huldigt is dat ptss een gezondheidsprobleem is en niet een defensieprobleem. Gezondheidszorg valt volgens de woordvoerder van het Nederlandse Ministerie van Defensie onder het sectorplan Gezondheidszorg. Als Suriname gespecialiseerde hulp op psychiatrisch gebied wil, moet men dat aangeven. Minister Assen zou dus naar zijn collega van Gezondheidszorg moeten stappen om hulp te regelen.

11 Van der Beek 1987: 78.

12 *De Ware Tijd*, 8-12-2003.

13 Suriname kent momenteel geen dienstplicht. Wel kunnen mannen en vrouwen zich vrijwillig melden, zij krijgen dan een contract.

14 Gods Bazuin aan de Keizerstraat in Paramaribo hield op 8 december 2003 een kerkdienst voor alle nabestaanden van slachtoffers van de mensenrechtenschendingen in de periode 1980-1991. Ook Bouterse bezocht deze dienst (*De Ware Tijd*, 8-12-2003).

Luilekkerland?

1 Gerda van Dooren behoort tot de orde van Franciscanessen Missionaris van Maria van de rooms-katholieke kerk.
2 Dat aantal noemt dokter Eric Cronie, die nu in Paramaribo werkt, maar destijds arts was in Albina.
3 Leuwsha 1997: 179.
4 Hugo den Boer in *De Ware Tijd*, 30-10-2004.
5 De verwoeste plaatsen die Thomas Polimé onder meer noemt zijn: Wanhati, Lantiwei, Pinatjaimi, Langa Oekoe, Pikin Santi, Peto Ondo, Sabanopeti, Moengopatoe, Marokondre, Morakondre, Abadoekondre, Bigiston, Java, Gododai en Mampana (Polimé en Thoden van Velzen 1988).
6 Zie voor een uitgebreid overzicht Hoogbergen en Polimé 2002.
7 De hulp duurde officieel tot april 1992 met een uitloop tot oktober van dat jaar en werd uitgevoerd door het Zeister Zendingsgenootschap. Hiermee was een bedrag van ruim 35 miljoen Nederlandse guldens gemoeid, inclusief de eigen bijdrage van 2,3 miljoen gulden van particuliere organisaties in Nederland waaronder het Zeister Zendingsgenootschap zelf. Dit noodhulpprogramma werd bekostigd uit de algemene begroting voor Ontwikkelingssamenwerking, dus ging buiten de verdragsmiddelen om (zie het rapport *Nederland en Suriname, ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996*, 1998: 22).
8 Er zijn allerlei speculaties over de financiering van het Jungle Commando door Nederland. Het Surinaams verzet in Nederland wist onvoldoende financiële middelen te genereren om Brunswijk royaal te steunen. Dat bevestigen onder anderen Volker (1998) en Buddingh' (2000), maar ook verzetsman Edwin Marshall. Brunswijk beweert dat het Jungle Commando maandelijks 50.000 gulden kreeg van het geld dat bestemd was voor humanitaire hulp. Voormalig militair attaché Bas van Tussenbroek, die tot en met 1982 op de Nederlandse ambassade in Paramaribo werkte en daarna naar Frans Guyana vertrok, fungeerde volgens Brunswijk als tussenpersoon. De journalist en Jungle-sympathisant Frits Hirschland (1990: 63) suggereerde dat bij Van Tussenbroek baar geld opgehaald werd. Bas van Tussenbroek ontkende dat al eerder en ook nu. Castro – Brunswijks tweede man – weerspreekt eveneens Brunswijks beweringen. Harde bewijzen dat de Nederlandse regering het Jungle Commando financieel gesteund heeft, zijn ondanks de speculaties voorlopig niet gevonden. Als Nederland Brunswijk al had willen steunen, rijst de vraag waarom het Jungle Commando dan zo pover werd uitgerust. Mogelijk om de guerrilla's ook weer niet te veel macht te geven? Cees Leune, projectcoördinator van het Zeister Zendingsgenootschap, antwoordt desgevraagd dat de beschuldigingen van Brunswijk 'pure onzin' zijn. De jarenlange hulpverlening is administratief scherp gecontroleerd door accountants waaronder de rijksaccountantsdienst, geeft hij te kennen. In de beginperiode gebruikte het genootschap Van Tussenbroek als intermediair. Van hem was bekend dat hij banden met het Jungle Commando onderhield. Op de vraag of het om die reden wel verstandig was om Van Tussenbroek in te schakelen, antwoordt Leune dat aan de integriteit van de man nooit getwijfeld is en dat er toen snel een betrouwbare tussenpersoon moest worden gevonden.
Ook wordt wel geopperd dat de Nederlandse Buitenlandse Inlichtingendienst (IDB) steun zou hebben verleend. In het boek over de Nederlandse Inlichtingendienst *Villa Maarheze* (De Graaff en Wiebes 1999: 355 e.v.) wordt weliswaar gesteld dat Van Tussenbroek betrokken was bij de IDB, maar niet dat het Jungle Commando door de IDB werd voorzien van geld en wapens. Van Tussenbroek bestreed in een interview met Gerard van Westerloo in *Vrij Nederland* van 19-6-1993 overigens enige betrokkenheid bij de Nederlandse Inlichtingendienst, mocht die het verzet tegen Bouterse heb-

ben willen steunen. Zie voor plannen van de VS en Nederland om met militair ingrijpen een einde te maken aan het regime-Bouterse ook het boek van De Graaff en Wiebes.

9 Hoogbergen en Polimé schatten het aantal burgers dat naar Frans Guyana vluchtte op 10.000, waaronder 8.500 Marrons en 1.500 anderen, voornamelijk Inheemsen. Volgens Eddy Dap, betrokken bij de opvang in Tilburg, zochten 1.500, hooguit 2.000 vluchtelingen uit het binnenland – merendeels Ndyuka, maar ook Saramakaners en Inheemsen – onderdak in Nederland. Een aantal Marrons vertrok naar de VS. Naar Groot-Paramaribo vluchtten volgens Guicherit (april 1996: 2) zo'n 13.000 vluchtelingen. VN-rapporteur Wako (*Question of violation*, 1988: 43) noemt in dat verband een aantal van 15.000 personen. Ook trok een onbekend aantal verder het binnenland in of verdween naar de kostgrondjes. In totaal sloegen naar schatting minstens 25.000 binnenlandbewoners op de vlucht.

10 *Deplacés provisoirs*: voorlopig ontheemden, aldus zuster Gerda.

11 Het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen (UNHCR) dat vanaf 1988 in Saint Laurent gevestigd was, bewaakte de rechtspositie van de vluchtelingen en pleegde regelmatig overleg met de lokale overheid en de vluchtelingen. Anders dan de Franse overheid erkende de UNHCR de nieuwkomers wel als vluchtelingen. De taak van de UNHCR was erop toe te zien dat de vluchtelingen vrijwillig terugkeerden. Bron: Hoogbergen en Polimé 2002: 230. De UNHCR ondersteunde teruggekeerde Marrons met programma's voor huisvesting, voeding en medische verzorging. Daarmee was een bedrag van ongeveer 1,1 miljoen dollar gemoeid, waarvan de Europese Gemeenschap ruim de helft fourneerde. Nederland droeg ruim 100.000 dollar bij. Dat meldt *NRC Handelsblad* van 12-12-1992.

12 Hoogbergen en Polimé 2002: 228.

13 Zie het hoofdstuk 'De Tucayana Amazones'.

14 Guicherit, april 1996: 3 e.v.

15 Eind 1991 keerde overigens de eerste stroom vluchtelingen al terug. De Surinaamse minister van Regionale Ontwikkeling verklaarde in december 1991 dat hij de vluchtelingen geen garanties kon bieden. Maar dat hadden de Marrons ook niet verwacht (Hoogbergen en Polimé 2002: 232).

16 Zie ook Hoogbergen en Polimé 2002: 233 e.v. Zij schetsen een iets ander verloop van de gebeurtenissen.

17 Wim Bunschoten in *De Gooi- en Eemlander*, 21-11-1992.

18 Guicherit, april 1996: 4.

19 Vermoedelijk ging het om een lager aantal: 1300 Marrons.

20 *De Gooi- en Eemlander*, 21-11-1992.

21 Idem.

22 Idem.

23 De UNHCR gaf later bij monde van P. Lavanchy te kennen tegen gedwongen repatriëring te zijn, maar 'begrip' te hebben voor de actie 'omdat Suriname nu een democratisch gekozen regering heeft en er in het binnenland weer vrede heerst'. Ook was bij de vrijwillige terugkeer van driekwart van de vluchtelingen in het jaar tevoren geen melding gemaakt van incidenten of schendingen van mensenrechten, zei Lavanchy in het *Algemeen Dagblad* van 19-1-1993.

24 *Algemeen Dagblad*, 19-1-1993.

25 'Zo moesten de aanvragers fotokopieën inleveren van hun paspoort en geboorteakte, de gebruikelijke pasfoto's overhandigen en een belastingzegel van 100 franc kopen. Tevens moesten geboorteakte en familieboekje in het Frans vertaald worden, waardoor de kosten voor een verblijfsvergunning opliepen tot ongeveer 1000 Franse francs. Een probleem was dat veel van de gevraagde documenten verloren waren gegaan. Lang niet alle vluchtelingen hadden die papieren mee kunnen nemen tijdens hun vaak overhaaste vertrek. Velen hadden trouwens nooit een paspoort gehad.' (Hoogbergen en Polimé 2002: 235)

26 Volgens de onderzoekers Richard Price en Sally Price (2003: 87) legaliseerde de burgemeester van Mana na sluiting van de kampen 1200 Ndyuka. Hoogbergen en Polimé (2002: 235) menen dat van de Marrons die in kampen woonden, een aantal van 161 personen een officiële verblijfsvergunning kreeg. De burgemeester van Mana, Georges Patient, houdt het op 4500 personen: 2000 uit de omgeving van Charvein en 2500 uit de buurt die wordt aangeduid als CD8. Het verschil in cijfers is volgens Polimé te verklaren uit het feit dat de aantallen betrekking hebben op verschillende periodes. In de loop der tijd werden meer mensen gelegaliseerd.

27 Price en Price (2003: 87) spreken van 2000 ex-vluchtelingen, de burgemeester van Mana noemt een aantal van 3400, Bisoina houdt het op 3 à 4.000 en John Samuel op 2800 tot 3000.

28 *Times of Suriname*, 1-2-2005.

29 Hoogbergen en Polimé (2002: 225 en 234) halen onderzoeker Richard Price aan die stelt dat op dat moment ongeveer 37.200 Marrons in Frans Guyana woonden. In 1986, toen de Binnenlandse Oorlog begon, waren dat er niet meer dan zesduizend. In Saint Laurent is Sranan Tongo zelfs de belangrijkste omgangstaal geworden. De totale Marronbevolking, verdeeld over Suriname, Frans Guyana en Nederland, wordt door Price op 117.660 geschat.

30 Hoogbergen en Polimé 2002: 241.

31 Het onderzoek *Villages-Santé* (2003) naar de bereikbaarheid van gezondheidszorg en onderwijs werd uitgevoerd in opdracht van de Stichting Surifrance in Saint Laurent, in samenwerking met lokale gezondheidsorganisaties in de omgeving van Saint Laurent. Om precies te zijn de route langs de RN1 en de lokale wegen D8, D9, D10 en CD8, CD9 en CD10. Dit zijn de zones waar de 'nieuwe' immigranten (clandestien en legaal) in casu Marrons en Inheemsen zich vestigden.

32 Ook in Kourou en in Cayenne en omgeving wonen veel Marrons uit Suriname.

33 Dit vertelde Linda Asin, directeur van de Surinaamse Pedagogische Academie, in een gesprek met mij.

Moiwana

1 Polimé en Thoden van Velzen 1988: 46 e.v. Zie ook Moiwana 1992: 11.

2 Doorgaans werden dorpelingen via de radio 24 tot 48 uur van tevoren gewaarschuwd het dorp te verlaten (*Question of violation*, 1988: 43).

3 Stanley Rensch werd met de dood bedreigd door het leger. Stanley Rensch werkt al een aantal jaren niet meer voor de mensenrechtenorganisatie Moiwana. Over die periode wil hij liever niet meer praten. Wel zou hij dat doen in de hoedanigheid van expert deskundige voor het Inter-Amerikaanse Hof.

4 Een chronologisch overzicht van de Moiwana-zaak:

- *December 1995*: de Surinaamse Nationale Assemblee (het parlement) neemt een motie aan onder Venetiaan om onmiddellijk de Moiwana-moorden te onderzoeken. Er gebeurt niets.
- In *1996* stapt de organisatie Moiwana '86 (inmiddels Moiwana geheten) naar het Hof van Justitie van Suriname, na de procureur-generaal ettelijke malen vergeefs te hebben verzocht onderzoek te doen. Er komt geen reactie. Ook Amnesty International en andere mensenrechtenorganisaties dringen herhaaldelijk op onderzoek aan.
- In *1997* vraagt president Wijdenbosch (1996-2000) professor Ludwig Waaldijk, voormalig hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Tilburg en voormalig rechter te Utrecht, uit te zoeken hoe de mensenrechtenschendingen tussen 1980 en 1990 het beste onderzocht kunnen worden.
- In *1997* legt Moiwana de Moiwana-case voor aan het Inter-Amerikaanse Commissie voor de Rechten van de Mens.
- In *augustus 1998* neemt de Surinaamse regering deel aan een conferentie over 'waarheid en verzoening', georganiseerd onder auspiciën van de Organisatie voor Gerechtigheid en Vrede en de Inter-Amerikaanse Commissie voor de Rechten van de Mens, om te praten over de voorwaarden voor een waarheidscommissie.

- *Najaar 1999* stelt Ludwig Waaldijk in zijn *Eindrapport COVIM* een waarheidscommissie voor. Die is er nooit gekomen. Een verslag van de bovengenoemde conferentie 'Waarheid en gerechtigheid: op zoek naar verzoening in Suriname' wordt in 1999 uitgegeven. Maar de regering treft geen concrete vervolgmaatregelen.
- *Eind 2002*, als Suriname niet reageert op het verzoek van de Inter-Amerikaanse Commissie om onderzoek naar de Moiwana-case in te stellen, wordt het land schuldig bevonden aan schending van de Inter-Amerikaanse mensenrechtenverdragen. Het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens wordt ingeschakeld.
- Op *9 september 2004* begint het proces tegen de staat Suriname in Costa Rica. Ook de andere partij, de Moiwana-nabestaanden en -ooggetuigen, wordt gehoord.
- In *juni 2005* verwacht Moiwana een uitspraak van het Inter-Amerikaanse Hof. Indien het Hof Suriname veroordeelt, rust op de Surinaamse regering de verplichting tot onderzoek, schadevergoeding en berechting.

5 Het Openbaar Ministerie noemt 19 december 1995 als de dag waarop de motie werd aangenomen. In die motie riep de Nationale Assemblee de regering op onderzoek in te stellen naar de moorden en andere mensenrechtenschendingen die 'naar verluidt zijn gepleegd door het leger onder aanvoering van Desi Bouterse' (Amnesty International 2003: 11).

6 In maart 2004 werd substituut-officier van justitie Errol Tilburg vermoord, 34 jaar oud. Later is gebleken dat het hier geen politieke moord betrof.

7 Toch blijkt het feit dat Suriname pas in 1987 de conventie ondertekende, voor het Inter-Amerikaanse Hof geen reden de zaak niet te behandelen. Mogelijk beroept het Hof zich op het door Suriname in 1976 ondertekende BuPo-verdrag met Nederland, waarin het individueel recht op 'effectieve rechtsmiddelen voor individuen wier rechten zijn geschonden' wordt bepleit. BuPo staat voor Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten. Bron: Amnesty International 2003: 8.

8 Elders wordt ook nog de naam van Jonas Henri Sabajo genoemd als hoofdverdachte, namelijk in *In Memoriam Herman Eddy Gooding*: 8.

9 Idem: 8.

10 Idem: 9. In 2002 werd het onderzoek naar Gooding heropend; ook onderzoek naar de moord op Inheemsen in Apoera is heropend.

11 *NRC Handelsblad* noemt in een artikel van 29-11-1997 luitenant Melvin Linscheer als mogelijke dader. Ook zou Linscheer verdwijningen van Inheemsen, vermoedelijk bij Apoera, op zijn geweten hebben.

12 Het Vredesakkoord uit 1992 zegt over amnestie in artikel 7: '1. Krachtens de Amnestiewet 1989 zal amnestie worden verleend aan degenen die zich vanaf 1 januari 1985 tot het tijdstip van de inwerkingtreding van deze wet schuldig hebben gemaakt aan strafbare feiten als vermeld in genoemde Amnestiewet. 2. Degenen die betrokken waren bij de gewapende strijd van het Jungle Commando, de Tucayana Amazones en andere illegaal gewapende groepen, zullen ingevolge de vorengenoemde Amnestiewet ook in aanmerking komen voor amnestie. 3. De regering zal ervoor zorg dragen dat voorzieningen worden getroffen om aan degenen aan wie amnestie wordt verleend de nodige informatie te verschaffen inzake procedures, rechten en plichten, inlevering van wapens en demobilisatie.' De Amnestiewet 1989 verwijst naar strafbare feiten zoals beschreven in de titels 1 en 5 van het Surinaams Wetboek van Strafrecht, respectievelijk misdrijven tegen de veiligheid van de staat en misdrijven tegen de openbare orde. In artikel 2 van de Amnestiewet 1989 wordt echter gesteld dat degenen die zich schuldig hebben gemaakt aan 'misdrijven tegen de menselijkheid' van amnestie zijn uitgesloten. Bron: Marshall 1993: 20 e.v.

13 Dit zei Mariska Muskiet, bestuurslid van de mensenrechtenorganisatie Moiwana, in een gesprek met mij.

14 Minister van Defensie Ronald Assen – die zich overigens aansluit bij de minister van Justitie in zijn opvatting dat de Moiwana-zaak onderzocht moet worden – sprak veel militairen over de toedracht van de zaak. Assen meent: 'De Amnestiewet schrijft voor dat er eerst een historisch onderzoek moet komen voordat je eventueel kunt denken in

termen van berechting.' Een historisch onderzoek is een soort waarheidsonderzoek, verklaart hij. 'In de zin van: was hier sprake van een oorlogsmisdaad of overmacht? We hebben het moment voorbij laten gaan om met zo'n waarheidsonderzoek te komen, waardoor nabestaanden naar een internationaal rechtscollege gegaan zijn.' Assen verwoordt de klacht van het leger dat het niet wordt gehoord in deze. 'Er zijn een heleboel militairen in de top die bereid zijn om, als het om Moiwana gaat, te vertellen wat ze weten en wat ze ervan denken. Dat is iets wat ze mij voortdurend te kennen geven.' Assen doelt op het feit dat de militairen in dezen de derde partij zijn. De rechtszaak in Costa Rica is er een tussen de staat en burgers van Moiwana. Toch gaat bevelhebber Mercuur niet in op interviewverzoeken. De meest gehoorde versie binnen het leger is volgens Assen: de ondercommandant stapte op een bewoonster van Moiwana af met de vraag: zijn hier Jungles? Toen ze 'nee' antwoordde, draaide de ondercommandant zich om en werd getroffen door een handgranaat. Hij overleed ter plekke. Vervolgens raakte de groep, die volgens de aan Assen verstrekte informatie onervaren was, in paniek. 'Ook vertellen militairen me dat er vanuit de hutten op ze werd geschoten.' De kleinzoon van basja Divinio heeft echter een heel andere versie: 'Een van de militairen trok de deur [van ons huis] open en gooide een handgranaat naar binnen. Ik ving hem op en gooide hem weer naar buiten.' Volgens deze jongen waren er twee groepen militairen 'aan het werk'. 'Eén groep schoot op de huizen en de mensen. De tweede groep stak de huizen in brand. Elke groep telde ongeveer honderd man.' Bron: Polimé en Thoden van Velzen 1988: 43.

Over de samenstelling van de groep militairen doen ook andere verhalen de ronde. Rept deze jongen over 'twee groepen', spreekt Assen van 'onervaren jongens', de mensenrechtenorganisatie Moiwana heeft het over 'een eenheid van zeventig man, speciaal gerekruteerd en opgeleid in Bosbivak (de Ayokokazerne in Para)' (Moiwana 1992: 11). Volgens deze publicatie van de mensenrechtenorganisatie zou ook een bus zijn opgeblazen; van de inzittenden bleef niets over. Volgens weer andere bronnen waren zowel de Delta Force (voornamelijk bestaande uit Inheemsen) als de Echo-compagnie aanwezig. Nabestaanden menen dat er zich onder de aanvallers zelfs Libiërs bevonden, in elk geval mannen die de dorpelingen niet konden verstaan. Maar ook een dorpsgenoot zou aan de gevechten hebben deelgenomen. Kranten maakten gewag van 'gemaskerde' mannen of mannen die hun gezicht hadden beschilderd. Dat meldde *Het Parool* van 4-12-1986 en bleek uit de vraaggesprekken die ik hield met nabestaanden. Olfers, een Inheemse, wordt genoemd als bevelhebber. Maar vaker klinkt de naam van Mercuur, de huidige bevelhebber. Pikant is dat Mercuur onlangs opnieuw is benoemd. Van verschillende zijden heeft Assen de garantie gekregen dat Mercuur geen deel uitmaakte van de groep die naar Moiwana is gegaan en dat hij voor hetgeen daar gebeurde niet verantwoordelijk is. 'Was dat wel het geval geweest, dan hadden we politiek gezien een groot probleem gehad.' Assen maakte uit diverse verhalen op dat het operatiebevel zodanig was opgesteld dat de groepen 'uiteindelijk' onder bevel stonden van Paramaribo. Ingezien heeft hij het operatiebevel echter niet. Maar hij belooft dat onderdirecteur Spa dat zal doen en verslag zal uitbrengen. Ik heb echter nooit meer iets van Spa gehoord. Assen zegt nu dat nooit toegezegd te hebben. Eerder gaf de toenmalige bevelhebber Bouterse te kennen de verantwoordelijkheid voor het gebeurde op zich te nemen.

15 *Algemeen Dagblad*, 3-12-1986.

16 Amnesty International, 1987: 8.

17 *Question of violation*, 1988: 45.

18 Herrenberg 1994. Zie ook het hoofdstuk 'Hoe het begon'.

19 Frank Grootemaat (2002: 216) stelt het volgende: 'In een ideale situatie zou na het rapport van een waarheidscommissie een juridisch proces moeten plaatsvinden, omdat verantwoordelijken dan daadwerkelijk gestraft worden. Vanwege het grote aantal daders of de fragiele politieke situatie is dit vaak niet haalbaar.'

20 *De Ware Tijd*, 15-9-2004.

21 *www.waterkant.net*, 21-8-2004. Punwasi refereert daarbij aan de Aloeboetoe-case: de moord op zeven Marrons bij kilometer 30 Tjongalangapasi (soms wordt Atjoni genoemd) op oudejaarsavond 1989 door het leger. Deze casus kwam ook terecht bij het Inter-Amerikaanse Hof; toen had Suriname de conventie inmiddels wel ondertekend. Het Hof veroordeelde Suriname. Jurist Marshall (1993: 21) schreef destijds: 'Het is thans aan de regering van Suriname in casu het Openbaar Ministerie om een strafrechtelijke procedure tegen de verdachten op gang te brengen.' Een schadevergoeding werd uitgekeerd aan de nabestaanden, maar tot strafrechtelijke vervolging kwam het niet. Zie hoofdstuk 'Crimineel of gecriminaliseerd', noot 12.
22 *www.waterkant.net*, 6-9-2004.
23 *De Ware Tijd*, 15-9-2004; *www.waterkant.net*, 15-9-2004 en 18-9-2004.
24 Kunstenaar Marcel Pinas is een Ndyuka en afkomstig uit het binnenland. De oorlog en het behoud van de Ndyuka-cultuur zijn thema's in zijn werk.
25 *De Ware Tijd*, 25 t/m 31-12-2004.
26 *De Ware Tijd*, 20-12-2004; *www.waterkant.net*, 20-12-2004.
27 De staat en de procureur-generaal nemen een afwachtende houding aan.
28 Dit hoofdstuk is mede gebaseerd op eerdere publicaties van mijn hand in de *Haagsche Courant* (29-11-2003) en *Wordt Vervolgd* (januari 2004).

Wonen in een krot

1 NIS is de afkorting van National Indoor Sporthal, zoals de hal vroeger heette.
2 Volgens Castro, Brunswijks tweede man, had het leger militairen gestationeerd in Pokigron en waren er burgers getraind door het leger. 'De militairen hebben de post versterkt, toen ze hoorden dat de Jungles naar de begrafenis van granman Aboikoni zouden gaan. Op de terugreis werden we in onze boten beschoten. Toen zijn we aan land gegaan en begonnen de gevechtshandelingen.'
3 Dit bericht, dat afkomstig was van onder meer de Nederlandse journalist Willibrord Frequin, leidt tot op de dag van vandaag een hardnekkig bestaan in de media. In de gesprekken die ik met veel inwoners van Pokigron voerde tijdens een *krutu* werd dit pertinent ontkend, zoals het ook destijds ontkend werd. Wat vermoedelijk het geval is geweest, is dat er in de búúrt van Pokigron een Junglekamp door het leger werd overvallen. In *Het Parool* van 12-10-1987 wordt ook gesproken over een vermeende moord door het leger op burgers in Klaaskreek en Tjongalangapasi in diezelfde periode. Voor zover bekend is daar nooit onderzoek naar verricht.
4 Polimé en Thoden van Velzen 1988: 18.
5 Directeur Soon Ho Kim van NV Philip Kim bevestigde tegenover de politie dat minister Paul Somohardjo van Sociale Zaken en Volkshuisvesting steekpenningen bedong. Smeergeld zou Kim een definitief woningbouwcontract met het ministerie opleveren. Kim sleepte de minister voor de rechter, maar tijdens het kort geding dat op 1 augustus 2002 diende, werd de zaak niet ontvankelijk verklaard. Bron: *De Ware Tijd*, 17-8-2002.
6 Blijkens een bericht in *De Ware Tijd* van 12-8-2002 was de vermoedelijke opleverdatum van die veertig woningen voorjaar 2003. Op Brownsweg werden nog eens dertig huizen gebouwd.
7 Volgens een bericht van *www.waterkant.net* van 30-9-2004 zullen er 180 sociale woningen gebouwd worden in Wanica en Kwatta. De woningen worden opgeleverd in 2006. In dit artikel wordt gesproken over een maandelijkse huur van 80 tot 175 euro.
8 Dit schrijft Wouter Gortzak (2003) in een poging het beleid te analyseren. Zie ook het rapport: *Nederland en Suriname – ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996*, 1998.
9 De Venezolaanse regering zegde Suriname een lening van bijna vier miljoen euro voor sociale woningbouw toe (*www.waterkant.net*, 9-9-2004).
10 Gortzak (2003: 92 e.v.) verwijst naar professor Ad de Bruijne die in een nota van januari 2001 stelde dat overheden gehouden zijn zoveel als mogelijk te bevorderen dat mensen in een decente woonomgeving kunnen leven. De Bruijne wijst erop dat het woningtekort in Suriname, hoewel niet precies bekend, in elk geval hoog is en voor de lage en middeninkomens toeneemt doordat door en voor deze groepen nauwelijks wordt gebouwd. Gortzak verwondert zich vervolgens over de vele organisaties die met

woningbeleid bezig zijn. 'Lokale Surinaamse én Nederlandse initiatieven tuimelen in een bonte mengeling langs, door en over elkaar. Wie daar inzicht in wil krijgen, waant zich in de kortste tijd in een doolhof van namen en afkortingen van clubs en stichtingen met goede bedoelingen en nog fraaiere plannen.' Hij beveelt een onderzoek van Caesarea en AGIDS aan, waarvan de uitkomsten zijn samengevat in een gezamenlijke Amsterdams-Surinaamse publicatie (AGIDS/Universiteit van Amsterdam en Caesarea/Paramaribo 2003). Uit dit rapport noemt hij: Stichting Brasa en zusterorganisatie Sekrepatu, Woning Groep Suriname, Rook Groep, Zeister Zendingsgenootschap, JiWi, Op Doro en Den Haag-Suriname.

11 *Nederland en Suriname, ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996*, 1998: 45.
12 *De Ware Tijd*, 10-4-2002.
13 *De Ware Tijd*, 22-12-2004.

Crimineel of gecriminaliseerd?

1 *De Ware Tijd*,11-5-2004.
2 Zie de Forumsite van *De Ware Tijd*, 14-6-2004 en 21-6-2004.
3 In dezelfde tijd wordt Sampi's compaan Zerfino doodgeschoten door de politie. De politie ligt niet alleen vanwege vermeende discriminatie, maar ook vanwege onnodig vuurwapengeweld onder vuur (*De Ware Tijd*, 16-6-2004).
4 *www.waterkant.net*, 11-10-2004.
5 27 mei 2004 was de datum van die rechtszaak.
6 De animositeit tussen de 'Stadscreolen' en Marrons dateert van lang geleden. Een aantal kwesties op een rijtje:
   - Marrons zouden zich boven de Creolen verheven voelen, omdat zij zich in de slavernijtijd niet hebben laten knechten.
   - Een leger van slaven met rode mutsen dreef destijds gevluchte slaven weer terug naar de plantage. Nog steeds is *redi musu* (rode muts) synoniem voor 'verrader'.
   - Omgekeerd werden de gevluchte slaven die op de plantage waren geboren, soms met minder enthousiasme ontvangen dan de uit Afrika afkomstige 'zoutwaternegers' (Hoogbergen 1992: 19).
   - Marrons plunderden regelmatig de plantages, ook op zoek naar vrouwen die – anders dan vaak wordt gesuggereerd – vaak vrijwillig meegingen. Vanaf 1760 sloten Marrons verdragen met het Nederlandse gouvernement om voortaan de plantages met rust te laten en zelfs gevluchte slaven terug te brengen. En niet op een zachtzinnige manier. 'Tot kort voor de Emancipatie [opheffing slavernij op 1 juli 1863 – EdV] werden Bosnegers ingezet bij militaire expedities ter achtervolging van ontvluchte slaven. In 1849 keerden Ndyuka terug van een patrouille met elf ontvluchte slaven en de afgekapte rechterhand van vier gedoden, waarvoor ze een premie van f 250 (15 x f 16) ontvingen.' (Scholtens 1994: 54).
   - Vanaf de achttiende eeuw was sprake van een gestage sociale stijging van de vrije kleurlingen (vrijgemaakte slaven van gemengde afkomst), zowel in zaken als in overheidsfuncties (Oostindie 1998: 98).
   - Bestuurlijk gezien bleven de Marrons 'achter' bij de Creolen. Het bestuurscentrum van Suriname was immers Paramaribo dat bevolkt werd door Creolen. De Creoolse NPS is nog steeds een belangrijke politieke partij. Creolen met hun blankere huid stonden van oudsher hoog op de sociale ladder. De vrije gekleurden vormden de Creoolse elite. 'Kleur verbeteren' was belangrijk, 'vernegeren' uit den boze.
7 *Times of Suriname*, 12-6-2004.
8 *De Ware Tijd*, 30-4-2004.
9 Om vast te stellen of er sprake is van oververtegenwoordiging, zou men moeten weten hoe de bevolking van Suriname is samengesteld. Dat is niet gemakkelijk te achterhalen. De recentste cijfers van het algemeen bureau voor de statistiek dateren van 2004 (uitgegeven in 2005), maar onderscheiden niet naar etniciteit. Anno 2004 werden 487.024 inwoners geteld in Suriname (zie *www.statistics-suriname.com*). Volgens een rapport van Amnesty International uit 1998, toen Suriname nog 404.000 zielen telde, is de verdeling

als volgt: Creolen 35%, Hindoestanen 35%, Javanen 16%, Marrons 10% en Inheemsen 3% (zie *www.parbo.com/m86/rapport A98.html*). Aangezien het traditionele woongebied van de Marrons het binnenland is en dat van de Creolen de stad en kuststreek, lijkt het erop dat Marrons – zoals Santokhi stelt – inderdaad oververtegenwoordigd zijn in de genoemde soorten criminaliteit. Politiewoordvoerder Jones verklaart: 'In de stad valt natuurlijk meer te halen.'

10 *De Ware Tijd*, 4-1-2005.

11 Historicus Jerry Egger constateerde tevens in een gesprek met mij dat de Binnenlandse Oorlog indirect meer criminaliteit veroorzaakte: 'Er kwamen zwaardere wapens en een andere mentaliteit in het land. Vroeger had men in het binnenland een jachtgeweer, nu een echt geweer.'

12 Op oudejaarsavond 31 december 1987 werd Sampi's vader Beri Tiopo samen met zes andere Marrons doodgeschoten door het leger, dat de mannen ten onrechte aanzag voor Jungle Commando's. Militairen dwongen de mannen hun eigen graf te delven om ze vervolgens in koelen bloede te vermoorden. Een van de slachtoffers die voor dood achtergelaten was, werd naar het ziekenhuis gebracht, maar stierf drie maanden later toch (*www.parbo.com/m86/rapportA98.html*: 5 e.v.) Volgens jurist en wetenschapper Edwin Marshall (1993: 10) ging het om Daison Aloeboetoe uit Goejaba, Dedemanu Aloeboetoe uit Goejaba, Mikuwendje Aloeboetoe uit Goejaba, John Amoida uit Asidonhopo, Richenel Voola alias Ameikanbuka Asid uit Grantatai, Martin Indisie Banai uit Goejaba en Beri Tiopo uit Goejaba. Het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens stelde de staat Suriname in 1994 aansprakelijk voor de moorden en veroordeelde haar in de zogenaamde Aloeboetoe-case (drie van de zeven slachtoffers heetten Aloeboetoe) tot het betalen van een schadevergoeding aan de nabestaanden van de slachtoffers. In totaal ging het om een bedrag van 453.102 US dollars. Zie voor bedragen en uitkeringen aan de nabestaanden het verslag van de Inter-American Court of Human Rights, *Aloeboetoe et al. Case*, 1993. Ellen de Vries, Afra Accord en Samuel Wens interviewden familieleden van Sampi in onder andere Goejaba, *Paramaribo Post*, 24-6-2004.

13 *Paramaribo Post*, 26-2-2004.

14 Zie het hoofdstuk 'Stank voor dank?'.

15 Zie het artikel 'Training voor Paramaccaanse gezagdragers' door Hugo den Boer, *De Ware Tijd*, 8-2-2005. Het is trouwens niet zo dat de granmans voor de oorlog wel altijd blindelings gehoorzaamd werden. De historicus Ben Scholtens (1994: 112) wijst erop dat de macht van de dignitarissen sinds de jaren vijftig en zestig al tanende was. Zie ook het hoofdstuk 'Hoe verder?'.

16 G. Partiman verrichtte in 1990 bij de afdeling Jeugdzaken van het Korps Politie onderzoek naar de criminaliteit van Marronjongeren in de stad. Zij interviewde vijftig arrestanten in de leeftijdscategorie van tien tot zestien jaar. Daarnaast onderzocht zij honderd gezinnen in de wijk Latour, waarvan de helft bestond uit oorlogsvluchtelingen. Ze relateerde de vermogensdelicten, drugsgebruik en -handel en prostitutie van de jongens aan de gezins- en schoolsituatie en de marginale sociaal-economische omstandigheden van veel Marrons in Paramaribo. Andere onderzoeken en analyses wijzen uit dat al sinds de jaren zestig en zeventig groepen Marrons in marginale omstandigheden leefden in de stad. Bron: Scholtens 1994: 146.

17 Bovenkerk 1992: 55 e.v.

18 *De Ware Tijd*, 13-5-2004.

19 *De Ware Tijd*, 1-1-2004.

Onderwijs: een onvoldoende

1 *De Ware Tijd*, 15-5-2004.

2 In verstedelijkte gebieden in het district Marowijne zijn meer leerkrachten met een hoofdakte dan in Boven-Suriname, volgens gegevens van het Ministerie van Onderwijs uit 2004. In Marowijne zijn er 14, in Brokopondo 1, in Sipalawini 1 en in Para 3 leer-

krachten met een hoofdakte. Daarentegen telt Sipaliwini 117 leerkrachten met een boslandakte, Brokopondo 51 en Marowijne 23. Suriname kent voor het lager onderwijs ongeveer negen verschillende bevoegdheden.

3 Ook op Nason is in 2004 de bouw van een nieuwe school begonnen met geld van EU-fondsen. Tijdens de oorlog hielden de Jungles de school, het internaat en de lerarenwoningen bezet. Een nieuwe school is hoognodig. De oude school, een geïmproviseerd klaslokaal, is een donker hol met vermolmde houten banken. Een kleuterschool is er niet. De Pater Ahlbrinck Stichting houdt toezicht op het project.

4 Het hoofd Bureau Onderwijs Binnenland van de Surinaamse overheid, Bert Eersteling, definieert het binnenland als volgt: 'Overal waar kinderen vanuit een traditionele dorpssituatie de school bezoeken, waar een kapitein is en waar ze een andere moedertaal spreken dan Nederlands of Sranan. Dus ook Moengo valt volgens die definitie onder het binnenland. In district Para is Paranam geen binnenland, maar Powaka en Blawatra wel.' Anderen definiëren het binnenland als het gebied grenzend aan de districten in de kuststreek, inclusief Para.

5 Het is niet helemaal duidelijk of dat ook zo is; een paar geïnterviewden vertelden mij dat zij in 1988 of soms nog eerder de school in Moengo weer bezochten. Speelt een slecht geheugen hen parten? Een gedegen inventarisatie om dat te kunnen controleren ontbreekt.

6 Ook nu zijn de kinderen in het grensgebied soms beter af. Kinderen in bijvoorbeeld Langatabbetje gaan tegenwoordig ook in Frans Guyana naar school. Wel een belangrijk nadeel is dat ze dan geen Nederlands meer leren op school.

7 *Nederland en Suriname, ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996*, 1998: 43 e.v.

8 In mei 1999 kon de tweede serie renovatiewerkzaamheden niet worden voltooid, omdat de beschikbare middelen bij de afronding niet toereikend waren. 'Vervolguitvoering van het Noodprogramma Herstel Schade Onderwijs Binnenland heeft door het uitblijven van het beleidsoverleg tussen de Surinaamse en de Nederlandse overheid geen doorgang kunnen vinden. (...) Tijdens het beleidsoverleg tussen de Surinaamse regering en de Nederlandse regering in juni 2001 is besloten tot vervolguitvoering van het Noodprogamma Herstel Schade Onderwijs Binnenland.' Dit komt uit een interne nota van de Stichting Projekten.

9 Kruijt en Maks 2003: 47 e.v.

10 Zie het hoofdstuk 'De Tucayana Amazones'.

11 Ritfeld somt de scholen op die zijn gerenoveerd in het kader van het Noodprogramma Herstel Schade Onderwijs Binnenland. Dat zijn: Apoera, Wasjabo, Abenaston, Botopasi, Masiakriki, Albina, Gakaba, Kajana, Ligorio, Abadoekondre, Kwakoegron, Nieuw Aurora, Goejaba, Semoisi, Drietabbetje, Asidonhopo en Wanhati. De schoolbesturen van openbare, katholieke en evangelische scholen bepaalden gezamenlijk welke scholen prioriteit hadden. Het moge duidelijk zijn: niet alleen PCOS houdt zich bezig met renovatie, ook andere non-gouvernementele organisaties doen dat. Tamarin en Nason zijn daarvan een voorbeeld.

12 Het Ministerie voor Ontwikkelingssamenwerking in Nederland kwam met een studie gebaseerd op oudere cijfers uit 2000 op een iets gunstiger percentage uit: 61,2%. Dit laatste percentage gaat uit van een leerplicht vanaf zes jaar; Suriname kent echter een leerplicht vanaf zeven jaar. Zie *www.minbuza.nl*.

13 Getuige de koppen in de krant:
- *Times of Suriname*, 5-12-2003: 'Onderwijsproces binnenland bedreigd. Het onderwijsproces in delen van het binnenland wordt bedreigd door een tekort aan leerkrachten. In de dorpen Pusugrunu, Nieuw Jacob Kondre en Moytakki met in totaal 250 leerlingen is de school zelfs nog niet begonnen.'
- *De Ware Tijd*, 4-5-2004: 'Onderwijs op Witagron draait gebrekkig'. Dit vanwege verzuim van twee onderwijzeressen.
- *De Ware Tijd*, 6-7-2004: 'Stagnatie in onderwijsproces Powaka door slechte staat Afobakaweg'.

14 Guicherit 2002: 44 e.v.

15 Agnes Ritfeld constateert dat dat geldt voor alle pedagogische opleidingen in Suriname.
16 Dit zegt ze in een interview met Joost Oranje, *NRC Handelsblad*, 29-5-2004.
17 Joost Oranje, *NRC Handelsblad*, 29-5-2004.
18 Times spreekt over een soortgelijk project en raamt de kosten op 1,5 miljoen euro. Mogelijk hebben de kosten die Eersteling noemt, betrekking op de 'haalbaarheidsstudie' (*Times of Suriname*, 6-9-2004).
19 'Maandag eerste steenlegging bouw nucleus-centrum Brokopondo', *De Ware Tijd*, 30-3-2005.
20 Paramaribo heeft alle schooltypen, Nickerie heeft een mulo, lts, kweekschool en havo/vwo alsmede een internaat, Moengo een mulo en lbgo en in Albina is er een lbgo en muloschool. Volgens Hugo den Boer van *De Ware Tijd* is de mulo van Albina pas sinds april 2002 weer operationeel. Daarvoor moesten de kinderen naar Moengo. Omdat er in Albina geen goede woningen voor leerkrachten beschikbaar waren, was eind 2004 de situatie volgens De Boer zo dat alleen de eerste twee klassen van mulo en lbgo toegankelijk waren.
21 Het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling, Minov, heeft drie wetsvoorstellen voorbereid. Deze zullen de basis moeten vormen voor het hervormingsproces dat de komende jaren gestalte zal krijgen. Reorganisatie van het basisonderwijs en management zijn de aandachtsgebieden. De bedoeling is ook de leer- of schoolplichtige leeftijdsgrenzen te verruimen van zeven tot twaalf naar vier tot veertien jaar (*www.waterkant.net*, 10-12-2004).
22 Uit de resterende pariteitsmiddelen die 136 miljoen euro bedragen, zal een proportioneel deel worden geïnvesteerd in de onderwijssector. In het kader van het Sectorplan is er niet-aflatende belangstelling voor drop-outs, zittenblijvers, bijscholing van leerkrachten en renovatie van schoolgebouwen (*De Ware Tijd*, 10-1-2005).
23 Gobardhan-Rambocus 2001.
24 Dit kwam doordat de toenmalige regeerders een andere godsdienstige gezindte hadden.
25 Suriname telt volgens Eersteling iets meer katholieke en evangelische scholen dan openbare scholen.
26 Gobardhan-Rambocus 2001: 495.
27 *Nota aangaande het onderwijs in het binnenland*, 1981: resp. 52, 52, 26 en 35.
28 Ringeling 2001: 295 e.v.

De malariamug

1 De Medische Zending krijgt subsidie van het Ministerie van Volksgezondheid. Tachtig tot negentig procent van de begroting komt voor rekening van de overheid. Voor de resterende tien tot twintig procent wordt subsidie gezocht bij (buitenlandse) sponsors. Salarissen, transportkosten en medicamenten worden betaald door de overheid; voor het onderhoud van gebouwen moeten projectvoorstellen worden geschreven.
2 Stoelmanseiland was een van de weinige vooroorlogse ziekenhuizen in het binnenland. De andere twee waren Djumu en Brownsweg. Nu is er geen ziekenhuis meer dat die naam verdient. De ziekenhuizen zijn volgens Van Eer omgebouwd tot gezondheidscentra. Maar als je vroeger op Stoelmanseiland een hartaanval kreeg, ging je ook dood, zegt Van Eer. Je kon beter naar de stad met het vliegtuig.
3 Brunswijk arriveerde eind augustus.
4 Overigens kampte ook de stad met een medicijntekort.
5 Dit zei dominee Rudy Polanen in een gesprek met mij. Destijds was Polanen namens de EBG betrokken bij de humanitaire hulpverlening in Paramaribo. Hij was onderdirecteur van het Diaconessenhuis in Suriname.
6 Tijdens het kabinet-Radhakishun van 16 juli 1986 tot 13 februari 1987.
7 Van Westerloo 1993: 50 e.v.
8 Medicijnen werden uit de humanitaire noodhulp bekostigd en ook uit de overbruggingshulp (*Nederland en Suriname, ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996*, 1998: 22 en 25).
9 *De Volkskrant*, 8-10-1987.

10 Nederland bood daarbij ook de helpende hand: projecten van na 1992 waren gedeeltelijk gericht op het lenigen van de eerste nood en het gaande houden van de gezondheidszorg. Meer dan 37,2 miljoen gulden werd uitgetrokken om noodzakelijke medicijnen in Suriname te importeren. Voor vervangingsinvesteringen in de ziekenhuizen van Paramaribo was een bedrag van 5,2 miljoen gulden beschikbaar en voor reparatie van medische apparatuur 2,1 miljoen. Voorts werd de wederopbouw van poliklinieken in het binnenland ter hand genomen en werden kleinschalige noodprogramma's opgesteld voor het optimaal functioneren van het Bureau voor Openbare Gezondheidszorg en de Regionale Gezondheidsdienst (*Nederland en Suriname, ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996*, 1998: 44 e.v.).

11 Er zouden nu wel plannen zijn voor de bouw van ziekenhuizen in het binnenland, blijkens een bericht in *De Ware Tijd*, 22-5-2004. Van Eer zegt daarvan niet op de hoogte te zijn.

12 Zie ook *Times of Suriname*, 29-7-2004, 'Onhygiënische toestand bij poli Debike' door Samuel Wens en Natifha Aarland.

13 Volgens Hugo den Boer van *De Ware Tijd* zou dit project al door de vorige regering, de regering-Wijdenbosch dus, geïnitieerd zijn. Bij haar aantreden in 2000 vond de huidige regering dat het project niet voldeed aan de behoeftes van de binnenlandbewoners. Aanvankelijk was de Medische Zending niet betrokken bij het plannen van de nieuwbouw-poliklinieken en personeelswoningen. In januari 2003 is het plan geheel herschreven in samenspraak met de Medische Zending en de Regionale Gezondheidsdienst (*De Ware Tijd*, 22-5-2004). Waarom de Medische Zending door de regering-Wijdenbosch niet bij de planning betrokken werd, is niet duidelijk. Van Eer: 'Een duidelijke reden werd niet gegeven.'

14 *www.waterkant.net* van 28-8-2004 meldde dat aanvankelijk in 1997 zou worden aangevangen.

15 In de stad hebben min- en onvermogenden recht op financiële bijstand en vrije geneeskundige hulp. Maar volgens Guicherit (2002: 27) blijkt dat in de praktijk niet altijd een garantie om het ook te krijgen. Soms moet er toch betaald worden en vraagt de arts hoge bedragen voor consulten. Soms wordt domweg behandeling geweigerd.

16 Het is gebruikelijk dat districtsbewoners gebruik maken van de gezondheidsvoorzieningen in Frans Guyana en Paramaribo. Dit geldt in het bijzonder voor vrouwen die in Frans Guyana bevallen. Zeker 66% van de patiënten van het Franck Joly-ziekenhuis in Saint Laurent is Surinaams, constateert Guicherit (2002: 25).

17 Ook de directeur van het Ministerie van Volksgezondheid, mevrouw Rinia Codfried, bevestigt dat toename van malaria een van de belangrijkste gevolgen is van de oorlog. 'De malariavoorlichting was helemaal uit elkaar gespat.'

18 *www.waterkant.net* komt op 25-10-2004 met een bericht over een nieuw malariavaccin. Het door de Wereldgezondheidsorganisatie ontwikkelde vaccin verkeert nog in een proeffase. De positieve resultaten bij Afrikaanse kinderen zijn hoopgevend. Het duurt echter nog jaren voordat het vaccin ook in Suriname beschikbaar is.

19 Hoogbergen e.a. 2001: 111.

20 Idem: 120.

21 Idem: 120 e.v.

22 Idem: 121.

23 Uit cijfers die genoemd worden in een onderzoek naar de bereikbaarheid van gezondheidszorg in Frans Guyana blijkt: 'The incidence of aids in French Guiana remains one of the highest in Latin America and the Carribean. Since 1993, an hiv serology test is routinely offered to all pregnant women following recommandations of the Ministery of Health. Although the incidence of aids has decreased, hiv prevalence in pregnant women has increased in recent years.' (rapport *Villages-Santé*, 2003)

24 *www.waterkant.net*, 20-12-2004.

25 Nancy de Randamie, *De Ware Tijd*, 21-4-2004.

26 Idem.

27 Hugo den Boer noteerde in *De Ware Tijd* van 22-5-2004 de verschillen in hulpverlening tussen het binnenland en de stad. 'In de praktijk meldt een binnenlandbewoner met

gezondheidsproblemen zich altijd eerst aan bij de dichtstbijzijnde poli. De medische zorg ter plekke in het binnenland is eerstelijnsgezondheidszorg. Er is altijd een Gezondheidsassistent (GZA) aanwezig op de poli. Deze persoon kan de primaire gezondheidszorg bieden. Wanneer er geen diagnose gesteld kan worden, wordt er radiocontact gemaakt met de stad om advies in te winnen. Wanneer de patiënt niet ter plekke verder geholpen kan worden, wordt transport naar de stad geregeld. Daar wordt tweedelijnsgezondheidszorg verleend. De patiënt komt dan terecht in het Diaconessenhuis aan de Zinniastraat. Dit kan met het vliegtuig voor spoedeisende hulp, maar soms ook met de ambulance of de boot in combinatie met de bus. (...) De medische zorg in het binnenland is wel en niet te vergelijken met die van de stad. In de stad wordt eerder nadruk gelegd op behandeling van infecties. In het binnenland is malaria de eerste zorg. Naar omstandigheden kunnen patiënten in het binnenland bij spoedeisende gevallen niet altijd snel geholpen worden, maar de structuur is erop berekend dat patiënten voor noodzakelijke aanvullende medische hulp toch redelijk snel naar de stad kunnen worden gebracht. De medicijnvoorziening in het binnenland is gelijk aan die in de stad. De poli's worden niet bemand door een arts maar door GZA's. GZA's hebben een praktische opleiding, met daarbij dat zij de taal van de lokale bevolking spreken vormen zij een goede basis voor de medische zorg ter plekke. Ander voordeel is dat de GZA's permanent aanwezig zijn, in tegenstelling tot de artsen.'

28 Guicherit 2002: 25 e.v.

29 Idem.

30 'Polikliniek in Bigi Poika langer dan een jaar dicht', Erna Aviankoi in *De Ware Tijd*, 24-5-2004.

31 Het ziekenhuis in Albina dat volgens Ashim-Sardjoe wél aan internationale normen voldeed, liep in de oorlog schade op en is met Franse hulp nu omgebouwd tot gezondheidscentrum. Maar als het beter uitkomt wippen burgers de grens over naar de Franse kant, waar ze ook geholpen worden, vertelt Ashim-Sardjoe.

32 *De Ware Tijd*, 16-7-2004.

33 *www.waterkant.net*, 7-1-2005.

34 Hoewel op de toegankelijkheid van gezondheidsinstellingen in Frans Guyana voor niet-ingezetenen wel wat lijkt af te dingen (zie het hoofdstuk 'Luilekkerland?').

Goudkoorts

1 Protocol I van het Vredesakkoord 1992, 'Voorzieningen en maatregelen met hoge prioriteit'.

2 Vredesakkoord 1992, artikel 1 paragraaf 4 en 5. De letterlijke tekst: '4. Partijen bevestigen hierbij hetgeen is vastgelegd in artikel 41 van de Grondwet van de Republiek Suriname en verklaren dit artikel, als volgt luidende, ten volle te eerbiedigen: "Natuurlijke rijkdommen en hulpbronnen zijn eigendom van de Staat en dienen te worden ingezet in de economische, sociale en culturele ontwikkeling. De natie heeft het onvervreemdbaar recht om volledig bezit te nemen van de natuurlijke hulpbronnen, teneinde deze aan te wenden ten behoeve van de economische, sociale en culturele ontwikkeling van Suriname." 5. Ingevolge het eerdergenoemde artikel van de Grondwet zullen de bewoners van het binnenland als deel van de Surinaamse natie deelgenoot zijn van de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen en van baten die daaruit voortvloeien.'

3 Vredesakkoord 1992.

4 Kambel en MacKay 2003: 115 e.v.

5 Idem: 118.

6 'Suriname behoeft aparte internationaal geschoeide Goudwet', *De Ware Tijd*, 27-8-2004.

7 In artikel 3 van het concept staat dat de schade die de bewoners ondervinden wordt gecompenseerd in de vorm van verplichte consultatie van de bewoners door de aanvrager van het mijnbouwrecht alvorens tot exploratie over te gaan. De wet zegt verder dat de overeenkomst regelingen moet treffen ten aanzien van compensatie voor geleden economische en milieuschade en voor de verloren jacht-, landbouw- en visgronden van binnenlandbewoners (zie *www.dbsuriname.com*).

8 Zelfs wordt er gerefereerd aan een nieuwe binnenlandse oorlog, maar als commentaar op het stuk dat op 29-6-2004 in *De Ware Tijd* verscheen, haastten de actievoerders zich te zeggen dat dat niet aan de hand is. 'Wij kunnen van de ontberingen praten van de laatste Binnenlandse Oorlog. Dat willen wij in geen geval nog eens een keer meemaken. Het accent van onze acties wordt gewoon verkeerd gelegd. Wat wij willen is lotsverbetering van de binnenlandse bewoners.' Was getekend: Jongerenorganisatie Nieuw Koffiekamp. De jongeren barricadeerden in juli 2004 de toegang tot de Rosebelmijn en eisten grond voor eigen goudwinning. Zij beweerden door de komst van de multinational brodeloos te zijn geraakt, omdat ze voorheen aan kleinschalige goudwinning deden op het gebied dat nu in concessie aan de multinational is gegeven (*De Ware Tijd*, 14-7-2004).

9 De Vereniging van Saramakaanse Gezagsdragers diende in 2000 al een klacht in bij de OAS, omdat gronden zonder hun medeweten in concessie zouden worden gegeven aan buitenlandse multinationals en anderen. Daarbij ging het niet alleen om goud, maar ook om hout- en andere concessies (bron: knipsel, vermoedelijk *De Ware Tijd*, 27-10-2004). Compensatie voor vernielde stukken grond bleef uit, aldus de Vereniging. De zaak loopt nog steeds, blijkens een recent artikel in *Times of Suriname* (vermoedelijk 17-2-2005). Daarin wordt verslag gedaan van een bezoek dat de Commissie Juridische Deskundigen Mensenrechten – die de staat Suriname in rechte vertegenwoordigt – bracht aan het gebied om te zien of de klachten op waarheid berusten.

10 Kambel en MacKay (2003: xiv e.v.) schrijven dat de regering-Venetiaan I die in 1991 aantrad trachtte de economie nieuw leven in te blazen, onder meer 'door buitenlandse investeringen aan te trekken, met name in de houtkap en goudsector'. In 1993 werden onderhandelingen gevoerd met drie Aziatische houtkapbedrijven. De voorgestelde concessie-uitgifte die drie tot vijf miljoen hectare besloeg, zorgde voor lokale en nationale verontwaardiging. Dit niet in de laatste plaats vanwege de dubieuze reputaties van de Aziatische bedrijven. Onder druk van buitenaf werden de concessies aangehouden. In 1996 kondigde de nieuwe president Jules Wijdenbosch aan dat de concessies niet gegund zouden worden en dat de regering zich zou houden aan de in de Wet Bosbeheer (1992) vastgestelde limiet van 150.000 hectare per concessie. Inmiddels is gebleken dat zijn regering bijna evenveel bos in concessie gaf als was aangevraagd in 1993. Alleen gebeurde dit in de vorm van een groot aantal kleinere concessies, in plaats van twee of drie grote. Er werden ook goudconcessies verleend. In 1991 arriveerde Golden Star Resources als eerste van een aantal Canadese mijnbouwbedrijven. Een jaar later verkreeg dit bedrijf concessies van meer dan twaalf miljoen hectare voor onderzoek naar goudreserves. Binnen deze concessiegebieden bevonden zich minstens negentien Marrondorpen, waarvan er geen was geconsulteerd of zelfs maar hiervan in kennis gesteld. In 1994 sloten Golden Star en de regering de Gross Rosebel Mineral Agreement af, waarbij Golden Star en later Cambior uit Montreal de exploitatierechten verkregen voor de Gross Rosebel-concessie. Het Marrondorp Nieuw Koffiekamp ligt precies in het midden van het zuidelijke blok van deze concessie. Een aantal bedrijven is Golden Star gevolgd en heeft concessies verkregen in gebieden die van oudsher door Inheemsen of Marrons worden bewoond en gebruikt.

11 Tussen 1880 en 1930 kende de goudwinning ook een bloeiperiode (Scholtens 1994: 61).

12 Een staafdiagram laat zien hoe gezond de economie er in 1976 voorstond: de monetaire reserves en binnenlandse liquiditeit keurig in evenwicht en een laag voorschot van de staatskas bij de Centrale Bank. Vanaf 1983 ging het ernstig mis. De monetaire reserves slonken drastisch en de leningen bij de Centrale Bank namen sterk toe. Het jaar 1986 was een dieptepunt: de leningen bij de Centrale Bank waren enorm, evenals het verlies aan koopkracht. Aldus de gegevens van bankpresident Telting. Dat was het moment waarop de machthebbers tot muntwisseling besloten.

13 Kruijt (2004: 92 e.v.) schrijft: 'Nederland stak eind van de jaren tachtig in Centraal Amerika de loftrompet over jonge democratieën die ontstaan waren na jarenlange militaire dictaturen in de regio. Nederland financierde een omvangrijk en gewaardeerd steunprogamma ten behoeve van de overgangsregeringen die nog altijd onder mili-

taire controle stonden. De situatie in Suriname was vergelijkbaar, maar de Nederlandse regering eiste van de eerste democratische regering-Shankar een programma van structurele aanpassing, en veranderde eenzijdig de voorwaarden waaronder de toekomstige hulp zou worden verschaft. Zou het niet meer voor de hand gelegen hebben gul te zijn en onmiddellijk een doeltreffend steunpakket aan te bieden aan het eerste burgerbestuur van Suriname na een aantal jaren onder de militaire laars.' Overigens wijst hij ook op een door Suriname gemiste kans. Na het herstel van de democratie na de kerstcoup van 1990 overwoog Nederland een verregaande vorm van garantiestelling en belangenbehartiging in de vorm van een gemenebestrelatie. 'Maar ditmaal was het de Surinaamse overheid die geen duimbreed wilde inleveren. Uitzichten voor een structureel betere relatie die op middellange termijn Surinames wankele economie en democratie hadden kunnen stabiliseren, werden verwaterd door de wens om op korte termijn met een forse cheque thuis te komen. Uiteindelijk kwamen de gelden uit de Nederlandse ontwikkelingshulp pas na 1992 beschikbaar en waren enkele cruciale jaren verloren gegaan. Tweemaal gemiste kansen is wat men achteraf moet constateren.'

14 Frits van Beek, voormalig directeur van het Western Hemisphere Department van het Internationale Monetaire Fonds, wijst er eveneens op dat Nederland en Suriname twee kansen lieten lopen om de economische stabiliteit te herstellen en structurele hervormingen door te voeren: in 1988 en 1991. Met als gevolg de hyperinflatie van 1993-1994. Angst voor vermeende gevolgen van een (te) streng hervormingsprogramma en betrokkenheid van multilaterale instellingen als het Internationaal Monetaire Fonds of de Wereldbank zijn daaraan debet. 'Er is nooit een bespreking op het hoogste niveau geweest om de argumenten te bediscussiëren, en daarmee de misverstanden op te ruimen. Het grootste misverstand betreft de rol van de Nederlandse hulp in een goed samengesteld meerjarenaanpassingsprogramma. Het doel van een macro-economische aanpassing is het dichten van gaten op de begroting, de monetaire rekeningen en de betalingsbalans met behulp van vooral fiscale, monetaire en wisselkoersmaatregelen. Maar hoe groter de beschikbare externe financiering – in casu de ontwikkelingshulp – hoe kleiner de gaten en hoe minder pijnlijk de aanpassing. En hoe langer de hulp beschikbaar is, hoe gradueler de aanpassing kan zijn. Daarom hadden president Shankar en Nederland in 1988 een fantastische kans om de economische stabiliteit in Suriname te herstellen en de structurele hervormingen in te voeren die toen nodig waren – en dat nog steeds zijn – om de economie op een pad van duurzame groei te brengen. Die kans werd gemist. In 1991 deed zich een tweede kans voor, maar toen was het gat veel groter.' Dat die kansen werden gemist, wijt Van Beek vooral aan de 'belaste relatie'. Wellicht, zo suggereert hij, 'zouden de verkiezingen van 1996 anders zijn uitgevallen in het geval economische aanpassing terstond in 1991 goed was opgezet. De resultaten zouden dan immers tijdig voor de verkiezingen duidelijk zichtbaar kunnen zijn gemaakt.' (Van Beek, 2004: 164-165) In 1997 werd onder Wijdenbosch de hulp voor de derde keer opgeschort, ditmaal minder rigoreus en met minder verstrekkende gevolgen (de tweede keer was na de telefooncoup in 1990, de eerste keer na de moorden in 1982). Bij het aantreden van het tweede kabinet-Venetiaan zochten de twee landen weer toenadering en werd de samenwerking met het Bonaire-overleg van november 1991, het Raamverdrag van juni 1992 en het derde beleidsoverleg van oktober 1992 weer herstart (Kruijt, 2004: 74). Duidelijk is dat dit alles de economie geen goed deed.

15 Op 15 en 16 november 1991 vond overleg plaats tussen Nederland en Suriname op Bonaire. Op 18 juni 1992 werd in Den Haag het Raamverdrag inzake Vriendschap en Nauwere Samenwerking tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Suriname getekend. In november 1992 werd het Structureel Aanpassingsprogramma (SAP) parlementair goedgekeurd door Suriname. Maar de wijze van uitvoering stond in de jaren 1992-1995 ter discussie. SAP impliceerde een forse sanering; Nederland stelde strenge eisen. Suriname weigerde een koppeling van de hulp aan uitvoerders als de Wereldbank, IMF of de Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank. Suriname besloot toen het SAP zelf uit te voeren zonder ondersteuning uit de verdragsmiddelen en opteerde voor de zogenaamde 'nuloptie'. 'Het gevolg was weliswaar dat er geen IMF-

inmenging plaatsvond, maar ook dat de continuering van het restrictief beleid van Nederlandse zijde werd voortgezet.' (Kruijt 2004: 74) Zie verder voor een uitgebreid overzicht Kruijt en Maks 2003, Van Dijck 2004 en noot 14.

16 Toen Telting in 1994 aantrad als president van de Centrale Bank was de inflatie hoog, mede vanwege de unificatie van de wisselkoersen. In juli van dat jaar begon de bank ook met het opkopen van goud. Het is een misvatting te veronderstellen dat de inflatie een gevolg was van het opkopen van goud met een te laag goudgehalte, stelt de bankpresident naar aanleiding van opmerkingen over zijn beleid. Minister Mungra van Financiën benoemde onder Wijdenbosch een commissie om onderzoek te doen naar een vermeend verlies van zes miljard Surinaamse guldens bij goudopkoop door de Centrale Bank van Suriname. 'President-directeur André Telting (...) wordt verantwoordelijk gehouden voor dit verlies. De ontslagen bankpresident, die maanden geleden zelf bekend maakte dat niet alles naar wens verliep bij de goudopkoop, vreest het onderzoek absoluut niet,' zo meldt het Nieuwsoverzicht van Zorg en Hoop van 11-1-1997. De oud-voorzitter van de Rekenkamer, Hans Prade, meent wel degelijk dat Telting goud met een te laag goudgehalte heeft opgekocht. In een e-mail aan mij van 31-3-2005 schreef hij: 'Het niet-gezuiverde goud bleef in de kluis en werd niet doorverkocht. Veel guldens kwamen in omloop, waardoor de inflatie nog gierender werd dan die al was. Uiteindelijk moest Telting wel goud verkopen en toen bleek dat hij minder goud had dan werd verondersteld, omdat het gehalte van het gekochte goud tegenviel.' Telting vraagt zich af op welke bronnen Prade zich beroept. Als voorzitter van de Rekenkamer kon hij niet over informatie over de goudopkoop beschikken. De Rekenkamer ontving die informatie niet. Volgens Telting spreekt Prade dus niet ex-officio. Telting weerstreeft Prade's verhaal: goud werd opgekocht door ervaren goudopkopers. Met het bepalen van het goudgehalte door derden is misschien destijds wel wat misgegaan, maar dat was een ingecalculeerd risico. Volgens de statistieken is de inflatie in de jaren 1995 en 1996 drastisch gedaald en dat zijn de feiten die tellen, vindt Telting, die bovendien ontkent ooit goud te hebben verkocht. Zijn devies was: 'Gold to hold'. Zie ook Buddingh' 2000: 401. Volgens Telting werd afgezien van justitieel onderzoek door de bovengenoemde commissie.

17 Journalist Joost Oranje bracht dit in een artikel in *NRC Handelsblad* op 19-3-2005 nog eens in herinnering. De analyse van de door Venetiaan ingestelde commissie-Roseval die onderzoek deed naar de stand van de staatsfinanciën na Wijdenbosch luidde: 'Een zeer donkere wolk boven het Surinaams economisch landschap, die elke fantasie te boven gaat.' De commissie constateerde op grond van cijfers 'ongebreidelde bestedingszucht met veronachtzaming van de toepasselijke wetgeving' en 'onoirbare handelingen', waartegen 'binnen een zichzelf serieus nemende rechtsorde correctieve maatregelen zijn geboden'.

18 *De Ware Tijd*, 7-1-2005.

19 *www.waterkant.net*, 2-10-2004.

20 'Suriname keert zich af van zijn "redder" – onder president Venetiaan raakten de supermarkten weer vol, maar de bevolking is ontevreden' (*De Volkskrant*, 2-10-2004).

21 Tijdens het eerste gesprek was Proeve nog vice-president.

22 Demis John waarschuwde hiervoor in *De Ware Tijd* van 5-12-2003. Cambior zou in Nieuw Koffiekamp het afval opslaan in een groot opslagbekken. Deze methode zou een risico kunnen inhouden, merkte de auteur op, waarbij hij verwees naar de dambreuk in Guyana.

23 *www.waterkant.net*, 4-12-2004: 'Kans op herziening goudwinningscontract' (waarbij Cambior wordt bedoeld) en 28-12-2004: 'Meer contracten aan herziening toe'.

24 Dit hoofdstuk is gebaseerd op een eerder gepubliceerd artikel van mijn hand in de *Haagsche Courant* (6-12-2003), aangevuld met recente interviews en gegevens.

De Tucayana Amazones

1 Hijzelf behoort tot de stam der Karaïben. De Inheemsen kennen verschillende stammen: Kari'na of Karaïben; Lokonon of Arowakken; Tarëno of Trio; Wayana; Akuriyo of Turaekare of Akuriekare; en Warau (Van Kempen 2003: 65 e.v.). Kambel en MacKay (2003: kaartje op ongenummerde pagina) noemen de Carib, Arawak, Wayana en Trio.
2 Buddingh' 2000: 352.
3 Scholtens 1994: 124.
4 Idem: 123.
5 Migranten Televisie Amsterdam zond de gijzeling van de cameraploeg uit op 12-10-1989. Stiekem werd geprobeerd zoveel mogelijk te filmen.
6 Op 12-10-1989 zond Migranten Televisie Amsterdam ook deze persconferentie uit en ging op bezoek bij het Bureau voor Inheemse Zaken.
7 Van Kempen 2003: 940.
8 Scholtens 1994: 125 en 126.
9 Het politiebureau Nieuwe Haven bijvoorbeeld werd beschoten. Inspecteur Gooding wees de Tucayana's als schuldigen aan (*In Memoriam Herman Eddy Gooding*: 8).
10 Bakker e.a. 1998: 153.
11 *Bijeen*, oktober 1990.
12 Idem.
13 Buddingh' 2000: 352.
14 Zie Scholtens 1994: 123. Scholtens meende dat het leger gebruik maakte van de beproefde verdeel-en-heersstrategie en suggereerde dat het akkoord indruist tegen de belangen van de Inheemsen. 'Het NL [Nationaal Leger – EdV] speelde in op de historisch gevoelige verhouding tussen Bosnegers en Indianen, maar ook die tussen de diverse Bosnegervolken onderling. Vanwege de geringe ervaring van het NL met gevechtssituaties in het oerwoud werden vanaf het begin van de strijd Indianen, maar ook Bosnegers, ingezet tegen het JC [Jungle Commando – EdV].'
15 Vermoedelijk doelt Mato op de aanvallen van Arowakken, Karaïben en Warau op de plantages tijdens de zogenaamde Indiaanse Oorlog (1678-1686), waarbij veel planters werden gedood, terwijl Afrikaanse slaven werden aangespoord te ontsnappen. Velen van hen streden later aan de zijde van de Inheemsen of in eigen groepen. In 1683 werd Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck benoemd tot gouverneur van Suriname. Een van de eerste dingen die hij deed was vredesverdragen sluiten met de Inheemsen in 1684-1685 (Kambel en MacKay 2003: 32).
16 Buddingh' 2000: 133.
17 Bakker e.a. 1998: 68.
18 Idem.
19 Zoals Scholtens al opmerkte, speelde Bouters ook in op de gevoeligheden tussen Marronstammen onderling.
20 *NRC Handelsblad*, 25-8-1993.
21 Idem.
22 Boslandpater Toon te Dorsthorst zegt in *De Ware Tijd* van 4-12-2002 op de hoogte te zijn van de wijze waarop Piko Sabajo en enkele andere in opstand gekomen Tucayana-strijders zijn vermoord.
23 Vredesakkoord 1992, artikel 9, lid 3.
24 *www.waterkant.net*, 4-4-2005.
25 Zie het hoofdstuk 'Goudkoorts'.
26 Bakker e.a. 1998: 17.
27 Dit staat in het concept-verslag dat dominee Rudy Polanen – als onderdirecteur van het Diaconessenhuis en tweede man van de kerk die betrokken was bij de hulpverlening aan vluchtelingen – schreef naar aanleiding van een bezoek aan de vluchtelingen in Frans Guyana. Het verslag is niet gedateerd, maar dateert vermoedelijk van eind 1987.
28 Overigens werd daar een paar maanden later volgens *De Ware Tijd* van 17-3-2005 wel een begin mee gemaakt.

29 *De Ware Tijd* van 21-3-2005 maakte melding van de herindeling van district Sipaliwini in zeven bestuursresorten, omdat de 'afstand tussen overheid en burger moet worden verkleind'. Het staatsbesluit moet nog bekrachtigd worden en het Ministerie van Regionale Ontwikkeling hoopt dat dat nog voor de verkiezingen gebeurt.
30 Zie het hoofdstuk 'Moiwana'.
31 Volgens *www.dbsuriname.com* van 31-1-2005 zou Kenneth van Genderen van de Amazone Partij Suriname niet tevreden zijn geweest met zijn kandidaatstelling binnen de A-combinatie (niet te verwarren met de A1-combinatie). Van Genderen ontkent dat en stelt daarentegen dat hij het met BEP en SEEKA niet eens kon worden 'op een aantal belangrijke punten'. Verder zegt hij 'van geen enkele partij' een 'reservewiel' te willen zijn. De A1-combinatie bestaat uit DA'91, PVF, Trefpunt 2000 en APS.
32 *De Ware Tijd*, 1-4-2005.

Hoe verder?

1 Ook een aantal Marrons wendt zich tot de NDP van Bouterse, op wiens bevel zoveel plaatsen in het binnenland verwoest werden. Daarvan hoopt Alendy dat ze zich alsnog bij zijn partij zullen aansluiten.
2 Achter de schermen bleef hun invloed tot ver in de jaren negentig merkbaar. Van 1997 tot 1999 – tijdens de regering-Wijdenbosch – was Bouterse nog adviseur van staat.
3 Artikel 3 lid 1 stelt: 'De regering zal op korte termijn maatregelen treffen om de acute noden van het binnenland te lenigen. Deze maatregelen omvatten onder meer het volgende: a. herstel van de medische zorg; b. herstel van de onderwijsvoorzieningen; c. verstrekken van sociale voorzieningen; d. treffen van voorzieningen op het stuk van de eerste levensbehoeften van de bewoners van het binnenland; e. rehabilitatie van energie-en watervoorziening; f. herstel van de infrastructurele voorzieningen, zoals wegen en bruggen; g. voorzien in transportfaciliteiten.'
4 Kruijt en Maks 2003: 54 e.v.
5 *www.waterkant.net* bericht op 29-12-2004 dat het Fonds Ontwikkeling Binnenlands Bestuur operationeel is en dat minister Van Russel de eerste twee projecten heeft aangekondigd waarmee begin 2005 gestart wordt. 'Er zullen het komend jaar nog meer projecten worden uitgevoerd in hoog tempo, er mag geen tijd verloren gaan om de noden van de binnenlandse gemeenschappen te lenigen,' aldus Van Russel.
6 Kruijt en Maks 2003: 54 e.v. Het rapport verscheen in 2003, maar de ontwikkelingsrelatie tot 2000 werd erin bestudeerd.
7 Kambel en Mackay (2003: 102 e.v.) stellen : 'Zoals we zullen zien, zijn met uitzondering van de bepalingen voor ontwapening tot nog toe geen van de bepalingen van het Vredesakkoord uitgevoerd. Ondanks beloftes in het Vredesakkoord voor de instelling van een economische zone waar de binnenlandbewoners economische activiteiten mochten uitoefenen, ging de regering onder leiding van president Venetiaan en later Wijdenbosch onverminderd voort met het uitgeven van houtkap- en mijnbouwconcessies aan derden in Inheemse en Marrongebieden.'
8 Volgens de officiële telling wordt de granman 85 jaar, maar in werkelijkheid, zegt hij, is hij ouder. Hij denkt dat hij ongeveer 96 of 97 jaar is.
9 Eerder was hij minister van Regionale Ontwikkeling (van eind 1994 tot 1996) en voorzitter van de commissie die de vredesonderhandelingen voerde.
10 Titel van het derde hoofdstuk in Van Westerloo 1993.
11 Volgens correspondent Bart Kamphuis in *Trouw* van 26-8-1995 hoefde het herstel niet zo lang te duren: met een paar simpele investeringen zou de klus geklaard zijn, schreef hij al in 1995. 'Een paar stroomgeneratoren en waterpompen. Materiaal voor herstel van de medische posten en scholen. Buitenboordmotoren en brandstof voor het scholierenvervoer over de rivier. Bestrijding van de malariamuskiet. Voorzieningen voor gezondheidswerkers en onderwijzers. Met een vrij geringe investering zou het bestaansniveau van de naar schatting vijftienduizend Aukaners [Ndyuka – EdV] in Oost-Suriname tenminste teruggebracht worden naar dat van voor de binnenlandse oorlog.

Het geld ligt te wachten, ruim achtduizend kilometer verderop, in Den Haag. Al jaren lang.' Daarbij doelde hij op het Fonds Ontwikkeling Binnenland.

12 Stieven Ramdharie schreef onlangs nog in *De Volkskrant* (7-10-2004) over het verschijnsel van 'spookambtenaren'. 'De grootste post op de Surinaamse begroting van zo'n 500 miljoen euro betreft de ambtenarensalarissen. Sinds twee maanden probeert de regering-Venetiaan met een hervormingsprogramma, ondersteund door de Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank (IDB) en het VN-ontwikkelingsfonds UNDP, de overheid efficiënter te maken. Maar het woord "saneren" wordt in politiek Paramaribo angstvallig vermeden.'

13 Scholtens (1994: 103) memoreert dat toen in 1948 het algemeen kiesrecht werd ingevoerd, elke volwassene in theorie stemgerechtigd was – mits men geregistreerd was. Het overgrote deel van de binnenlandbewoners was dat echter niet. 'Door desinteresse en nalatigheid van de overheid zou het tot 1963 duren alvorens de Bosnegers op ruime schaal konden deelnemen aan de verkiezingen.' Bij de verkiezingen van 1963 werd een ander kiesstelsel ingevoerd, waardoor de stemmen in het binnenland zwaarder gingen tellen. De NPS hoopte door middel van het benadrukken van de etnische verwantschap stemmen te trekken van de Marrons. De Bosnegers werden 'verbaal opgewaardeerd', aldus Scholtens.

14 In 1991 was Breeveld minister van Binnenlandse Zaken én Regionale Ontwikkeling.

15 Scholtens 1994: 105.

16 *De Ware Tijd*, 14-2-2005.

17 Volgens Scholtens (1994: 25) waren de functies die de Bosnegers van oudsher kenden die van *basia* en *gaama fu mato*. 'Enkele leiders van de belangrijkste lö [matriclans – EdV] genoten speciaal gezag en functioneerden als "opperhoofd in het bos". Pas met het sluiten van de vredesverdragen werd door het gouvernement een centraal leiderschap opgelegd en werd de functie van gaama, grootopperhoofd, geïntroduceerd. (...) De gaama, als hoogste politieke functionaris, wordt bij matrilineaire erfopvolging gekozen uit een historisch bepaalde lö. Bij de Saramaka is dit de Matjau-lö en bij de Nyuka de Oto-lö.'

18 Tijdens de training werd ook het onderwerp democratie behandeld. 'Er bestaat nog veel onduidelijkheid over dit begrip. Bij een peiling op de vraag wie er voor democratie is, bleek de helft van de aanwezigen in te stemmen met deze vorm van bestuur,' schreef *De Ware Tijd* op 8-2-2005.

19 Dit stelt Dirk Kruijt, hoogleraar Ontwikkelingsvraagstukken van de Universiteit Utrecht (2004: 97).

20 Dr.ir. F.E. Essed publiceerde daarover in *Een volk op weg naar zelfstandigheid*, 1973.

21 Strijk refereert tevens aan Frank Esseds lumineuze idee van Operatie Grasshopper: ontsluiting van het binnenland door de aanleg van kleine vliegveldjes die het binnenland bereikbaar maken.

22 Scholtens 1994: 137 e.v.

Bronnen

Literatuur

Bakker, Eveline e.a., *Geschiedenis van Suriname, van stam tot staat*. Zutphen: Walburgpers, 1998 (2e herziene editie).

Beek, Frits van, 'Een multilateraal en macro-economisch perspectief', in: Pitou van Dijck (red.), *De toekomst van de relatie Nederland-Suriname*. Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2004.

Beek, Frans van der, *Ronnie Brunswijk – dagboek van een verzetsstrijder*. Weesp: Centerboek, 1987.

Bovenkerk, Frank, *Hedendaags kwaad, criminologische opstellen*. Amsterdam: Meulenhoff, 1992.

Buddingh', Hans, *Geschiedenis van Suriname*. Utrecht: Het Spectrum, 2000 (3e druk).

Dijck, Pitou van (red.), *De toekomst van de relatie Nederland-Suriname*. Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2004.

Essed, Frank (F.E.), *Een volk op weg naar zelfstandigheid*. Paramaribo: Stichting Planbureau Suriname, 1973.

Gobardhan-Rambocus, Lila, *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang. Een taal- en onderwijsgeschiedenis van Suriname, 1651-1975*. Zutphen: Walburgpers, 2001.

Gortzak, Wouter, *Nederland-Suriname: de herkansing*. Amsterdam: Wiardi Beckmanstichting i.s.m. Mets & Schilt, 2003.

Graaff, Bob de, en Cees Wiebes, *Villa Maarheeze. De geschiedenis van de inlichtingendienst Nederland*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 1999.

Grootemaat, Frank, 'De mogelijkheid van een waarheidscommissie in Suriname', in: *Oso*, jrg. 21, nr. 2 (november 2002).

Guicherit (ook: Malmberg-Guicherit), Henna E., *Crashprogramma Oost-Suriname, annex II: verslag van het onderzoek onder ex-illegale wapendragers*. Paramaribo, maart 1996.

Guicherit, Henna E., *Crashprogramma Oost-Suriname, annex I: verslag van het onderzoek onder ex-vluchtelingen in opdracht van de ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden*. Paramaribo, april 1996.

Guicherit, Henna E., *Maawina Pikin. Situatie-analyse van de kinderen in district Marowijne*. In opdracht van het Ministerie van Regionale Ontwikkeling en gefinancierd door Unicef. Paramaribo, 2002.

Haenen, Marcel, *Baas Bouterse, de krankzinnige klopjacht op het Surinaamse drugskartel*. Amsterdam: Maarten Muntinga , 2000 (herziene uitgave).

Helman, Albert, *Blijf even staan! De situatie in Oost-Suriname*. Z.p., 1987.

Herrenberg, Henk, *Het verschijnsel Ronnie Brunswijk*. Lezing gehouden in het IVP-gebouw, centrum VFB, 20 september 1986.

Herrenberg, Henk, *Nationale verzoening moet – Suriname*. Paramaribo, 1994.

Heuvel, John van den, *De jacht op Desi Bouterse. Hoe het Suri-kartel de Nederlandse drugsmarkt veroverde*. Den Haag: BZZTôH i.s.m. *De Telegraaf*, 1999.

Hirschland, Frits, *Dossier Moengo: 290 uur*. Den Haag: Cast Publishing, z.j. [1990].

Hoogbergen, Wim, *'De Bosnegers zijn gekomen!' Slavernij en rebellie in Suriname*. Amsterdam: Prometheus, 1992.

Hoogbergen, Wim e.a., 'Goud en Brazilianen', in: *Oso*, jrg. 20, nr. 1 (mei 2001).
Hoogbergen, Wim en Thomas Polimé, 'Oostelijk Suriname 1986-2002', in: *Oso*, jrg. 21, nr. 2 (november 2002).
Kambel, Ellen-Rose en Fergus MacKay, *De rechten van inheemse volken en marrons in Suriname*. Leiden: KITLV, 2003.
Kapel, F., *Wat kost een zoon? Teleurgestelde nabestaanden*. Paramaribo, 2004.
Kempen, Michiel van, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*. Breda: De Geus, 2003.
Kruijt, Dirk, 'De hulprelatie sinds 1975', in: Pitou van Dijck (red.), *De toekomst van de relatie Nederland-Suriname*. Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2004.
Kruijt, Dirk en Marion Maks, *Een belaste relatie: 25 jaar ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname, 1975-2000*. 17 december 2003.
Leuwsha, Tessa, *Reishandboek Suriname*. Rijswijk: Elmar Reishandboeken, 1997.
Marshall, E.K., 'De bescherming van de Rechten van de Mens in Suriname in internationaal perspectief. De zaak Aloeboetoe en anderen versus de Surinaamse overheid (case no. 10.150)'. December 1993 (onbekend waarin gepubliceerd).
Moiwana '86, *Memre Moiwana. Een uitgave van de mensenrechtenorganisatie*. Paramaribo, 1992.
Oostindie, Gert, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker, 1998.
Organisatie voor Gerechtigheid en Vrede, *Sporen zoeken, een boek over twintig jaar Suriname vanaf 1975*. Paramaribo, 1996.
Penta, Karl en Mike Ridley, *A mercenary's tale. Hijacking, kidnapping and assassination: all in a day's work for a real-life dog of war...* Londen: John Blake Publishing, 2002.
Polimé, T.S. en H.U.E. Thoden van Velzen, *Vluchtelingen, opstandelingen en andere bosnegers van Oost-Suriname, 1986-1988*. Utrecht: Universiteit Utrecht, 1988.
Price, Richard en Sally Price, *Les Marrons, cultures en Guyane*. Châteauneuf-le-Rouge: Vents d'Ailleurs, 2003.
Ringeling, Cynthia, 'Het Community Based Schoolprogram; een alternatief voor meer kansen in het Surinaams lager onderwijs', in: *Oso*, jrg. 20, nr. 2 (november 2001).
Scholtens, Ben, *Bosnegers en overheid in Suriname. De ontwikkelingen van politieke verhoudingen 1651-1992*. Proefschrift. Paramaribo: afdeling Cultuurstudies/Minov, 1994.
Sedney, Jules, *De toekomst van ons verleden*. Paramaribo: Vaco, 1997.
Trommelen, Jeroen, *Dwars door Suriname. Drie Guyana's in een tegendraads portret*. Amsterdam: Arena, 2000.
Verhey, Elma en Gerard van Westerloo, *Het legergroene Suriname*. Amsterdam: Weekbladpers, 1983.
H.U.E. Thoden van Velzen en W. van Wetering, *In the Shadow of the Oracle, Religion as Politics in a Suriname Maroon Society*. USA: Waveland Press, Inc., 2004.
Volker, Gerard, 'De Surinaamse burgeroorlog, 1986-1992', in: *Oso*, jrg. 17, nr. 2 (november 1998).
Westerloo, Gerard van, *De laatste dagen van een kolonel. Surinaamse notities*. Amsterdam: De Bezige Bij, 1993.

Rapporten en verslagen

Amnesty International, *Violations of human rights*. AMR 48/002/1987.
Amnesty International, *Suriname: overheidsverplichtingen en mensenrechten*. Februari 2003.
Eindrapport COVIM. Wetsvoorstellen tot instelling waarheidscommissie en hof ter berechting van mensenrechtenschendingen ingepast in een ontwerp-wet. Door o.a. Ludwig Waaldijk, z.j. [1998].
In Memoriam Herman Eddy Gooding: viribus audax, manmoedig door innerlijke kracht. Uitgave van Moiwana '86. Paramaribo, z.j.
Inter-American Court of Human Rights, *Aloeboetoe et al. Case. Reparations (art. 63 (1) of the America Convention on Human Rights) Judgement of September 10, 1993*.
Nederland en Suriname, ontwikkelingssamenwerking van 1975 t/m 1996. Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking. Den Haag, augustus 1998.

Nota aangaande het onderwijs in het binnenland. Uitgave van de Commissie Onderwijs Binnenland, onderdeel van het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling. Paramaribo, 1981.

Question of violation of human rights and fundamental freedoms in any part of the world, with particular reference to colonial and other dependent countries and territories. Summary of arbitrary executions. Report by special rapporteur S. Amos Wako, pursuant to Economic and Social Council resolution 1987/60 United Nations (E/CN 4/1988/22), 19 januari 1988.

Villages-Santé. Onderzoek uitgevoerd door Natascha Reeder en Amelia Smith in opdracht van onder andere Stichting Surifrance. Saint Laurent, z.j. [2003].

Vredesakkoord. Akkoord voor Nationale Verzoening en Ontwikkeling, met bijbehorende protocollen en documenten, 8 augustus 1992. Gesloten tussen de Regering van de Republiek Suriname, het Jungle Commando en de Tucayana Amazones (ook wel bekend als het Akkoord van Lelydorp).

Waarheid en gerechtigheid: op zoek naar verzoening in Suriname. Uitgave van het Inter-American Institute of Human Rights. San José, Costa Rica, 1999.

Kranten en tijdschriften

Algemeen Dagblad
Elsevier
De Gooi- en Eemlander
Haagsche Courant
NRC Handelsblad
Paramaribo Post
Het Parool
Rotterdams Dagblad
Times of Suriname
Trouw
De Volkskrant
Vrij Nederland
De Ware Tijd
Wordt Vervolgd

Televisie en radio

Migranten Televisie Amsterdam (nu: MTNL)
Radio Zorg en Hoop (NPS)

Websites

www.amnesty.nl/landeninfo.shtml
www.buza.nl
www.cq-link.sr
www.cq-link.sr/nedamb
www.dbsuriname.com
www.dwtonline.com
www.hulpgids.nl/ziektebeelden/ptsd-dsm.htm
www.landenweb.com/bevolking.cfm?LandID=30&SURINAME
www.parbo.com/m86/rapportA98.html
www.statistics-suriname.org
www.suriname.nu
http://taalunieversum.org/taalunie
www.waterkant.net
www.wereldomroep.nl
www.zorgenhoop.nl

Geïnterviewden en informanten

A

Franklin Adipi, broeder op poli Pokigron
André Ajintoena, bestuurslid l'Association Moiwana
Atema Ajintoena, nabestaande van de slachtoffers van Moiwana
Doortje Ajintoena, nabestaande van de slachtoffers van Moiwana
Kofie Ajongpong, ex-Jungle Commandant
Caprino Alendy, lid van de staatsraad, voorzitter Marronpartij BEP
Henk Amstelveen, kapitein en werkzaam bij Psychiatrisch Centrum Suriname
Antonius Anakaba, kapitein Saint Laurent, Frans Guyana
Maaltie Ashim-Sardjoe, directeur Stichting Regionale Gezondheidsdienst
Linda Asin, lid van de Organisatie voor Vrede en Gerechtigheid
Ronald Assen, minister van Defensie
Azowawa, ex-Jungle Commando

B

Karel Bagijn, journalist
Wim de Bekker, bisschop van Paramaribo
Johannes van Berkel, frater, ex-medewerker Pater Ahlbrinck Stichting
Bernhard Bisoina, vice-consul van Suriname in Frans Guyana
A. Jozef Brahim, Stichting Aloeboetoe
Hans Breeveld, politicoloog, docent aan de Anton de Kom Universiteit
Ronnie Brunswijk, ex-leider Jungle Commando, oprichter Marronpartij ABOP

C

Erwin Caïro, werkzaam bij De Stem
Castro, ex-Jungle Commandant
Rinia Codfried-Kranenburg, directeur Ministerie van Volksgezondheid
Eric Cronie, arts te Paramaribo

D

Eddy Dap, vanuit de EBG betrokken bij de vluchtelingenhulp in Oost-Suriname
Jennifer Deel-Archer, verpleegkundig directeur Diaconessenhuis Paramaribo
Zuster Gerda van Dooren, via de missie betrokken bij de vluchtelingenhulp

E

Ronald Eduards, verpleegkundige en kapitein van Botopasi
Edward van Eer, directeur Medische Zending Primary Health Care Suriname
Bert Eersteling, hoofd Bureau Onderwijs Binnenland van het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling
Danny Egger, medewerker mensenrechtenorganisatie Moiwana
Jerry Egger, historicus, verbonden aan de lerarenopleiding IOL en de Anton de Kom Universiteit
Henry Elcock, directeur Texaco Suriname
Henk Essed, directeur Pater Ahlbrinck Stichting

F

Aalt Fikse, Leger des Heils, post Pont-Buiten

G

Gary, ex-Jungle Commandant
Rebecca van Genen, gezondheidsassistent op poli Langatabbetje
Siegfried Gilds, minister van Justitie en Politie
Lila Gobardhan-Rambocus, neerlandica, verbonden aan de Anton de Kom Universiteit
Glijford Aron Godfried, woordvoerder Pokigron
Betsy Goede, Organisatie voor Vrede en Gerechtigheid
Henna Guicherit, antropoloog en onderzoeker

H

Henk Herrenberg, adviseur van Bouterse

J

John Jones, politiewoordvoerder
Joop de Jong, directeur Transcultural Psychosocial Organization Nederland

K

Ellen-Rose Kambel, jurist
Astrid Kamperman, Transcultural Psychosocial Organization Nederland
Franklin Kapel, kapitein buiten dienst
Hendrik Kassels, terreinbeheerder in dienst van bisdom Paramaribo
Fergus MacKay, jurist
Rakhieb Khodabux, minister van Volksgezondheid
Gladys Kloof, coördinator Unicef-projecten voor het Ministerie van Regionale Ontwikkeling
Angeline Knel, onderhoofd openbare lagere school Pont-Buiten
Aparu Kudemusu, hoofdkapitein Goejaba

L

Carlo Lansdorf, directeur De Stem
Oom Leo, ex-Jungle Commandant
Eugene Leter, Transcultural Psychosocial Organization Nederland
Cees Leune, Zeister Zendings Genootschap
Jan Levi, granman der Paramakaners

M

Edwin Marshall, oud-verzetsman
Mato, ex-Tucayana Amazone
Gazon Matodja, granman van de Ndyuka
Jopie Matodja, secretaris van granman Gazon
Minami, artiestennaam van ex-militair
Pater Mulder, bisdom Paramaribo
Mariska Muskiet, bestuurslid mensenrechtenorganisatie Moiwana

N

Nederlandse ambassade, persdienst
Josta Nieuwendam, antropoloog, betrokken bij de vluchtelingenhulp
NIS: bewoners van krakersdorp achter het NIS in Paramaribo

P

André Pakosie, publicist en kenner van de Marroncultuur
Bryan Paoh, hoofdonderwijzer te Tamarin
Georges Patient, burgemeester van Mana, Frans Guyana
Samuel Pawironadi, minister van Sociale Zaken en Volkshuisvesting
George Pierre, betrokken bij de mensenrechtenorganisatie Alfobigi

Romeo Pierre, kapitein van Pierrekondre
Pikoni, ex-Jungle Commando
Marcel Pinas, kunstenaar
Selma Pinas-Corinde, verloskundige Regionale Gezondheidsdienst Moengo
Tresna Pinas, onderwijzeres te Moengo
Pokigron: bewoners van Pokigron, onder wie de hoofdkapitein
Karin Polak, kapitein en werkzaam in het Militair Hospitaal
Rudy Polanen, dominee en betrokken bij de vluchtelingenhulp
Thomas Polimé, antropoloog en onderzoeker
Hans Prade, oud-voorzitter Rekenkamer
Sigmund Proeve, president van De Surinaamse Bank

R

Stanley Rensch, mensenrechtenactivist
Agnes Ritfeld, Protestants Christelijk Onderwijs Suriname
Hein Rozen, onderdirecteur Ministerie van Justitie en Politie belast met de gevangenenzorg
Joyce Rozenhout, Surinaams Centrum voor Educatie en Trainingen
Romeo van Russel, minister van Regionale Ontwikkeling

S

Anjemoe Sampi, de moeder van Arisin Sampi
Freddy Sampi, oom van Arisin Sampi
John Samuel, ex-vluchteling in Frans Guyana
Chandrika Santokhi, politiecommissaris
Jules Sedney, oud-minister-president, adviseur van het Ministerie van Financiën
Robert Sordam, cameraman MTV-ploeg
R.O. Spa, onderdirecteur Personeel & Algemeen van het Ministerie van Defensie
Rudy Strijk, districtscommissaris Sipaliwini, daarvoor van Marowijne
Stichting Surifrance

T

Karly Tanczos, persvoorlichter Ministerie van Defensie Nederland
André Telting, president van de Centrale Bank Suriname
Armand Tjong A Hung, Stichting Aloeboetoe
Jacobus Toio, Pater Ahlbrinck Stichting
Henny Truideman, vader van een gesneuvelde militair
Pute Tuinfort, ex-vluchteling
Bas van Tussenbroek, ex-militair attaché

V

Peter van der Vaart, actief voor UNHCR bij vluchtelingenhulp in Frans Guyana
Stanley Venlo, broeder op poli Nason
Gerard Vishnudatt, polihoofd van de Regionale Gezondheidsdienst Moengo

W

Ludwig Waaldijk, adviseur van het Ministerie van Justitie en Politie
Sonny Waterberg, regiocoördinator Pater Ahlbrinck Stichting
Commandant Wens, ex-Jungle Commandant

Uit een verfomfaaide bruine envelop haalt Ajintoena foto's te voorschijn: afbeeldingen van witte skeletbeenderen kriskras door elkaar op verschroeide aarde. 'Een van die skeletten is van mijn zus.' Dat wel de 8-decembermoorden, maar niet de Moiwanamoorden worden onderzocht, wekt zijn onbegrip. 'Misschien denkt men: laat die Bosnegers maar.

In november 2005 is het dertig jaar geleden dat Suriname onafhankelijk werd. De republiek was nog maar vijf jaar oud, toen militairen onder leiding van Desi Bouterse de macht grepen. Op 8 december 1982 doodde het leger vijftien vooraanstaande intellectuelen. Deze moorden zullen nu eindelijk worden onderzocht.

Een ander bloedbad is minder vaak onderwerp van gesprek. In 1986 werden door datzelfde regime veertig bewoners van het dorpje Moiwana gedood. De gebeurtenis maakte deel uit van de Binnenlandse Oorlog: de zes jaar durende strijd tussen Bouterse en zijn voormalige lijfwacht Ronnie Brunswijk. Deze oorlog verwoestte hele delen van het binnenland. De gevolgen ervan zijn vandaag de dag nog steeds merkbaar.

Ellen de Vries studeerde Massacommunicatie aan de Universiteit van Amsterdam met als bijvak Etnische Studies. Sinds 1988 werkt ze als freelance journalist voor verschillende media. Over Suriname maakte ze reportages voor onder andere *KRO-radio, De Journalist, Trouw, Haagsche Courant* en *Wordt Vervolgd.*

KIT PUBLISHERS

ISBN 90-6832-499-3

9 789068 324990